

I KRONIKA 2021 69

69
2021

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2021, letnik 69, številka 1

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkel (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágyi (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

1. februarja 2021

Naslednja številka izide/ Next issue:

junij/ June 2021

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajšar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

320 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Heinrich Wettach: Deželni muzej za Kranjsko – Rudolfinum,
okoli 1900, akvarel/ Heinrich Wettach: Carniolan Provincial Museum – Rudolfinum, abt. 1900, watercolour
(NMS GK, inv. št. R-1692)

Na zadnji strani/ Back cover: Risba neuresničenega spomenika Ljubljanskemu kongresu leta 1821/
Drawing of the unrealized monument to the Ljubljana Congress 1821 (SI ZAL LJU 511, t. e. 24, fol. 172)

KAZALO

Razprave

Tanja Gomiršek:	Kmečka skupnost v luči družbeno-socialnih razlik: Šmartno in Imenje v drugi polovici 18. stoletja5
Jernej Kotar:	Ustanovitev Deželnega muzeja v Ljubljani25
Boris Golec:	K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821. Stavbe in njihovi lastniki v franciscejskem katastru43
Matic Batič:	»Paradies am Isonzo«. Delovanje Heinricha Moritza Penna (1838–1918) v Gorici.....89
Marija Mojca Peterneel:	Baron Markus Jabornegg: (ne)znan koroški obraz.....105
Damjan Hančič:	Vojaška bolnišnica v Kamniku in Mekinjah v času prve svetovne vojne115
Ivan Vogrič:	Anarhistični agitator Franc Vidmar.....131
Vinko Oblak:	Piranski konzorcij za pomorske prevoze Piran (1919–1950)137
Jelka Piškurić:	Ig od leta 1952 do ustanovitve Občine Ljubljana Vič-Rudnik.....155

Gradivo

Kongresni spomenik v Ljubljani (<i>Barbara Žabota</i>)181

Po razstavah

Čast in slava: odlikovanja, medalje, znaki in značke iz zbirk Pokrajinskega muzeja Celje (<i>Damir Žerič</i>).....183

In memoriam

In memoriam Slavica Pavlič 1929–2020 (<i>Branko Šuštar</i>)187
V spomin: prof. dr. Jože Žontar (1932–2020) (<i>Sonja Anžič-Kemper</i>)188

Ocene in poročila

Vinko Skitek: Popis arhivov župnij Dekanije Dravograd-Mežiška dolina (elektronska izdaja)	
Vinko Skitek: Guštanj in Kotlje skozi srednji in zgodnji novi vek (<i>Martin Bele</i>).....	191

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 316.334.55(497.473)"17"

Prejeto: 26. 11. 2020

Tanja Gomiršek

dr., muzejska svetovalka, Goriški muzej, Grajska cesta 1, Kromberk, SI-5000 Nova Gorica
E-pošta: tanja.gomirsek@goriskimuzej.si

Kmečka skupnost v luči družbeno-socialnih razlik: Šmartno in Imenje v drugi polovici 18. stoletja

IZVLEČEK

Prispevek na podlagi terezijanskega in jožefinskega katastra predstavlja majhno kmečko skupnost v Goriških brdih. Utrjena vas Šmartno je v drugi polovici 18. stoletja izgubljala status privilegiranega naselja in postopoma dobivala ruralni značaj. Na podlagi popisov premoženja ter zapisov o vaških predstavnikih, večina katerih je sodelovala tudi pri izdelavi katastra, ugotavljamo, kakšen je bil njihov družbeni oziroma socialni položaj. Iz zemljiškoposestne strukture je razvidno, da je bilo poleg premožnih posestnikov vedno več zakupnikov. Obema skupinama je bila lastna tudi bivanjska kultura.

KLJUČNE BESEDE

Šmartno, Imenje, terezijanski kataster, jožefinski kataster, posestna struktura, zakup, kmečka hiša

ABSTRACT

RURAL COMMUNITY IN LIGHT OF SOCIO-ECONOMIC DIFFERENCES: ŠMARTNO AND IMENJE IN THE SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY

Drawing on the Theresian and Josephian cadastres, the article presents a small rural community in the Goriška Brda. In the second half of the eighteenth century, the fortified village of Šmartno gradually lost the status of a privileged settlement and took on a rural character. Based on property inventories and records on village representatives, most of whom took part in compiling the cadastre, the article seeks to determine their social status. Apart from wealthy landowners, the land ownership structure also clearly points to a growing number of leaseholders. Both groups pursued distinct dwelling cultures.

KEY WORDS

Šmartno, Imenje, Theresian Cadastre, Josephian Cadastre, land ownership structure, leasehold, rural house

Uvod

Šmartno je utrjeno naselje v Goriških brdih, ki je bilo leta 1985 razglašeno za kulturni spomenik. Kraj so z obzidjem in stolpi verjetno obdali v času turških vpadov in habsburško-beneških vojn.¹ Prva serija teh spopadov je potekala med letoma 1508 in 1521, druga pa v začetku 17. stoletja, med letoma 1615 in 1617.² V tem času je bil kraj pomembna strateška in obrambna točka.³ Za zdaj še ne poznamo dokumenta, ki bi pričal o točnem času gradnje obzidja ali statusu tega naselja. Pomemben podatek prinaša prispevek Neve Makuc, ki navaja pritožbo prebivalcev Šmartnega notranjeavstrijski dvorni komori proti izkoriščanju nosilca jurisdikcije Turrismoda della Torreja. Izpostavili so, da so Šmartno – »cesarsko utrdbo« – vedno sami vzdrževali in da jo bodo tudi v prihodnje. Kraj je morda imel privilegiran značaj, saj so se ravno prebivalci Šmartnega skupaj s tistimi iz Kozane leta 1713 pridružili gosposki pri zatiranju velikega tolminskega kmečkega upora.⁴

V 18. stoletju je Šmartno izgubilo strateški pomen, s povečevanjem števila prebivalstva pa so začeli ob obstoječe obzidje prizidavati stanovanjska poslopja. Tako je kraj dobival poudarjeno ruralni značaj njegovih prebivalcev. Zaradi pomanjkanja prostora znotraj obzidja so se stavbe širile v višino ter se stisnile druga k drugi, tako da so se oblikovale ozke ulice ali, kot jim rečejo Brici, »gase«. V tem času so grofje della Torre, lastniki vile v Vipolžah, ki je bila ena ključnih utrdb v času omenjenih vojn,⁵ izgubili interes za višje ležeče vasi v Brdih. Grad in njemu pripadajoča posestva v Kojskem so že leta 1630 prodali družini Coronini,⁶ leta 1783 pa so grofu Rudolfu Coroniniju, ki je takrat bival v Kojskem, prodali tudi sodno jurisdikcijo nad Šmartnim in Imenjem.⁷ Imenje in Šmartno obravnavamo skupaj, saj sta bili vasi povezani tako v (samo)-upravnem kot v cerkvenem pogledu. Tvorili sta vaško skupnost in spadali v kaplanijo sv. Martina.

Proces spreminjanja lastniške strukture ter podobo agrarnih odnosov in bivanjske kulture v prehodnem času druge polovice 18. stoletja osvetljuje

*Stolp in vhod v Šmartno z zahodne strani
(fototeka Goriškega muzeja, zbirka preslikav in fotografij št. 1429).*

¹ Ščukovt, *Obnova*, str. 79.

² Marušič, *Šmartno*, str. 2; Makuc, *Brda in Brici*, str. 72–75.

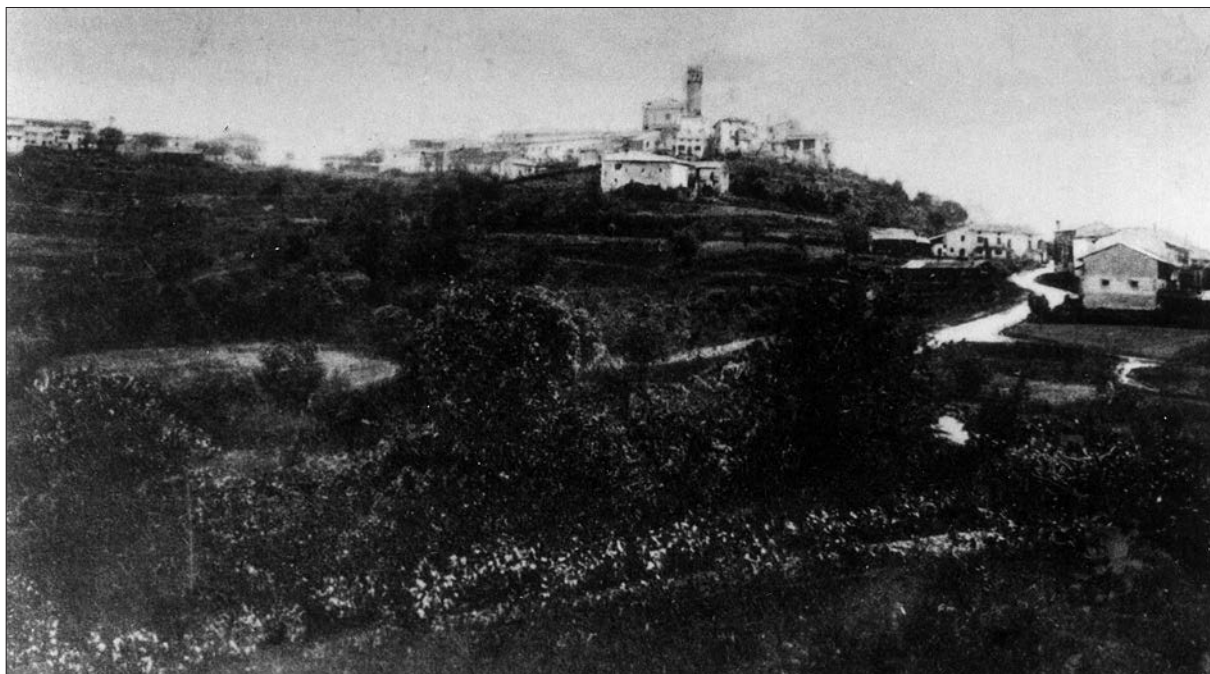
³ Sedej, *Šmartno v Brdih*, str. 80.

⁴ Stres, *Oris kolonata*, str. 175.

⁵ Gomiršek, *Vila Vipolže*, str. 6.

⁶ Gomiršek, *Brestje in Kojsko*, str. 63.

⁷ Kot je zapisal grof Coronini, je »sodno oblast nad Šmartnim in Imenjem kupil od sedaj pokojnega gospoda Raimonda della Torre in Valsassina s pogodbo z dne 12. julija 1783 za 1.013 goldinarjev in 5 krajcarjev« (ASG, Archivio Coronini Cronbeg, busta 323).

Šmartno v obdobju med obema vojnama (fototeka Goriškega muzeja, zbirka preslikav in fotografij št. 7727).

dva zgodovinska vira, in sicer terezijanski in jožefinski kataster,⁸ ki sta nastala v obravnavanem obdobju. Kljub temu, da jima raziskovalci očitajo številne pomanjkljivosti,⁹ ne smemo zanikati njunega pomena kot historičnega vira.¹⁰ Pomembna nista samo zaradi možnosti ugotavljanja zemljiškoposestne strukture ter rekonstrukcije agrarne krajine,¹¹ temveč tudi zaradi številnih drugih drobnih podatkov, ki osvetljujejo zgodovino posamezne vasi oziroma takrat popisane katastrske občine. Terezijanski kataster Šmartnega, ki je nastal leta 1751, je ohranjen skoraj v celoti.¹² Poškodovan je le naslovni list, ki na notranji strani vsebuje podatke o številu živine. Terezijanski kataster za Imenje je nastal leta 1752,¹³ torej leto za šmartenskim. Od celotnega registra so ohranjeni le naslovni in zgolj dva popisna lista. Manjkajoče podatke lahko dopolnimo le še z evidenco lastništva hiš, ki je nastala ločeno v okviru zemljiške knjige.¹⁴ Jožefinska katastra iz leta 1785 sta ohranjena v celoti ter nudita podatke o lastništvu zemljišč in stavb.¹⁵

Podrobna analiza velikosti posestev posameznih gospodinjstev enot nam omogoča razlago gospodarskega konteksta družine in skupnosti. Raziskava lastništva zemlje pa je zgolj začetna stopnja analize socialne strukture. Kataster je sicer zanesljiv vir v smislu statistične obdelave ter prikaza deležev in vrst obdelovalnega in drugega zemljišča, saj v namen davčne obremenitve zabeleži lastnike. Ne omogoča pa točne določitve socialnih skupin prebivalstva, saj iz popisov ni jasno,¹⁶ ali se je posameznik ukvarjal z dopolnilno dejavnostjo ali je imel dodatno zemljišče v zakupu ali se je preprosto preživljal z dninami. Prav tako je posameznik lahko imel nepremičnine v več katastrskih občinah, tako da je bilo njegovo premoženjsko stanje bistveno drugačno. Določimo lahko lastnike plemiškega, meščanskega in kmečkega porekla, ki niso prebivali tu, ter lastnike, ki so prebivali na obravnavanem območju. Previdnost velja pri obravnavanju posamičnega deleža statusne¹⁷ skupine, zato to ne bo predmet pričujoče razprave. Upoštevati moramo dejstvo, da so na območju živeli tudi prebivalci, ki so imeli zemljišča v lasti ali zakupu, morda taki, ki so se ukvarjali z neagrarno dejavnostjo, ter taki, ki so dohodke iz kmetijske dejavnosti dopolnjevali z neagrarnimi viri. Z analizo lastniške strukture namreč določimo osebni položaj kmečkega prebivalstva v splošnem pomenu besede. S tem¹⁸ razumemo ekxi-

⁸ Gradivo hrani ASG – *Archivio di stato di Gorizia* – Državni arhiv v Gorici.

⁹ Natek, Pomen, str. 97–98.

¹⁰ Golec, Zemljiški katastri.

¹¹ Barbina in Battigelli, *Il pasaggio agrario*, str. 343.

¹² ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio (danes Šmartno), busta 104.

¹³ ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gaugnaz (danes Imenje in Gonjače), busta 48.

¹⁴ ASG, Tavolare Teresiano, *Libri fondiari 1761–1891, Quadro delle case*, busta 180. Podatke o lastništvu hiš po posameznih vaseh, sicer ne vedno, imamo za obdobje 1761–1891. Vpise so naredili slabih devet let po nastanku katastra.

¹⁵ ASG, Catasto Giuseppino, San Martino del Coglio, busta 132; Imegna, busta 81.

¹⁶ Dopolnilna dejavnost je na podlagi popisa v katastru razvidna le v primeru, da je bila stavba določena, na primer kot mlin.

¹⁷ Statusna skupina je po Laslett skupina ljudi, ki »uživa enak socialni status« (Laslett, *The world*, str. 22–23).

¹⁸ V najožjem pomenu je termin osebni položaj uporabljen gle-

Ulica v Imenju leta 1958 (fototeka Goriškega muzeja, foto: Karel Plestenjak).

stenčne pogoje, zlasti premoženjsko stanje, pravice in dolžnosti, ugled, socialno in politično vlogo ter možnosti za napredek posameznikov, skupin ali širših družbenih plasti.¹⁹ S komisijo so sodelovali izbrani predstavniki skupnosti; to so bili tisti posamezniki, ki jim je vas zaupala ter jih imela za najsposobnejše in najprimernejše za to opravilo.

Družbeni in socialni položaj vaških predstavnikov

Vasi v Goriških brdih so bile v skladu s srednjeveško tradicijo povezane v skupnosti, ki jih je vodil župan.²⁰ Osnovni organ vaše skupnosti je bila srenja, zbor vaških družinskih poglavarjev. Srenja je iz svoje srede kot upravni odbor in hkrati kot zastopstvo skupnosti izvolila svet. Sestavljali so ga dekan ali župan²¹

ter zapriseženci,²² ki so z njim sodelovali pri tekočem poslovanju v zvezi s skupnimi²³ interesi ter premoženjem.²⁴ V Imenju se v terezijanskem katastru leta 1752 omenja dekan Janez Simčič,²⁵ v jožefinskem katastru leta 1785 pa se tako v Šmartnem kot Imenju omenjajo dekan Anton Peršolja ter svetniki Blaž Gašparin, Janez Simčič, Janez Krstnik Simčič in Mihael Gašparin. Od pomembnih oseb v obeh vaseh naj omenimo še Martina Peršoljo, vodilnega ključarja cerkve sv. Martina, ki je bil hkrati ključar bratovščin sv. Martina in sv. Janeza Krstnika. Zanima nas, kakšen je bil premoženjski položaj omenjenih vodilnih mož v skupnosti, ki ga ugotavljamo na podlagi popisane nepremičnega premoženja ter s tem povezane pismenosti. To lahko sklepamo na podlagi zaključnega poročila v katastrskem popisu. Tu so s podpisom ali križcem ve-

de »na vprašanje, ali in koliko je pridelovalec pravno omejena osebna svoboda« (Vilfan, Kmečko prebivalstvo, str. 281), v najširšem pa pomeni njegov socialni in družbeni status.

¹⁹ Vilfan, Kmečko prebivalstvo, str. 280.

²⁰ Nusdorfer-Vuksanović et al., *Občinska središča*, str. 4.

²¹ Medsebojni odnosi zastopstva so bili področje sodelovanja in trenj. Voditelj skupnosti, župan ali dekan, si je z izvolitvijo utrdil družbeno moč. Bil je »inkarnacija kolektivnih ciljev«, poosebljal je načelo »javne ekonomije v nasprotju z zasebnimi cilji«. Ostali nosilci oblasti in kandidati zanje so »spodkoparvali

njegovo samostojnost, krotili njegovo anarhičnost in sproščali njegovo produktivnost« (Sahlins, *Ekonomika*, str. 161).

²² V gradivu se pojavljajo termini *delegato comunale*, *agente comunale* ter *giurato*.

²³ Vsaka skupnost se je kot živ in prilagodljiv organizem sama odločala glede na lastne okoliščine in sestavljala lokalne predpise za regulacijo sistema, seveda v okviru predpisov, ki so veljali v Goriški grofiji.

²⁴ Dorsi, *Sodstvo*, str. 112.

²⁵ ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gaugnaz, busta 48.

rodostojnost podatkov potrdili prisotni predstavniki skupnosti. V drugi polovici 18. stoletja je bilo v kmečkem okolju pismenih le malo posameznikov, saj še ni bil vzpostavljen sistem obveznih osnovnih šol. Šolanje otrok, ki niso bili namenjeni duhovniškemu ali učiteljskemu poklicu, so si pri zasebnih učiteljih in šolah v Gorici privoščile le redke, najpremožnejše kmečke družine. Pismen ali vsaj podpisa več je bil Martin Peršolja. Podpisali so se tudi možje, ki so sodelovali pri sestavi katastra: Anton Gašparin, Filip de Reya, Martin Peršolja, Anton Rožič in Jožef Zupančič.

Velikosti nepremičnin Janeza Simčiča, dekana v Imenju, ne moremo ugotoviti, saj je terezijanski kataster za Imenje uničen. Prav tako se določena imena in priimki podvajajo ali celo večkrat pojavljajo, saj so za kmečko družbo značilni omejen izbor osebnih imen in več družin z istimi priimki v vasi. Zato popisi pri posamezniku pogosto navajajo tudi očetovo ime, da ni prihajalo do zamenjave oseb. Nasprotno lahko na podlagi jožefinskega katastra izluščimo več podatkov o socialnem položaju Antona Peršolje. Ta je bival v Imenju in je pripadal eni najpremožnejših družin, saj je tu imel v lasti hišo ter 21 čampov,²⁶ 3 četrtine in 164 tavol veliko zemljišče, v šmartenski katastrski občini pa še 6 čampov in skoraj 2 četrtini zemljišč. Podobno je imel Mihael Gašparin v Imenju poleg hiše še 11 čampov, 1 četrtino in 42 tavol veliko posestvo.²⁷ Kot je razvidno iz podatkov v prikazani tabeli (Tabela 1), so premožni člani skupnosti igrali pomembno vlogo²⁸ v življenju skupnosti; bili so cerkveni ključarji, vodje in udje cerkvenih bratovščin,²⁹ župani ter predstavniki skupnosti pri zemljiških transakcijah in popisih premoženja.

Lastniška struktura sredi 18. stoletja

Iz podatkov (Tabela 1) je razvidno, da so v Šmartnem večino zemljišč imeli v lasti bodisi vaščani ter

njihova cerkev in njene ustanove bodisi kmetje in cerkev iz sosednjih vasi. Izjema so bili Blaž Stergar iz Selišča pri Tolminu, arhidiakon iz Trsta Francesco Brandolin, Giovanni Battista Bosizio in jezuitski kolegij iz Gorice. Njihov delež pa je bil zelo majhen v primerjavi z deležem domačinov in njihovih sosedov. Iz velikosti posameznih zemljišč v katastrih je razvidno, da so bila zemljišča majhna in razdrobljena. Razlike v vrednostih premoženja so povezane z vrstami zemljišč. Najnižje so bile ocenjene površine z grmičevjem poraslega sveta, ki je označen kot bivše srenjsko zemljišče – *comunal e cespugli*. Gre za travnato zemljišče z grmičevjem, namenjeno paši, ki je bilo ocenjeno nižje od urejenega pašnika. Najdražja zemljišča so bili vrtovi, njive s trtami in brajde prvega razreda. Njihova cena za 1 čamp je bila od 40 do 48 goldinarjev,³⁰ za grmičevno zemljišče, gozd in pašnik pa od 6 do 8 goldinarjev za čamp. Bistvena razlika se kaže pri Imenju (Tabela 2), kjer pa imamo na voljo le parcialne podatke. Tukaj so bili pomembni lastniki dobrovski grofje Colloredo.

Terezijanski kataster je pomemben vir tudi za raziskovanje zakupnih razmerij. Na območju Goriških brd se je namreč³¹ od 16. stoletja dalje pojavljala t. i. kolonat kot oblika agrarno-premoženjskega razmerja.³² Terezijanski kataster za razliko od jožefinskega popiše tudi zakupnike zemljišč, saj upošteva obe obliki lastništva: *dominium directum* in *dominium utile*,³³ ki sta zabeleženi tudi v aktih inventarnih popisov. S pomočjo teh podatkov lahko ugotovimo,

³⁰ Cenitve posameznega kosa zemljišča so navedene v t. i. lastniških knjigah – *Libri fondiari*.

³¹ Alvise Comel v študiji o goriškem kmetijstvu od srednjega veka do 18. stoletja ugotavlja, da so bili sicer po »Morellijevem poročilu pred letom 1500 vsi kmetje lastniki zemljišč. Zlasti po koncu dolge vojne med Maksimilijanom in Benečani pa so postali koloni. Vse je bilo opustošeno in najsihekjeji so postali žrtve najmočnejših.« Na podlagi raznih dokumentov iz 14. stoletja pa ugotavlja, »da se kolonija ni razvila šele po 1500, temveč je v tem obdobju dobila močan poudarek« (Comel, *L'evoluzione*, str. 13). O pospešenem uvajanju zakupnih razmerij v 16. stoletju imamo kvaliteto študijo Vojka Pavlina (Pavlin, Primer uveljavljanja, str. 289–302).

³² Ob koncu srednjega veka je svobodna mala posest zaradi vojn in Turkov počasi prehajala v roke plemičev in meščanov, ki so oblikovali velika posestva in jih dajali v zakup. V vzhodni Evropi je ta oblika zakupa povsem prevladala, v srednji in zahodni Evropi pa so bile razmere bolj pestre. Ponekod so se ohranila še mala svobodna posestva (Perusini, *Vita di popolo*, str. XXVIII).

³³ Terezijanski kataster loči dve obliki pravic do zemljišča, ki sta bili v praksi na ozemljih, kjer je bil razvit t. i. zakup ali kolonat. Oseba je bila lahko lastnik in obdelovalec zemljišča, to pomeni, da ga je imela v »polni lasti« – *beni immobili di piena proprietà*. Zakupnik je z zakupno pogodbo dobil nepremičnino v obdelovanje; »nepremičnine, na katerih so bile pravice tako razdeljene in je nekomu pripadal lastniški delež, drugemu pa uporabniški delež« – *beni immobili su quali i diritti sono in tal modo divisi, che all'uno spetta il dominio diretto, ed all'altro il dominio utile*. Podobno dvojnost pravic do zemlje prikazujejo avtorji raziskav o lastniških oblikah v severni Franciji do 19. stoletja. Pri tem uporabljajo latinska pravna izraza *dominium directum* in *dominium utile* (Béaur in Chevet, *Institutional changes*, str. 113).

²⁶ V Goriških brdih je bila površinska mera za zemljišča njiva oziroma čamp, ki je znašala 3.650 m² (Zuljan, Leksemi, str. 240). Čamp se je delil na 4 četrtine – *quarto* –, četrtina pa na 210 tavol. V tekstu uporabljam lokalni briški izraz čamp, ki ga je v raziskavi o gospodarstvu Nadiških dolin uporabljala tudi Ines Beguš (*Avtonomija in ekonomija*). Za najmanjšo enoto prav tako ohranjam sloveniziran izraz *tavola*, saj v lokalni terminologiji nisem zasledila ustreznega izraza, kakršenkoli prevod pa bi bil nesmiseln.

²⁷ Navedene so vrednosti za katastrski občini Imenje in Šmartno, ni pa nujno, da ni imel zemljišč tudi v drugih katastrskih občinah.

²⁸ V Angliji je bila taka plast malih posestnikov – *yeomen* (Overton, *Agricultural revolution*, str. 40).

²⁹ Ugled so merili s članstvom v cerkvenih bratovščinah. »Religija je uravnavala celotno življenje tako posameznikov kakor skupnosti. Bila je na čelu vseh družbenih dejavnosti, zasedala je celoten družbeni prostor in dajala ritem času. Družba se je pri delu in pri praznikih prilagodila njenemu koledarju« (Redmond, *Religija in družba*, str. 42). Kojščanski župnik je konec 19. stoletja pridigal o tem, da je »bolje biti vpisan v eno bratovščino in izpolnjevati predpisane dolžnosti, kot pa menijo nekateri, da so bolj ugledni, če so vpisani v veliko bratovščino« (ŽAK, Pridige I, str. 289).

Tabela 1: Lastniška struktura v Šmartnem na podlagi terezijanskega katastra³⁴

Lastnik	Velikost			Vrednost
	čamp	četrtna	tavola	
Mihael Vendramin pok. Štefana	0		156	6 gold. 41 krajc.
Mihael Vendramin pok. Lovrenca	0	1	144	13 gold. 30 krajc.
Andrej Marinič pok. Gregorja iz Gonjač	0	2		12 gold. 30 krajc.
Janez Simčič pok. Mihaela iz Imenja	0	3	10	21 gold. 20 krajc.
Lovrenc Simčič pok. Štefana	1		35	37 gold. 30 krajc.
Lovrenc Gašparin pok. Adama iz Imenja	1		50	31 gold. 48 krajc.
Blaž Stergar iz vasi Selišče pri Tolminu	1		87	33 gold. 7 krajc.
Cerkev iz Krasnega	1		200	37 gold. 9 krajc.
Štefan Peršolja pok. Mohorja iz Imenja	1	1	146	37 gold. 1 krajc.
Blaž Gašparin pok. Adama iz Imenja	1	2	18	22 gold. 50 krajc.
Tomaž Peršolja pok. Štefana	1	3	45	50 gold. 53 krajc.
Janez Krstnik Vendramin pok. Lovrenca	2		46	65 gold. 47 krajc.
Cerkev iz Biljane	2		134	64 gold. 48 krajc.
častitljivi Janez Mušič	2	1	140	72 gold. 30krajc.
Andrej Simčič pok. Petra iz Imenja	2	2	80	77 gold. 52 krajc.
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	2	3	16	73 gold. 50 krajc.
Mihael Pirih pok. Janeza iz Imenja	2	3	127	77 gold. 39 krajc.
Anton Mušič pok. Andreja	3		15	79 gold. 53 krajc.
Gregor Pirih pok. Janeza	3		55	79 gold. 32 krajc.
Štefan Prinčič pok. Štefana iz Kozane	3		100	76 gold. 18 krajc.
Francesco Brandolin, arhidiakon iz Trsta	3	1	36	107 gold. 54 krajc.
častiti Jakob Prinčič pok. Gregorja iz Kozane	3	1	92	45 gold. 25 krajc.
Štefan Reja pok. Lovrenca	3	2	198	69 gold. 36 krajc.
Andrej Vendramin pok. Nikolaja	3	3	120	116 gold. 37 krajc.
Blaž Peršolja pok. Antona iz Imenja	3	3	149	117 gold. 30 krajc.
Martin Peršolja pok. Kristjana iz Imenja	3	3	196	108 gold. 36 krajc.
Sebastijan Peršolja pok. Mohorja	4		5	114 gold. 10 krajc.
Giovanni Battista Bosizio	4		82	110 gold. 26 krajc.
Sebastijan Simčič pok. Mihaela	4	1	53	161 gold. 5 krajc.
Sebastijan Zuljan pok. Nikolaja	5		80	157 gold. 45 krajc.
Cerkev iz Vedrijana	5		93	143 gold. 6 krajc.
Mihael Mušič pok. Andreja	5	2	6	147 gold. 42 krajc.
Mihael Rožič pok. Antona	5	2	33	124 gold. 22 krajc.
Luka Markočič pok. Janeza	5	2	56	141 gold. 28 krajc.
Sebastijan Peršolja pok. Janeza iz Imenja	5	3	132	137 gold. 36 krajc.
Matija Peršolja pok. Sebastijana	5	3	145	185 gold. 7 krajc.
Peter Golob pok. Andreja	6		194	157 gold. 48 krajc.
Mihael Mušič pok. Janeza	6	1	204	160 gold. 45 krajc.
Cerkev iz Šmartnega	7		130	237 gold. 59 krajc.
Gregor Golob pok. Sebastijana	7	1	34	205 gold. 20 krajc.
Martin Gašparin pok. Štefana iz Martinjaka ³⁵	7	2	85	182 gold. 52 krajc.
Bortolomej Simčič	7	2	101	199 gold. 29 krajc.
Valentin Rožič pok. Ivana	7	2	191	161 gold. 43 krajc.
Valentin Peršolja pok. Sebastijana	8		67	276 gold. 43 krajc.
Anton Gašparin pok. Adama iz Imenja	8		119	114 gold. 59 krajc.
de Reya dediči pok. Lovrenca	8	2	206	194 gold. 35 krajc.
Vincenc Simčič pok. Andreja iz Imenja	9		72	295 gold. 20 krajc.
Jezuitski kolegij iz Gorice	9	1	178	206 gold. 24 krajc.
Anton Simčič pok. Jurija iz Zalega Brega ³⁶	10	1	101	309 gold. 39 krajc.
Janez Mušič pok. Gregorja	11	1	133	300 gold. 41 krajc.

³⁴ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.³⁵ Zaselek sosednje vasi Kozane.³⁶ Sosednja vas.

Jožef Peršolja pok. Andreja	11	3	97	270 gold. 11 krajc.
Ana Golob, vdova po Lovrencu	13		23	326 gold. 20 krajc.
Andrej Simčič pok. Štefana	14	1	199	412 gold. 28 krajc.
Lovrenc Zuljan pok. Janeza emfitevt ³⁷	23	1	177	585 gold. 75 krajc.
Gregor Gašparin pok. Mihaela iz Imenja	25	2	118	335 gold. 22 krajc.
Anton Gašparin pok. Štefana	25	3	39	665 gold. 49 krajc.
Filip de Reya pok. Sebastijana	27	1	166	620 gold. 6 krajc.
Janez Vendramin pok. Andreja	30	1	169	493 gold. 57 krajc.

Tabela 2: Delna³⁸ lastniška struktura v Imenju na podlagi terezijanskega katastra

Lastnik	Velikost			Vrednost
	čamp	četrtnina	tavola	
Bratovščina sv. Martina iz Šmartnega	1		60	25 gold. 43 krajc.
Baudaž Peter	1	3	119	46 gold. 4 krajc.
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	3	2	78	75 gold. 36 krajc.
Jezuitski kolegij	4	3	74	131 gold. 33 krajc.
Cerkev z Vrhovlja	5	2	55	91 gold. 8 krajc.
Cerkev sv. Helene iz Gonjač	6	1	70	106 gold. 12 krajc.
Cerkev sv. Martina	8		135	192 gold. 19 krajc.
Klinec Martin pok. Jožefa	9		116	106 gold. 41 krajc.
Gašparin Blaž pok. Adama	9		190	173 gold. 6 krajc.
grof Carlo Colloredo	44	3	65	717 gold. 37 krajc.

ali so imeli posamezni zakupniki v zakupu zemljišča pri enem ali pri različnih lastnikih. Iz prikazane preglednice (Preglednica 1) je razvidno, da je bilo v praksi oboje. Zakupnik je imel lahko zgolj enega gospodarja, s katerim je sklenil zakupno pogodbo, ali pa več. Martin Rožič je na primer imel zgolj zemljišča Lovrenca Zuljana, Janez Mušič pa je imel v zakupu zemljišča bratovščine sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega ter Jakoba Prinčiča iz Kozane.

Iz preglednice (Preglednica 1) je razvidno, da je gospodar zemljišča, ki jih ni obdeloval, prepustil enemu oziroma več zakupnikom. Zakupnih pogodb je bilo več vrst, najbolj razširjena pa je bila t. i. *affitto semplice*.³⁹ Naveden je primer, ki se veže na obravnavano območje, saj so se pogodbe z enakim imenom v istem časovnem obdobju razlikovale ne samo glede na lastnika, temveč tudi glede na območje, na katerem so jih sklepali:

»5. 8. 1819 v Imenju

Martin Peršolja iz Imenja je 16. 12. 1813 dal Martinu in Marijani Sirk iz Gonjač v kratkoročni zakup – affitto semplice – razne nepremičnine. Ker pa je slednji že star in jih ni zmožen obdelovati, dobro premišljeno odstopa od te pogodbe v korist svojega posvojenega sina Tomaža Rusjana prav tako iz Gonjač, in sicer: brajdo, imenovano Vrh in Teja, v skupni površini 8 čampov in ¼,

gozd, imenovan Lazno brdo, na planinah v velikosti približno 10 čampov, pod naslednjimi pogoji:

- 2/3 vinskega cveta z obeh brajd za najemodajalca, najemniku pa bo ostala 1/3 vinskega cveta in prešarina. Glede na navade v deželi mora zakupnik pripeljati grozdje v klet najemodajalca na lastne stroške.
- Da bo najemnik vsako leto dal najemodajalcu ob trgatvi 5 veder vinskega cveta na račun najema za gozd.
- Da bo najemodajalcu prišel pomagat, ko ga bo ta prosil.
- Da bo izboljševal in ne poslabševal zemljišč kot dober zakupnik.

Pogodba traja 1 leto in se začne 11. 11. tega leta ter se podaljšuje iz leta v leto, razen v primeru odpovedi z ene ali druge strani.«⁴⁰

Za zakupne pogodbe v Goriških brdih pod oznako *affitto semplice* v 18. in 19. stoletju sta značilni oddaja deleža pridelka⁴¹ vina ter kratkoročnost pogodbe.⁴² Nekateri zakupniki so bili tudi bodisi mali kmetje, ki so imeli premajhno lastno zemljišče, bodisi premožni posestniki, ki so z zakupom zaokroževali svojo ekonomijo. To je razvidno tudi iz preglednice (Preglednica 2), ki povezuje zakupnike z lastništvom nepremičnin.

³⁷ Emfitevza je poznoantična oblika dednega zakupa. Zakupnik – *emfiteuta* – je bil vknjižen kot lastnik zemljišča, za katero je plačeval določeno najemnino (Gomiršek, Vrste zakupnih pogodb, str. 177).

³⁸ Ohranjeni so zgolj prvi 4 popisni listi (ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gaugnaz, busta 48).

³⁹ Tipi zakupnih pogodb v Goriških brdih so prikazani v Gomiršek, Vrste zakupnih pogodb, str. 164–185.

⁴⁰ ASG, Giudizio distrettuale, Amichevoli convenzioni, busta 87.

⁴¹ Pogodbe navajajo dve tretjini celotnega pridelka vinskega cveta.

⁴² Gomiršek, Vrste zakupnih pogodb, str. 173.

Preglednica 1: Lastniki in zakupniki zemljišč ter hiš v Šmartnem⁴³

Lastnik	Ledinsko ime zemljišča	Hiša	Zakupnik
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	Venogrič		Sebastijan Simčič
Bratovščina sv. Janeza Krstnika iz Šmartnega	Velika		Janez Mušič
Cerkev iz Biljane	Velika		Anton Simčič
Cerkev sv. Marije Magdalene iz Krasna	Greieno	kolonska hiša	Andrej Simčič
Cerkev sv. Martina iz Šmartnega	Kofolavim		Lovrenc Simčič
Cerkev sv. Martina iz Šmartnega	Vrtič		Andrej Simčič
častiti Franc Brandolin, arhidiakon iz Trsta	Stara brajda		Mihael Vendramin
častiti Franc Brandolin, arhidiakon iz Trsta	Opoka		Mihael Vendramin
častiti Jakob Prinčič pok. Gregorja iz Kozane	Boškič		Janez Mušič
Anton Gašparin pok. Štefana	Bregu		Blaž Simčič
Anton Gašparin pok. Štefana	Draga		Blaž Simčič
Anton Gašparin pok. Štefana	Velika		Gašper Velišček
Anton Gašparin pok. Štefana	Mlaka		Blaž Simčič
Anton Gašparin pok. Štefana	Mlaka		Blaž Simčič
Peter Golob pok. Andreja	Brežič		Martin Rožič
Janez Krstnik Bosizio	Kojnica		Gregor Pirih
Janez Krstnik Bosizio	Kojnica		Gregor Pirih
Jezuitski kolegij	Za vrt	kolonska hiša	Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Kojnica	kolonska hiša	Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Stara gora		Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Velika		Martin Peršolja
Jezuitski kolegij	Vinogradič		Anton Mušič pok. Andreja
Jezuitski kolegij	Braidica		Martin Peršolja
de Reya dediči pok. Lovrenca	U smulenca	kmečka posestniška hiša	Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Njiva		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Gabrovica	kmečka posestniška hiša	Janez Vendramin pok. Andreja
de Reya dediči pok. Lovrenca	Brce		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Pleh		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Mladica		Franc Figar
de Reya dediči pok. Lovrenca	Musca		Mihael Reja
Filip de Reya	Mladica	kolonska hiša	Franc Figar
Filip de Reya	U smulenca		Štefan Rusjan
Filip de Reya	U smulenca		Franc Figar
Filip de Reya	Njiva		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Polje		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Gorenje polje		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Braidici		Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	Brežič	kolonska hiša	Gregor Rožič
Filip de Reya pok. Sebastijana	Grejano		Gregor Rožič
Štefan Reja pok. Lovrenca	Mladica		Andrej Simčič
Štefan Reja pok. Lovrenca	Vrt		Gregor Rožič
Štefan Reja pok. Lovrenca	Breg		Janez Mušič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Podlesje		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Kojnica		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Kojnica		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Gnasi breg		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Gnasi breg		Martin Rožič
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Vrtič		Martin Rožič

⁴³ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

Preglednica 2: Velikost nepremičnin v lasti delnih zakupnikov⁴⁴

Zakupnik	Velikost zemljišča, ki ga ima v Šmartnem v lasti			Vrednost zemljišča
	Čamp	četrtnina	tavola	
Franc Figar	0	0	0	0
Mihael Reja	0	0	0	0
Gregor Rožič	0	0	0	0
Martin Rožič	0	0	0	0
Štefan Rusjan	0	0	0	0
Blaž Simčič	0	0	0	0
Gašper Velišček	0	0	0	0
Mihael Vendramin	0		156	6 gold. 41 krajc.
Mihael Vendramin	0	1	144	13 gold. 30 krajc.
Lovrenc Simčič	1		35	37 gold. 30 krajc.
Andrej Simčič	2	2	80	77 gold. 52 krajc.
Anton Mušič pok. Andreja	3		15	79 gold. 53 krajc.
Gregor Pirih	3		55	79 gold. 32 krajc.
Martin Peršolja	3	3	196	108 gold. 36 krajc.
Sebastijan Simčič	4	1	53	161 gold. 5 krajc.
Anton Simčič pok. Jurija iz Zalega Brega	10	1	101	309 gold. 39 krajc.
Janez Mušič	11	1	133	300 gold. 41 krajc.
Janez Vendramin pok. Andreja	30	1	169	493 gold. 57 krajc.

Spremembe v lastniški strukturi na podlagi jožefinskega katastra

Ob pregledu in analizi jožefinskega katastra, ki je nastal približno 30 let kasneje, v Šmartnem ugotavljamo nekaj bistvenih sprememb (Tabela 3). Zmanjšalo se je število lastnikov, in sicer z 58 na 48. V obeh vaseh se je povečalo število družin z manjšim posestvom ali zgolj s hišo in brez obdelovalne zemlje. To pomeni, da se je povečalo število zakupnikov. Zakupne pogodbe samo za zemljišče in brez hiše so v tem obdobju poznali tudi v Furlaniji. Kmetje so imeli tako v lasti hišo, lahko tudi nekaj zemljišča, in so del najemali⁴⁵ oziroma so prebivali v lastni ali najeti hiši ter se preživljali z dninami. Takim so v Brdih rekli *šotani*.⁴⁶ Stabilizaciji razmer v habsburških dednih deželah, kamor je spadala tudi Goriška grofija, je sledil upad pomena utrjenih naselij, kot je bilo Šmartno. Spremenil se je tudi način vojskovanja, zato obzidja niso imela več obrambnih funkcij. Na šmartensko obzidje so prislanjali stavbe, saj v tem času opažamo povečano gradbeno dejavnost.⁴⁷ To potrjuje tudi popis hiš v jožefinskem katastru, ki so stale znotraj obzidja, saj jih kar osem ni imelo hišnih števil.

Nekaj najpremožnejših družin, vsaj kar se nepremičnin tiče, je povečalo svoje površine. Tu naj omenimo zlasti družino Antona Gašparina, ki je imela po popisu v terezijanskem katastru 25 čampov površin, v jožefinskem pa že 76. Najpremožnejša družina, kar se nepremičnin tiče, je bila dobrih 20 let prej družina Ja-

neza Vendramina. V 30-letnem obdobju je zemljišča verjetno prodala sovaščanom, saj v tabeli (Tabela 3) s premožnimi posamezniki ne srečamo nove družine. Morda so svojih 30 čampov prodali Antonu Gašparinu, ki se mu je obseg obdelovalnih in neobdelovalnih površin povečal za 51 čampov. Približno enako velikost zemljišč je ohranila družina de Reya. Podatkov za Imenje (Tabela 4) žal ne moremo primerjati, saj manjka dovršen del popisa iz terezijanskega katastra, vendar lahko zgolj s primerjavo dobljenih podatkov ugotovimo, da so v tem času dobrovski gospodje Colloredo svoja zemljišča prodali vaščanom in kmetom iz okoliških vasi. Edina družina iz Imenja, katere stanje lahko primerjamo v obeh katastrih, je družina Blaža Gašparina, ki je imel leta 1752 9 čampov in 190 tavol. Kmetijo je nasledil Blažev sin Jožef Gašparin, ki je imel po popisu v jožefinskem katastru v Imenju 2 hiši ter 10 čampov in 183 tavol zemljišč.

Pomen srenjskega zemljišča in lastništva živine

Za kmete je bilo najpomembnejše obdelovalno zemljišče, brajda, to je terasirano obdelano zemljišče z mešano kulturo trte, sadnega drevja in posevkov, ter seveda redke njive s podobnimi vrstami kultur, vendar drugačnim razmerjem med površinami. Brajde so se raztezale takoj ob vasi ali ob ločenih zaselkih in hišah, ki so stale na vrhu oziroma na nedrsečem delu griča. Poseben pomen je imelo tudi skupno srenjsko zemljišče, ki so ga uživali vsi prebivalci vasi. Tu so do prepovedi cesarice Marije Terezije⁴⁸ pasli živino

⁴⁴ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁴⁵ Perusini, *Vita di popolo*, str. 164.

⁴⁶ Vilfan, Izročilo o kolonatu, str. 142.

⁴⁷ Ščukovt, Obnova, str. 85.

⁴⁸ Zaradi bolezni živine, ki se je skupaj pasla po srenjskih pašnikih, je Marija Terezija leta 1769 prepovedala skupno pašo (Comel, *L'evoluzione*, str. 24).

Tabela 3: Lastniška struktura v Šmartnem na podlagi jožefinskega katastra⁴⁹

Lastnik	Število hiš	Velikost zemljišča		
		čamp	četrtna	tavola
Filip Golob pok. Petra	1	0	0	0
Anton Marinič	1	0	0	0
Simon Mikuš	1	0	0	0
Valentin Mušič pok. Janeza	1	0	0	0
Martin Peršolja iz Imenja	1	0	0	0
Mihael Simčič	1	0	0	0
Anton Toroš iz Medane	1	0	0	0
Anton Velišček	1	0	0	0
Sebastijan Velišček	1	0	0	0
Ivana Figar, vdova po Blažu	2	0	0	0
Jakob de Reya iz Biljane	2	0	0	0
Cerkev iz Krasnega	3	0	0	0
Mihael Peršolja, sin Mihaela	0	0	3	133
Gregor Mušič pok. Mihaela	1	0	3	151
brata Janez in Mihael Simčič	0	0	3	119
Janez Simčič, sin Matije	0	0	3	119
Gašper Mavrič	0	0	0	83
Blaž Obidič	0	0	0	84
Andrej Simčič pok. Antona	0	1		143
Jožef Peršolja	2	1	1	5
Janez Vendramin pok. Mihaela	2	1	1	169
Sebastijan Simčič	0	1	1	188
Matija Kristančič iz Višnjevika	0	1	2	185
gospod Anton Prividali	0	2		22
Sebastijan Peršolja	1	2	2	151
Bratovščina sv. Janeza Evangelista	1	2	3	157
Anton Rožič pok. Kristjana	0	3	1	100
Anton Rožič pok. Mihaela	0	3	1	100
Anton Simčič pok. Štefana	1	3	2	25
Mušič, dediči po Blažu	1	3	2	47
Gregor Golob pok. Lovrenca	1	3	2	108
častiti Anton Prinčič iz Kozane	0	3	3	29
Anton Simčič in bratje po pok. Gregorju	0	4		70
Anton Mušič pok. Mihaela	0	4	3	159
Bratovščina Sv. Martina	1	5	3	185
Anton Peršolja pok. Sebastijana	0	6	1	210
Tomaž Gašparin iz Martinjaka	2	10	1	7
Rok Simčič pok. Bortolomeja iz Zalega Brega	0	11	1	64
Valentin Peršolja pok. Sebastijana	4	11	2	185
Cerkev iz Šmartnega	4+cerkev	11	3	206
Anton Zuljan iz Vipave	1	12	1	6
Jožef Zupančič z Dobrovega	1	12	1	49
Martin Peršolja, sin Lovrenca		18	2	13
Martin Mušič	1	20	2	146
Filip de Reya pok. Filipa	8	23	2	178
Skupnost Šmartno	0	34	3	124
Anton Gašparin pok. Antona	7	76		66

⁴⁹ ASG, Catasto Giuseppino, San Martino del Coglio, busta 132.

Tabela 4: Lastniška struktura v Imenju na podlagi jožefinskega katastra⁵⁰

Lastnik	Število hiš	Velikost zemljišča		
		čamp	četrtna	tavola
Anton Peršolja pok. Sebastijana	1	0	0	0
Štefan Kumar, sin Jožefa	1	0	0	0
Valentin Mušič pok. Janeza	1	0	0	0
Anton Peršolja pok. Sebastijana	1	0	0	0
Martin Peršolja	1	0	0	0
Mihael Peršolja, sin Štefana	1	0	0	0
Martin Peršolja	1	0	0	0
Anton Simčič pok. Gregorja	1	0	0	0
Anton Šfiligoj pok. Lovrenca	1	0	0	142
Martin Urbančič iz Brestja	0	0	0	101
Janez Simčič pok. Antona	0	0	3	43
Jožef Gašparin pok. Antona	0	0	3	58
Mihael Simčič pok. Jurija	1	0	3	177
Andrej Simčič, sin Antona	0	1	1	20
Anton Privaldi pok. Janeza	0	1	1	50
Mušič, dediči po pok. Blažu pok. Antona	0	1	2	85
Bratovščina sv. Martina	0	2	1	129
Filip de Reya pok. Filipa	1	2	2	87
Rok Simčič pok. Bortolomeja	0	3	0	21
Blaž Gašparin pok. Antona	1	3	1	24
Mihael Simčič pok. Bortolomeja	1	3	2	156
Jožef Peršolja pok. Sebastijana	0	3	3	15
Mihael Mušič pok. Janeza	1	4	1	88
Štefan Peršolja pok. Štefana	1	4	2	11
Anton Simčič pok. Bortolomeja	1	5	2	32
Martin Mušič pok. Mihaela	0	6		62
Janez Toroš pok. Gašperja iz Medane	0	7	2	99
Cerkev iz Šmartnega	0	9	0	42
Jožef Gašparin pok. Blaža	2	10	0	183
Mihael Gašparin pok. Gregorja	0	11	1	42
Anton Gašparin pok. Antona	0	14	1	184
Anton Simčič pok. Gregorja	4	14	3	175
Martin Peršolja, sin Lovrenca	6	19	1	190
Anton Peršolja pok. Sebastijana	1	21	3	164
Skupnost iz Imenja	0	24	3	19

pod nadzorom skupnega vaškega pastirja, nato pa naj bi pasel vsak na svojem kosu. Enako je izpričano za Furlanijo.⁵¹ Srenjsko zemljišče je bilo bolj oddaljeno in spremenjeno v pašnik, medtem ko so bila zemljišča v bližini hiš obdelana in v zasebni lasti.⁵² Po popisu v jožefinskem katastru je bilo srenjsko zemljišče v Šmartnem v enem kosu, veliko pa je bilo 34 čampov (Tabela 3). V Imenju je skupnost imela 24 čampov (Tabela 4). Živina je imela v Goriških brdih v obravnavanem obdobju veliko vrednost. Zaradi usmeritve v prodajo vina je bilo površin, namenjenih krmi, malo. Tako je imelo srenjsko zemljišče ne glede na ocenjeno nizko vrednost dejansko velik pomen za posamezno družino in za skupnost. Zaradi težko

prevoznih cest in za oranje manj ugodne prsti, ki je zahtevala vprego 6 volov, so imeli lastniki goveje živine posebno mesto v skupnosti. Družine s 4 do 6 volov so navadno nudile tudi storitve za sosede, kot so prevozi in oranje, ki so imele visoko ceno. To kažejo podatki v preglednici goveje živine, ki so jo zapisali v terezijanskem katastru. Volov, ki so bili potrebni za vleko in oranje, je bilo bistveno več kot krav. Za ugotavljanje razmerja med številom goveje živine in družinami bi potrebovali število slednjih. Za drugo polovico 18. stoletja nimamo točnih podatkov o številu družin v Šmartnem in Imenju. Določimo lahko le njihovo okvirno število, in sicer s pomočjo registra hiš in ob predpostavki,⁵³ da v posamezni hiši živi

⁵⁰ ASG, Catasto Giuseppino, Imegna, busta 81.

⁵¹ Perusini, *Vita di popolo*, str. XVIII.

⁵² Prav tam, str. XIX.

⁵³ Opis posestniške hiše Antona Gašparina na strani 17 namreč kaže, da je ta imel v okviru kompleksa domačije tudi najemnika.

Tabela 5: Lastniki in število živine v Šmartnem⁵⁴

Lastnik	Voli	Krave	Teleta
Martin pok. Janeza	4	0	1
Luka Markočič pok. Janeza	1	1	1
Mihael Rožič pok. Antona	2	1	2
Janez Vendramin pok. Andreja	4	0	1
Filip de Reya pok. Sebastijana	7	1	1
Gregor Golob pok. Sebastijana	2	0	0
Ana Golob, vdova po Lovrencu	2	0	0
Jožef Peršolja pok. Andreja	2	0	0
Tomaž Peršolja pok. Štefana	2	0	0
Matija Peršolja pok. Sebastijana	0	1	0
Mihael Mušič pok. Andreja	4	0	0
Gregor Pirih pok. Janeza	0	2	0
Mihael Mušič pok. Janeza	0	2	0
Anton Musig pok. Andreja	4	0	0
Sebastijan Peršolja pok. Mohorja	2	0	0
?? ⁵⁵	6	0	0
??	6	0	0
??	4	0	0
??	??	0	0
??	??	0	6
Andrej Simčič pok. Štefana	6	0	1
Sebastijan Simčič pok. Mihaela	2	0	??
Janez Krstnik Vendramin pok. Lovrenca	2	0	??
Andrej Vendramin pok. Nikolaja	0	1	??
Lovrenc Simčič pok. Štefana	2	0	??
Skupaj	66	9	??

ena družina. V Šmartnem je naštetih 48 hiš oziroma stavb, od tega je ena vaška cerkev. Tako lahko približno ocenimo, da je v vasi živelo okoli 47 družin. 25 hišnih poglavarjev je imelo 66 volov, 9 krav in okoli⁵⁶ 13 telet (Tabela 5). Iz tega lahko sklepamo, da marsikatera družina ni imela goveje živine. V povezavi z zemljiškoposestno strukturo lahko ugotavljamo, kdo so bili posamezniki z večjim številom volov. Navadno so to bile premožne družine: Andrej Simčič, lastnik 6 volov, je imel 14 čampov obdelovalne površine, Filip de Reya, lastnik 7 volov, krave in teleta, je imel v lasti 27 čampov, Janez Vendramin pa je bil v tem času, kar se tiče velikosti zemljišč, največji posestnik v vasi. Redil je 4 vole in tele.

Podobno je bilo v Imenju (Tabela 6), kjer je imela družina Gregorja Gašparina 11 čampov zemljišč ter je redila 6 volov, Blaž Gašparin z 10 čampi zemljišč pa je imel v lasti 5 volov. Martin Peršolja, ki je redil 7 volov, je imel 19 čampov zemljišč, Sebastijan Peršolja pa je imel 7 volov ter 21 čampov obdelovalnih in neobdelovalnih površin. Gre za družine, ki so imele v lasti največje površine v skupnosti.

Iz števila živine je, kot že omenjeno, razvidno, da so pomembno mesto imeli voli. Uporabljali so jih pri oranju ravnih delov v brajdah, in sicer je bila potrebna vprega 6 volov.⁵⁷ Verjetno so si jih vaščani, ki so imeli po dva vola, posojali med sabo. Tisti pa, ki jih niso imeli, so morali najeti soseda, ki je zemljišče preoral. Par volov so vpregli v dvokolesni voziček, imenovan koš, s katerim so tam, kjer je bila speljana taka cesta, ki je dopuščala prevoz, prevažali grozdje in druge pridelke. Nekateri pa niso imeli v najemu le zemljišč, temveč tudi živino. Ta najem, ki ga v jugovzhodnem delu Goriških brd v sočasnih virih do sedaj še ni bilo mogoče zaslediti, se tu omenja kot *socida/sozida*. Navajam primer pogodbe iz 24. marca 1819:

»Andrej, sin Mihaela Simčiča iz Imenja, daje v najem – in socida – Antonu pokojnega Valentina Mariniča iz Vedrijana 3 krave, in sicer: kravo rdečko, staro 8 let, kravo, staro 1 leto, in 7 tednov staro telico, pod naslednjimi pogoji:

- da bo dobro skrbel za krave in jih hranil,
- da se bodo mladiči delili na pol med oba,
- če bo zanje slabo skrbel in se jim bo kaj zgodilo po njegovi nemarnosti, bo moral lastniku povrniti vrednost živali v denarju. Ocenjeno je, da je stara krava vredna 30 goldinarjev, 1-letna krava 15 goldinarjev in 7-tedenska telica 7 goldinarjev.

⁵⁴ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁵⁵ Uničen del popisne strani. Podatki so neberljivi.

⁵⁶ Register ima poškodovan del strani, kjer je navedeno število telet.

⁵⁷ ASG, Catasti sec. XIX–XX, Elaborati, busta 15.

Pogodba traja 1 leto ter se podaljšuje in začnjenja ob sv. Martinu. Ko se bo pogodba zaključila, bodo ponovno ocenili vrednost obeh mladih krav in se bo nova vrednost razdelila med oba, staro kravo pa bo moral vrniti brez ocenitve v stanju, v kakršnem bo ob predaji. Stare krave ne sme uporabiti za vleko oziroma prevoze (tiro), v nasprotnem primeru bo lahko lastnik vse živali vzel že pred pretekom letne pogodbe.»⁵⁸

Pogodba je sestavljena podobno kot tiste, ki jih v Furlaniji analizira Perusini (gl. op. 60). Najemnik je skrbel za živino in jo hranil ter je ni smel prodati. V Furlaniji so take oblike najema zajemale tudi drobnico. Najemali so lahko eno ali več živali.

Terezijanski zapiše zgolj⁶² dve opredelitvi, ki ustrezata premoženjsko družbenemu statusu stanovalcev, in sicer: *casa dominicale* in *casa collonica*, torej hiša, v kateri prebiva lastnik, in hiša, v kateri prebiva zakupnik – kolon. Jožefinski kataster tema opredelitvama doda kategorijo dvorišča. V Imenju se v jožefinskem katastru kar v 9 primerih omenja hiša s pripadajočim dvoriščem, kar pomeni ograjen večji prostor pred kmečko hišo, namenjen hranjenju orodja ter drugim kmečkim opravilom. Ostale hiše takega prostora, zlasti v obzidanem Šmartnem, niso imele, saj je bil njihov vhod povezan neposredno s cesto oziroma ulico. Terezijanski kataster v Šmartnem hiše popiše posebej in jih opredeli kot: kmečka posestniška hiša, kolon-

Tabela 6: Lastniki in število živine v Imenju⁵⁹

Lastnik	Voli	Krave	Teleta
Andrej Simčič pok. Petra	2	0	0
Vincenc in bratje Simčič	4	0	0
Gregor Simčič pok. Valentina	0	0	1
Anton Gašparin pok. Jožefa	2	0	0
Baltazar Simčič pok. Adama	3	0	0
Anton Gašparin pok. Adama	2	0	0
Janez Gašparin pok. Adama	3	0	0
Mihael Pirih pok. Janeza	2	0	0
Gregor Gašparin pok. Mihaela	6	0	0
Lovrenc Simčič pok. Štefana	2	0	0
Janez Simčič pok. Mihaela	3	0	0
Lovrenc Gašparin pok. Adama	0	1	1
Simon Simčič pok. Štefana	2	0	0
Blaž Gašparin pok. Adama	5	0	0
Štefan Peršolja pok. Mohorja	2	0	0
Martin Peršolja pok. Kristjana	7	0	0
Janez Simčič pok. Štefana	2	0	0
Sebastijan Peršolja, dedič po Janezu	7	0	0
Peter Bavdaž pok. Mateja a sozida ⁶⁰	0	1	1
Mihael Peršolja pok. Antona	2	0	0
Skupaj	56	2	3

Socialne razlike v bivanjski kulturi

Različen pravnolastniški položaj je posameznika razvrščal v različno statusno skupino, povezano s premoženjskim stanjem. Temu je ustrezal tudi različen bivanjski standard, saj so bile socialne razlike vidne že v stavbah.⁶¹ Oba katastra sta s podatki precej skopa.

ska hiša in najemniška hiša. 27 hiš, ki jih je imelo v lasti 23 oseb, je nosilo oznako kmečka posestniška hiša – *casa rustica dominicale*. 5 hiš je bilo opredeljenih kot kolonska hiša – *casa collonica* –, za 5 pa ni zapisano, kdo v njih biva ali kdo je lastnik, le da se dajejo v najem za določeno najemnino. Kakšne pa so bile razlike v hišah, opredeljenih kot kmečka posestniška hiša in kolonska hiša? Navedimo dva opisa hiš v lasti leta 1828 umrlega Štefana Antona Gašparina iz Šmartnega. Hiša pod št. 14, opredeljena kot kmečka posestniška hiša, je imela dvorišče in vrtiček. V celoti je bila zidana in pokrita z valovitimi strešniki nad deskami »in v dobrem stanju. V pritličju jo sestavljajo: kuhinja, garderoba, vhod, mezad, razdeljen na 4 kleti, ter

⁵⁸ ASG, Giudizio distrettuale, Amichevoli convenzioni, busta 87.

⁵⁹ ASG, Catasto Teresiano, Imegna e Gagnaz, busta 48.

⁶⁰ *Soccida* je zakupna pogodba, ki so jo poznali tudi v Furlaniji. Zelo razširjena je bila v obdobju 1414–1786 (Perusini, *Vita di popolo*, str. 133). Gre za najem živine: lastnik je živino oddal najemniku, ki jo je hranil in skrbel zanjo. Glede na pogodbo sta si lastnik in zakupnik delila gnoj, mleko ter mladiče. Nekatere pogodbe so vsebovale klavzulo, da žival ne sme vleči (*tiro*), kar pomeni vprego za oranje in vožnjo (Perusini, *Vita di popolo*, str. 135).

⁶¹ Keršič, Kolon in gospodar, str. 96.

⁶² Terezijanski kataster za Kojsko in Dolnje Cerovo na primer zapiše tudi vrsto kritine (ASG, Catasto teresiano, Cerou inferiore, busta 17; Quisca, busta 30).

*Kolonska hiša z gospodarskim poslopjem in gnojiščem v Imenju leta 1958
(fototeka Goriškega muzeja, foto: Karel Plestenjak).*

stopnišče za 1. nadstropje. Prvi del stopnic je iz kamna, drugi del iz lesa. V prvo nadstropje vodi tudi zunanje stopnišče iz 16 kamnitih stopnic, ki ga podpira podporni zid z železno ograjo in podestom. Tu je 5 sob, dvoranica, 2 sobici, hodnik in stranišče. Vsi prostori imajo tudi strop – tutto soffitato, vključno s poleg priključeno kuhinjo in sobico, ki jo ima v najemu Anton Simčič. Podstrešje je urejeno kot žitna kašča s podom, razdeljenim v 5 delov. Folador⁶³ s kletjo spodaj in shrambo ima na vseh 4 straneh kamnit zid, pokrit je s strešniki nad deskami. Pod je iz velikih desk iz trdega lesa. Zraven sta majhen hlev in kašča s stropom z zunanjimi kamnitimi stopnicami s podpornim zidom. Stopnice vodijo v zgoraj postavljeni senik. Vse je zgrajeno iz kamna in pokrito s strešniki nad deskami. Velik hlev sestavljajo dva prostora in dva senika zgoraj. Grajen je iz kamna in pokrit s strešniki nad letvani. Hlevček je kamnit in pokrit s skrlami. Dvorišče s sedmimi murvinimi drevesi je obzidano in z dvema kamnitima portaloma, od katerih ima eden vrata.

⁶³ Furl. foladör – kraj ali posoda, kjer se tlačijo in stiska grozdje (Pirone, *Il nuovo*, str. 329).

Na zraven ležečem vrtičku je 6 starih murvinih dreves. Vse skupaj je vredno 2.000 goldinarjev. Če vrednosti odbijemo hišni davek in letna popravila v vrednosti 360 goldinarjev, je vse skupaj vredno 1.640 goldinarjev.»⁶⁴

V primerjavi z zgornjim opisom bivanjskega in gospodarskega kompleksa premožne družine so opisi hiš in hlevov, ki so jih imeli manj premožni vaščani, nekaj povsem drugega. Stavba, ki služi za hlev Gašparinovemu zakupniku Antonu Simčiču, je imela »zidovje v slabem stanju. Pokrita je s strešniki, ki so postavljeni delno nad planetami,⁶⁵ delno nad deskami, in ima en prostor. Vredna je 90 goldinarjev, z odbitim davkom pa 80 goldinarjev.»⁶⁶ Hiša, v kateri je bival zakupnik Janez Simčič, je imela zidovje v slabem stanju. »Pokrita je s korci, ki so postavljeni nad planetami. V pritličju sta kuhinja in hlev, v prvem nadstropju pa

⁶⁴ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilazioni ereditarie, busta 83, inv. 92.

⁶⁵ Opečnate plošče.

⁶⁶ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilazioni ereditarie, busta 83, inv. 92.

Tabela 7: Lastniki hiš v Šmartnem, ki niso bile dane v najem⁶⁷

Lastnik	Ledinsko ime	Opredelevitev hiše
Valentin Rožič	Nadgonjače	kmečka posestniška hiša
Luka Markočič pok. Janeza	Sanza	kmečka posestniška hiša
Mihael Rožič pok. Antona	Sanza	kmečka posestniška hiša
Peter Golob pok. Andreja	Sanza	kmečka posestniška hiša
de Reya, dediči pok. Lovrenca	U smulenca	kmečka posestniška hiša
de Reya, dediči pok. Lovrenca	Gabrovica	kmečka posestniška hiša
Filip de Reya pok. Sebastijana	Runk	kmečka posestniška hiša
Andrej Vendramin pok. Nikolaja	Polje	kmečka posestniška hiša
Gregor Golob pok. Sebastijana	Breg	kmečka posestniška hiša
Ana Golob, vdova po pok. Lovrencu	Breg	kmečka posestniška hiša
Jožef Peršolja pok. Andreja	U bošku	kmečka posestniška hiša
Tomaž Peršolja pok. Štefana	U bošku	kmečka posestniška hiša
Matija Peršolja pok. Sebastijana	U bošku	kmečka posestniška hiša
Mihael Mušič pok. Andreja	Na njivi	kmečka posestniška hiša
Gregor Pirih pok. Janeza	Kojnica	kmečka posestniška hiša
Mihael Mušič pok. Janeza	U seunik	kmečka posestniška hiša
Mihael Mušič pok. Janeza	Covagevica–Kovačevica	kmečka posestniška hiša
Anton Gašparin pok. Štefana	Raunica	kmečka posestniška hiša
Valentin Peršolja pok. Sebastijana	Raunica	kmečka posestniška hiša
Janez Mušič pok. Gregorja	Polja	kmečka posestniška hiša
Sebastijan Zuljan pok. Nikolaja	Mala brajda	kmečka posestniška hiša
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Dražica–Drasica	kmečka posestniška hiša
Lovrenc Zuljan pok. Janeza	Breg	kmečka posestniška hiša
Lovrenc Simčič pok. Štefana	Braidica	kmečka posestniška hiša
Janez Krstnik Vendramin pok. Lovrenca	Mladica	kmečka posestniška hiša
Franc Anton Zupančič pok. Antona	Vrtič	kmečka posestniška hiša

Tabela 8: Lastniki hiš in njihovi zakupniki v Šmartnem⁶⁸

Lastnik	Opredelevitev hiš	Zakupnik
Jezuitski kolegij	kolonska hiša	Martin Peršolja
Filip de Reya	kolonska hiša	Franc Figar
Filip de Reya pok. Sebastijana	kolonska hiša	Gregor Rožič
Jezuitski kolegij	kolonska hiša	Martin Peršolja
Cerkev sv. Marije Magdalene iz Krasna	kolonska hiša	Andrej Simčič
Neznan	kmečka najemniška hiša za 8 dukatov	neznan
Neznan	kmečka najemniška hiša za 15 lir	neznan
Neznan	kmečka najemniška hiša za 21 lir	neznan
Neznan	kmečka najemniška hiša za 6 dukatov	neznan
Neznan	kmečka najemniška hiša za 4 dukate	neznan

dve sobi. Vredna je 100 goldinarjev.⁶⁹ Hiša, v kateri je bival Jožef Bastjančič, je imela zidovje v zmerno dobrem stanju. Pokrita je bila s strešniki, ki so ležali nad *planetami*. V pritličju sta bila dva hleva in majhna sobica. V prvo nadstropje je vodilo kamnito stopnišče, ki so ga izklesali v Kozani, s podpornim zidom in ograjo iz desk v slabem stanju. Tu so bili kuhinja, dve sobi in žitna kašča pod streho. Hiša je bila vredna 170 goldinarjev. Opis hiše, v kateri je bival Jožef Ko-

renjak, nas pouči, da je imela kuhinja v pritličju tudi krušno peč – *forno*.⁷⁰ To pomeni, da je bil standard v večini hiš zgolj nizkoležeče ali talno ognjišče. Peč je torej pomenila, če lahko temu tako rečemo, nadstandard, saj se v popisih omenja posebej in je tudi posebej ocenjena, popisana pa je redko. Osnovni prostori v hišah so bili klet, v kateri so lahko hranili marsikaj, od pridelkov do vina, orodja in manjših živali, kot je perutnina, kuhinja z ognjiščem, soba in, če streha ni bila preslaba, na vrhu kašča. Zidovje in stopnice, ki so bile navadno zunanje, so bili pogosto slabo vezani

⁶⁷ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁶⁸ ASG, Catasto Teresiano, San Martino del Coglio, busta 104.

⁶⁹ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilationi ereditarie, busta 83, inv. 92.

⁷⁰ ASG, Giudizio distrettuale, del circondario di Gorizia, Ventilationi ereditarie, busta 83, inv. 92.

Zapuščena kolonska hiša v Imenju leta 1958 (fototeka Goriškega muzeja, foto: Karel Plestenjak).

z malto. Bivališča z več prostori, ločenimi stavbami, kot sta hlev in klet, in obzidanim dvoriščem so kazala na povečano gospodarsko dejavnost in s tem na socialno višji položaj njihovih lastnikov. Vstop skozi obzidan vhod na dvorišče je imel velik socialni pomen; kot tak je simboliziral socialno interakcijo med hišo in ulico. Obzidje je varovalo hišo v fizičnem smislu in ustvarjalo notranjo domeno, v okviru katere se odprti prostor simulira kot zasebno zemljišče. Obzidanih dvorišč so se premožni, seveda če je bila za to prostorska možnost, raje posluževali v strnjenih jedrih naselij. Prav tako so z obzidjem obdali dvorišče premožni kmetje z bivališčem na samotnejšem kraju. V tem primeru je imelo obzidje tudi funkcijo varovanja pred krajo.

V Šmartnem je bilo 48 hiš, vendar je bilo lastnikov manj (Tabeli 4 in 7). Anton Gašparin je bil lastnik desetih hiš, Filip de Reya je imel šest hiš in eno stavbo, ki je bila opredeljena kot skedenj, dediči de Reya pa dve hiši. Martin Mušič je imel dve hiši, od katerih je ena opredeljena kot gostilna v Šmartnem, in eno v Imenju. Prav tako je imel hiše v obeh vaseh Martin Peršolja, ki je očitno živel v Imenju. Tu je imel sedem stavb, od katerih je ena opredeljena kot klet in druga kot hlev, ter še osmo hišo v Šmartnem. Posebna omemba hleva ter kleti z lastno hišno števil-

ko kaže, da je šlo za, za tedanje razmere, večje zidane stavbe na ločenih parcelah. To kaže na velik obseg kmetijske dejavnosti in premožnost lastnika. Ena izmed možnih razlag je, da je Martin Peršolja – ali že njegovi predniki – obogatel ter s tem povečal kmetijsko dejavnost in seveda pridelke, ki jih je moral skladiščiti. V ta namen je zgradil oziroma uredil primerne prostore, ki jih ni mogel urediti v sklopu domačije, kjer je živel. Omemba, da je posamezna stavba hlev oziroma klet, kaže, da so imeli nekateri že posebna poslopja, namenjena gospodarski dejavnosti. Večina hiš je imela pod eno streho tako bivalne prostore kot hlev in klet. Premožni kmetje so hiše dajali v najem, druge pa so uporabljali sami in njihovi že poročeni otroci. Tako je imel posameznik več kot eno hišo, ki je bila opredeljena kot *casa rustica dominicale*. Otrokom so premoženje oziroma nepremičnine predajali bodisi z darilno ali poročno pogodbo bodisi so jih podedovali na podlagi oporoke.

Po eno hišo v Imenju in Šmartnem je imel tudi Mihael Peršolja. Premožnejši v Imenju je bil še Anton Simčič, ki je imel v lasti tri hiše, skupaj z brati pa še dve.⁷¹ Posebno vprašanje se sproža ob omem-

⁷¹ ASG, Tavolare teresiano, Libri fondiari 1761–1891, Quadro delle case, busta 180.

bah petih hiš, katerih lastnik ni zapisan (Tabela 8). V katastrskem popisu je zgolj zabeleženo, da so to najemniške hiše. Zanimivo je, da je bil za kataster pomembnejši podatek, da gre za najemniške hiše ter višina najemnine kot pa njihov lastnik. Na vprašanje, ali je bila lastnica teh stavb skupnost in so bile namenjene reševanju socialnih problemov oziroma zakaj prav v katastru srečamo tak nepopoln zapis, ne moremo odgovoriti. Kmečka hiša, »grajen in pokrit prostor, namenjen za stalno prebivanje kmečke družine«, ⁷² se nam v luči teh ugotovitev kaže kot bivanjska enota, tesno povezana s socialnim položajem družine, ki je v njej bivala. Lastniki večjih in dražjih hiš so bili premožni posestniki, ki pa so bili lastniki tudi manjših, ki so jih dajali v najem. Med obema skupinama so bili manjši kmetje, ki so se po bivanjski kulturi glede na večje ali manjše premoženje približali bodisi premožnim posestnikom bodisi revnejšim zakupnikom.

Zaključek

Domovi, njihovi prebivalci in pripadajoča zemlja v Šmartnem in Imenju so v drugi polovici 18. stoletja sestavljali agrarno skupnost. Kraja sta bila povezana v cerkveno in samoupravno enoto. Ta mala kmečka skupnost se v luči primerjave stanja obeh katastrov kaže kot dinamična stvarnost, ki se je prilagajala širšim tržnim in političnim razmeram. Zemljišča so v razmaku 35 let zamenjala lastnike; nekatere družine so povečale svoja zemljišča, druge pa jih prodale. Na primeru terezijanskega in jožefinskega katastra za Šmartno lahko ugotavljamo, da se je proti koncu 18. stoletja povečalo število zakupnikov. Ti so zemljišča najemali pri enem ali več lastnikih. Zemljiška posest je bila razdrobljena na terasirane parcele z mešano kulturo vzdolž pobočij. Ta na videz arhaična zmes parcel v katastrskem popisu je pogosto rezultat premišljene in preizkušane prilagoditve *brajd* gričevnatemu svetu, zložnim policam, pregibom, robovom, kopam in slemenom. ⁷³ Teraso vzdolž pobočja so bile pogosto edina pot, ki je zavarovala prst pred odplavljanjem in omogočila uspešno kmetovanje. Za obravnavano obdobje intenzivno obdelane površine so nastale na račun zmanjšanja pašnikov in travnikov, torej površin, namenjenih krmi živine. Tako je bila zmožnost gojenja večjega števila za kmečko gospodarstvo potrebnih volov in drugega goveda eden od statusnih simbolov gospodarja in njegove domačije. Posestniki so bili tako lastniki večjega števila za takratni kmečki obrat potrebnega goveda. Ugotavljamo pa tudi primer najema goveda, imenovan *sozida*, ki po obliki in imenu spominja na najeme v bližnji Furlaniji.

Večje število hiš brez hišnih števil v Šmartnem kaže na naraščanje števila prebivalstva ter povečan

obseg gradbene dejavnosti. Gradnja novih stanovaljskih objektov, vezanih na šmartensko obzidje, odraža upad strateškega pomena Goriških brd v 18. stoletju. Gradnje utrdbenega značaja, kot je bilo obzidano Šmartno, so bile vezane na napete odnose ter vojne med Habsburžani in Beneško republiko v 16. in 17. stoletju. Gospodarska moč posestnikov je vidna tudi v vrednosti hiš in velikosti celotnega sklopa domačije. Število in diverzifikacija posameznih prostorov kažeta na večji obseg gospodarske dejavnosti. Voditelji skupnosti so bili gospodarsko najmočnejši posamezniki, ki so jim bili prav zaradi njihovega ekonomskega stanja zaupani pomembni položaji pri njenem vodenju. S tem si je skupnost zagotovila najsposobnejše posameznike, ki so delali tudi v skupno dobro. Iz podatkov v obeh katastrih je razvidno, da so v Šmartnem večino zemljišč imeli v lasti bodisi vaščani ter njihova cerkev in njene ustanove bodisi posamezniki iz sosednjih vasi. Na primeru parcialnih podatkov za Imenje pa ugotavljamo, da je plemiška družina Colloredo, katere središče agrarne posesti v Goriških brdih je bilo Dobrovo, prodala svoja zemljišča. Večino so verjetno kupile gospodarsko močne družine iz Imenja, Šmartnega in sosednjih krajev. Zemljišča so obdelovali v lastni režiji ali jih dajali v zakup. Kljub temu, da je večino dela v gospodinjstvu še vedno opravljala družina, so člani skupnosti pri delovnih konicah pogosto pomagali drug drugemu. Družine z večjimi površinami so najemale dninarje in zaposlovale hlapce, pri čemer so imele prednost z njimi povezane družine zakupnikov in sorodnikov. To je verjetno imelo posledice za delovne odnose in odnose moči znotraj vsakega gospodinjstva in agrosistema celotne lokalne skupnosti, ki je bila organizirana iz mreže socialnih odnosov. Članstvo v vaških skupnostih je pomenilo tudi ekonomsko varnost v okvirih, ki jih je lahko zagotavljala skupnost.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ASG – Archivio di stato di Gorizia

Archivio Coronini Cronbeg

Catasti sec. XIX–XX, Elaborati

Catasto Giuseppino

Catasto Teresiano

Giudizio distrettuale del circondario di Gorizia,

Anteatti del Giudizio distrettuale di Quisca (tran-

ne le localita di Visnovico, Vipulzano, Cosana,

Vedrignano). Ceduti nel 1846 al Giudizio Distret-

tuale del Circondario, Contratti dell'istrumenti

ut amichevoli convenzioni dell'anno 1819.

Ufficio tavolare, Libri fondiari 1761–1891

ŽAK – Župnijski arhiv Kojsko

Pridige I, 1. 7. 1894–28. 12. 1895.

⁷² Vilfan, Kmečka hiša, str. 560.

⁷³ Ilešič, Kmečka naselja, str. 28.

LITERATURA

- Barbina, Guido in Battigelli, Franca: Il paesaggio agrario friulano dalla fine dell'amministrazione veneta all'annessione al regno d'Italia. *Contributi per la storia del paesaggio rurale nel Friuli-Venezia Giulia: ricerche svolte per conto della regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia*. Pordenone: Grafiche Editoriali Artistiche Pordenonesi, 1980, str. 339–369.
- Béaur, Gérard in Chevet, Jean Michel: Institutional changes and agricultural growth. *Property rights, land market and economic growth in the european countryside* (ur. Gérard Béaur, Philipp Schofield, Jean Michel Chevet in Maria Teresa Perez Picazo). Turnhout: Brepols publishers, 2013, str. 19–68.
- Beguš, Ines: *Avtonomija in ekonomija Nadiških dolin v Beneški republiki*. Koper: Univerzitetna založba Annales, 2015.
- Comel, Alvise: *L'evoluzione storica dell'agricoltura goriziana dal 1300 al 1765*. Gorizia: Stab tip. Goriziano, 1928.
- Dorsi, Pierpaolo: Sodstvo prve stopnje v grofijah Gorica in Gradišče 1740–1848. *Pravo-zgodovina-arhivi* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000, str. 97–123.
- Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 283–338.
- Gomiršek, Tanja: *Brestje in Kojško: upravni in kulturni center Brd do 1945*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2009.
- Gomiršek, Tanja: *Vila Vipolže od prve omembe do danes*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2015.
- Gomiršek, Tanja: Vrste zakupnih pogodb v Goriških brdih v prvi polovici 19. stoletja. *Zgodovinski časopis* 71, 2017, št. 1–2, str. 164–185.
- Ilešič, Svetozar: *Kmečka naselja na Primorskem*. Ljubljana: DZS, 1949.
- Keršič, Irena: Kolon in gospodar – dva načina življenja in dve stanovanjski kulturi. *Etnolog* 2, 1992, št. 1, str. 95–136.
- Laslett, Peter: *The world we have lost*. London: Routledge, 2005.
- Makuc, Neva: Brda in Brici v habsburško-beneških vojnah. *Poznogotski krilni oltar v cerkvi sv. Križa v Kojškem (1515) in življenje v Brdih v 16. stoletju* (ur. Neva Makuc in Petra Kolenc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 67–77.
- Marušič, Branko: *Šmartno: avstrijsko-beneški vojni (1508–1521 in 1615–1617)*. Deskle: Salonit Anhovo, 2005.
- Natek, Milan: Pomen franciscejskega katastra za agrarno-geografska proučevanja. *Geografski vestnik* 51, 1979, str. 97–107.
- Nusdorfer-Vuksanović, Metka in Rosa, Jurij in Vidrih-Lavrenčič, Lilijana: *Občinska središča v obdobju 1814–1961 na območju sedanjih občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin*. Nova Gorica: Pokrajinski arhivski muzej, 1991.
- Overton, Mark: *Agricultural revolution in England: the transformation of the agrarian economy 1500–1850*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- Pavlin, Vojko: Primer uveljavljanja kupnega prava in kolonata na Goriškem 16. stoletja. *Goriški letnik* 28, 2001, str. 289–302.
- Perusini, Gaetano: *Vita di popolo in Friuli: patti agrari e consuetudini tradizionali*. Firenze: Leo S. Olshchki editore, 1961.
- Pirone, Giulio Andrea in Carletti, Ercole in Corgnalli, Giovanni Battista: *Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano*. Udine: Società filologica friulana, 2004.
- Redmond, René: *Religija in družba v Evropi*. Ljubljana: *cf, 2005.
- Sahlins, Marshall: *Ekonomika kamene dobe*. Ljubljana: *cf, 1999.
- Sedej, Ivan: Šmartno v Brdih, vas, taborska vas ali mesto (problematika ljudske umetnosti in turizma). *Etnolog* 2, 1992, št. 1, str. 79–94.
- Stres, Peter: Oris kolonata v slovenskem delu dežele Goriško-Gradiščanske do konca prve svetovne vojne. *Goriški letnik*, 1987, št. 12–14, str. 175–203.
- Ščukovt, Andrejka: Obnova naselbinskega spomenika Šmartno v Brdih. *Poznogotski krilni oltar v cerkvi sv. Križa v Kojškem (1515) in življenje v Brdih v 16. stoletju* (ur. Neva Makuc in Petra Kolenc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016, str. 79–94.
- Vilfan, Sergij: Agrarna premoženjska razmerja. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev* (ur. Pavle Blaznik, Bogo Grafenauer in Sergij Vilfan), 2. zvezek. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980, str. 279–353.
- Vilfan, Sergij: Izročilo o kolonatu v Goriških Brdih. *Etnolog* 2, 1992, št. 1, str. 137–150.
- Zuljan Kumar, Danila: Leksemi romanskega izvora v briški vinogradniško-vinarski terminologiji. *Izvestje raziskovalne postaje ZRC SAZU v Novi Gorici*, 2008, št. 5, str. 12–16.

S U M M A R Y

Rural community in light of socio-economic differences: Šmartno and Imenje in the second half of the eighteenth century

The settlement of Šmartno in the Goriška Brda, declared a cultural monument in 1985, was fortified with a wall and towers during the Habsburg-Venetian Wars in the sixteenth and seventeenth centuries. The place lost its strategic importance in the eighteenth century, when it gradually began to reflect a “pronouncedly rural character of its inhabitants”. In accordance with the medieval tradition, villages in the Goriška Brda formed communities headed by a mayor, with the assistance of village elders. Mayors, elders, community representatives in land transactions and property inventories, church caretakers, as well as leaders and members of church brotherhoods were wealthy and respectable members of the community. Unlike the rest of the population, they were often well-versed in writing. Most landed property in Šmartno was in the hands of villagers and the village church and its institutions or in the hands of farmers and churches from the neighbouring villages. The owners cultivated their land by themselves

or they gave it in lease. The lease payment was specified by reference to the commercially most valuable produce, that is, grapes and wine, respectively. The most important area under cultivation for farmers was *brajda* (terraced land with mixed culture) and it was used for the production of vines, fruit trees, and crops. The prioritised cultivation of vine created a shortage of land needed to produce fodder for livestock, which was indispensable for ploughing and transports on the farm. As is evident from the list of livestock owners, less than half of families owned one or more livestock units. These were also considered the wealthiest families in terms of real estate ownership, and like land plots, they could also lease out their livestock. The third factor distinguishing the two status groups was the size of dwellings and their equipment. Leaseholders usually represented the poor social stratum and resided in modest dwellings. Even though the dwellings were owned by wealthy members of the community, they were small, had a limited number of rooms, and were poorly maintained. Another aspect of the wealthy landowners' social status was their large dwellings with walled-in courtyards. The yields from extensive estates were stored in a number of separate designated buildings. The entire community functioned as a coherent and interdependent system in which all inhabitants were considered its crucial elements.

Pogled na Šmartno znotraj obzidja (fototeka ZTKMŠ Brda, foto: Damijan Simčič – Zoso Photography).

Vzhodni obrambni stolp v sklopu naselja Šmartno (fototeka ZTKMŠ Brda, foto: Damijan Simčič – Zoso Photography).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 069(497.4-4)

Prejeto: 1. 12. 2020

Jernej Kotar

dr., kustos, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: Jernej.Kotar@nms.si

Ustanovitev Deželnega muzeja v Ljubljani

IZVLEČEK

Narodni muzej Slovenije je druga najstarejša slovenska znanstvena ustanova in bo 15. oktobra 2021 kot neposredni naslednik kranjskega Deželnega muzeja praznoval dvestoletnico obstoja. Kot datum nastanka je obveljal dan, ko so deželni stanovi sprejeli sklep o njegovi ustanovitvi, čeprav je zares zaživel šele s postavitvijo prvih razstav in odprtjem za javnost okroglo desetletje pozneje. Oblikovanje muzeja v Ljubljani se tako v marsičem razlikuje od sorodnih institucij, ki so v tem času nastajale v deželnih prestolnicah Avstrijskega cesarstva. Prispevek obravnava ustanovitveno obdobje (1821–1831), v katerem so bili kljub mnogim težavam osnovani trdni temelji za prihodnji razvoj ustanove.

KLJUČNE BESEDE

Deželni muzej, Narodni muzej Slovenije, Kranjska, Ljubljana, deželni stanovi, Franc Hohenwart, Jožef Kamilo Schmidburg

ABSTRACT

ESTABLISHMENT OF THE PROVINCIAL MUSEUM IN LJUBLJANA

The National Museum of Slovenia is the second oldest scientific institution in Slovenia and will celebrate its two-hundredth anniversary on 15 October 2021 as the direct successor of the Carniolan Provincial Museum. The officially recognised date of its creation was the day when the provincial estates passed the conclusion on its establishment, even though the museum only commenced its operations by organising the first exhibitions and opening its doors to the public about a decade later. The formation of the museum in Ljubljana therefore differs in many ways from similar institutions that were emerging in other provincial capitals across the Austrian Empire. The article discusses the founding period of the museum (1821–1831), during which, in spite of many difficulties, solid foundations were laid for its future development.

KEY WORDS

Provincial Museum, National Museum of Slovenia, Carniola, Ljubljana, provincial estates, Franz von Hohenwart, Joseph Camillo von Schmidburg

Uvod

Dolgo 19. stoletje, ki je trajalo od izbruha francoske revolucije leta 1789 do konca prve svetovne vojne leta 1918, je prelomna doba v človeški zgodovini. Nikdar prej ni v tako kratkem času prišlo do tako velikih sprememb. Napoleonske vojne, industrijska revolucija, ukinitve fevdalizma, razmah nacionalnih gibanj, razvoj parlamentarizma, pojav političnih strank in izjemen napredek znanosti so samo nekateri temeljni procesi tega obdobja. Začeli so se v Zahodni Evropi in se nato postopno razširili po vsej celine, tudi v slovenski prostor.

Kranjska, ki je bila dolga stoletja na politični periferiji, se je v prvi četrtini 19. stoletja za kratek čas znašla v žarišču evropskega dogajanja. Napoleonske vojne ji niso prinesle le štiriletne francoske okupacije in vključitve v Ilirske province, temveč tudi trajnejše posledice. Osvoboditev leta 1813 jo je vrnila pod oblast avstrijskega cesarja ter med velikim delom prebivalstva okrepila domoljubje in pripadnost dinastiji, ki je tu vladala že skoraj pol tisočletja. Dežela se je v središču evropske politike znašla leta 1821, ko je gostila več mesecev trajajoči ljubljanski kongres, na katerem so ukrepali zoper revolucionarna gibanja na ozemlju današnje Italije. Udeležili so se ga predstavniki domače in tuje elite, Ljubljana pa je postala prizorišče živahnega družbenega dogajanja.

Verjetno ni naključje, da je ravno v omenjenem letu nastala pobuda za ustanovitev muzeja, ki bi zbiral, hranil, preučeval in javnosti predstavljal pretekle in sodobne dosežke dežele in njenih prebivalcev. Zgled so lahko našli v deželnih prestolnicah Avstrijskega cesarstva, kjer so v desetletju pred tem nastale takšne ustanove. Prva je vzniknila leta 1811 v Gradcu, druga leta 1817 v Brnu in tretja leta 1818 v Pragi.¹ Čeprav naj bi graški Joanneum v skladu s svojim statutom pokrival vse notranjeavstrijske dežele, je v praksi ostal omejen le na Štajersko.² Kranjski domoljubi so se torej leta 1821 med prvimi v monarhiji podali na pot ustanovitve lastnega muzeja.

Nastajanje Deželnega muzeja v Ljubljani (1821–1831)

Narodni muzej Slovenije je kot naslednik kranjskega Deželnega muzeja za Botaničnim vrtom, ustanovljen leta 1810, druga najstarejša znanstvena ustanova z neprekinjenim delovanjem na slovenskih tleh. Že od samega začetka se je ukvarjal z zbiranjem, preučevanjem in nekoliko pozneje še razstavljanjem bogatega naravoslovnega, kulturnozgodovinskega in arheološkega gradiva, ki se je skozi stoletja nabralo

na Kranjskem, ter bil hkrati namenjen promociji dosežkov domače industrije in obrti. Doslej je izšlo nekaj kratkih preglednih člankov o njegovi zgodovini, vendar še vedno manjka bolj poglobljena in obširnejša študija. Obeležitev 200-letnice obstoja je dala nov zagon za preučevanje te tematike in temeljito analizo dokaj nepoznanega muzejskega arhiva. V nadaljevanju bo predstavljeno prvo desetletje delovanja ustanove, ki velja za ključno obdobje v njeni zgodovini.

Ustanovitev muzeja v Ljubljani ni bila enkraten dogodek, temveč desetletje dolg proces. Začel se je v času ljubljanskega kongresa in končal z odprtjem prve razstave oktobra 1831. Potrebo po muzeju je prepoznal že vsestransko izobraženi podjetnik in mecen baron Žiga Zois pl. Edelstein (1747–1819), ki je na potovanjih po Evropi videl kabinete za hrambo naravoslovnega, kulturnozgodovinskega in arheološkega gradiva. Temelje zanj je nameraval položiti s predajo bogate mineraloške zbirke in obsežne knjižnice deželi Kranjski, vendar so napoleonske vojne in rekvizicije močno načele njegovo blagostanje, zato je moral načrte opustiti. Zadnja leta življenja ga je najbolj skrbela usoda dragocene mineraloške zbirke, ki je nastajala petinštirideset let in je bila izjemna tudi v evropskem merilu. Zapustiti jo je želel domovini, a se je zavedal, da jo bodo njegovi dediči zaradi vse večjih finančnih težav prisiljeni prodati. Najbolj se je bal, da bi bila za Kranjsko izgubljena, če bi jo kupil in odpeljal kak tujec.³ Kot bo pokazano v nadaljevanju, se črnoglede misli priletnega barona na srečo niso uresničile.

V letih po koncu francoske okupacije je ideja o ustanovitvi muzeja, dodatno motivirana z zgledom štajerskega Joanneuma, zagotovo krožila med določenim krogom kranjskih izobražencev, četudi znani viri tega neposredno ne potrjujejo.⁴ Razmere za takšen podvig so bile tedaj zelo neugodne, saj se je morala dežela najprej resno spoprijeti s političnimi, družbenimi in gospodarskimi posledicami vojne.⁵ Nadvse ugodne pa so postale leta 1821, ko je Ljubljana gostila kongres Svete aliance, ki se ga je poleg štirih evropskih vladarjev udeležilo še več sto diplomatov in drugih visokih gostov. Ob tej priložnosti je prestolnica z okrog 20.000 prebivalci dobila posodobljeno javno infrastrukturo, a še vedno ni premogla ustanove, v kateri bi udeležencem predstavila naravne in kulturne znamenitosti dežele ter dosežke domače industrije. Tega so se nekateri zavedali, zato so za uresničitev zamisli izkoristili navzočnost Franca I. in drugih avstrijskih vplivnežev. V ospredje je stopil takratni ilirski guverner Joseph grof Swéerts-Sporck,

³ Hochenwart, Rede des Herrn Grafen, str. 7–8.

⁴ Alfons Müllner je prepričljivo dokazal, da Hitzingerjeva navedba, da naj bi francoska zasedba stanovom preprečila že leta 1809 načrtovano ustanovitev muzeja, nima opore v virih (Müllner, Die Geschichte V/1, str. 7–8; prim. Hitzinger, Ein früherer Versuch, str. 87).

⁵ Prim. *Illyrisches Blatt*, št. 6, 9. 2. 1827, str. 21.

¹ Muzej v Budimpešti je bil ustanovljen že leta 1802, vendar na oblikovanje muzeja v Ljubljani ni imel večjega vpliva.

² Erzherzog Johann, Gründungsstatuten des Joanneums, str. 8–11.

Andrej Janez Herrlein: Baron Žiga Zois pl. Edelstein, prvi pobudnik ustanovitve muzeja za Kranjsko (brani NMS).

ki je zgodaj spomladi 1821 željo po ustanovitvi domovinskega muzeja, kakršnega je imelo že več dežel v monarhiji, izrazil cesarju in dobil od njega načelno soglasje. Čeprav je ostalo le pri ustni privolitvi, so se pobudniki nemudoma lotili dela.⁶

Kot dokazuje pismo Jožefa pl. Dietricha z dne 1. marca 1823, so resne priprave potekale že aprila 1821. Znani podjetnik je bil med prvimi podporniki nastajajočega muzeja, saj mu je s seznamom, datiranim s 1. majem 1821, namenil 488 vzorčnih proizvodov iz svojih tržiških železarskih delavnic.⁷ V priprave se je dejavno vključil tudi ljubljanski gubernij, ki

je dobra dva tedna po koncu kongresa v Prago, Brno in Gradec poslal prošnjo, naj mu posredujejo statute in drugo pomembno dokumentacijo tamkajšnjih muzejev.⁸ Na osnovi prejetih odgovorov je ljubljanski škof Avguštin Gruber⁹ na seji stanovskega poverjeniškega urada 4. julija predlagal ustanovitev muzeja v Ljubljani. V obsežnem referatu je poudaril, da se to lahko uresniči le s pomočjo deželnih stanov, in hkrati opozoril, da Kranjski ne primanjkuje gradiva za zbirke, saj se lahko pohvali s pestro geološko sestavo tal, rimskimi naselbinami in bogato zgodovino. Spomnil je tudi, da mnoge dežele prekaša v daljši tradiciji sodelovanja v znanstvene in splošno koristne namene, ki ga poosebljata leta 1693 ustanovljena *Academia operosorum Labacensium* ter leta 1767 osnovano Društvo za poljedelstvo in koristne umetnosti na Kranj-

⁶ Müllner, *Die Geschichte* V/1, str. 8.

⁷ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 6. Podarjeni predmeti so bili v času nastanka pisma (1. marca 1823) še vedno skladiščeni v Trzinu in so čakali na prevoz v muzej. Donacija ni bila naključna, saj je bil Jožef pl. Dietrich (1780–1855), od leta 1824 baron, strasten zbiratelj vsakovrstnih starin. Lastnik tržiškega gospostva in tamkajšnjih železarskih obratov je bil od leta 1819 do smrti. O Dietrichu, njegovih tržiških delavnicah in darovani zbirki predmetov gl. Oitzl, *Zapuščina tržiških kovačev*, str. 559–577; Oitzl, *Med »fužinarstvom« in industrializacijo*, str. 144.

⁸ Mal, *Vodnik po zbirkah*, str. 6.

⁹ Avguštin Gruber (1763–1835) je bil ljubljanski škof v letih 1816–1823. V tem kratkem obdobju se je naučil slovenskega jezika in odigral eno ključnih vlog pri ustanovitvi muzeja v Ljubljani (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi217754/> [8. 12. 2020]).

Od 488 darovanih predmetov iz Dietrichovih tržiških železarskih delavnic se jih je ohranilo le nekaj, med njimi zgornji dve kosi na fotografiji (inv. št. N 32655, N 32657 in N 32656) (foto: Tomaž Lazar).

skem. Nikoli pa ni bilo pravega središča za znanstveno delo, zato bi to vlogo lahko prevzel muzej.¹⁰

Gruber je bil najbolj naklonjen zgledovanju po Joanneumu, zlasti kar se tiče zbiralne politike. S področja zgodovinskega bi zbirali vsakovrstne listine v izvirniku ali diplomatično točen prepisu, rokopise in vse starejše spisovno gradivo, grbe, rodovnike, pečatnike, zgodovinske napise, nagrobne in vse arheološko gradivo. V galeriji bi shranjevali slike za deželo zaslužnih mož, o katerih bi nabirali tudi biografske podatke, v poseben etnografski oddelek pa bi se stekali opisi in slike narodnih noš in stavb, ljudske pripovedke, pravljice, ženitovanjske ter družabne šege in navade ter narodne pesmi in napevi.¹¹ Škof je vlogo muzeja razumel precej širše od zbiranja predmetov. Pridobival bi statistične opise posameznih okrajev ter geodetske in geografske elaborate (astronomske določitve krajev, višinska merjenja, razmejitve itd.), poleg naravoslovnih zbirk pa bi razstavljal naravne surovine in njihovo predelavo v industriji ne glede na ožje deželne meje. Vseboval bi torej industrijsko-obrtni in trgovinski oddelek, kjer bi bili na ogled poljedelski in obrtni stroji ter aparati in instrumenti,

ki bi služili pri pouku fizike in mehanike. Poleg zbiranja in urejanja gradiva bi bil eden glavnih namenov ustanove prav izobraževanje. Po vzoru Joanneuma je bila v prihodnosti predvidena združitev muzeja s posebno šolo, do takrat pa naj bi skrbel vsaj za izdajanje letnih poslovnih poročil in strokovnih člankov o muzejski tematiki in razstavljenih predmetih.¹²

Referent se je nadalje osredotočil tudi na sredstva, potrebna za ustanovitev muzeja. Šlo je predvsem za vprašanja osebja, financ in prostorov za zbirke. Po moravskem zgledu, kjer je pri nastanku ustanove sodelovalo c. k. Moravsko-šlezjsko društvo za pospeševanje poljedelstva, naravoslovja in domoznastva (*k. k. Mährisch-Schlesische Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*), je bila za vodjo predlagana Kranjska kmetijska družba, katere kurator, direktor in sekretar bi skrbeli za zadeve muzeja.¹³ Ta bi moral za začetek dobiti le lastnega kustosa, ki bi shranjeval in urejal predmete, dokler ne bi bilo mogoče povečanje s pomočniki nižjih kategorij. Denarna sredstva bi po eni strani zagotovili z

¹⁰ *Illyrisches Blatt*, št. 6, 9. 2. 1827, str. 21.

¹¹ Mal, *Vodnik po zbirkah*, str. 6–7.

¹² Prav tam, str. 7.

¹³ Zgledovanje po moravskem muzeju v Brnu je vidno tudi iz nekoliko mlajših dokumentov (na primer Arhiv NMS, šk. 1822, št. 2 [29. 6. 1822]).

Ljubljanski škof Avgustin Gruber (1816–1823) (hrani Nadškofija Ljubljana).

letnimi prispevki plemstva, duhovščine, posestnikov, učenjakov, trgovcev idr., po drugi strani pa bi stanovni pri cesarju posredovali za 1.000 goldinarjev letne subvencije iz provincialnega fonda. Nazadnje je bilo sklenjeno, da bodo predlog o ustanovitvi predložili v obravnavo na jesenskem zasedanju deželnih stanov.¹⁴

Oktober, le nekaj dni pred težko pričakovanim deželnim zborom, je gubernij pisal Gruberju in mu pojasnil, da ustanovitev muzeja sodi v delokrog stanov in da bi moralo zbiranje denarnih prispevkov potekati prek stanovskega poverjeniškega urada in ne prek okrožnih uradov, kot je bilo sprva predvideno. Glede zaprosene finančne pomoči iz provincialnega fonda ali stanovske podpore pa bi bilo treba počakati do cesarjeve odločitve, ali bo stanovom prepustil upravljanje omenjenega fonda ali jim za delovanje dodelil samo določena sredstva.¹⁵

Pomemben mejnik na poti nastajanja muzeja je zasedanje deželnega zbora 15. oktobra 1821. Predlog in načrt ustanovitve je zbranim pod predsed-

stvom guvernerja in stanovskega predsednika grofa Swéerts-Sporcka podal škof Gruber, ki je bil gonilna sila pripravi ter je zaradi svoje funkcije med deželani užival velik ugled in avtoriteto.¹⁶ Navzoči so ju soglasno potrdili in sklenili, da je treba od cesarja dobiti dovoljenje in vprašati Kranjsko kmetijsko družbo, ali je pripravljena prevzeti upravljanje muzeja, katerega vodenje so si pridržali stanovni. Gubernij je novembra na Dunaj poslal poročilo, študijska dvorna komisija pa mu je decembra v odgovoru svetovala, da ni primerno že na tej točki o namerah stanov obvestiti cesarja in ga prositi za odobritev, temveč bi bilo treba najprej predložiti podroben načrt o zbirkah, osebju, vodstvu, denarnih sredstvih in prostorih.¹⁷

Po nekajmesečnem zatišju so ustanovitvene priprave s polno paro znova stekle zgodaj poleti 1822. Zastoj je bil posledica čakanja na cesarjevo potrditev na novembrskem občnem zboru izvoljenih kandidatov za predsednika in sekretarja Kranjske kmetijske

¹⁴ Müllner, Die Geschichte V/1, str. 8–9.

¹⁵ Prav tam, str. 9.

¹⁶ Seznam udeležencev deželnega zbora je objavljen v Müllner, Die Geschichte V/1, str. 9.

¹⁷ Müllner, Die Geschichte V/1, str. 10.

Rušenje ob potresu poškodovane stavbe na križišču Salendrove in Gosposke ulice. Tik za njo je še stala Pogačnikova hiša, v kateri je imel muzej svoje prve prostore (SI ZAL LJU 342, Zbirka fotografij, E16-019; avtor: Wilhelm Helfer, Ljubljana, 1895).

družbe, ki je bila izdana šele 7. aprila 1822.¹⁸ Guverner je pripravo podrobnega načrta, ki ga je zahtevala študijska dvorna komisija, kmalu zatem zaupal družbinemu predsedniku Janezu Nepomuku baronu Busetu (1753–1837)¹⁹ in mu predal potrebno dokumentacijo, med drugim statut Joanneuma in šematizem Moravsko-šlezijskega društva za pospeševanje poljedelstva, naravoslovja in domoznanstva iz leta 1815. Naročil mu je še, naj se o vsem posvetuje s škofom Gruberjem. Čez približno dva meseca je vodstvo družbe izvedlo posvet in 29. junija stanovskemu poverjenškemu uradu sporočilo, da je pripravljeno po moravskem vzoru prevzeti začasno upravljanje muzeja pod navedenimi pogoji, stanovi pa naj za muzejske zadeve izvolijo enega sekretarja. Zavedalo se je, da bo eden največjih izzivov iskanje primernih prostorov, zato je svetovalo uporabo praznega drugega nadstropja stanovske hiše v neposredni bližini Lontovža, v kateri je bil shranjen stanovski arhiv. Začasnega kustosa je direkcija družbe predlagala gu-

bernialnega sekretarja Benedikta Mansueta pl. Fradeneka, ki je stanoval v prvem nadstropju omenjene hiše. Z zbiranjem predmetov bi lahko začeli takoj, ko bodo na voljo ustrezni prostori, pri ureditvi in vzdrževanju katerih je bila družba pripravljena sodelovati v okviru svojih zmožnosti.²⁰

Ravno v tem času, 27. junija 1822, je prišlo do zamenjave na mestu ilirskega guvernerja, in sicer je grofa Swéerts-Sporcka nasledil Jožef Kamilo baron Schmidburg.²¹ V Ljubljano je prišel šele v začetku oktobra, vendar so bila poleti prizadevanja za rešitev prostorskega vprašanja kljub temu v polnem teku. Stanovi so bili naklonjeni predlogu Kranjske kmetijske družbe, zato so se začeli postopki za pridobitev drugega nadstropja Pogačnikove hiše na Salendrovi ulici št. 195. Družba je 26. julija gubernij prosila ne le za predajo zgornje etaže, temveč tudi za prosti del pritličja ter za odobritev in kritje predvidenih stroškov obnove.²² V odgovoru, prejetem dober mesec

¹⁸ Arhiv NMS, šk. 1822, št. 1. Za predsednika je bil izvoljen Janez Nepomuk baron Buset, za sekretarja pa Janez Nepomuk Gandin pl. Lilienstein (*Annalen der kaiserl. königl. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach*, let. 1822 in 1823, 1830, str. 33–34).

¹⁹ O Janezu Nepomuku baronu Busetu gl. <https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1019530/> (8. 12. 2020).

²⁰ Arhiv NMS, šk. 1822, št. 2.

²¹ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi544124/> (28. 10. 2020). Schmidburg je kot predsednik koroških deželnih stanov leta 1820 izdelal podroben načrt za ustanovitev muzeja v Celovcu, do katere je prišlo šele leta 1844 (Mal, *Vodnik po zbirkah*, str. 9).

²² Arhiv NMS, šk. 1822, št. 9/1 (stara sig. Nr. 73). Pritlični prostori so bili predvideni za stanovanje pisarniškega pomočnika.

dni pozneje, je bilo prošnji ugodeno in določeno, da se lahko od prihodnjega mihaelovega (29. september) sklene najemna pogodba za najemnino v višini 150 goldinarjev letno. Odprto je ostalo le vprašanje pritličja, za katero je bilo odrejeno, da mora v njem bivati družbin pisarniški pomočnik, ki bo opravljal tudi naloge hišnika, sicer ne bo oddano in bo najem znašal 130 goldinarjev.²³ Prav to določilo je privedlo do leto dni dolgih zapletov. Okrožni urad Ljubljana v imenu provincialnega fonda kot najemodajalec in Kranjska kmetijska družba kot najemjemalka sta 28. septembra podpisala pogodbo, s katero je najemnik dobil drugo nadstropje, del pritličja in pravico do uporabe podstrešja, za kar bi plačeval 130 goldinarjev.²⁴ Gubernij, ki bi moral dogovor potrditi, tega ni želel storiti, ker je vztrajal pri najemnini 150 goldinarjev.²⁵ Nova pogodba je bila sklenjena 8. aprila 1823, ratificirana pa 2. avgusta.²⁶

V drugi polovici leta 1822 so v nastajajoči muzej začeli postopno prihajati prvi predmeti. Baron Buset je na občnem zboru Kranjske kmetijske družbe 20. novembra predstavil seznam darov, ki so se nabrali od 1. julija, njeno vodstvo pa je osem dni pozneje stanovskemu poverjenikemu uradu poslalo dopis, v katerem ga je zanimalo, na kolikšen denarni prispevek lahko računa, saj so pri vodenju muzejskih zadev nastajali stroški, težava je bilo tudi pomanjkanje osebja. Dejalo je, da bi bil nujno potreben vsaj nekdo, ki bi skrbel za protokoliranje, opisovanje, hrambo, varnost, nadzor in redno vodenje evidenc predmetov.²⁷ V ustanavljanje muzeja se je kmalu po prihodu v Ljubljano dejavno vključil tudi novi ilirski guverner Schmidburg. V začetku decembra mu je daroval nekaj predmetov,²⁸ 7. februarja 1823 pa je Karlu baronu Zoisu, nečaku in dediču Žige Zoisa, sporočil, da je cesar odobril odkup mineraloške zbirke za 6.000 goldinarjev iz provincialnega fonda. Določeno je bilo, da naj se izvede njen prevzem, a da naj ostane v hrambi prodajalca, dokler ne bo znana še odločitev o nakupu knjižnice.²⁹ V dekretu ni bilo navede-

no, kaj naj se z njo zgodi, zato je gubernij stanovski poverjeniški urad pozval, naj cesarja prosi za predajo muzeju. Knjige so bile kmalu zatem za 7.000 goldinarjev odkupljene iz kranjskega študijskega fonda in vključene v licejsko knjižnico.³⁰ Za nakup obeh zbirk je pri cesarju posredoval knez Metternich, ki je v času ljubljanskega kongresa stanoval v Zoisovi hiši in se je zavedal njune vrednosti za Kranjsko.³¹

V imenu stanovskega poverjeniskega urada je Schmidburg 15. februarja 1823 izdal poziv domačim podpornikom znanosti, v katerem je kratko orisal predzgodovino nastanka muzeja in se nato posvetil podrobni predstavitvi zbiralne politike. Vsebinsko se je zgledoval po razglasu Franza grofa Kolowrata iz 15. aprila 1818, ki je izšel ob ustanovitvi praškega muzeja in ima enak naslov: *An die vaterländischen Freunde der Wissenschaften*.³² Domovinski muzej naj bi pridobival vse predmete s področja domače literature in proizvodnje ter ustvaril pregled nad vsem, kar sta ustvarila narava in človeška marljivost, s čimer bi prispeval k ohranjanju spomina na usodo dežele in zasluge njenih prebivalcev. Po vzoru Joanneuma sta bili določeni dve glavni točki, in sicer zbirati in urejati gradivo ter ga narediti splošno koristno. Področja, s katerih naj bi predmete pridobivali, so bila zgodovina, statistika, naravoslovje, tehnologija ter fizika in matematika.³³ V sklopu zgodovine naj bi zbirali vse za deželo zanimive listine v izvirniku ali diplomatično točnem prepisu, vse spomenike preteklosti, nagrobnike, napise in kipe, torej predmete v fizični obliki oziroma v pravih upodobitvah in opisih, domače in tuje novce, grbe, pečatnike, rodovnike domačih plemenitih rodbin, prepise plemiških diplom in fevdnih pisem, rokopise učenjakov, ki so se ukvarjali z zgodovino, in tiskana zgodovinska dela o deželi, upodobitve in biografije deželnih knezov, zaslužnih deželnih velikašev, učenjakov, umetnikov in drugih ljudi, pomembnih za Kranjsko, pod zadnjo točko pa še ljudske pripovedke in pravljice, ljudske pesmi in opise za Kranjce značilnih družabnih navad (poročnih idr.). Za statistiko naj bi nabirali karte in razne podatke. Poseben poudarek je bil namenjen naravoslovju, kajti veliko bogastvo je bil namenjen deželi povsem lastnih proizvodov narave naj bi obetalo prave zaklade, in to še toliko bolj, ker je bilo na voljo kar nekaj mož z odličnim znanjem s tega področja. Pri tehnologiji bi morala zbirka najprej vsebovati vse v umetnosti in industriji uveljavljene izdelke in naravne proizvode, nato pa bi se morala po

²³ Arhiv NMS, šk. 1822, št. 9/2 in 3.

²⁴ Arhiv NMS, šk. 1822, št. 6.

²⁵ Arhiv NMS, šk. 1822, št. 6: Dopis gubernija št. 13499 z dne 9. novembra 1822 ljubljanskemu okrožnemu uradu; prim. Arhiv NMS, šk. 1822, št. 7 in 8; šk. 1823, št. 10, 11, 16, 22 in 32. Za začasnega pisarniškega pomočnika in hišnika je bil izbran gubernialni sluga Johann Schwitz (Arhiv NMS, šk. 1822, št. 10 in 12).

²⁶ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 24. Najemna pogodba je bila sklenjena za eno leto, od 29. septembra 1822 do 29. septembra 1823. Prostore je Kranjska kmetijska družba najela predvsem za lastne potrebe in ne samo zaradi muzeja (Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1824), št. 6).

²⁷ Arhiv NMS, šk. 1822, stara sig. Nr. 163. Med prvimi prejetimi predmeti so bili stroji, novci, listine, knjige, načrti, zemljevidi, grbi, skice in družinske diplome. Na občnem zboru je bilo sklenjeno, da se bodo darovalcem javno zahvalili z objavo v tiskanem letaku.

²⁸ Arhiv NMS, šk. 1822, stara sig. Nr. 189.

²⁹ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 1. Karel baron Zois je zbirki ponudil v odkup 13. julija 1821 (Müllner, *Die Geschichte* V/2, str.

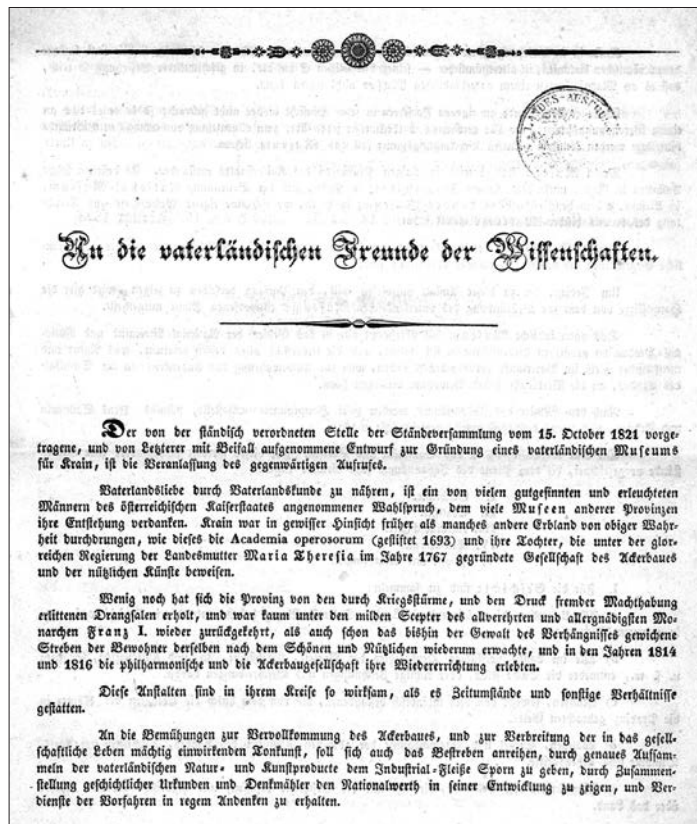
34). Prevzem mineralov je bil opravljen 27. februarja 1823 (Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 54).

³⁰ Müllner, *Die Geschichte* V/2, str. 34.

³¹ Mal, *Vodnik po zbirkah*, str. 8, op. 2; Hochenwart, *Rede des Herrn Grafen*, str. 8.

³² Kolowrat, *An die vaterländischen Freunde*, str. 31–35. Za opozorilo se zahvaljujem dr. Mateji Kos.

³³ Sprva so nameravali tem petim področjem dodati še šesto, in sicer praktično poljedelstvo (Arhiv NMS, šk. 1822, št. 2).

*Naslovna stran Schmidburgovega poziva podpornikom znanosti iz februarja 1823
(arhiv NMS; foto: Tomaž Lauko).*

zgledu Joanneuma razširiti s proizvodi iz sosednjih pokrajin in tujine, predvsem s tistimi, ki so jih proizvajali tudi na Kranjskem oziroma so bile zanje tu na voljo naravne surovine. V sklop fizike in matematike naj bi se prvenstveno stekalo vse, kar bi služilo statistiki, torej razne določitve in izmere ter medsebojno primerjanje domačih in tujih, sodobnih in nekdanjih dolžinskih in utežnih mer. V nadaljevanju je baron Schmidburg poudaril, da je glavno poslanstvo muzeja širitev za praktično življenje koristnega znanja ter pomoč pri napredku vseh industrijskih panog in smiselni porabi deželnih virov. Opozoril je, da lahko pri njegovi ustanovitvi sodeluje vsakdo, in sicer z denarnimi prispevki ali darovanjem predmetov.³⁴ Objavljeni program skoraj v ničemer ne odstopa od smernic, ki jih je leto in pol pred tem začrtal škof Gruber. Težišče je bilo zasnovano na področju zgodovine, to pa se je, kot bomo pokazali v nadaljevanju, kmalu za več desetletij premaknilo v korist naravoslovja.

Tega dne, 15. februarja, je stanovski poverjeniški urad pod Schmidburgovim vodstvom stalnemu odboru Kranjske kmetijske družbe poslal dopis, v katerem je odgovoril na odprta vprašanja. Najprej se mu je ponovno zahvalil za vodenje muzejskih zadev, nato pa pojasnil, da zaradi nedorečene usode premoženja

stanovi ne morejo zagotoviti financiranja. V nadaljevanju je podprl predlog imenovanja gubernialnega sekretarja in člana Kranjske kmetijske družbe Benedikta Mansueta pl. Fradeneka za začasnega kustosa in za pokritje najnujnejših stroškov namenil 100 goldinarjev, ki jih je muzeju novembra 1822 donirala trgovska hiša Moyses Haimann iz Ljubljane.³⁵ Postopek imenovanja prvega kustosa je hitro stekel in Fradenek je že 21. marca sporočil, da je pripravljen zasesti ponujeno mesto, uradno pa je bil umeščen 30. maja.³⁶ Jeseni je sekretar pri stanovskem poverjeniškem uradu Edvard grof Lichtenberg za Kranjsko kmetijsko družbo prevzel pripravo konceptov za potrebe muzeja, tamkajšnji praktikant baron Marenzi pa opravljanje pisarniških zadev.³⁷

Poziv ljubiteljem znanosti, natisnjen v 600 izvodih,³⁸ je tako doma kot v tujini naletel na dober odziv, kar dokazujejo številni denarni in materialni darovi

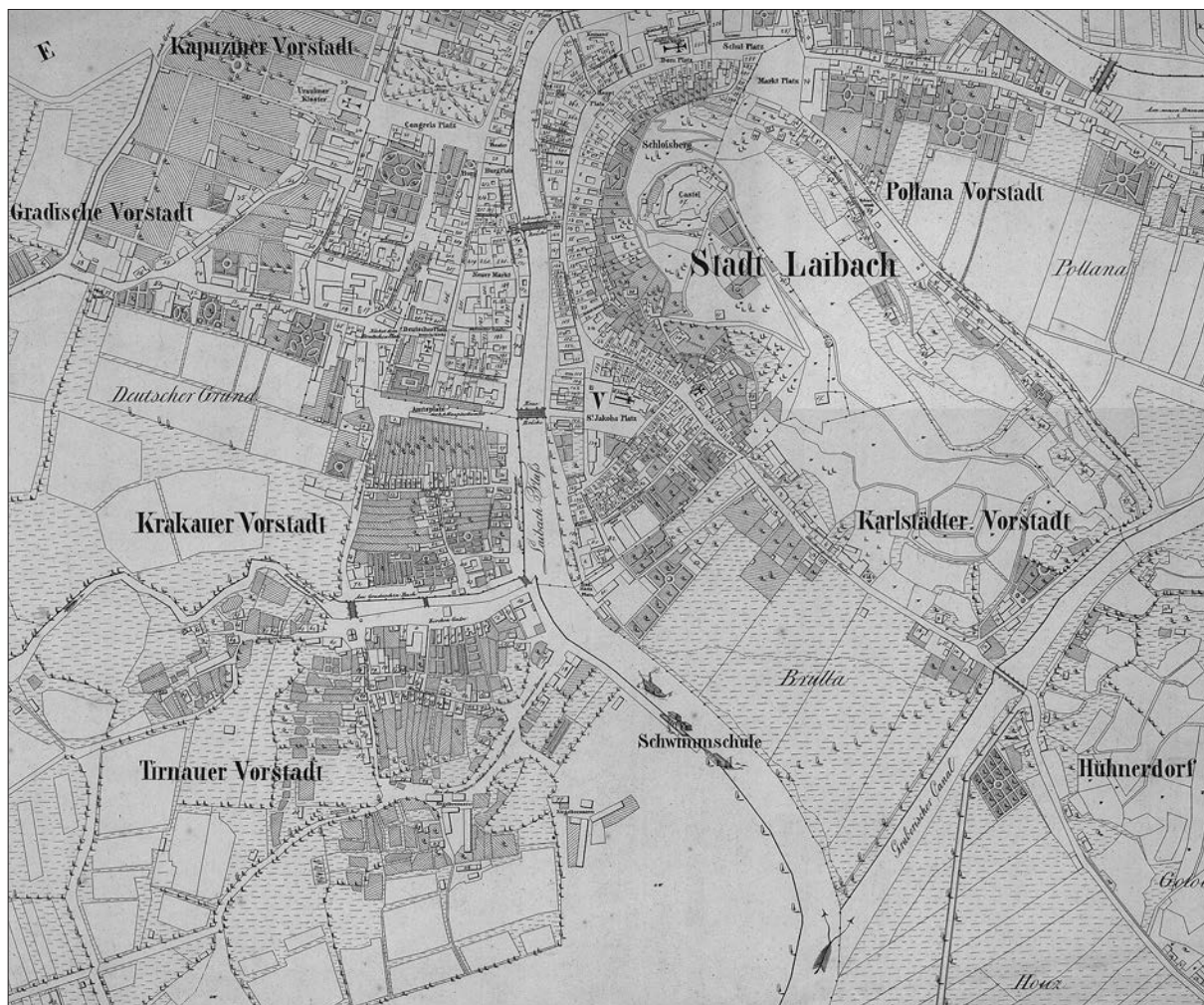
³⁴ Schmidburg, *An die vaterländischen Freunde*.

³⁵ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 19: Dopis stanovskega poverjeniškega urada št. 107 z dne 15. februarja 1823 stalnemu odboru Kranjske kmetijske družbe; Arhiv NMS, šk. 1822, št. 15.

³⁶ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 8, 9 in 19; Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1829), št. 2.

³⁷ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 34. V praksi se to ni uresničilo, saj je za te zadeve še do leta 1830 skrbela Kranjska kmetijska družba (Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1830), št. 3).

³⁸ Müllner, *Die Geschichte* V/1, str. 12.

Katastrski načrt mesta Ljubljana iz leta 1841 (© dLib).

v naslednjih mesecih.³⁹ Oglasili so se ljudje iz vseh stanov in koncev dežele, ki so po svojih željah in zmožnostih obdarovali nastajajočo ustanovo. Med prvimi je bil ponovno Jožef pl. Dietrich, ki ji je že leta 1821 namenil vzorčne izdelke iz svojih tržiških delavnic, marca 1823 pa je poklonil še zbirko školjk s Haitija in 200 goldinarjev gotovine.⁴⁰ Najbolj pereča težava so bile finance, zato je guverner z donacijo 500 goldinarjev, ki naj bi jo porabili za plačilo najemnine ali kustosa, želel dati zgled ostalim.⁴¹ Kmalu so mu

sledili številni posamezniki, zlasti iz vrst plemstva, katerih skupni prispevki v višini 3.050 goldinarjev so zagotovili najnujnejšo osnovo za delovanje muzeja. Kar 1.115 goldinarjev od tega zneska je bilo zbranih že za postavitev spomenika ljubljanskemu kongresu, a ker je bila namera opuščena, so ta sredstva preusmerili v muzejski fond.⁴²

Že od začetka je bilo jasno, da je namestitev v Pogačnikovi hiši samo začasna ter da bo zaradi naraščanja števila predmetov in posledične prostorske stiske kmalu treba najti trajnejšo rešitev. Kranjska kmetijska družba je zato preučila možne nove lokacije za ureditev svojih prostorov in muzeja ter jih 1. julija 1823 posredovala stanovskemu poverjeniškemu uradu. Najbolj si je želela posestva dvorca Podturn, današnjega Tivolija, na katerem si je že nekaj let prizadevala urediti vzorno kmetijo. V poštev bi prišli

³⁹ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 9: Schmidburgovo pismo z dne 30. maja 1823 baronu Busetu na Dunaj (prim. Arhiv NMS, šk. 1823, št. 18); *Illyrisches Blatt*, št. 10, 9. 3. 1827, str. 37.

⁴⁰ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 6 in 9 1/2.

⁴¹ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 17. Schmidburg je znesek obljubil izplačati v petih enakih letnih obrokih, in sicer od trenutka, ko bo muzej s cesarjevim dekretom uradno ustanovljen (*Illyrisches Blatt*, št. 10, 9. 3. 1827, str. 37). Kranjska kmetijska družba je stanovskemu poverjeniškemu uradu 2. julija sporočila, da je do tedaj prejela le 300 goldinarjev (100 goldinarjev od trgovske hiše Haimann in 200 goldinarjev od Dietricha), kar je že skoraj v celoti porabila (Arhiv NMS, šk. 1823, št. 20; gl. odgovor Arhiv NMS, šk. 1823, št. 33).

⁴² Müllner, *Die Geschichte* V/2, str. 35–36 (objavljen seznam donatorjev in višina njihovih prispevkov). Eni so se odločili za enkratni, drugi pa za večkratni znesek (Arhiv NMS, šk. 1823, št. 36, 37, 43 in stara sig. Nr. 1 in 430). Gl. tudi Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1824), št. 7.

tudi štirje prostori pod reduto,⁴³ skupaj s sosednjima hišama, ki sta bili v lasti gledališkega fonda, a so bili preveč vlažni. Predlagala je še Gallenberško hišo,⁴⁴ Knežji dvorec⁴⁵ in možnost gradnje novega poslopja na Kongresnem ali Licejskem trgu.⁴⁶ V vodstvu družbe so se zavedali, da je uresničitev teh predlogov pogojena s številnimi dejavniki, zato so kot najbolj smiselno in najlažjo pot svetovali zakup večine stanovanj in prostorov v Knežjem dvorcu, dokler ne bi bil odobren njihov odkup.⁴⁷ Stanovski poverjeniški urad je v odgovoru ponudil še eno možnost, in sicer se mu je zdelo najbolje pozornost usmeriti v najem stavbe ljubljanske komende Nemškega viteškega reda.⁴⁸

Ustanavljanje muzeja se je z letom 1824 vidno upočasnilo, saj je pobudnike pestila vrsta težav. Uspešno jim ni rešiti niti prostorskega vprašanja niti zagotoviti trdne dolgoročne finančne osnove, poleg tega še vedno niso imeli uradne cesarjeve odobritve. Nedvomno je negativno vplivala tudi premestitev škofa Avgušтина Gruberja v Salzburg. Ljubljano je zapustil sredi januarja, muzejski referat pri stanovskem poverjeniškem uradu pa je prevzel njegov naslednik Anton Alojzij Wolf.⁴⁹ Muzejski fond se je do konca leta 1824 s prostovoljnimi prispevki vendarle konsolidiral do te mere, da je letno razpolagal s 1.384 goldinarji 30 krajcarji, kar je sicer komajda omogočalo kritje najnujnejših stroškov. S tem je bil vsaj za silo izpolnjen eden od pogojev, ki jih je decembra 1821 postavila študijska dvorna komisija.⁵⁰ Kljub odprtim vprašanjem so na božični dan leta 1824 poslali prošnjo cesarju za odobritev ustanovitve muzeja. Stanovski poverjeniški urad je o tem 14. februarja 1825 obvestil stalni odbor Kranjske kmetijske družbe in mu v pričakovanju skorajšnje ugoditve zatrdil, da mu bo povrnil vse izdatke, ki so jih za potrebe nastajajoče ustanove krili iz družbine blagajne.⁵¹ V obračunskih letih 1823 in 1824 je namreč založila skupno 537 goldinarjev 1 krajcar, zato je vodstvo opozorilo, da takšnih stroškov v prihodnje ne bo več zmogla, in predlagalo, naj se z obračunskim letom 1825 računi muzeja vodijo ločeno.⁵² V družbi so si prizadevali, da

bi muzejski fond izločili in prenesli v upravljanje karmalnemu plačnemu mojstru Jožefu Schreyju, saj ji je predstavljal vse težje breme.⁵³ Nevzdržnosti položaja so se zavedali tudi stanovski poverjeniki, zato so v načrtu, predloženem cesarju Francu I. v potrditev, zagotovili, da se bo muzej v prihodnje vzdrževal z lastnimi sredstvi.⁵⁴ Po Schmidburgovem okvirnem finančnem načrtu bi skupni letni izdatki znašali 1.182 goldinarjev; kustos bi prejemal plačo v višini 500 goldinarjev, njegov pomočnik 120 goldinarjev, za najemnino bi odšteli 400 goldinarjev, za stroške konserviranja, ogrevanja, pisarne idr. pa 162 goldinarjev. K temu je stanovski poverjeniški urad 29. januarja 1825 dodal načrt ljubljanskega župana Janeza Nepomuka Hradeckega za ustanovitev muzeja.⁵⁵ Študijska dvorna komisija s predlaganim ni bila povsem zadovoljna, zato je marca 1825 predlagala določene spremembe.⁵⁶ Stanovski poverjeniški urad je v odgovoru 12. maja obljubil, da bo upošteval nasvete in popravil načrt.⁵⁷ Kot kaže, so na Dunaju kljub temu na name-re Kranjcev gledali precej zadržano, saj je nato preteklo še več kot leto dni, preden je bila znana končna odločitev o usodi ustanove.

Nerešeni problemi in mučno čakanje na cesarjevo potrditev so ustanovitveni proces sredi dvajsetih let 19. stoletja privedli do zelo nizke točke. Na negotove in vse prej kot optimistične razmere opozarja dopis stanovskega poverjeniškega urada stalnemu odboru Kranjske kmetijske družbe z 8. aprila 1826, v katerem pošiljatelj sporoča, da če kmalu ne bodo prejeli cesarjevega dovoljenja, bodo morali zbrane denarne prispevke vrniti donatorjem ali jih preusmeriti v drug splošno koristen namen. Zato je bilo prejemniku naročeno, naj izdatke za muzej omeji na najnujnejše.⁵⁸ V drugem dopisu s tega dne se je stanovski poverjeniški urad izrekel proti najemu prostorov ljubljanske komende Nemškega viteškega reda in, da bi se izognili visokim stroškom selitev, svetoval, naj ustanova do končne odločitve o usodi muzeja in lastništva dvorca Podturn ostane v Pogačnikovi hiši.⁵⁹ Upad zanimanja javnosti za nastajajočo institucijo dokazuje popis darov za obdobje od 2. maja do 20. novembra 1826, ko so predmete darovali samo trije posamezniki.⁶⁰

ki za muzej znašali 420 goldinarjev 53 krajcarjev, leta 1824 pa 116 goldinarjev 8 krajcarjev. Znatno manjši stroški leta 1824 bi lahko kazali na upad aktivnosti nastajajoče ustanove.

⁵³ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1825), št. 10. Upravljanje muzejskega fonda je naposled prevzel Jožef Schrey, vendar se Kranjska kmetijska družba s tem ni popolnoma rešila finančnih zadev muzeja (Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1826), št. 6).

⁵⁴ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1825), št. 4.

⁵⁵ Müllner, Die Geschichte V/2, str. 37.

⁵⁶ Načrt ustanovitve muzeja, ki je bil poslan na Dunaj, je temeljil na programu, objavljenem v pozivu ljubiteljem znanosti s 15. februarja 1823.

⁵⁷ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1830), št. 4.

⁵⁸ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1826), št. 6.

⁵⁹ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1826), št. 7.

⁶⁰ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1826), št. 5.

⁴³ Na njenem mestu danes stoji stavba Zavoda Janeza Levca (Levstikov trg 1).

⁴⁴ V 19. stoletju porušena stavba je stala na Novem trgu (Müllner, Die Geschichte V/2, str. 36).

⁴⁵ Stal je na mestu današnje Narodne in univerzitetne knjižnice in je bil zaradi poškodb ob potresu odstranjen leta 1937.

⁴⁶ Licejski trg je identičen s Šolskim trgom, ki je del današnjega Vodnikovskega trga.

⁴⁷ Arhiv NMS, šk. 1823, št. 27 (zlasti dokument s staro sig. Nr. 256).

⁴⁸ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1824), št. 2.

⁴⁹ Müllner, Die Geschichte V/2, str. 37; <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi217754/> (11. 11. 2020).

⁵⁰ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1824), št. 17; Müllner, Die Geschichte V/2, str. 36; prim. *Illyrisches Blatt*, št. 10, 9. 3. 1827, str. 37–38; št. 11, 16. 3. 1827, str. 42–43; št. 12, 23. 3. 1827, str. 46–47; št. 14, 6. 4. 1827, str. 53–54; št. 17, 27. 4. 1827, str. 67–68; št. 24, 15. 6. 1827, str. 94–95.

⁵¹ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1825), št. 4.

⁵² Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1825), št. 1. Leta 1823 so izdat-

Po vseh zapletih je cesar 8. junija 1826 vendarle potrdil ustanovitev muzeja v Ljubljani. Določil je, da se mora imenovati Deželni muzej (*Landes-Museum*)⁶¹ in se financirati izključno s prostovoljnimi prispevki ter da ne sme biti v breme državnemu proračunu ali deželnemu prebivalstvu. Podaril mu je že leta 1823 odkupljeno Zoisovo mineraloško zbirko ter tako uresničil veliko željo pokojnega barona in deželnih stanov, a je zahteval njeno dostopnost za šolski pouk, ustrezno varovanost in razstavitve v Ljubljani. V nadaljevanju dopisa je stanovski poverjeniški urad stalnemu odboru Kranjske kmetijske družbe sporočil, da je naslednji korak iskanje primernih prostorov. Zaradi načina financiranja se je zavedal, da bo treba s sredstvi skrbno ravnati, zato je, da bi se izognil nenehnim selitvam in z njimi povezanim stroškom, želel takojšnjo nastanitev na trajno lokacijo. Na zasedanju 10. oktobra so stanovski poverjeniki kot najboljšo rešitev znova izpostavili дворец Podturn, katerega usoda še vedno ni bila znana.⁶² Cesarjeva potrditev je pomenila velik uspeh, a ne brez grenkega priokusa. Pobudnike je namreč globoko razočarala določba o vzdrževanju institucije, saj so že od samega začetka računali na vsakoletna sredstva iz provincialnega fonda. Vsekakor je zanimivo, da je bil prošnji za ustanovitev priložen samo program dela oziroma predstavitev zbiralne politike, ne pa osnutek statuta. Ta je nastal šele za potrebe vzpostavitve muzejskega društva in bil s strani cesarja potrjen 25. junija 1839.⁶³

V nasprotju s pričakovanji cesarjeva odločba ni dala potrebnega zagona za hitro dokončanje ustanovitvenega procesa. Muzeju je sicer prinesla formalno podlago, ni pa mu zagotovila stabilnega financiranja in ustreznih prostorov. Kljub temu je moralo vodstvo Kranjske kmetijske družbe poleti 1826 po sili razmer prevzeti Dietrichovo donacijo 488 proizvodov, podarjeno maja 1821, saj je zaradi načrtovane menjave lastništva tržiškega gospodstva grozilo, da bodo uničeni ali izgubljeni.⁶⁴ V naslednjih letih so bila v ospredju prizadevanja za rešitev prostorskih težav, kajti to je bil predpogoj za postavitev razstav in s tem dejansko ustanovitev oziroma odprtje muzeja. Stanovi so bili najbolj naklonjeni njegovi nastanitvi v dvorcu Podturn, ki so ga že od konca napoleonskih vojn neuspešno poskušali dobiti nazaj od države. Stanovski poverjeniški urad je 30. decembra 1825 gubernij prosil, naj se prodaja posestva ne izvede in naj se grajski objekt preda stanovom za potrebe institucije. Julija 1826 je prejel odgovor, da bodo s postopkom odprodaje počakali, dokler ne bo znana cesarjeva odločitev o upravljanju provincialnega fonda. Stanovski po-

verjeniki so sklenili gubernij ponovno prositi, naj pri nadrejenih posreduje za pridobitev objekta, iz katerega pa bi se morala najprej izseliti vojska.⁶⁵ Na Dunaju so imeli svoje načrte in so posestvo z dvorcem konec leta 1826 podredili neposredno dvorni komori. Schmidburg je zato stanovskemu poverjeniskemu uradu svetoval, naj se za uresničitev zastavljenih ciljev obrne na omenjeni državni organ. Na jesenskem zasedanju leta 1827 so stanovi sklenili nasloviti prošnjo na cesarja, a se zadeve kljub temu niso bistveno premaknile. Gubernij, ki je prizadevanja podpiral, je junija 1828 stanovske poverjenike obvestil, da je vojska izpraznila Podturn, ti pa so avgusta znova prosili, naj se posestvo pridrži za muzej.⁶⁶

Do prepotrebne odločilnega premika je prišlo leta 1827, ko je predsednik Kranjske kmetijske družbe postal Franc grof Hohenwart (1771–1844), priznani naravoslovec in zbiratelj različnih predmetov.⁶⁷ Kot pripadnik starodavne plemiške rodbine je užival velik ugled, po zaslugi neizmerne zagnanosti pa je najbolj zaslužen, da je muzej jeseni 1831 po desetletni, na trenutke zelo negotovi poti vendarle odprl vrata za obiskovalce. V njegovo nastajanje je bil kot eden večjih finančnih podpornikov vključen že od samega začetka.⁶⁸ Z nastopom funkcije predsednika je prevzel tudi upravljanje muzeja, ki je bil v vse prej kot dobrem stanju. Med drugim so ga zaradi nerednega plačevanja obljubljenih prostovoljnih prispevkov pestile precejšnje finančne težave. Žgovoren je seznam donatorjev z 9. maja 1827, po katerem se je od načrtovanih 3.714 goldinarjev nabralo le 1.585.⁶⁹ V težavah se je znašel tudi začasni kustos Fradenek, ki je stanoval v prvem nadstropju Pogačnikove hiše. Stanovanje je imel od 1. aprila 1820 v najemu za 150 goldinarjev letno, in ker je kot edina stranka v stavbi opravljal oskrbniška dela in bil hkrati muzejski uslužbenec, je računal na znižanje najemnine za 100 goldinarjev. Zato je do leta 1829 plačal le 200 goldinarjev in nakopičil kar 1.150 goldinarjev dolga, zaradi katerega mu je grozila deložacija. Stanovski poverjeniški urad je od Kranjske kmetijske družbe zahteval pojasnilo, v katerem pa je ta Fradeneka vzela v bran in prosila, naj se pri reševanju zapleta upošteva njegove zasluge za hišo in muzej.⁷⁰

Pod Hohenwartovo taktirko so se močno okrepila prizadevanja za dokončanje ustanovitve muzeja. Med februarjem in junijem 1827 je v *Illyrisches Blatt* v več delih izšel članek *Annalen des krainerischen Landes-Museums*, v katerem je bil ponovno objavljen

⁶¹ Pred junijem 1826 se ustanova v virih pogosto imenuje domovinski muzej (*vaterländisches Museum*), stanovski muzej (*ständisches Museum*) in celo nacionalni muzej (*National Museum*). Vsa poimenovanja se občasno pojavljajo tudi pozneje.

⁶² Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1826), št. 15.

⁶³ Müllner, Die Geschichte VI/1, str. 8.

⁶⁴ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1826), št. 11.

⁶⁵ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1826), št. 15.

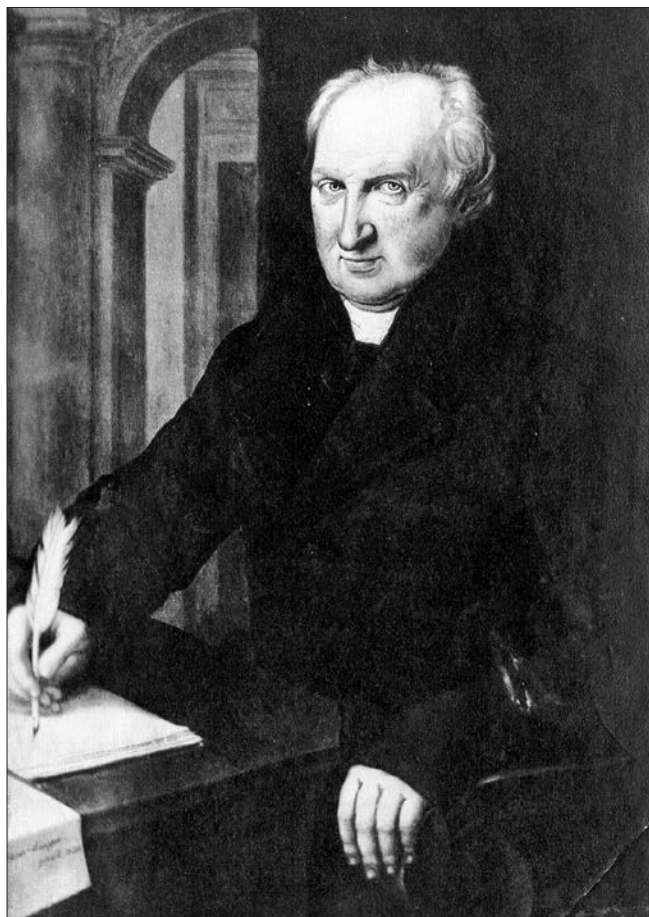
⁶⁶ Mal, *Vodnik po zbirkah*, str. 9; Müllner, Die Geschichte V/2, str. 37–38.

⁶⁷ Müllner, Die Geschichte V/2, str. 38. O Francu grofu Hohenwartu gl. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi2-35415/> (8. 12. 2020).

⁶⁸ *Illyrisches Blatt*, št. 11, 16. 3. 1827, str. 43.

⁶⁹ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1827), brez sig. (na prvi strani z rdečo barvo zapisano 1827).

⁷⁰ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1829), št. 2.

Franc grof Hohenwart, dejanski ustanovitelj muzeja v Ljubljani (© dLib).

poziv ljubiteljem znanosti s 15. februarja 1823.⁷¹ V dopisu s 3. marca 1830 je grof Hohenwart stanovski poverjeniški urad opozoril, da so na Štajerskem s podporo nadvojvode Janeza vzpostavili vzorno ustanovo, na Kranjskem pa je njena usoda še v globoki temi. Poudaril je, da zaradi tega nastaja velika škoda za deželo, zato je stanove prosil, naj poskrbijo za njeno čimprejšnjo oživitev.⁷² Hohenwartova kritika je stanovski poverjeniški urad spodbudila, da je 23. marca poslal precej obsežen dokument stalnemu odboru Kranjske kmetijske družbe. V njem je najprej kratko orisal dogajanje zadnjih petih let in v pričakovanju skorajšnjega vračila Podturna vztrajal pri predlogu, naj muzej do takrat ostane na dotedanji lokaciji. V nadaljevanju je podrobno predstavil njegov program, ki je v osnovi temeljil na pozivu iz februarja 1823, a je v vmesnem času na zahtevo študijske dvorne komisije prišlo do določenih sprememb. Zadevale so predvsem zbiralno politiko, saj so bili po novem

opredeljeni le še štirje sklopi: zgodovina, geografija in statistika, naravoslovje in tehnologija. Stanovski poverjeniki so izrazili željo, da bi muzej še naprej upravljal Kranjska kmetijska družba, pri čemer bi dva od štirih članov njenega stalnega odbora izmenično skrbela za muzejske predmete in njihovo pomnožitev ter podajanje predlogov za izboljšanje delovanja, druga dva pa za ekonomske in druge zadeve. Vodstvo bi ostalo v rokah stanov, ki bi prek stanovskega poverjeniškega urada nadzorovali družbino upravljanje muzeja. Za pisanje konceptov bo še vedno na voljo stanovski sekretar, za prepise pa stanovska pisarna. Muzej naj bi dobil znanstveno izobraženega in plačanega kustosa (500 goldinarjev), ki naj bi mu pri vzdrževanju reda in čistoče ter fizičnem delu pomagal pomočnik (120 goldinarjev). Finančni presežek naj bi porabili za povečanje zbirk ter nakup boljše in uporabnejše opreme. Stalni odbor Kranjske kmetijske družbe naj bi v sodelovanju s kustosom vsako leto pripravil finančni načrt in ga predložil stanovskemu poverjeniškemu uradu, potrdili pa naj bi ga na deželnem zboru.⁷³

⁷¹ *Illyrisches Blatt*, št. 6, 9. 2. 1827, str. 21–22; št. 7, 16. 2. 1827, str. 25–26; št. 8, 23. 2. 1827, str. 29–31; št. 10, 9. 3. 1827, str. 37–38; št. 11, 16. 3. 1827, str. 42–43; št. 12, 23. 3. 1827, str. 46–47; št. 14, 6. 4. 1827, str. 53–54; št. 17, 27. 4. 1827, str. 67–68; št. 24, 15. 6. 1827, str. 94–95.

⁷² Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1830), št. 16.

⁷³ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1830), št. 4.

Pogled na ljubljanski licej leta 1870, kjer je do izgradnje nove stavbe domoval tudi Deželni muzej. Poslopje je bilo zaradi poškodb ob potresu podrt leta 1901 (arhiv NMS; foto: Tomaž Lauko).

Dogodki v naslednjih mesecih niso potekali povsem v skladu z željami stanov. Kranjska kmetijska družba je namreč 18. maja 1830 stanovski poverjeniški urad obvestila, da je bilo na njenem občnem zboru v začetku maja sklenjeno, da ne želi več upravljati muzeja. Odločitev je utemeljila s tem, da po pridobitvi ustreznih prostorov in imenovanju kustosa ne bo več potrebna, stalni odbor pa naj bi bil že tako ali tako preobremenjen. Kljub temu je predsednik Hohenwart izrazil polno pripravljenost, da s svojim znanjem in izkušnjami po najboljših močeh pomaga pri postavitvi prve razstave in pripravah na njeno odprtje. Skrbelo ga je, da so bili darovani predmeti raztreseni po vsej deželi in bi se sčasoma lahko izgubili ali uničili, zato se je zavedal, da je nujno čim hitreje rešiti prostorsko vprašanje. Družba je selitev v Podturn označila kot ne najbolj primerno zaradi njegove oddaljenosti od mesta in s tem povezanih težav z vključevanjem mineraloške zbirke v šolski pouk. Mnogo boljša se ji je zdelo nastanitev v pritličju liceja, saj bi bili stroški obnove bistveno nižji, poleg tega pa je bila v središču Ljubljane stoječa stavba v stanovski lasti. V zaključku dopisa je podala še nekaj predlogov o ureditvi zbirk in razstavne opreme.⁷⁴

⁷⁴ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1830), št. 5 in 6.

Franc grof Hohenwart se je nemudoma lotil dela in je 28. junija naslovil poziv prebivalcem Kranjske, ki je 17. julija izšel v *Illyrisches Blatt*. Dejal je, da se bliža trenutek odprtja muzeja, zato jih je povabil k sodelovanju pri njegovi dokončni vzpostavitvi in jim podrobneje predstavil zbiralno politiko. Jasno je opazen odmik od dotedanje razvrstitve sklopov, saj je avtor predvsem zaradi osebnih interesov sedaj na prvo mesto postavil naravoslovje, na drugo obrt oziroma industrijo, zgodovino pa šele na tretje mesto. Lastnike rudnikov, posestnike in duhovščino je pozval, naj pripravijo zbirke vzorčnih kamnin in mineralov v predpisani velikosti, jih opremijo z lističi, na katerih morajo zabeležiti kraj in način najdbe, nato pa naj vse skupaj zavijejo v papir. V zvezi z oddajanjem predmetov za področje živalstva in rastlinstva je dejal, da bo treba s tem še nekoliko počakati. V drugem sklopu bodo razstavljeni industrijski proizvodi, zato je tovarnarje in obrtnike prosil, naj zberejo vzorčne primerke svojih izdelkov ter jih označijo s ceno in krajem proizvodnje. Poudaril je, da v muzeju ne sme manjkati nič, kar je proizvedeno na Kranjskem. Tretji sklop bo namenjen deželni zgodovini, pri tem pa je opozoril, da bodo zaradi velikosti, teže in stroškov sprejemali samo najpomembnejše kamnite spomenike. Zato je njihove lastnike pozval, naj pošljejo pre-

pise napisov oziroma opise podob ter podatke o velikosti, približni teži in nahajališču, na podlagi katerih se bo vodstvo odločilo, ali jih bo prevzelo ali le shranilo dokumentacijo v muzejski arhiv. Pozval je tudi k darovanju vseh drugih zgodovinskih predmetov (orožja, listin, novcev itd.). Na koncu je sporočil, da si stanovi prizadevajo zagotoviti ustrezne prostore, in podpornike muzeja prosil, naj do obvestila počakajo s pošiljanjem gradiva.⁷⁵

Zamisel o selitvi v licej je takoj padla na plodna tla, morda tudi zato, ker so stanovi obupali nad vrnitvijo Podturna. Gubernij je avgusta določil, da bo ogled prostorov potekal 11. septembra, konec oktobra pa je že bilo pripravljeno poročilo komisije.⁷⁶ Ugotovila je, da so pritlična dvorana, trije prostori in pred njimi ležeči hodnik povsem primerni za muzej in da mu bodo lahko dolga leta služili. Večino tega je uporabljala gimnazija, a je bilo ocenjeno, da se lahko zlahka in brez škode umakne iz njih. Gubernij je soglasje podal 15. oktobra in gradbeni direkciji naročil, naj v sodelovanju s stanovi v treh tednih pripravi oceno stroškov obnove. Guverner Schmidburg je določil, naj stanovska poverjenika, ljubljanski župan in c. k. svetnik Janez Nepomuk Hradecky ter stanovski sekretar Edvard grof Lichtenberg, skupaj s Hohenwartom izdelata načrt za ureditev vsega potrebnega za odprtje muzeja in oceno stroškov ter ju predložita gradbeni direkciji in nato še stanovskemu poverjenickemu uradu, ki bo presodil, ali je na razpolago dovolj sredstev.⁷⁷ Naročil jim je še, naj sporočijo, ali podpirajo predlog, da se počaka z imenovanjem kustosa in se za ta čas zaposli enega od manj obremenjenih gimnazijskih profesorjev. V dopisu guverner še sporoča, da bodo stroške obnove krili iz študijskega fonda.

Gonilna sila prizadevanj je bil Franc grof Hohenwart, ki je v začetku decembra 1830 pisal vodstvu graškega Joanneuma in ga prosil za izris razstavnih vitrin iz tamkajšnje mineraloške razstave.⁷⁸ Še pred koncem leta je gradbena direkcija pripravila popis del in oceno stroškov, nato je bila na vrsti komisija v sestavi Hohenwart, Hradecky in Lichtenberg. Prostore si je ogledala 25. januarja 1831 ter jih kljub njihovi temnosti, vlažnosti in skoraj podkletni legi označila kot povsem ustrezne. V želji, da bi bila dvorana čim bolj funkcionalna, je predlagala določene spremembe pri gradbenih posegih in hkrati ugotovila, da so za razstavo Zoisove mineraloške zbirke mnogo primernejše obstoječe vitrine kot tiste iz Joanneuma. Nazadnje se je izrekla še glede vprašanja o zaposlitvi kustosa, in sicer je menila, da bi ga v tej fazi potrebovali le eno leto za postavitev zbir-

ke mineralov, zato bi moral biti strokovnjak s tega področja.⁷⁹ O Fradeneku sploh ni bilo več govora, saj ni bil usposobljen za to nalogo.⁸⁰ Čez dva dni je Hohenwart v dopisu stanovskemu poverjenickemu uradu predstavil načrt in stroške adaptacije dvorane ocenil na 609 goldinarjev 57 krajcarjev, prenosa mineraloške zbirke in obnove vitrin pa na 192 goldinarjev 7 krajcarjev. V nadaljevanju je opozoril, da je glavna potreba muzeja takojšnje imenovanje kustosa. Glede na to, da v deželi ni bilo primerne strokovnjaka za mineralogijo, je predlagal praktikanta pri graškem kriminalnem sodišču Johanna Nepomuka pl. Schildenfelda, ki se je ponudil, da bi delo opravil za 300 goldinarjev. V skladu z načrtom je bila najprej predvidena razstavitvev mineralov, za kar bi poskrbel kustos, pri ureditvi drugih zbirk pa bi pomagali zunanji sodelavci. Upokojeni bankalni inšpektor in priznani numizmatik Jožef Repežič bi se posvetil novcem, gimnazijski prefekt Franc Hladnik rastlinam, Hohenwart pa kapnikom, školjkam in okamninam. Potrebni so bili tudi poznavalci industrije, živalstva in starin, a za ta področja še ni bilo primernih kandidatov. Kustos bi moral ob nastopu službe priseči, nato pa delati pod grofovimi vodstvom. Na koncu dopisa je pošiljatelj izrazil namero, da bi muzej odprli 4. oktobra 1831.⁸¹

Stanovski poverjeniški urad mu je odgovoril 19. marca in pokazal veliko naklonjenost podanim predlogom. Sporočil je, da je deželno državno knjigovodstvo znižalo oceno stroškov, in sicer skupno na 644 goldinarjev 7 krajcarjev, ki jih bo pokrila muzejski fond. Obvestil ga je tudi, da je gubernij pred tednom dni gimnazijski in filozofski študijski direkciji ter upravi licejske knjižnice naročil, naj čim prej izpraznijo dvorano. Stanovski poverjeniki so Schildenfelda za eno leto imenovali za kustosa s plačo 300 goldinarjev in povračilom potnih stroškov ter izrazili upanje, da bodo lahko nanj računali tudi v prihodnje. Podredili so ga neposredno Hohenwartu, ta pa naj bi mu pripravil potrebna navodila za delo in sprejel njegovo prisego. Sporočili so mu še, da ima za razne male izdatke na voljo le malo sredstev in da bo moral muzej na preostale prostore v liceju še nekoliko počakati.⁸²

⁷⁹ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 58.

⁸⁰ Hohenwart se je Fradeneku za opravljeno delo uradno zahvalil 10. avgusta 1831 (Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 31).

⁸¹ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 4 in 59; Mal, *Vodnik po zbirkah*, str. 10. Hohenwart Schildenfelda, sicer rojenega Ljubljančana, osebno ni poznal, a so zanj jamčili njegovi ugledni prijatelji, med njimi ljubljanski župan Hradecky (gl. osnutek besedila prisege, v kateri so navedene dolžnosti kustosa: Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 1).

⁸² Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 3 in 4. Schildenfeld je plačo prejemal v mesečnih obrokih iz muzejskega fonda, ki ga je upravljal Jožef Schrey, od leta 1829 pl. Redlwerth (Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 18 in 19; Preinfalk, *Vpliv francoskih vojn*, str. 80).

⁷⁵ *Illyrisches Blatt*, št. 29, 17. 7. 1830, str. 113–115.

⁷⁶ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1830), št. 11 in 14.

⁷⁷ Prim. Müllner, *Die Geschichte V/3*, str. 55.

⁷⁸ Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1830), št. 15.

Grof je bil z odgovorom očitno zadovoljen, zato je 2. aprila znova pisal stanovskemu poverjeniške-mu uradu. V prepričanju, da bo muzej zares zaživel, se mu je odločil podariti svoje bogate zbirke školjk, okamnin in kapnikov iz Postojnske jame ter nekaj pripadajoče opreme, knjig, risb in bakrorezov, obvezal pa se je izdelati še ustrezne kataloge. Donirati jih je bil pripravljen pod natančno določenimi pogoji. Med drugim si je pridržal pravico do njihove razstavitve in katalogizacije ter prihodnjega povečevanja z novimi predmeti. Določil je tudi, da če muzej ne bo več pod vodstvom stanov in bo podrejen šolstvu oziroma združen z licejem ali če se bo delno ali v celoti izselil iz Ljubljane, naj zbirke predajo ljubljanskim mestnim oblastem. Stanovske poverjenike je prosil, naj mu čim prej sporočijo odločitev o ponudbi, saj je bilo do predvidenega odprtja ustanove le pol leta.⁸³ Ti so jo z veseljem sprejeli in mu obljubili javno zahvalo za vse, kar je storil za muzej.⁸⁴

Hohenwart je tega dne, 2. aprila, spisal še poziv kranjskim domoljubom, ki je bil objavljen dva tedna pozneje v *Illyrisches Blatt*. Obvestil jih je, da bo muzej prostore dobil v liceju in da ga je stanovski poverjeniški urad pooblastil za izvedbo vsega potrebnega za njegovo odprtje. Najprej bo razstavljena Zoisova mineraloška zbirka, ki ji bodo sledile razstave kranjskih mineralov, kamnin in prsti ter veliki zbirki školjk in okamnin. Podpornike je prosil, naj pošljejo zbrane predmete za te zbirke, in jih opozoril, naj pri tem upoštevajo navodila iz prejšnjega poziva.⁸⁵ Numizmatično gradivo bo začel urejati Repežič, zato bodo darovalci kmalu obveščeni o začetku sprejemanja vsakovrstnih novcev. Glede na to, da je bila ustanovitev muzeja dolgo vprašljiva, so imeli vsi, ki so v preteklosti podarili predmete, pravico do njihovega vračila. Zahtevek so morali vložiti do 15. maja, zatem pa je vse postalo last ustanove. Grof se je obvezal, da bo po pretečenem roku v *Illyrisches Blatt* objavil seznam vseh podpornikov.⁸⁶ Poziv je naletel na dober odziv, saj so kmalu začeli prihajati novi darovi.⁸⁷

Za zbirke in predmete, ki so bili podarjeni v preteklih letih, je še vedno skrbela Kranjska kmetijska družba, zato se je Hohenwart zavzel za njihov prenos na muzej in preselitev iz Pogačnikove hiše na novo lokacijo. K temu je sredi julija pozval stanovski poverjeniški urad ter mu hkrati predložil potrebo po zagotovitvi in adaptaciji dodatnih prostorov v liceju, saj se je zavedal, da v dvorani vsega ne bo mogoče razstaviti. S Schildenfeldom, ki je službo uradno nastopil 19. marca, sta nameravala v kratkem poskrbeti za postavitve zbirk mineralov in školjk, za izdelavo katalogov pa bi bila potrebna pomoč dveh pisarjev.⁸⁸

Kustos je 20. julija grofu že poročal o opravljenem delu pri popisovanju mineralov in ga prosil za nadaljnja navodila.⁸⁹ Čez nekaj dni je prispel odgovor stanovskega poverjeniškega urada na dopis z 12. julija, v katerem je ta izrazil pripravljenost prevzeti zbirke in podporo širitvi muzeja v nove prostore, ki jih je uporabljala glasbena šola, a je v odločanje o tej zadevi pritegnil gubernij in ga prosil, naj gradbeni direkciji naroči pripravo ocene stroškov obnove. Stanovski poverjeniki so odobrili zaposlitev dveh pisarjev za izdelavo katalogov, vendar le v obsegu, ki so ga dopuščala skromna sredstva v muzejskem fondu.⁹⁰

Do predvidenega odprtja muzeja sta bila le še dobra dva meseca, zato so priprave tekale zelo hitro. 9. avgusta sta Hohenwart in Schildenfeld od licejskega bibliotekarja Matije Čopa uradno prevzela Zoisovo mineraloško zbirko, ki je bila sicer že nekaj let razstavljena v dvorani pred licejsko knjižnico.⁹¹ Grof je le tri dni pred slovesnim dogodkom urejal še nekatere pomembne zadeve. Stanovskemu poverjeniške-mu uradu je sporočil, da je dvorana povsem polna in da bi samo za preselitev predmetov iz Pogačnikove hiše takoj potreboval še dva prostora. Opozoril je, da bo muzej utrpel škodo, če se to ne bo kmalu uredilo.⁹² V drugem dopisu je hvalil kustosa in prosil, naj mu stanovi s 1. novembrom dvignejo plačo na 400 guldinarjev, čeprav njegovo poznavanje drugih področij naravoslovja še ni bilo zadovoljivo.⁹³ Najpomembnejši je tretji dokument, v katerem je stanovskim poverjenikom predstavil svojo vizijo vodenja muzeja in jih prosil, naj o tem razpravljajo na bližajočem se deželnem zboru. Predlagal je, da bi vodstvo sestavljali trije kuratorji, kustos in pomočnik, v nadaljevanju pa je natančno opisal vsako od funkcij. Kuratorji bi iz svojih vrst izbrali direktorja, ki bi moral imeti stalno prebivališče v Ljubljani. Sprejemal bi ugledne goste, vodil korespondenco, podpisoval dokumente, vodil muzej in imel odločilen glas, druga dva pa bi mu svetovala in pomagala. Vsi skupaj bi morali skrbeti za nadaljnji obstoj in rast ustanove, nadzorovati kustosa ter o vseh pomembnih stvareh obveščati stanovski poverjeniški urad in ravnati v skladu z njegovimi navodili. Izvolil bi jih deželni zbor, izbrani kandidati pa bi morali biti Kranjci z visokim ugledom in priljubljenostjo v družbi ter širokim znanjem. Mandat bi trajal šest let, a bi po štirih letih z žrebom izstopil en kurator, po petih drugi in po šestih še direktor. Lahko bi bili ponovno izvoljeni, delo pa bi opravljali brezplačno. Kustos bi bil plačan in zaprisežen, med

⁸⁹ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 28 in 29.

⁹⁰ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 31. Izpostavljena je bila numizmatična zbirka, ki sta jo do določene mere uredila Gandin in Fradenek, delo pa je dokončal Repežič.

⁹¹ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 54, gl. tudi št. 13. Zoisovi zbirki mineralov in knjig si je novembra 1828 ogledal dunajski topograf in potopisec Adalbert Joseph Krickel (Mal, *Vodnik po zbirkah*, str. 10).

⁹² Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 39.

⁹³ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 40.

⁸³ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 10.

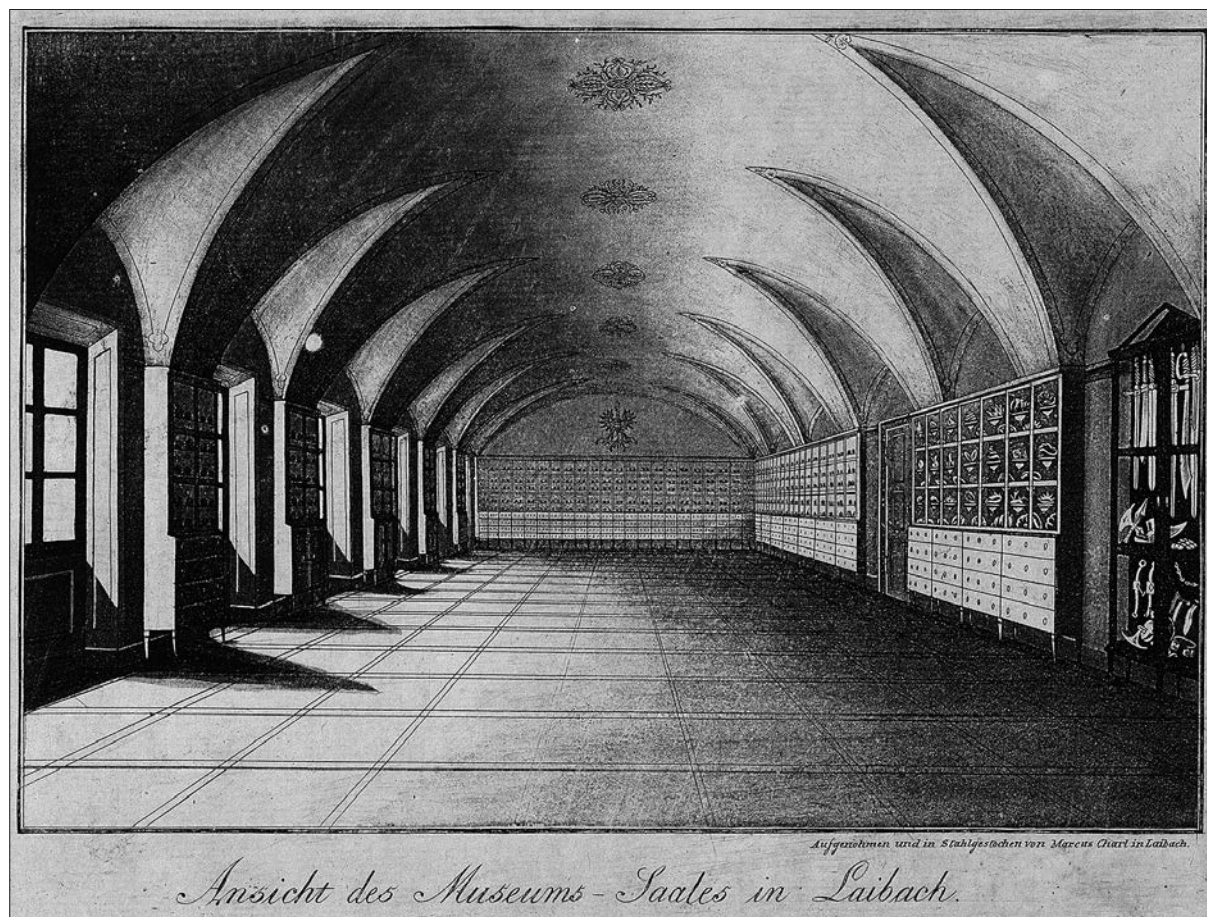
⁸⁴ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 12.

⁸⁵ Prim. *Illyrisches Blatt*, št. 29, 17. 7. 1830, str. 113–115.

⁸⁶ *Illyrisches Blatt*, št. 16, 16. 4. 1831, str. 61–62.

⁸⁷ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 16 in 17.

⁸⁸ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 26.

Bakrorezna upodobitev muzejske dvorane iz leta 1831 (Marcus Charl).

drugim bi imel ključke vseh vitrin, odgovoren bi bil za predmete, vodil bi obiskovalce in bil popolnoma predan službi. Muzej bi bil za javnost odprt ob četrtkih od 9. do 12. ure in ob nedeljah od 10. do 12. ure. Pomočnik bi opravljala razna dela in bi ga zaposlili, ko bi to omogočalo stanje muzejskega fonda.⁹⁴

Datum odprtja muzeja je bil premišljeno izbran, kajti 4. oktobra je godoval cesar Franc I. Slovesni dogodek se je začel ob 10. uri po opravljeni sveti maši v ljubljanski stolnici, zanj pa je bilo razdeljenih 600 vstopnic. Posebno mesto med gosti je bilo namenjeno guvernerju Schmidburgu, a se slavnosti ni mogel udeležiti.⁹⁵ Glavni govornik je bil seveda Franc grof Hohenwart, ki je zbranim na kratko orisal nastajanje ustanove in se zahvalil vsem zaslužnim možem, zlasti svojemu predhodniku baronu Busetu, guvernerju baronu Schmidburgu, stanovskemu poverjenikom in ljubljanskemu knezoškofu. Posebej je izpostavil zasluge c. k. svétnika, stanovskega poverjenika in ljubljanskega župana Janeza Nepomuka Hradeckega, ki je pomagal pri pridobitvi prostorov v liceju in izdelava

vi razstavne opreme. Opozoril je, da jih čaka še veliko dela, saj so bili v dvorani na dan odprtja sistematično urejeni le Zoisova mineraloška zbirka, del njegove zbirke školjk in predmeti, najdeni ob poglobitvi Ljubljance.⁹⁶ V nadaljevanju je izpostavil potrebo po zagotovitvi dodatnih prostorov in denarnih sredstev ter zbranim še enkrat podrobno predstavil zbiralno politiko. Dodal je, da bo ustanova za javnost odprta ob četrtkih od 9. do 12. ure in ob nedeljah od 10. do 12. ure, ter izrazil željo, da bi jo v čim večjem številu obiskovali tudi otroci, obrtniki in okoliški kmetje. Na koncu je izrekel še globoko zahvalo cesarju Francu I. za vse, kar je storil za Kranjsko, in ga označil za ustanovitelja muzeja.⁹⁷ Za njim bi moral govoriti Jožef Kamilo baron Schmidburg, a ga je zaradi odsotnosti zamenjal škof Anton Alojzij Wolf. V kratkem nagovoru je v guvernerjevem imenu zagotovil, da bodo stanovi še naprej dejavno podpirali razvoj institucije, in se zahvalil Hohenwartu za neizmeren trud.⁹⁸ Muzej je po desetletju prizadevanj vendarle

⁹⁴ Arhiv NMS, šk. 1831–1832 (1831), št. 37.

⁹⁵ Vorwort, str. 4–5.

⁹⁶ Najdbe iz Ljubljance je muzeju podaril župan Hradecky (Hohenwart, *Leitfaden*, str. 13–14).

⁹⁷ Govor je v celoti objavljen v Hohenwart, *Rede des Herrn Grafen*, str. 7–18.

⁹⁸ Wolf, *Gegenrede Sr. fürstlichen Gnaden*, str. 19–20.

zaživel in odprl vrata za obiskovalce, zato je v tem dogodku marsikdo videl trenutek njegove dejanske ustanovitve.⁹⁹

Zaključek

Nastanek muzeja v Ljubljani se precej razlikuje od nastanka sorodnih ustanov v drugih deželnih prestolnicah Avstrijskega cesarstva, ki so vzniknile v tem času. Do njega namreč ni prišlo z izstavitvijo dokumenta, temveč po desetletje dolgem procesu, zaznamovanem z velikimi težavami. Zamisel o njegovi vzpostavitvi se ni porodila iz nič, saj so posamezni izobraženci že stoletja zbirali predmete in ustvarjali dragocene zbirke, zgled pa so bile tudi muzejske ustanove v tujini in drugih delih monarhije. Porajati se je začela že proti koncu 18. stoletja v glavi vsestransko izobraženega barona Žige Zoisa, vendar so bile razmere za ustanovitev dovolj ugodne šele nekaj let po koncu francoske okupacije, v času ljubljanskega kongresa. Kranjska je bila komaj peta provinca v Avstrijskem cesarstvu, ki se je odločila za vzpostavitev takšne ustanove, a se je bistveno razlikovala od prvih štirih. V primerjavi z Ogrsko, Štajersko, Moravsko in Češko je bila manjša in slabše razvita, imela je precej šibkejšo institucije, povrh vsega pa še pomanjkanje državne tradicije. Vse to je pripomoglo, da se je proces vlekel toliko let, saj ustanovitelji dolgo niso zmogli zagotoviti niti ustreznih prostorov niti zadostnega financiranja.

Zaradi nezmožnosti odprave ključnih težav je zanesenjaškemu začetku sledil skorajšen zastoj. Četudi si Kranjci od cesarjeve potrditve ustanovitve muzeja niso obetali rešitve prostorskega vprašanja, so upali vsaj na odobritev državnega sofinanciranja, vendar so ostali praznih rok. Ravno v tem času je na čelo prizadevanj stopil Franc grof Hohenwart, ki je z neizmerno voljo in trudom pridobil prostor ter v njem postavil prve razstave. Po njegovi zaslugi se je muzej odprl oktobra 1831, neposredno odgovoren pa je tudi za njegovo skoraj polstoletno izrazito naravoslovno usmeritev.

Ustanovitev muzeja je nedvomno eden pomembnejših dogodkov v sicer zelo pestri zgodovini Kranjske v dolgem 19. stoletju. Z njim je ob odsotnosti univerze dobila osrednjo znanstveno, kulturno in do določene mere tudi izobraževalno središče, ki ima velike zasluge za to, da večina dragocenega naravoslovnega, arheološkega, kulturnozgodovinskega in arhivskega gradiva ni odšla v tujino. V desetletjih po prvi svetovni vojni so se iz njega postopno izločili

in osamosvojili posamezni oddelki, ki danes tvorijo osnovo mreže slovenskih nacionalnih muzejev.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NMS – Narodni muzej Slovenije, Ljubljana
Arhiv

ČASOPISI

Annalen der kais. königl. Landwirthschafts-Gesellschaft in Laibach, 1822 in 1823, 1830.
Illyrisches Blatt, 1827, 1830, 1831.

LITERATURA

Erzherzog Johann: Gründungsstatuten des Joanneums vom 1. Dezember 1811. *200 Jahre Universalmuseum Joanneum 1811–2011*. Graz: Universalmuseum Joanneum, 2011, str. 8–11.

Hitzinger, Peter: Ein früherer Versuch, einen historischen Verein für Krain zu bilden. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* 13, 1858, št. 11, str. 87–89.

Hochenwart, Franz Joseph Graf von: *Leitfaden für die das Landes-Museum in Laibach Besuchenden*. Laibach: Mit Ignaz Aloys Edlen v. Kleinmayr'schen Schriften, 1836.

Hochenwart, Franz Graf von: Rede des Herrn Grafen v. Hochenwart. *Die Eröffnung des Landes-Museums in Laibach, wie selbe den 4. October 1831, zur Feier des allerhöchsten Namensfestes Sr. Majestät unsers allgeliebten Kaisers abgehalten wurde*. Laibach: Auf Kosten des Herrn Grafen v. Hochenwart herausgegeben, 1832, str. 7–18.

Kolowrat, Franz Graf von: An die vaterländischen Freunde der Wissenschaften (Beilage A). *Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842*. Prag: Im Selbstverlag des Museums, 1842, str. 31–35.

Mal, Josip: *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno zgodovinski del*. Ljubljana: Narodni muzej, 1931.

Müllner, Alfons: Die Geschichte des krainischen Landes-Museums. *Argo. Zeitschrift für krainische Landeskunde* 5, 1897, št. 1, str. 7–12; št. 2, str. 34–40; št. 3, str. 54–56; 6, 1898, št. 1, str. 7–12.

Oitzl, Gašper: Med »fužinarstvom« in industrializacijo. Temeljni poudarki metalurgije na Slovenskem v dolgem 19. stoletju / Between Traditional Ironworking and Industrialisation. Key Aspects of Metallurgy in Slovenian Territory in the »Long Nineteenth Century«. *Ko zapoje kovina. Tisočletja metalurgije na Slovenskem / The Song of Metal. Millennia of Metallurgy in Slovenia* (ur. Jer-

⁹⁹ Med sodobniki ni bilo popolnega soglasja, kdaj je bil muzej dejansko ustanovljen. Za nekatere se je to zgodilo 15. oktobra 1821, za druge 1. maja 1822, za tretje 8. junija 1826 in za četrte 4. oktobra 1831 (na primer Arhiv NMS, šk. 1824–1830 (1825), št. 14. Leopold Makuc, uslužbenec Kranjske kmetijske družbe, je oktobra 1825 zapisal: ... *seit der Entstehung des ständischen Museums d. i. seit 1. May 1822* ...).

- nej Kotar et al.). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2019, str. 118–165.
- Oitzl, Gašper: Zapuščina tržiških kovačev v Narodnem muzeju Slovenije. *Kronika* 68, 2020, št. 3 (Iz zgodovine Tržiča), str. 553–580.
- Preinfalk, Miha: Vpliv francoskih vojn na plemstvo v habsburški monarhiji. *Zgodovinske dimenzije Ilirskih provinc* (ur. Barbara Šterbenc Svetina in Matija Godeša). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 75–86.
- Schmidburg, Joseph Camillo Freiherr von: *An die vaterländischen Freunde der Wissenschaften*. Laibach, 1823.
- Vorwort. *Die Eröffnung des Landes-Museums in Laibach, wie selbe den 4. October 1831, zur Feier des allerhöchsten Namensfestes Sr. Majestät unsers allgeliebten Kaisers abgehalten wurde*. Laibach: Auf Kosten des Herrn Grafen v. Hohenwart herausgegeben, 1832, str. 4–5.
- Wolf, Anton Alois: Gegenrede Sr. fürstlichen Gnaden des hochwürdigsten Herrn Fürst-Bischofs von Laibach Anton Alois Wolf. *Die Eröffnung des Landes-Museums in Laibach, wie selbe den 4. October 1831, zur Feier des allerhöchsten Namensfestes Sr. Majestät unsers allgeliebten Kaisers abgehalten wurde*. Laibach: Auf Kosten des Herrn Grafen v. Hohenwart herausgegeben, 1832, str. 19–20.

SPLETNI VIRI

<https://www.dlib.si/>
<https://www.slovenska-biografija.si/>

S U M M A R Y

Establishment of the Provincial Museum in Ljubljana

The long nineteenth century was a time of general progress, which was also reflected in the development of all scientific disciplines. Intellectuals showed a growing interest in the natural and social features

of their environment. Many of them, including Sigmund Zoiss, for example, built collections of various objects, and ideas emerged about establishing central public institutions that would collect, study, and exhibit these precious materials. The first such institution in the Austrian Empire was founded in 1802 in Budapest, followed by those in Graz (1811), Brno (1817) and Prague (1818).

After the end of the French occupation and the return under the rule of the Austrian emperor, Carniolan intellectuals enhanced their patriotic sentiments and felt especially proud of the Congress of Laibach (Ljubljana), which moved a minor provincial capital to the centre stage of European politics for a few months. It is not by chance that the desire to establish a museum in Carniola was publicly voiced for the first time precisely during this period. At the provincial assembly session on 15 October 1821, the estates passed the conclusion to turn this desire into reality, but what followed was a long period of endeavours and uncertainties until the institution finally opened its doors on 4 October 1831. The major obstacles on this path were securing appropriate premises and stable funding. Although on 8 June 1826, Emperor Francis I confirmed the founding of the museum, he provided that it should be funded strictly from voluntary contributions, and thus prolonged the serious financial difficulties for years to come. The greatest credit for the successful completion of the founding process belonged to Count Franz von Hohenwart (1771–1844), from 1827 the President of the Carniolan Agricultural Society, under which the museum operated between 1822 and 1830.

Until the disintegration of Austria-Hungary, the Provincial Museum in Ljubljana remained Carniola's central scientific, cultural and to some degree also educational institution, which, at least in part, compensated for the non-existence of a university centre. It ensured that most of the abundant natural historical, archaeological, cultural-historical, and archival materials remained in Carniola rather than being seized by foreign institutions. In the decades following the First World War, individual departments gradually separated from the museum into independent units which now form the backbone of the Slovenian national museum network.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 528.44(497.451.1)

Prejeto: 30. 11. 2020

Boris Golec

dr., izr. prof., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

K podobi Ljubljane po kongresu leta 1821^{*}

Stavbe in njihovi lastniki v franciscejskem katastru

IZVLEČEK

Ljubljana je dobila prvo natančno kartografsko upodobitev s franciscejskim katastrom leta 1825, štiri leta po znamenitem kongresu Svete alianse. Franciscejski kataster je zanesljiv referenčni vir, ki omogoča raznovrstne prostorske in druge raziskave, vključno z retrospektivnim vpogledom v daljno preteklost. Prispevek se omejuje na stavbni fond mesta in njegovih sedmih predmestij s posebnim poudarkom na lastništvu stanovanjskih stavb in na javnih zgradbah. V ospredju je uporabna vrednost grafičnega in spisovnega dela katastra, pri čemer bo objava katastrskih zapisnikov stavbnih parcel služila kot pripomoček za nadaljnje raziskave preteklosti današnje slovenske prestolnice, nekoč glavnega mesta vojvodine Kranjske.

KLJUČNE BESEDE

Ljubljana, franciscejski kataster, stavbni fond, stanovanjska poslopja, gospodarska poslopja, javne zgradbe

ABSTRACT

**TOWARDS THE IMAGE OF LJUBLJANA AFTER THE CONGRESS OF 1821.
BUILDINGS AND THEIR OWNERS IN THE FRANCISCAN CADASTRE**

Ljubljana obtained its first accurate cartographic depiction with the Franciscan Cadastre in 1825, four years after the famous Congress of the Holy Alliance. The Franciscan Cadastre provides a reliable reference framework for an array of spatial and other studies, including a retrospective insight into the distant past. The article focuses on the building stock of the city and its seven suburbs, with an emphasis on ownership of residential buildings and on public buildings. Special attention is paid to the utilitarian value of the graphic and textual segments of the cadastre, and the publication of cadastre records for building parcels will serve as a tool for further research on the history of the capital of present-day Slovenia and once the capital of the Duchy of Carniola.

KEY WORDS

Ljubljana, Franciscan Cadastre, building stock, residential buildings, agricultural buildings, public buildings

^{*} Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6-9358 (Zgodovinski atlas slovenskih mest) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz javnega proračuna.

Neposredno po ljubljanskem kongresu Svete alianse leta 1821, katerega dvestoletnice se letos spominjamo, je Ljubljana, prestolnica vojvodine Kranjske in neformalno tudi sedež papirnatega Ilirskega kraljestva, začela dobivati prvo natančno kartografsko upodobitev.¹ Zemljemerci so leta 1825 dokončali izdelavo talnih načrtov, t. i. katastrskih map franciscejskega katastra, tretjega katastrskega operata in prvega, ki je poleg opisnega, spisovnega dela premogel tudi grafični prikaz površin.² Franciscejski kataster je že dolgo ne samo nepogrešljiv sestavni del krajevno zgodovinskih obravnav, ampak tudi zanesljiv referenčni vir, ki omogoča raznovrstne prostorske in druge raziskave, vključno z retrospektivnim vpogledom v daljno preteklost. Glede na njegov pomen in uporabnost preseneča, da Ljubljana v luči katastra doslej še ni bila deležna sistematičnega prikaza. Temu se je še najbolj približala razprava Angelosa Baša, objavljena leta 1952 v *Slovenskem etnografu*, ki – tudi zaradi takratnih skromnih tehničnih možnosti – praktično ne upošteva grafičnega dela katastra. Baševa obravnava je naravnana izrazito statistično in se posveča predvsem številčnemu razmerju med stanovanjskimi in gospodarskimi poslopji, tudi glede na stavbno gradivo (lesene in zidane zgradbe). V njej, nasprotno, niti kot eksemplarični primeri ne nastopajo posamezni objekti, zemljišča in njihovi lastniki.³ Podobno je s stanjem obravnav grafičnega dela katastra. Izseki iz katastrskih map mestnega središča se v literaturi najpogosteje pojavljajo kot ilustrativne priloge k obravnavam podobe mesta v različnih časovnih obdobjih⁴ oziroma v prikazih razvoja mesta v luči načrtov in kartografije, med katerimi gre izpostaviti monografijo Branka Korošca *Ljubljana skozi stoletja* iz leta 1991.⁵

Pričujoči prispevek do določene mere povezuje oba dela katastra, spisovnega in grafičnega, vendar ne stremi po celostnem prikazu podobe mesta ali analizi katastra kot vira. Že v izhodišču je namreč omejen s predmetom preučevanja – stavbnim fondom kot temeljno komponento urbanih naselij – in tako v celoti pušča ob strani nestavbna zemljišča. Njegov osnovni namen je opozoriti na uporabnost katastra za nadaljnje raziskave in s komentirano objavo zapisnikov stavbnih parcel olajšati delo prihodnjim raziskoval-

cem različnih strok. Objava zapisnikov premaguje razmeroma težko berljivost izvirnikov, še posebej v digitalizirani obliki, v kateri so danes dostopni uporabnikom v Arhivu Republike Slovenije in na spletišču arhiva.⁶ Na drugi strani je neprimerno manj tovrstnih težav pri grafičnem delu katastra.⁷

Preden se posvetimo franciscejskemu katastru za Ljubljano, se bomo ustavili ob njegovih splošnih značilnostih in uporabnosti za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino.⁸

Uporabnost katastra za raziskovanje stavbnega fonda

O katastru na splošno

S franciscejskim katastrom (1817–1828) je v avstrijskih deželah zaživel zemljiški kataster v polnem pomenu besede, t. i. stabilni kataster. Zaradi nove prvine – grafičnega naris površin – je v primerjavi s starejšima terezijanskim in jožefinskim katastrom neprimerno uporabnejši, zato je že zgodaj pritegnil pozornost zelo različnih ved. Tretjemu avstrijskemu katastru, tako kot predhodna dva poimenovanemu po vladarju, je položil temelje patent cesarja Franca I. z dne 23. decembra 1817.⁹ Izčrpna navodila, t. i. instrukcijo za izdelavo katastra, so izdali spomladi 1818, jih čez dve leti dopolnili in jim dali končno obliko v začetku leta 1824.¹⁰ Katastrski operat je v slovenskem prostoru nastajal eno desetletje, od leta 1818 do 1828, v veljavo pa stopil z zamikom, leta 1843 oziroma leto pozneje na Štajerskem.¹¹ Njegova poglobljena prвина je natančen grafični naris zemljišč, delo šolanih geometrov, oprto na obsežne priprave in nove dosežke zemljemerstva. Razen ogrskega Prekmurja in območij v okviru kratkotrajnega Italijanskega kraljestva (ta je nekaj let prej zajel francoski kataster) je ta kataster pokrival celotno slovensko

⁶ SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko.

⁷ Na svetovnem spletu je na voljo tudi grafični del katastra za celotni avstrijski del Habsburške monarhije, shranjen v Avstrijskem državnem arhivu na Dunaju: <https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1810692.8764763605%2C6137154.620884456%2C1830098.3270322597%2C6143842.860859409> (Hungarica, Habsburg Empire – Cadastral maps (XIX. century)) (15. 11. 2020).

⁸ O franciscejskem katastru kot viru za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja gl. natančneje: Golec, Zemljiški katastri, str. 366–378.

⁹ SI AS 1079, Zbirka normalij, šk. 7, Patenti 1810–1855.

¹⁰ Lego, *Geschichte des Österreichischen Grundkatasters*, str. 29; prim. Ulbrich, Die Entwicklung des Zeichenschlüssels, str. 159.

¹¹ Lego, *Geschichte des Österreichischen Grundkatasters*, str. 42. – Hrambo in upravljanje operatov zemljiškega katastra so leta 1822 naložili novoustanovljenim deželnim mapnim arhivom (*Provinzialmappenarchiv*) in dobro desetletje zatem, leta 1833, ustanovili še centralni mapni arhiv na Dunaju (*Zentralmappenarchiv*), namenjen hrambi operatov trigonometrične triangulacije in litografskih odtisov katastrskih map iz vseh dežel (prav tam, str. 40).

¹ O načrtih mesta in njegovih delov pred nastankom franciscejskega katastra gl. zlasti: Korošec, *Ljubljana skozi stoletja*, str. 27–88.

² O katastrih prim. Ribnikar, Zemljiški kataster.

³ Baš, K stavbnemu in zemljiškemu značaju. – Neuporabni so Baševi izsledki o kmečkih in nekmečkih lastnikih stanovanjskih in gospodarskih stavb. Zgrešeno je namreč že izhodišče, zlasti dejstvo, da je med kmečke lastnike štel tudi vse, pri katerih je v rubriki stan navedeno *Wirth* (prav tam, str. 81). Pri tej poklicni oziroma stanovski kategoriji gre v resnici za krčmarje, kar je mogoče potrditi s celo vrsto konkretnih primerov (prim. Staroslav, *Gostilne v stari Ljubljani*).

⁴ Na primer za srednjeveško Ljubljano Stopar, Ljubljana, str. 166.

⁵ Korošec, *Ljubljana skozi stoletja*.

etnično ozemlje in služil kot osnova vseh poznejših katastrov, saj ni bilo nikoli več izvedeno tako celovito zemljemersko delo na terenu.¹² Potem ko je naš prostor z jožefinskimi vojaškimi merjenji dobil prvo celostno kartografsko upodobitev,¹³ se je njegova slika s franciscejskimi katastrskimi mapami močno izostrila. Mnoge stvari, do tega časa brez vizualne opore in predstavljive le na podlagi morebitnih opisov, so postale tako rekoč otipljive. V prisposobi bi lahko rekli, da pomeni čas pred franciscejskim katastrom za spoznavanje in preučevanje prostora dobo tipanja v (pol)temi.

Teritorialno podlago za novo katastrsko izmero – davčne oziroma katastrske občine – so vzeli iz jožefinskega katastra. Osnovna merska enota je bil tudi zdaj oral (*Joch*) z izmero približno 0,57 hektarja, razdeljen na 1600 kvadratnih sežnjev ali klafter s površino 3,595 kvadratnega metra. Katastrske mape so izdelane v merilu 1 : 2.880, a srečamo tudi drugačna merila: v težko dostopnih krajih 1 : 5.760 in v nekaterih mestih 1 : 1.440 ali celo 1 : 720.¹⁴ Triangulacija je pogojevala natančnost, ki z najnovejšimi programskimi orodji omogoča pretvarjanje v sodobni koordinatni sistem,¹⁵ ta pa precizno lokalizacijo objektov iz katastra, kar obravnavanemu viru daje še dodatno vrednost.

Oba dela katastra, spisovni in grafični, sta za uporabnika neločljivo povezana celota, najsi gre za uporabo katastra v praktične namene ali kot zgodovinskega vira. Posamezna površina in objekt lahko namreč v polni izpovednosti zaživita šele, ko opisne podatke vizualiziramo s pomočjo katastrske mape. Za raziskovalce sta pomembni prednosti dobra ohranjenost gradiva ter močno olajšana dostopnost, ki jo je v zadnjem času omogočila digitalizacija katastrskih map in dobršnega dela spisovnega gradiva.¹⁶

Nepogrešljivost franciscejskega katastra za retrospektivne raziskave se je pokazala zlasti pri preučevanju meščanskih naselij, pa tudi naselij nasploh. Katastrska mapa je namreč izhodišče za ugotavljanje preteklih stanj in dotedanjega razvoja naselja vse do njegovih začetkov. Zlasti mestna naselja in dela omaga trgi so bili v našem prostoru deležni temeljitih in manj temeljitih obravnav v luči prostorskih ambien-
tov, morfoloških zasnov, oblikovanja mestnih prostorov in podobnih problemskih sklopov.¹⁷

Stavbe v obeh sestavnih delih katastra

Stavba kot taka v franciscejskem katastru nikoli ne nastopa kot samostojna enota, ampak vedno le v okviru parcele kot najmanjše katastrske enote. Parcele so se delile na zemljiške (*Grundparzelle*) in stavbne (*Bauparzelle*), ne da bi bila oba tipa med seboj po vsebini povsem natanko razmejena. Stavbne parcele so namreč lahko vključevale tudi majhna obdelovalna zemljišča tik ob zgradbah, zemljiške pa v določenih primerih nekatere vrste stavbnih objektov.¹⁸ Po končni instrukciji za izvedbo katastra (1824) naj bi vse zgradbe istega gospodarstva, ki so imele skupno dvorišče, sestavljale eno stavbno parcelo, posebno parcelo pa le tiste gospodarske zgradbe, ki so stale ločeno. V stavbno parcelo so vključili tudi hišni vrt, če ni meril več kot 25 kvadratnih sežnjev (89,9 m²). Hiše v strnjeni pozidavi so bile, kakor hitro so imele različne hišne številke in ločene strehe, vsaka svoja parcela, četudi so bile v lasti istega lastnika. Prav tako je štel za samostojno parcelo zemljišče z javno zgradbo (cerkvijo, samostanom, bolnišnico). Objekti, ki naj jih ne bi obravnavali kot stavbne parcele, so bili majhne, po svoji naravi spremenljive stavbe: vrtnete, planinski stanovi, vinske stiskalnice in podobno; na mapi so jih sicer narisali, njihovo površino pa prišteli k zemljiški parceli, na kateri so stale.¹⁹ Tudi površin stanovanjskih zgradb niso izračunavali posebej, ampak so jih preprosto všteli k skupni površini stavbne parcele.²⁰ Tako je natančna velikost stavbe znana samo v primerih, ko se površini stavbe in parcele natanko ujemata.

Na mapah se stavbne parcele že na prvi pogled ločijo od zemljiških, in sicer ne le zaradi na njih upodobljenih tlorisov objektov, temveč tudi po barvi parcelne številke: na zemljiških parcelah so številke svetlo rdeče (karmin, pomešan s cinobrom), na stavbnih pa črne.²¹ Stranice tlorisov hiš in zgradb vseh vrst so enotno narisane s črnim tušem in le pri kamnitih križih s karminsko barvo (kardinalsko rdeča barva z vijoličastim odtenkom).²² Pomemben element stavbne parcele je različna obarvanost površin objektov. Notranjost vseh zidanih stavb ter kamniti mostovi so v blede karminski barvi, javne zgradbe v močni karminski, lesene zgradbe pa so pobarvane blede rumeno. Posebej so označena pročelja stavb, in sicer z odebeljeno črto vzdolž stranice stavbe na njeni notranji strani, po instrukciji nekoliko drugače pri zidanih stavbah kot pri lesenih: črta za pročelje naj bi bila pri zidanih v močnejši karminski barvi, pri lesenih pa je govor samo o črti, potegnjeni s tušem, in to le za stanovanjske zgradbe, kar implicitno pomeni iz-

¹² Prim. Lego, *Geschichte des Österreichischen Grundkaters*, str. 25–44; Allmer, *Der stabile Kataster*; Ribnikar, *Zemljiški kataster*, str. 327–332.

¹³ Objava jožefinskih vojaških merenj za slovensko ozemlje: Rajšp (ur.), *Slovenija na vojaškem zemljevidu*.

¹⁴ Lego, *Geschichte des Österreichischen Grundkaters*, str. 25–43; Ribnikar, *Zemljiški kataster*, str. 327–332.

¹⁵ Prim. Petek in Fridl, *Pretvarjanje listov*.

¹⁶ Katastrske mape vseh katastrskih občin v Sloveniji, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, in glavnine spisovnega gradiva so v skenirani obliki dostopne na spletišču arhiva.

¹⁷ Prim. zlasti seznama literature v: Batič (ur.), *Srednjeveška mesta*, str. 175–181; Curk, *Trgi in mesta*, str. 162–172.

¹⁸ Golec, *Zemljiški katastri*, str. 367 in 371.

¹⁹ *Instruction zur Ausführung*, str. 49–50, & 274–281.

²⁰ Prav tam, str. 66, & 407.

²¹ Prav tam, str. 61, & 374, str. 81, & 483.

²² Prav tam, str. 78, & 460.

ključitev vseh drugih lesenih objektov.²³ V primerih, ko so dosledno upoštevali instrukcijo, je tako za posamezno zgradbo mogoče z mape razbrati naslednje parametre: lokacijo, dve vrsti namembnosti (javno in zasebno), dve vrsti gradbenega materiala (zidana, lesena stavba), pročelja vseh zidanih zgradb in pročelja lesenih stanovanjskih zgradb.

Za same stavbe so predvideli zelo omejen nabor topografskih znakov. Končna različica instrukcije iz leta 1824 jih ima v skupini *Gebäude* samo pet: cerkve (*Kirchen*), javne zgradbe (*Oeffentliche Gebäude*), kamnite zgradbe (*Steinerne Gebäude*), gospodarska poslopja (*Wirtschafts Gebäude*) in razvaline (*Ruine*).²⁴ Za druge objekte, med njimi tudi nekaj specifičnih stavbnih, jih najdemo v posebni skupini 63 t. i. konvencionalnih oznak (*Konventionelle Bezeichnungen*). K slednjim so šteli predvsem takšne, ki ponazarjajo objekte, upodobljene zgolj na mapah in neupoštevane v spisovnem delu katastra. Tako niso predvideli posebnega znaka za obrate na vodni pogon, ker naj bi ti sodili v spisovni – opisni del. Določeni objekti in površine se sicer pojavljajo tako na mapah kot v zapisnikih, denimo pokopališča, nekatere poštne in lovске hiše ter gostilne, medtem ko za parcele ali dele parcel niso šteli mostovi in jih v zapisnikih ni.

Drugi sklop podatkov o zgradbah posamezne katastrske občine ponuja zapisnik stavbnih parcel (*Bauparzellen-Protokoll*) na tiskanem obrazcu.²⁵ Praviloma sta nastala dva izvoda zapisnika. V prvem so izpolnili le prvi, levi del: parcelno številko, ime, priimek, stan in bivališče lastnika, hišno številko, vrsto stavb ter površino parcele, izraženo v oralih in kvadratnih sežnjih. Prazen je ostal drugi, desni del, namenjen izenačbi (parifikaciji) zemljišč s sosednjimi ali podobnimi zemljišči, vnosu letnega donosa v denarju in opombam; rubrike tega dela so izpolnili (nekoliko pozneje) samo v drugem izvodu zapisnika.²⁶ Zelo podoben je zapisnik zemljiških parcel (*Grundparzellen-Protokoll*), ki zajema celoto zemljiških parcel v katastrski občini: njivskih, travniških, pašniških, gozdnih, poti, ceste idr.

V primerjavi s natančnostjo navodil o risanju stavbnih parcel je instrukcija glede vsebine zapisnika precej skromna, še posebej v zvezi z vrsto stavb (*Gattung*). Jasna je pri podatkih o lastnikih: poleg imena in priimka je treba vpisati morebitno domače ime (*Vulgo=Nahme*) ter vse predikate in plemiške naslove, v rubriko stan sodijo lastnikova obrt, dejavnost ozi-

roma službena nastavitev (*Anstellung*), v rubriki bivališče pa je treba tam, kjer bi lahko nastal kakršen koli dvom, pripisati še deželo.²⁷ Preseneča, da je ostal tako nedorečen člen o izpolnjevanju za našo problematiko ključne rubrike o vrsti stavb (*Gattung*), saj pravi zgolj: »V rubriki se opiše posebnost (*Eigenthümlichkeit*) stavbne parcele, ali ima stanovanjska stavba eno ali več nadstropij itd. Posebni primeri se obravnavajo v rubriki opombe (*Anmerkung*).«²⁸ Izvajalci so s tem dobili tako rekoč proste roke pri presoji, kaj v rubriko sodi in kaj ne. Zelo pogosto so si delo olajšali tako, da so se omejili na najosnovnejše razlikovanje med dvema tipoma zgradb, stanovanjskimi in gospodarskimi. Vse kaže, da različna intenzivnost opisovanja ni bila vezana niti na kakšna interna navodila, denimo v okviru istega davčnega okraja.²⁹ Višina zgradb je podana le ponekod in opisno, ne da bi bila izražena v merskih enotah. Iz katastrskih map jo lahko zgolj slutimo glede na površino in obliko objekta, pa tudi zapisniki o njej praviloma molčijo. Predvidevanje, da so bili pri navajanju nadstropij doslednejši v urbanih in polurbanih okoljih, kjer je stalo največ nadstropnih stavb, se ni potrdilo. Zgovorna je ugotovitev, da imamo od 21 mest – kolikor jih je bilo tedaj, brez obalnih, v mejah današnje Slovenije – podatke o nadstropjih le za tri, in sicer za Škofjo Loko, Kočevje in zelo nepopolne za Kranj. Tako jih v celoti pogrešamo za štajerska mesta in za več kot tri četrtine kranjskih, vključno z Ljubljano in njenimi predmestji.³⁰

Prednosti franciscejskega katastra so drugje, predvsem v izpovednosti katastrskih map, ki omogočajo natančno lokalizacijo objektov in v vizualni obliki ponujajo vpogled v dva tipa stavb glede na gradbeni material – zidane in lesene. Vendar je tudi ob podatkovni podpori zapisnika marsikdaj težko razlikovati med stanovanjskim in nestanovanjskim objektom. Razlikovalni element bi pri lesenih stavbah sicer morala biti odebeljena črta na pročelni stranici, ker jo instrukcija predvideva le za stanovanjske objekte, a so jo pogosto narisali pri vseh lesenih zgradbah.³¹

Postavlja se vprašanje, koliko je bilo še drugih grafičnih in opisnih poenostavitev, ki jih ni mogoče zaznati. Vprašljiva je že upravičenost izključujoče delitve zgradb zgolj na lesene in zidane. Ta ne more odražati dejanskega stanja tam, kjer je šlo za stavbe, zgrajene tako iz lesa kakor iz drugih materialov (opeka, kamen), na katastrski mapi in v zapisniku stavbnih parcel pa so lahko izbrali le eno od obeh možnosti. Kaj je v konkretnih primerih prevladalo pri opredeljevanju za eno ali drugo kategorijo, ostaja neznanka. Ni denimo izključeno, da so podkleteno, v glavnem leseno hišo ponekod šteli že za zidano. Takšne kombinirane zgradbe na katastrskih mapah

²³ Prav tam, str. 79, & 466 in 468.

²⁴ Prav tam, str. Litt. A.a, Vorschrift zur Zeichnung der Katastral Pläne.

²⁵ Prav tam, Lit. U.

²⁶ Ker pri stavbah niso ugotavljali donosa, ki so ga prinašale najemnine in drugo, so kot osnovo za obdavčitev stavbnih parcel vzeli davčni razred sosednjega ali podobnega zemljišča (*Tafeln zur Statistik*, str. XXII). Praviloma naj bi bil to drugi njivski razred domače katastrske občine oziroma sosednje občine, če takega razreda ni bilo v domači (Lego, *Geschichte des Österreichischen Grundkatasters*, str. 41).

²⁷ *Instruktion*, str. 61, & 375–377.

²⁸ Prav tam, str. 61, & 378.

²⁹ Golec, *Zemljiški katastri*, str. 369–372.

³⁰ Prav tam, str. 372.

³¹ Prav tam, str. 374.

Izsek iz katastrske mape Šentpetersko in Kapucinsko predmestje
(SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 193, mapni list III, 1825).

niso prepoznavne. Srečamo pa na primer stanovanjska poslopja, obarvana tako z rdečo kot rumeno, pri katerih je rumeni del manjši in torej ponazarja leseno pritliklino zidanemu poslopiju.³² Problem je tudi opisna delitev na stanovanjska in gospodarska poslopja, saj zakrije vmesne tipe stavb, ki so jih uporabljali tako za stanovanje kot za gospodarsko dejavnost (hlev, delavnica, trgovina). Da je določena stavba služila obema namenoma, je nedvoumno izpričano le v primerih, ko je stavbna parcela v zapisniku opredeljena kot stanovanjska in gospodarska zgradba (*Wohn- und Wirtschaftsgebäude*), mapa pa prikazuje en sam objekt. V hišah so zlasti v meščanskih naseljih potekale različne neagrarne dejavnosti, a kataster o tem praviloma molči. Obrtne delavnice in trgovski lokali so sicer posredno izpričani v primerih, ko je v rubriki Stan naveden lastnikov poklic, zelo malo pa je neposrednih omemb gospodarskih delov hiš. V zvezi z namembnostjo stavb se torej poraja cela vrsta vprašanj, največkrat seveda, ko želimo od katastra izvedeti konkretna dejstva o posameznem objektu. Kot smo videli, so nekateri manj pomembni objekti vrisani samo na mapah, bodisi na zemljiških bodisi na stavbnih parcelah, ničesar pa ni o njih mogoče najti v zapisnikih.³³

Iz katastrskih map in zlasti iz zapisnikov stavbnih parcel so vidne tudi posebne funkcije stavb, na splo-

šno manj razširjene, a nekatere med njimi v svojem okolju dominantne. Take in drugačne stavbe s specifičnimi funkcijami najdemo ponekod v zapisnikih samo v rubriki, namenjeni podatkom o lastniku, rubrika o vrsti stavb pa govori na primer le o stanovanjski ali gospodarski zgradbi. Spet drugje se podatki obeh rubrik lepo dopolnjujejo. V nadaljevanju bomo v popisu stavbnih parcel mesta Ljubljana med takimi zgradbami, denimo, srečali mestni magistrat, grajski kompleks – kaznilnico, deželno hišo, ruševine stolpov na Grajskem griču idr.

Takšne ugotovitve veljajo tudi za druge objekte, izstopajoče v svoji okolici po namembnosti, velikosti, pomenu ali čem drugem. Razen gradbenega materiala, lokacije in površine – natančne le, če se objekt po površini ujema s stavbno parcelo – bo franciscejski kataster redko razkril kaj več, včasih pa bo kakšno ne pomembno stvar celo zakril. Tako o industrijskih objektih sicer na splošno ne pove manj kot o drugih, a zaradi večjih pričakovanj morda daje tak vtis. Zgradbe so na mapah umeščene v prostor in obarvane glede na gradbeni material, v zapisnikih pa največkrat poimenovane po namembnosti in v rubriki o vrsti stavb opisane kvečjemu še s kakšnim podatkom.³⁴

³² O takih primerih v Ljubljani gl. Baš, K stavbnemu in zemljiškemu značaju Ljubljane, str. 79.

³³ Golec, Zemljiški katastri, str. 374.

³⁴ Prav tam, str. 375.

Stavbni fond Ljubljane in njenih predmestij v franciscejskem katastru

Splošna podoba Ljubljane

Predmarčna mestna občina Ljubljana je poleg mesta obsegala sedem predmestij. Po podatkih ljudskega štetja iz leta 1817 je samo mesto štel 308 hiš in 4379 duš, skupaj s predmestji pa je bilo na mestnem območju skoraj trikrat toliko domov (866) in več kot dvakrat toliko prebivalcev (9885).³⁵ Po upravno-politični razdelitvi se je ravnal tudi franciscejski kataster. Ožje mesto, ki ga je do konca 18. stoletja obdajalo obzidje,³⁶ je zajela katastrska občina Ljubljana mesto. Ozemlje je imela večidel na desnem bregu Ljubljanice – Mestni in Stari trg s približno tretjino Grajskega griča, vključno z grajskim kompleksom –, na levem bregu pa je vključevala le nekoč obzidano območje Novega trga. Na severni strani je mestna katastrska občina mejila na Kapucinsko in Šentpetrsko predmestje, na vzhodni na Poljansko, na jugu na Karlovško, na zahodu pa na Krakovsko in predmestje Gradišče. Sedmega, Trnovskega predmestja se je samo dotikala na skrajnem jugozahodu na Ljubljanci, nasproti izliva Gradaščice, kjer je bilo stičišče treh katastrskih občin.³⁷

Katastrske občine (k. o.) tako zamejenega ljubljanskega območja so se močno razlikovale po velikosti. Občina Ljubljana mesto in štiri predmestne – Krakovsko, Poljansko, Kapucinsko predmestje in Gradišče – so namreč obsegale le ožji areal, medtem ko so imele tri predmestne občine – Šentpetrsko, Karlovško in Trnovsko predmestje – obsežno zaledje, še posebej zadnji dve, ki sta segali globoko na

Ljubljansko barje. Površina največje, k. o. Trnovsko predmestje, je bila tako kar 57-krat večja od najmanjše, k. o. Krakovsko predmestje, in 50-krat večja od k. o. Ljubljana mesto.

Še neprimerno večji razpon je izkazoval delež površine stavbnih parcel glede na celotno površino posamezne katastrske občine. Medtem ko je v k. o. Ljubljana mesto znašal skoraj dve petini celotne površine (39,57 %), ni bil v dveh, po površini največjih predmestnih občinah merljiv niti v promilih: stavbne parcele so namreč v Trnovskem in Karlovškem predmestju pokrivalo manj kot 0,003 %. Pri drugih občinah se je delež vrtel med 2,62 in 9,81 %, pri čemer je s skoraj dvakratnim naskokom pred ostalimi šestimi predmestnimi občinami prednjačilo Kapucinsko predmestje. Štirikrat višji delež površine s stavbnimi parcelami v mestu kakor v Kapucinskem predmestju z najvišjim deležem stavbnih parcel med predmestji sicer priča o veliko večji gostoti in številu stavb v samem mestu, a je treba pri tovrstnem vrednotenju upoštevati še druge elemente.

Katastrske občine so bile med seboj veliko bolj uravnotežene po številu stavbnih parcel. Razpon med k. o. Ljubljana mesto s 342 parcelami in Karlovškim predmestjem s 55 je znašal 6,2 : 1. V skupnem številu 993 je mesto odtehtalo dobro tretjino (34,45 %), sedem predmestij skupaj pa s 651 stavbnimi parcelami nekaj manj kakor dve tretjini (65,55 %).

V povprečni velikosti stavbne parcele se zrcalijo predvsem trije elementi: razpoložljiva površina, prisotnost velikih kompleksov javnih zgradb in socialna struktura lastnikov. Tako je povprečje v mestni občini znašalo nekaj manj kot 110 kv. sežnjev ali slabih 400 m² (393,61), v Kapucinskem predmestju, ki je

Tabela 1: Razvrstitev katastrskih občin glede na delež površine stavbnih parcel v celotni površini katastrske občine ter število in povprečna velikost stavbnih parcel³⁸

Katastrska občina	Skupna površina v oralih in kvadr. sežnjih	Stavbne parcele v oralih in kvadr. sežnjih	Delež stavbnih parcel v skupni površini	Število stavbnih parcel	Povprečna velikost stavbne parcele v kvadr. sežnjih
Ljubljana mesto	59,342	23,697	39,57 %	342	109,64
Kapucinsko predmestje	197,828	19,616	9,81 %	77	402,81
Poljansko predmestje	156,253	2,965	4,87 %	105	39,67
predmestje Gradišče	178,1526	9,1127	5,42 %	72	215,65
Šentpetrsko predmestje	545,880	14,517	2,62 %	172	127,23
Krakovsko predmestje	52,379	2,1592	5,72 %	77	62,23
Trnovsko predmestje	2977,293	7,48	0,0024 %	93	120,94
Karlovško predmestje	1739,401	3,1333.5	0,0022 %	55	111,55

³⁵ *Haupt-Ausweis* 1817, fol. A.

³⁶ O odstranitvi obzidja Valenčič, Oblikovanje Ljubljane, str. 144.

³⁷ SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 74, k. o. Gradišče; L 100, k. o. Kapucinsko predmestje; L 101, k. o. Karlovško predmestje; L 122, k. o. Krakovsko predmestje; L 133, k. o. Ljubljana mesto; L 193, k. o. Predmestje Sv. Petra; L 211, k. o. Poljansko predmestje; L 303, k. o. Trnovsko predmestje.

³⁸ Prve štiri kategorije v razpredelnici so povzete po izkazih površine zemljišč po katastrskih kulturah (*Ausweis über die Benützungsort des Bodens*), število stavbnih parcel pa po zapisnikih stavbnih parcel (*Protocoll der Bau Parzellen*). Izrazi in zapisniki posameznih katastrskih občin imajo naslednje datacije: Kapucinsko predmestje 15. 10. 1825, Gradišče in Krakovsko predmestje 30. 11. 1825, Šentpetrsko predmestje 15. 12. 1825, Karlovško predmestje 20. 12. 1825, Trnovsko predmestje 23. 12. 1825, Ljubljana mesto in Poljansko predmestje 30. 5. 1827.

imelo med predmestji najbolj mestno podobo, pa skoraj štirikrat toliko – nekaj manj kot 403 kv. sežnje ali 1446,09 m². Od mestnega povprečja je bilo za več kot dvakrat višje tudi povprečje v Gradišču – dobrih 215 kv. sežnje ali 745,15 m². Povprečno velika stavbna parcela v štirih predmestjih – Karlovškem, Šentpeterskem in Trnovskem – je le malo presegala povprečje v mestni katastrski občini, medtem ko sta za mestom občutno zaostajali Krakovsko in Poljansko predmestje, za kateri so bili značilni domovi nižjih socialnih slojev, zlasti za Krakovo.

Kot smo videli že v uvodu, je lahko velikost stavbne parcele zavajajoča in sama po sebi pove malo o velikosti stavb na njej, saj so bile v obseg parcele vštete tudi dvoriščne površine. Parcela, na kateri stoji Ljubljanski grad – v zapisniku stavbnih parcel je označen kot kaznilnica (parc. 57) –, je, denimo, merila 1030 kv. sežnje (3808 m²), a je pozidana površina (2 stavbi) pokrivala le okrog 40 % celotne. Stavbe, ki so imele identično velikost kot parcele, so bile v veliki manjšini, še največ pa jih najdemo v samem mestu na območju Starega trga. Od javnih zgradb so bile takšne samo tri cerkve – stolnica sv. Nikolaja (parc. 309) s površino 309 kv. sežnje (1109 m²), župnijska cerkev sv. Jakoba (parc. 1242, 452 kv. sež.) in njena podružnica sv. Florijana (parc. 68, 180 kv. sež.) –, kanonikatna hiša ob stolnici (parc. 311, 170 kv. sež.), glavna stražnica na Šolskem trgu (parc. 313, 64 kv. sež.), skladišče glavnega carinskega urada na Bregu (parc. 188, 80 kv. sežnje), stavba stanovske redute na Starem trgu (parc. 155, 185 kv. sež.) ter pet objektov na Grajskem griču: cisterna (parc. 59, 64 kv. sež.) in štirje stolpi, od tega trije že v ruševinah (parc. 60–63 z velikostjo 25–100 kv. sež.).

Katere stavbe so po ugotovitvah sestavljavcev katastra veljale za zidane, katere za lesene in katere so bile deloma iz lesa in deloma iz trdega materiala, je za Ljubljano in njena predmestja ugotovljivo le iz katastrske mape. Raziskavo deleža obeh osnovnih gradbenih materialov je opravil že Angelos Baš,³⁹ čigar ugotovitev se bomo le dotaknili. Lesenih stanovanjskih objektov je bilo pičlih 1,41 % (vsi v predmestjih), gospodarskih pa dobra petina (22,12 %). Predmestja so skupaj izkazovala 2,18 % lesenih stanovanjskih zgradb, med njimi daleč največ Karlovško (17,17 %), ki je vključevalo tudi kmečko naselje Kurja vas. Približno tolikšen je bil v ožjem mestu delež lesenih med vsemi gospodarskimi objekti (17,95 %). Zanimiva je slika razpona v deležih lesenih gospodarskih objektov: manjši delež kakor v mestu je Baš ugotovil za Kapucinsko predmestje (5,88 %), Krakovo (6,25 %) in Gradišče (13,55 %), drugje pa se je gibalo od dobre petine do natanko polovice (Trnovo).⁴⁰

³⁹ Baš, K stavbnemu in zemljiškemu značaju.

⁴⁰ Prav tam, str. 82–83. – Baš je za k. o. Ljubljano mesto in Poljansko predmestje uporabil katastrski mapi v tedanjem Mapnem arhivu v Ljubljani (prav tam, str. 77). V fondu Franciscejski kataster za Kranjsko v takratnem Osrednjem

Podatke o stavbnem fondu iz spisovnega in grafičnega dela franciscejskega katastra je deloma mogoče nadgraditi s pomočjo vira, ki je kot sestavni del katastra nastal nekaj let pozneje. Gre za t. i. cenilne operate, izdelane v prvi polovici tridesetih let 19. stoletja.⁴¹ Zaradi dolgotrajne neurejenosti in dostopnosti so cenilni operati pozornost raziskovalcev pritegnili šele v zadnjih desetletjih, Ljubljana pa tudi v luči tega vira še ni doživela celostne obravnave.⁴² Med uvodnimi paragrafi v cenilni elaborat, glavni sestavni del operatov, se & 13 z nekoliko zavajajočim naslovom Hiše (*Häuser*) v strnjeni narativni obliki ukvarja s celotnim stavbnim fondom. Za našo problematiko so uporabni zlasti podatki o višini stavb (nadstropne, pritlične), čeprav se ne nanašajo na posamezno stavbo, ampak gre zgolj za splošen oris.⁴³

Nekoliko preseneča, da je pri orisu stavb tako skop cenilni elaborat katastrske občine Ljubljana mesto. Izvemo le, da so hiše zgrajene izključno (*durchgehends*) iz trdega materiala, nadstropne in pokrite z opeko. Kljub temu, da je notranja razdelitev »pri velikem delu hiš po novem slogu (*im neuen Style*) udobna in smotrna (*zweckmässig*)«, je opisovalec sklepal, da pri večini vendarle zelo manjka udobnosti. Stopnišča (*Aufgänge*) so bila običajno ozka, temačna in zatohla, večinoma nizke sobe pa naj bi omogočale »veliko vpogleda« (*lassen viel zu einsehen übrig*), kar je bodisi mišljeno figurativno bodisi manjka beseda »nicht«.

Od enega do drugega ljubljanskega predmestja se je stavbni fond zelo razlikoval. Za Kapucinsko predmestje, ki je imelo od vseh predmestij najbolj mestni značaj, je prvi del opisa skoraj identičen kot za mesto: hiše so grajene izključno iz trdega materiala, nadstropne, večinoma v »novem slogu« in na splošno pokrite z opeko. O hlevih in gospodarskih poslopjih – teh cenilni elaborat za mesto sploh ne omenja – izvemo, da so tako kot hiše zgrajeni smotrno (*zweckmässig*), da pa prebivalec nudijo komajda dovolj prostora za potrebe kmetovanja.

Podobno sliko srečamo v predmestju Gradišče. Hiše so v celoti (*durchgehends*) zgrajene iz trdega materiala, povečini (*meistens*) imajo nadstropja in so na splošno pokrite z opeko. Veliko jih je v »plemenitejšem slogu« (*im edlern Style*). Gospodarska poslopja večjih posestnikov so prav tako iz kamna, le vstran od

državnem arhivu Slovenije, danes Arhivu Republike Slovenije, je bila mapa za Poljansko predmestje pogrešana že takrat, mapa za k. o. Ljubljano mesto pa je nepopolna in mlajša; na njej manjkajo določene parcelne številke in barve.

⁴¹ O uporabnosti cenilnih operatov za obravnavano problematiko gl. Golec, Zemljiški katastri, str. 378–383.

⁴² Cenilni operati za ljubljansko območje: SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, L 74, k. o. Gradišče; L 100, k. o. Kapucinsko predmestje; L 101, k. o. Karlovško predmestje; L 122, k. o. Krakovsko predmestje; L 133, k. o. Ljubljano mesto; L 193, k. o. Predmestje Sv. Petra; L 211, k. o. Poljansko predmestje; L 303, k. o. Trnovsko predmestje.

⁴³ Cenilni elaborati za posamezne katastrske občine v nadaljevanju niso posebej citirani. Za vse gl. op. 42.

Nro. in der Mappe.	Des Hauseigenthümers			Der Häuser und Gebäude		
	Vor und Zuname.	Stand.	Wohnort.	N ^o .	Gattung.	Areal Inhalt mit Inbegriff des Hofraums.
						N. O. Joche
61	Johann Pichenthurn Kaufm.	Grundbesitzer	Poljana	64	Wohngebäude mit Hof.	336
62	Johann Georg	Kaufm.	do	65	Wohngebäude mit Hof.	301
63	Wielitz Johann	Grundbesitzer	do	66	Wohngebäude mit Hof.	368
64	della	do	do	66	Wohngebäude	38
65	della	do	do	66	Wohngebäude	28
66	Vogel Maximilian	Grundbesitzer	do	64	Wohngebäude mit Hof.	336
67	Leiderman Nikolai	Kaufm.	do	68	Wohngebäude	40
68	della	do	do	68	Wohngebäude	113
69	della	do	do	68	Hof	7
70	della	do	do	68	Hof mit Hof.	46
71	Wielitz Johann	Grundbesitzer	do	66	Wohngebäude mit Hof.	153
72	Thomann Wilhelm	Kaufm.	do	68	Wohngebäude mit Hof.	206
73	Ingeloch Johann	Grundbesitzer	do	68	Wohngebäude mit Hof.	120
74	Sanjoseph Anton	Grundbesitzer	do	69	Wohngebäude mit Hof.	223
75	Gardner Johann	Kaufm.	do	60	Wohngebäude mit Hof.	268
76	Gardner Martin	Kaufm.	do	61	Wohngebäude mit Hof.	280
77	Magistrat Lebach		Lebach	1.	Mantel Gebäude	105
78	...	...	...	78	Wohngebäude	87

Stran zapisnika stavbnih parcel k. o. Poljansko predmestje s poznejšimi popravki z rdečim tušem (SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 211, 30. 5. 1827).

hiš (außerhalb der Häuser) postavljeni kozolci (Harfen) so leseni. Sicer pa so gospodarska poslopja povsod zgrajena sorazmerno (im richtigen Verhältnisse) z velikostjo posesti.

Manj imenitni od Kapucinskega predmestja in Gradišča sta bili Šentpetrsko in Poljansko predmestje, za kateri je opis hiš v cenilnih elaboratih identičen. Hiše so bile v obeh prav tako zgrajene izključno iz trdega materiala, v veliki večini nadstropne in na splošno pokrite z opeko, medtem ko so se le tu in tam

(mitunter) pojavljale hiše v novem slogu. Med gospodarskimi poslopi, večinoma zgrajenimi iz kamna, je bilo mogoče najti tudi lesena, ustrezna majhni posesti in potrebam.

Stavbe kot celota so za spoznanje slabšo podobo kazale v Karlovškem predmestju. V samem predmestju so bile razen redkih izjem zgrajene iz trdega materiala, večinoma nadstropne in pokrite z opeko. Nasprotno so tiste ob Golovcu in Grajskem griču – vključeno je primestno vaško naselje Kurja vas –

označene kot povečini lesene, brez nadstropja in s slamnato kritino. Tudi večina gospodarskih poslopij je bila zgrajena iz lesa.

Najslabši stavbni fond sta izkazovali sosednji Krakovsko in Trnovsko predmestje. V obeh so bile hiše zgrajene iz trdega materiala – v Krakovskem izključno in v Trnovskem z redkimi izjemami; večino so bile pritlične in z opečnato kritino. V obsežni k. o. Trnovsko predmestje je zunaj samega predmestja stalo tudi nekaj lesenih hiš s slamnatimi strehami. V Krakovskem predmestju cenilni elaborat sploh ne omenja gospodarskih poslopij, ampak navaja le, da hiše prebivalcem nudijo dovolj udobja (*Bequemlichkeit*) glede na zelo omejeno zemljiško posest. V Trnovskem predmestju so bili hlevi odvisno od gmotnih razmer posestnikov zgrajeni deloma iz trdega in deloma iz mehkega materiala, druga gospodarska poslopja pa so bila izključno lesena in dovolj prostorna.

Gledano v celoti daje kataster s cenilnimi operati precej skope podatke tako o posamezni stavbi kakor o stavbnem fondu kot celoti. Kar zadeva zadnjega, je za Ljubljano veliko zgovornejši in nazornejši opis Frana Viljema Lipiča v njegovi topografiji Ljubljane iz leta 1834, ki ga bomo tu pustili ob strani.⁴⁴

Stanovanjska, gospodarska in javna poslopja

Iz katastrske mape je razvidna delitev stavb na stanovanjska, gospodarska in javna poslopja, stavbni zapisniki pri ljubljanskih katastrskih občinah kot tudi sicer pa praviloma opisno razlikujejo med stanovanjsko in gospodarsko stavbo, pri čemer lahko ima posamezna stavba tudi obe namembnosti. Nikoli ne bomo naleteli na izrecno oznako javna zgradba, ampak so te označene kot uradno poslopje, cerkev, šolsko poslopje idr. Javne zgradbe so imele pogosto tudi stanovanjsko funkcijo, o čemer priča lastna hišna številka.

Stanovanjske stavbe so kot takšne (*Wohngebäude*) praviloma izrecno navedene v zapisnikih stavbnih parcel, razen če je šlo za posebno namembnost stavbe. V takih primerih je zanesljiv kriterij, da je objekt tudi stanovanjski, dodeljena hišna številka. Ob prvem oštevilčenju hiš v avstrijskih deželah leta 1770 je bilo namreč treba oštevilčiti vse hiše, v katerih so ali bi lahko stanovali ljudje.⁴⁵ Tako je, kar je največje presenečenje, v času nastanka franciscjskega katastra imela hišno številko tudi ljubljanska stolnica (parc. 309, h. št. 284), in sicer edina med vsemi cerkvami v mestu in predmestjih. Do tega je očitno prišlo zato, ker so bili v njej tudi bivalni prostori, verjetno stanovanje za cerkovnika. V zapisniku stavbnih parcel so hišne številke navedene tudi pri parcelah brez stanovanjskih objektov; v takem primeru se številka nanaša na stanovanje lastnika, ki je

bilo na drugi parceli in včasih tudi v drugi katastrski občini. Glavni carinski urad je imel denimo h. št. 196; ta se je izvorno nanašala na samo poslopje urada na Bregu, na vogalu Salendrove ulice (parc. 213), isto številko pa najdemo še pri carinskem skladišču (parc. 188) v neposredni bližini ob Ljubljani. Če bi imelo skladišče tudi stanovanjsko namembnost, bi dobilo lastno hišno številko. Po tem, ali ima objekt lastno ali preneseno hišno številko, spoznamo tudi, katere stavbe v lasti mestnega magistrata (h. št. 1, parc. 1) so bile stanovanjske in katere ne. V mestu sta imeli isto hišno številko 1 dve skladišči (parc. 95 in 96), hiša poleg magistrata pa samostojno št. 314 (parc. 342). V sosednjem Poljanskem predmestju prav tako zasledimo tri stavbne parcele mestnega magistrata: stanovanjski objekt je stal samo na parceli 98 z lastno hišno številko Poljansko predmestje 78, medtem ko sta bili parceli z mesnico (parc. 1) in s sejmskimi lopami (parc. 77) vodeni pod h. št. magistrata (Ljubljana h. št. 1).

Hišno numeracijo, ki jo srečujemo v franciscjskem katastru, je kranjska prestolnica dobila ob preštevilčenju leta 1805.⁴⁶ V skladu z novimi pravili, da se številčenje začne pri najpomembnejši stavbi, v mestih pa pri mestni hiši, so hišne številke tekale po bolj ali manj sklenjeni krožni poti od mestnega magistrata, ki je dobil h. št. 1, čez Mestni, Stari in Novi trg, oštevilčenje se je nato preko Šušarskega mostu vrnilo čez Ljubljano, zajelo še drugo stran območja Mestni trg in se končalo pri hiši poleg magistrata z najvišjo h. št. 314. Vsako od sedmih predmestij je imelo lastno hišno oštevilčenje, pri čemer sta bili v Karlovškem predmestju dve naselji in temu ustrezno dve numeraciji: prva v samem predmestju in druga v Kurji vasi onstran Gruberjevega prekopa.

Ker sta med oštevilčenjem hiš v začetku 19. stoletja (1805) in nastankom franciscjskega katastra za Ljubljano (1825–27) pretekli dve desetletji, se je številčno stanje stanovanjskih zgradb medtem že nekoliko spremenilo. Nekatere hiše so se izpraznile in postale gospodarska poslopja sosednjih hiš, zato je hišna številka ugasnila. Drugje je prišlo do fizične združitve dveh hiš v eno, pri čemer sta se obe številki obdržali. Poznamo tudi primere, ko je na parceli zrasla še ena stanovanjska stavba, ne da bi dobila lastno hišno številko. Kot prikazuje Tabela 2, bi skupno število stanovanjskih stavb glede na najvišjo hišno številko v posamezni katastrski občini moralo znašati 891, od tega 314 ali dobro tretjino (35,2 %) v samem mestu, a je v katastru dejansko 38 številk manj (4,3 %), skupaj 853, od tega v ožjem mestu 304 (10 ali 3,2 % manj). Nekaj več (858) je bilo vseh stanovanjskih objektov, pri čemer smo k njim prišteli tudi peščico takih, za katere je mogoče upravičeno trditi, da so v stavbnem zapisniku pomotoma označeni le kot gospodarski.

⁴⁴ Lipič, *Topografija*, str. 113–118.

⁴⁵ Studen, *Oštevilčenje hiš*, str. 444.

⁴⁶ Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 66.

Tabela 2: Število hišnih števil in stanovanjskih objektov

Katastrska občina	Število hišnih števil (glede na najvišjo)	Dejansko število hišnih števil	Število vseh stanovanjskih objektov
Ljubljana mesto	314	304 ⁴⁷	310
Predmestja skupaj	577	549	548
Skupaj	891	853	858
Posamezna predmestja			
Kapucinsko predmestje	78	70 ⁴⁸	70 ⁴⁹
Predmestje Gradišče	75	71 ⁵⁰	67 ⁵¹
Krakovsko predmestje	75	72 ⁵²	71 ⁵³
Trnovsko predmestje	80	77 ⁵⁴	80 ⁵⁵
Karlovsko predmestje	21	21 ⁵⁶	22
Kurja vas (del Karl. predm.)	17	16 ⁵⁷	16 ⁵⁸
Poljansko predmestje	85	78 ⁵⁹	79 ⁶⁰
Šentpetrsko predmestje	146	144 ⁶¹	143 ⁶²

Za socialno sliko Ljubljane in njenih predmestij v dvajsetih letih 19. stoletja je zgovorna preglednica lastnikov stanovanjskih stavb glede na stan oziroma poklic (Tabela 3). V prikazu so dosledno upoštevani

podatki iz razdelka Stan (*Stand*),⁶³ ki se lahko nanašajo tudi na ženske (vdove in samske) in sumarno navedene dediče (*Erben*) – tako tudi, ko je, denimo, grof Auersperg naveden kot hišni posestnik (k. o. Ljubljana mesto, parc. 219) ali ko zapisnik zemljiških parcel ali abecedni seznam zemljiških posestnikov navaja drugačen poklic.⁶⁴

V rubriko Drugo smo uvrstili dejavnosti, ki se – razen ranocelniške – pojavljajo v manj kakor polovici katastrskih občin, neredko v samo eni ali dveh. Tako bomo med hišnimi lastniki le v Trnovskem predmestju našli čolnarje, nakladalce in prevoznike lesa, samo v Šentpetrskem pa kočijaže. Simptomatično je, da se meščani ne pojavljajo v mestu, ampak v dveh predmestjih, Kapucinskem in Šentpetrskem, kjer so bili manj običajni. Še večja posebnost je edini kmečki gospodar v samem mestu. Kategorija kmet (*Bauer*) je izpričana samo še v Šentpetrskem in Krakovskem predmestju, v obeh pa je bila v rokah kmetov kar okoli petina hiš. Na drugi strani so plemiči posedovali hiše izključno v ožjem mestu, če izvzamemo grofa Blagaja, lastnika graščine Rakovnik v Karlovškem predmestju. Prav tako je bila na samo

⁴⁷ Manjkajo h. št. 29, 32, 57, 59, 88, 143, 229 in 246. – Nekdanji hiši št. 29 in 32 sta med preštevilčenjem leta 1805 in nastankom katastra postali gospodarsko poslopje oziroma hlev lastnika sosednje hiše (h. št. 28 in 31). Na mestu nekdanje h. št. 88 je nastala pustota v lasti sosedu (h. št. 87). Pomotoma sta v zapisniku podvojeni h. št. 164 (prav: 164 in 165) in 174 (prav: 173 in 174). V obeh primerih sta bili sosednji hiši z isto številko last istega gospodarja. Podvojena je tudi h. št. 78, last iste lastnice, gre pa za novogradnjo na dvorišni strani hiše.

⁴⁸ Manjka 8 hišnih števil: 3, 4, 13, 34–36, 67 in 77. Pod h. št. 44 je navedeno samo gospodarsko poslopje, last lastnika h. št. 43.

⁴⁹ Št. 57 in 64 sta podvojeni, v obeh primerih sta hiši v lasti istega lastnika. Štirikrat sta dve h. št. združeni v eno hišo: 25 in 26, 38 in 39, 40 in 41, 42 in 53.

⁵⁰ Manjkajo h. št. 28, 46, 59 in 70.

⁵¹ V petih primerih ena stanovanjska zgradba združuje dve h. št.: 18 in 19, 21 in 22, 26 in 27, 31 in 32 ter 47 in 48.

⁵² Manjkajo h. št. 1, 58 in 64.

⁵³ H. št. 72 in 73 pripadata isti stanovanjski zgradbi.

⁵⁴ Manjkajo h. št. 76, 78 in 79.

⁵⁵ Dve stanovanjski stavbi sta brez h. št. (parc. 89 v lasti ljubljanskega magistrata in parc. 93 v lasti zasebnika s Studenca), pri eni (parc. 91) pa je navedena h. št. lastnika iz Šentpetrskega predmestja.

⁵⁶ Pri h. št. 1 pomotoma ni navedeno stanovanjsko poslopje, h. št. 21 v rokah istega lastnika pa je podvojena.

⁵⁷ Pri h. št. 7 je pomotoma namesto Kurje vasi navedeno Ljubljana (Laibach). Manjkata h. št. 4 in 16, h. št. 17 pa je podvojena (dve stanovanjski stavbi v rokah istega lastnika).

⁵⁸ H. št. 2 in 3 (kompleks gradu Rakovnik) sta na isti parceli (parc. 49).

⁵⁹ Manjkajo h. št. 15, 24, 33, 34, 44, 65 in 71.

⁶⁰ Podvojeni sta h. št. 5 in 55, v obeh primerih sta hiši v rokah istega lastnika. Podvojena je tudi h. št. 77, vendar gre drugič za ruševino stanovanjske zgradbe, glede na lego za nekdanjo h. št. 71.

⁶¹ Manjkata h. št. 19 in 69.

⁶² Pod h. št. 130 je navedeno samo gospodarsko poslopje v lasti lastnice hiše št. 131. Pod h. št. 87 sta navedeni dve parceli istega lastnika z gospodarskima posloppema, vendar je ena zgradba nedvomno stanovanjska. Pod h. št. 118 je navedeno samo gospodarsko poslopje, kar je zagotovo pomota.

⁶³ Zelo redko sta navedena dva lastnika in samo enkrat (k. o. Ljubljana mesto, parc. 314) poklic za vsakega posebej: gimnazijski profesor in uradnik; ker sta oba poklica spadala med uradniške, sta v tabeli šteta kot eden. Prav tako sta za lastnika hiše enkrat samkrat navedena dva poklica: hišni posestnik in čolnar (k. o. Ljubljana mesto, parc. 76); v tem primeru je v tabeli upoštevan prvi poklic, ki je bil očitno glavni.

⁶⁴ Tak primer je Franciška Samassa v Karlovškem predmestju št. 1 (parc. 1). V stavbnem zapisniku je navedena kot zemljiška posestnica (*Gutsbesitzerin*), v zemljiškem zapisniku pa kot ulivalka zvonov (*Glockengiesserin*). Jakob Novak iz mesta je v stavbnem zapisniku zaveden kot krčmar (*Wirth*), v zapisniku zemljiških parcel v Kapucinskem predmestju pa kot pek (*Schwarzbäcker*). Za Maksa Sinna, pri katerem je rubrika Stan v zapisniku stavbnih parcel ostala prazna, iz abecednega seznama zemljiških posestnikov izvemo, da je bil adjunkt pri gradbeni direkciji (*Bau Direction Adjunct*). V Krakovskem predmestju, kjer so razen enega vsi lastniki označeni kot hišni posestniki, abecedni seznam zemljiških posestnikov razkriva, da je bil Janez Komar v resnici čolnar, Anton Jerina pa mizar.

Tabela 3: Število stanovanjskih stavb glede na dejavnost lastnikov (v oklepaju število lastnikov)

Katastrska občina	Obrt	Trgovina	Gostinstvo	Uradništvo	Hišni posest.	Ustanove in stavbe v lasti ustanov (civilne in cerkvene)	Drugo	Skupaj stanovanjskih stavb
Mesto	92 (85)	42 (42)	19 (19)	15 (14)	76 (74)	17 + 14 (15 + 14)	35 (32)	310 (295)
Kapucinsko predmestje	18 (17)	15 (11)	15 (14)	4 (4)	1 (1)	3 + 3 (3 + 3)	11 (11)	70 (64)
Predmestje Gradišče	7 (7)	5 (5)	11 (10)	0	38 (36)	3 + 1 (3 + 1)	2 (2)	67 (64)
Trnovsko predmestje	1 (1)	1 (1)	3 (3)	1 (1)	37 (37)	2 + 1 (2 + 1)	34 (34)	80 (80)
Krakovsko predmestje	0	0	1 (1)	0	70 (70)	0	0	71 (71)
Karloško predmestje	9 (9)	0	1 (1)	3 (2)	11 (11)	1 + 0	13 (10)	38 (34)
Poljansko predmestje	30 (30)	8 (7)	6 (5)	7 (6)	22 (22)	3 + 0 (3 + 0)	3 (3)	79 (76)
Šentpetrsko predmestje	52 (48)	13 (12)	12 (12)	4 (4)	0	2 + 3 (2 + 3)	57 (56)	143 (137)
Predmestja skupaj	117 (112)	42 (36)	49 (46)	19 (17)	179 (177)	14 + 8 (14 + 8)	120 (116)	548 (526)
SKUPAJ	209 (197)	84 (78)	68 (65)	34 (31)	255 (251)	31 + 22 (29 + 22)	155 (148)	858 (821)

Tabela 4: Število stanovanjskih stavb glede na dejavnost lastnikov – kategorija Drugo (v oklepaju število lastnikov)

	Mesto	Kapuc. predm.	Predm. Gradišče	Trnovsko predm.	Karloško predm.	Poljan. predm.	Šentp. predm.	Drugo Skupaj
knez	1 (1)							1 (1)
grof	5 (5)				2 (1)			7 (6)
baron/-ica	7 (6)							7 (6)
zdravnik	1 (1)		1 (1)					2 (2)
odvetnik	4 (4)							4 (4)
zemljiški gospod/gospa (neplemiški)	2 (2)							2 (2)
lekarnar	2 (2)						1 (1)	3 (3)
ranocelnik	3 (3)	1 (1)			1 (1)	1 (1)		6 (6)
pisarniški sluga	1 (1)							1 (1)
upokojenec	1 (1)							1 (1)
meščan		9 (9)					8 (8)	17 (17)
čolnar				18 (18)				18 (18)
nakladalec				7 (7)				7 (7)
prevoznik lesa				5 (5)				5 (5)

kočijaž (več vrst)							18 (17)	18 (17)
kmet	1 (1)				8 (7)		25 (25)	34 (33)
zemljiški posestnik				1 (1)	1 (1)			2 (2)
tržni sodnik		1 (1)						1 (1)
vrtnar			1 (1)					1 (1)
vdova	4 (3)			2 (2)			2 (2)	8 (7)
konjederec				1				1 (1)
voznik							1 (1)	1 (1)
cerkovnik							1 (1)	1 (1)
invalid							1	1 (1)
brez navedbe	2 (2)					2 (2)		4 (4)
SKUPAJ	35 (32)	11 (11)	2 (2)	34 (34)	13 (10)	3 (3)	57 (56)	155 (148)

mesto omejena hišna posest odvetnikov. Zgolj v mestu in enem od predmestij bomo med hišarji našli poklica zdravnika in lekarnarja, medtem ko so bili ranocelniki razporejeni po več katastrskih občinah, a s težiščem v samem mestu.

Še jasnejša socialna slika se pokaže po prelitju absolutnih števil v odstotke (Tabela 5). Če pustimo ob strani zelo heterogeno, umetno ustvarjeno rubriko Drugo, se med ožjim mestom in predmestji pokažejo največje razlike v deležu, ki so ga med lastniki stanovanjskih stavb imele ustanove (svetne in cerkvene). Medtem ko je v nekoč obzidanem mestu nanje odpadla vsaka deseta stanovanjska zgradba (10 %), je bil ta odstotek v predmestjih kot celoti občutno nižji – 4 % ali vsaka petindvajseta zgradba –, pri čemer sta opazno odstopali obe najbolj »mestni« predmestji – Kapucinsko z 8,6 % in Gradišče s 6 %. Krakovsko predmestje, nasprotno, ni premoglo sploh nobene tovrstne stavbe.

Med mestom na eni in predmestji kot celoto na drugi strani ni mogoče zaznati večje razlike v številu in deležu uradništva (4,8 oziroma 3,5 %). V samem mestu je bilo v uradniških rokah 15 hiš, v predmestjih pa 19, vendar od tega velika večina (15) v treh – Poljanskem, Šentpetrskem in Kapucinskem.

Pri drugih dejavnostih se deleži kažejo kot bolj uravnoteženi, če odmislimo dve sosednji predmestji na zahodni strani Ljubljane, ki sta bili najbolj specifični, Trnovo z zelo visokim deležem transportnih dejavnosti (čolnarji, vozniki, nakladalci) in Krakovo, kjer so vsi lastniki hiš razen enega označeni zgolj kot hišni posestniki. Kategorija hišnih posestnikov se pri več kot polovici stanovanjskih stavb pojavlja tudi v

Gradišču. Odsotna je le v Šentpetrskem predmestju, kjer so tovrstne gospodarje označili kot kmete. V ožjem mestu se pojavlja pri slabi četrtini, v predmestjih pa pri malo manj kakor tretjini hiš.

Obrti v ožjem pomenu besede so v povprečju odtehtale slabo četrtino, od tega največ, več kakor tretjino, v Poljanskem in Šentpetrskem predmestju, slabo tretjino v ožjem mestu, medtem ko naj bi bile, nasprotno, povsem ali skoraj v celoti odsotne v Trnovem in Krakovem. Zanimiva, po svoje pričakovana podoba se kaže pri trgovini in gostinstvu. Število hiš v rokah lastnikov, dejavnih v trgovini, je bilo enako v mestu (42) kakor v predmestjih, pri čemer so večino predmestnih (28) odtehtale tiste v Kapucinskem in Šentpetrskem predmestju, v to kategorijo pa so štele tudi hiše kramarjev in branjevcev. Notranje zelo heterogena je tudi skupina hišnih lastnikov, ki so se ukvarjali z gostinstvom. Skoraj tri četrtine vseh hiš v njihovih rokah (49 ali 72 %) najdemo v predmestjih, največ zopet v Kapucinskem in Šentpetrskem, ki jima sledi Gradišče.

O namembnosti **gospodarskih poslopij**, tako samostojnih kakor združenih s stanovanjskimi, lahko največkrat sklepamo le iz poklicne dejavnosti lastnika. Za daleč najpogostejšo oznako »Wirtschaftsgebäude« se za razliko od podeželskih okolij, kjer je šlo za kmetijstvu namenjena poslopja, skriva vrsta delavnic ter tedaj še redki manufakturni in industrijski obrati. Obstoje slednjih dokumentirajo cenilni operati iz zgodnjih tridesetih let, in sicer v uvodu v cenilni elaborat, ne da bi precizirali, za katero stavbo oziroma čigavo last gre. Če se omejimo samo na tri katastrske občine, & 14 Industrijska obrt (*Industrial-*

Tabela 5: Delež stanovanjskih stavb glede na dejavnost lastnikov

Katastrska občina	Obrt	Trgovina	Gostinstvo	Uradništvo	Hišni posest.	Ustanove in stavbe v lasti ustanov (civilne in cerkvene)	Drugo
Mesto	29,7	13,5	6,1	4,8	24,5	10,0 (5,5 + 4,5)	11,3
Kapucinsko predmestje	25,7	21,4	21,4	5,7	1,4	8,6 (4,3 + 4,3)	15,7
Predmestje Gradišče	10,4	7,5	16,4	0	56,7	6,0 (4,5 + 1,5)	3,0
Trnovsko predmestje	1,25	1,25	3,75	1,25	46,25	3,75 (2,50 + 1,25)	42,5
Krakovsko predmestje	0	0	1,4	0	98,6	0	0
Karlovsko predmestje	23,7	0	2,6	7,9	28,9	2,6 (2,6 + 0)	34,2
Poljansko predmestje	38,0	10,1	7,6	8,9	27,9	3,8 (3,8 + 0)	3,8
Šentpetrsko predmestje	36,4	9,1	8,4	2,8	0	3,5 (1,4 + 2,1)	39,9
Predmestja skupaj	21,4	7,7	8,9	3,5	32,7	4,0 (2,5 + 1,5)	21,9
SKUPAJ	24,4	9,8	7,9	4,0	29,7	6,2 (3,6 + 2,6)	18,1

gewerbe) ponuja takšno podobo.⁶⁵ Pri k. o. Ljubljana mesto beremo, da je tu poleg številnih policijskih obrti (nekomercialnih)⁶⁶ strojna z dvema zaposlenima delavcema, in spoznamo kratek kvantificiran opis njene proizvodnje. Isti vir pri Kapucinskem predmestju na enak način, s kvantifikacijo, navaja en strojarski obrat, tri irharske, dve pivovarni in tovarno kresilne gobe, v Poljanskem predmestju pa obravnava strojarno in rafinerijo sladkorja (Cukrarno). Te v franciscejskem katastru razumljivo še ni, saj je začela delovati leta 1828.⁶⁷

Gospodarskih poslopij, ki so označena drugače kot s splošno oznako »Wirtschaftsgebäude«, je razmeroma malo. Tako ne najdemo niti ene obrtne delavnice. Še največkrat se pojavljajo hlevi (*Stall, Stal-lung*), a samo v treh katastrskih občinah: daleč največ v k. o. Ljubljana mesto 58 (ob samo 14 gospodarskih poslopijih), v Poljanskem predmestju 42 in v Kapucinskem predmestju 2. Gumno (*Dreschboden*) je navedeno le petkrat v Poljanskem predmestju, mlin enkrat samkrat v Trnovskem (ob Gradaščici zunaj sklenjenega predmestja), v Šentpetrskem pa sta imela dva trgovca obok (*Gewölb*). Koliko je bilo dejansko hlevov, gumnov, mlinov, obokov, delavnic in drugih gospodarski dejavnosti namenjenih stavb, lahko le ugibamo.

Neprimerno več izvemo o vsebini in namembnosti stavbe pri **javnih zgradbah**, saj so podatki o njih v zapisnikih stavbnih parcel določnejši. Med njimi so: deželna hiša (*Landhaus*) na Novem trgu (parc. 218, h. št. 201), mestni magistrat (*Magistrat*) na Mestnem trgu (parc. 1, h. št. 1), deželnoknežji dvorec (*Burg Gebäude*) pri nekdanjih Vicedomskih mestnih vratih (parc. 230, h. št. 212), policijska direkcija (*Polizayderrection* – sic!) v Gosposki ulici (parc. 224, h. št. 207), škofijski dvorec (parc. 307, h. št. 282) idr. Namembnost nekaterih je navedena tudi na katastrski mapi, sicer pa je, ali gre za javno zgradbo, vidno le iz obarvanosti na mapi, medtem ko takšnega podatka v zapisnikih ne bomo našli.

Parcele z javnimi zgradbami so za mesto in posamezna predmestja prikazane v preglednici (Tabela 6). Kriterij za določitev, katera stavba šteje za javno, je barva njene površine na katastrski mapi,⁶⁸ pri čemer opazimo nekaj nedoslednosti. Po vseh pravilih

⁶⁵ Gl. op. 42. Cenilni elaborati niso datirani.

⁶⁶ Od leta 1765 so se obrti delile na komercialne in policijske. Slednje so delale le za krajevne potrebe, komercialne pa za trgovanje na daljavo (Bras, Rokodelstvo in obrt, str. 207).

⁶⁷ O nastanku Cukrarne gl. Šorn, *Začetki industrije*, str. 246. – V zapisniku stavbnih parcel k. o. Poljane je bila rafinerija sladkorja leta 1840 dopisana z rdečo tinko kot stavbna parcela št. 106.

⁶⁸ Ker je mapa za k. o. Ljubljana mesto in dele sosednjih katastrskih občin v Arhivu Republike Slovenije nepopolna oziroma nedokončana (nekateri parcele nimajo parcelne številke, stavbe pa niso pobarvane), je bila za to katastrsko občino in za občino Poljansko predmestje uporabljena digitalizirana mapa iz Avstrijskega državnega arhiva (<https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1611431.572221741%2C5789046.323890909%2C1620522.8012734093%2C5791912.712451602>) (15. 11. 2020). Z barvo javne stavbe je na tej prikazana tudi manjša stavba pri Mesarskem mostu, del parcele 314, ki je bila po stavbnem zapisniku iz leta 1827 v zasebni lasti. Obe katastrski mapi, dunajska in ljubljanska, sta mlajši, saj vsebujeta objekte, ki so bili zgrajeni pozneje in jih zapisnik stavbnih parcel še ne pozna, na primer rafinerijo sladkorja na Poljanah; nastali sta najpozneje leta 1840 (gl. op. 67).

Tabela 6: Javne zgradbe v mestu in predmestjih

Katastrska občina	Število parcel javnih zgradb	Civilne javne zgradbe	Cerkvene javne zgradbe
Ljubljana mesto	35	magistrat (parc. 1) kaznilnica – grad (parc. 56–57) stolp požarnega čuvaja (parc. 58) stolpi na gradu (parc. 59–63) preiskovalni zapor (parc. 92) stanovanje za rablja (parc. 93) magistratno lesno skladišče (parc. 95) stanovska stavba (parc. 154) stanovska reduta (parc. 155) Stiški dvorec (parc. 166) skladišče carinarnice (parc. 188) glavni carinski urad (parc. 213) deželna hiša (parc. 218) policijska direkcija (parc. 224) deželnoknežji dvorec (parc. 230) meščanski špital – okrožni urad (parc. 296) šolska zgradba (parc. 312) glavna stražnica (parc. 313) tobačna administracija (parc. 324) magistratna hiša (parc. 341) Skupaj 25 stavbnih parcel	cerkev sv. Florijana (parc. 68) cerkev sv. Jakoba (parc. 142) župnišče sv. Jakoba (parc. 143) cerkev nemškega viteškega reda (parc. 197) škofijski dvorec (parc. 307–308) stolna cerkev sv. Nikolaja (parc. 309) Karlova alumnat – semenišče (parc. 310) c. kr. kanonikatna hiša (parc. 311) kanonikat grofa Lamberga (parc. 323) Skupaj 10 stavbnih parcel
Vsa predmestja	15		
Skupaj	50		
Predmestja			
Kapucinsko predmestje	10	mestno gledališče (parc. 2) c. kr. mitnica (parc. 61) c. kr. vojaški špital in preskrbovalni urad (parc. 64) Skupaj 3 stavbne parcele	franciškanska cerkev (parc. 27) franciškanski samostan (parc. 28) samostan usmiljenih bratov (parc. 43–44) cerkev usmiljenih bratov (parc. 59) uršulinski samostan (parc. 70) uršulinska cerkev (parc. 71) Skupaj 7 stavbnih parcel
Predmestje Gradišče	2	stanovsko vzgojevališče (parc. 15) stanovsko skladišče solitra (parc. 42)	–
Krakovsko predmestje	0	–	–
Trnovsko predmestje	0	–	–
Karlovsko predmestje	0	–	–
Poljansko predmestje	1	strelišče (parc. 94)	–
Šentpetrsko predmestje	2	c. kr. vojašnica (parc. 41)	cerkev sv. Petra (parc. 42)

bi morali šteti za javni stavbi tudi župnijska cerkev v Trnovem (parc. 1) in pokopališča sv. Kristofa za Bežigradom, ki je spadala pod Šentpetrsko predmestje (parc. 127), vendar sta pobarvani zgolj kot zidani stavbi. Enako velja vsaj še za mitnico v predmestju Gradišče (parc. 57) ter za dve mitnici – vodno in cestno – v Karloškem predmestju (parc. 33 in 40).

Zelo velike razlike je mogoče opaziti v razporejenosti javnih stavb po posameznih delih takratne

Ljubljane. Parcele z javnimi zgradbami so bile koncentrirane v ožjem mestu (k. o. Ljubljana mesto), kjer jih je od skupno 50 kar 35 ali dobri dve tretjini. Od 15 parcel z javnimi stavbami v predmestjih jih je dve tretjini (10) odpadlo na Kapucinsko predmestje, tri predmestja so premogla eno do dve, v treh pa ni mogoče zaslediti niti ene, a so v njih, kot že rečeno, v to kategorijo dejansko sodile trnovska župnijska cerkev in dve mitnici v Krakovskem predmestju.

Kataster kot vir lokacij ustanov in uradov

Ena od pomembnih uporabnih vrednosti franciscjskega katastra je možnost zanesljivega ugotavljanja lokacij tistih ustanov in uradov, ki jih v samem katastru ne srečamo. Največkrat gre za pravne osebe z najetimi prostori, torej za nelastnike nepremičnin, zaradi česar jih kataster razumljivo ni zajel ali pa se skrivajo za poimenovanjem stavbe, na primer deželne hiše (lontovža) ali deželnoknežjega dvorca. Ključni za njihovo lociranje so podatki o poštnih naslovih – hišnih številkah –, ki so jih v tem času sistematično objavljali v deželnih šematizmih. S pomočjo hišne številke je najlažje slediti selitvam, pri čemer je kataster v nepogrešljivo pomoč pri orientiranju.

V nadaljevanju bomo opozorili na ustanove in urade, o katerih franciscjski kataster ne daje določenih ali sploh nikakršnih podatkov. Med njimi so bila najvišja politična, komorna in sodna oblastva ter vrsta drugih. Podatki o njihovih naslovih so vzeti iz šematizma za Kranjsko in Koroško za leto 1826.⁶⁹ Najvišje politično oblastvo, C. kr. ilirski deželni gubernij v Ljubljani, je imelo sedež na Novem trgu, v deželni hiši (lontovžu) na h. št. 201.⁷⁰ V parcelnem zapisniku bomo to hišno številko našli na parceli 218 z oznako deželna hiša (*Landhaus*) in pri vrsti zgradbe navedbo, da gre za uradno poslopje (*Amptsgebäude*). Vendar pa guverner Jožef Kamilo baron Schmidburg ni stanoval na sedežu gubernija v lontovžu, temveč v (nekdanjem vicedomskem) dvorcu (*in der Burg 212*)⁷¹ na stičišču Gosposke ulice in današnjega Kongresnega trga. Po oblastni hierarhiji je guberniju sledila C. kr. deželna komisija za davčno regulacijo, ki jo najdemo na Bregu, h. št. 173,⁷² tj. v Zoisovi palači.⁷³ V katastrskem stavbnem zapisniku te hišne številke ni, ampak je pri obeh Zoisovih hišah (parc. 189 in 190) pomotoma navedena ista h. št. 174.

Tako kot navedene višje državne urade bomo v zapisniku stavbnih parcel zaman iskali sedeže državnih uradov na srednji in nižji oblastni stopnji. Okrožni urad (*Kreisamt*) je sicer vrisan na mapi, v zapisniku pa je pri stavbi parceli 296, na lokaciji današnje Kresije pri Tromostovju, vpisan meščanski špital (*Bürgerspital*). Zadevo pojasni šematizem, ki razkrije, da je bil sedež c. kr. okrožnega urada v Ljubljani v meščanskem špitalu s h. št. 271.⁷⁴ V isti stavbi je bila po navedbi šematizma nastanjena tudi C. kr. deželna gradbena direkcija.⁷⁵ Od okrajnih oblastev je imel v mestu uradni sedež provizorični deželnoknežji okrajni komisariat za ljubljansko okolico, tj. sedež združenega okraja Goričane in Fužine, in sicer na

Nemški ulici št. 180.⁷⁶ Iz katastra je razvidno, da je šlo za Križanke, kompleks križniškega reda (*Comenda Laibach*) (parc. 196). Nedaleč stran je na Gosposki ulici (h. št. 215) deloval cestni komisariat v Ljubljani, ki ga je provizorično upravljal Franc Ksaver Krašovec z bivališčem na tem naslovu.⁷⁷ Hiša (parc. 233), danes na stičišču Gosposke ulice in Židovske steze, je bila sicer last zasebnika z vinotočem.

Iz katastra prav tako ni razviden obstoj nekaterih javnih ustanov pod neposrednim nadzorom in vodstvom gubernija (*der hohen politischen Landesstelle*). Osrednja zdravstvena in socialna ustanova, hkrati bolnišnica, blaznica, sirotišnica in ubožnica (*Kranken=Irren=Waisen= und Armen=Versorgungs=Haus in Laibach*), je po šematizmu domovala v civilnem špitalu s h. št. 1.⁷⁸ Stavbni parcelnik s to številko navaja samostan usmiljenih bratov v Kapucinskem predmestju (parc. 43) in le v razdelku o vrsti stavb razkriva, da gre za špital. Komorna oblastva so skoraj v celoti delovala v najetih prostorih zasebnih hiš. V lastni hiši sta bila samo glavni carinski urad s stanovanjem višjega prejemnika (na Bregu, h. št. 196, parc. 188)⁷⁹ ter c. kr. administracija za prihodke od tobaka in žigov (na Šolskem trgu, h. št. 297, parc. 324),⁸⁰ ki sta kot taka edina navedena tudi v katastrskem stavbnem zapisniku (parc. 213 in 324). Lokacije drugih uradov najdemo raztresene po zasebnih in javnih zgradbah. Višji urad za pobiranje vinskega in mesnega davka je bil nastanjen v meščanskem špitalu, na Kresiji (h. št. 271, parc. 296),⁸¹ kjer je, povsem logično, poslovala tudi c. kr. okrožna blagajna.⁸² C. kr. ilirska administracija za državne posesti je imela v najemu prostore v hiši barona Rasterna na Šentjakobskem trgu (h. št. 139, parc. 140), kjer je bilo tudi predstojnikovo stanovanje.⁸³ C. kr. ilirsko komorno prokuraturo šematizem postavlja v hišo barona Lichtenberga na Novem trgu (h. št. 220, parc. 240).⁸⁴ V neposredni bližini, v lontovžu na drugi strani trga (h. št. 201, parc. 218), sta domovali dve komorni oblasti: c. kr. gubernijski glavni pristojbinski urad ter c. kr. deželni komorni in vojni plačilni urad.⁸⁵ Na Starem trgu sta dve sosednji hiši v lasti deželnih stanov, h. št. 136 in 137 (parc. 153 in 154), nudili streho nad glavo c. kr. rudarskemu sodišču z blagajno, prva (h. št. 136)⁸⁶ pa tudi c. kr. uradu za preizkušanje novcev, vnovčenje zlata in srebra.⁸⁷ H. kameralnim uradom je spadala še c. kr. višja poštna uprava v Ljub-

⁶⁹ *Schematismus von Krain und Kärnten*.

⁷⁰ Prav tam, str. 99.

⁷¹ Prav tam.

⁷² Prav tam.

⁷³ Suhadolnik in Anžič, *Novi trg*, str. 79–80.

⁷⁴ *Schematismus von Krain*, str. 110.

⁷⁵ Prav tam, str. 120.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Prav tam, str. 130.

⁷⁸ Prav tam, str. 139.

⁷⁹ Prav tam, str. 150.

⁸⁰ Prav tam, str. 195.

⁸¹ Prav tam, str. 153.

⁸² Prav tam, str. 188.

⁸³ Prav tam, str. 173.

⁸⁴ Prav tam, str. 183.

⁸⁵ Prav tam, str. 185 in 186.

⁸⁶ Prav tam, str. 201.

⁸⁷ Prav tam, str. 205.

ljani, nastanjena na Dunajski cesti v Kapucinskem predmestju h. št. 59,⁸⁸ v hiši meščana Andreja Maliča (parc. 65).

Kataster tudi ne pove, kje je imelo prostore najvišje sodno oblastvo. Prvoinstančno sodišče za privilegirane sloje s pridruženim kazenskim in trgovinskim sodiščem – z uradnim nazivom C. kr. mestna in deželna pravda, kazensko, merkantilno in menično sodišče za Kranjsko – najdemo v šematizmu v deželni hiši (lontovžu) na Novem trgu (h. št. 201).⁸⁹ V lontovžu je bila torej skoncentrirana najvišja politična in sodna oblast. Seveda so imeli tukaj sedež tudi leta 1818 obnovljeni kranjski deželni stanovi,⁹⁰ ki jim je zdaj predsedoval vsakokratni guverner, vendar je bil uradni naslov stanovskega vodstva – poverjeniškega urada – na drugi strani Novega trga (h. št. 219),⁹¹ v hiši grofa Thurna (parc. 239). Nasprotno ne šematizem ne kataster ne razkrivata sedeža najvišjega vojaškega oblastva, c. kr. višjega vojaškega poveljstva v Ljubljani. Ne bi smelo biti dvoma, da je bil v tedaj edini vojašnici v Šentpetrskem predmestju (parc. 41). Šematizem navaja samo stanovanje poveljnika, generalmajorja Josefa von Wazla, na Starem trgu 21.⁹²

Kot smo videli, šematizem razkriva namembnost določenih stavb, ki so v katastru na kratko označene s svojim splošno uveljavljenim imenom: deželna hiša – lontovž, deželnoknežji dvorec – »Burg«, meščanski špital, deželnostanovsko poslopje idr. V tej skupini kaže opozoriti še na nekatere. Stanovska stavba v Salendrovi ulici (parc. 212, h. št. 195) je nudila streho nad glavo Kranjski kmetijski družbi.⁹³ Za licej na Šolskem trgu (parc. 312, h. št. 286), ki je na mapi označen kot *Liceum*, v zapisniku stavbnih parcel pa zgolj kot šolsko poslopje (*Schulgebäude*), iz šematizma izvemo sicer splošno znano dejstvo, da ni nudil strehe le liceju, ampak tudi gimnaziji.⁹⁴ Iz navedbe stanovanja ravnatelja glavne šole (k. k. *Musterhauptschule*) v Kapucinskem predmestju št. 33⁹⁵ pa gre sklepati, da je imela tudi šola prostore v istem poslopiju, tj. v kompleksu uršulinskega samostana (parc. 70). V samostansko šolsko zgradbo (brez navedbe hišne številke) šematizem sicer postavlja dekliško, glavno in industrijsko šolo, ki so jo vodile uršulinke.⁹⁶ Iz katastra prav tako nista razvidni lokaciji dveh predmestnih elementarnih šol. Deška in dekliška šola v Šentpetrskem predmestju je po šematizmu domovala v stavbi Schillingove beneficijarne ustanove (h. št. 38),⁹⁷ ki jo kot takšno pozna tudi kataster (parc. 39),

deška šola v Trnovskem predmestju (h. št. 61) pa je bila nastanjena v tamkajšnjem župnišču (parc. 2).⁹⁸

Sklep

Pričujoči prispevek izpostavlja uporabno vrednost katastra za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino. Zamišljen je kot metodološki kačipot uporabnikom, na drugi strani pa bo objava zapisnikov stavbnih parcel v Prilogi raziskovalcem olajšala pogosto težavno branje izvirnikov. Ob današnji stopnji dostopnosti digitaliziranih katastrskih map bo tem lažje omogočala nadaljnje raziskave o podobi Ljubljane pred dvema stoletjema, ko je bila prestolnica malo znane vojvodine Kranjske nekaj mesecev politično središče Evrope.

PRILOGA

Stavbne parcele v Ljubljani in predmestjih po katastrskih zapisnikih stavbnih parcel

Zapisniki stavbnih parcel so zaradi ohranjanja avtentičnosti objavljeni v nemškem izvirniku. Ohranjene so vse izvirne oblike osebnih imen in priimkov – tudi če gre za evidentne napake⁹⁹ – ter opisov stavbnih parcel (rubrika Vrsta hiš in zgradb). Nečitljive in okrajšane poklice in imena je bilo večini mogoče rekonstruirati s pomočjo abecednega seznama zemljiških posestnikov, ki je sicer zajel samo lastnike zemljiških parcel. V pomoč uporabnikom sta legendi s prevodom in po potrebi tudi s kratko razlago pojmov.

⁹⁸ Prav tam, str. 305.

⁹⁹ Dolgi f je upoštevan samo pri priimkih, ti pa so zaradi boljše razpoznavnosti izpisani z velikimi črkami. Medtem ko so osebna imena v zapisnikih dosledno uradna nemška (na primer Thomas, Johann, Ursula), se pri zapisovanju priimkov pojavljata dva črkopisa, standardni nemški (*Lebitsch*) in bohoričica (*Potozhnik*), včasih pa kombinacija obeh (*Lukeschizh*). Isti pisar je lahko uporabil različni obliki priimka za isto osebo: na primer *Seunik* in *Seunig*, *Schäischkar* in *Scheischkar*; še večkrat se oblika zapisa priimka v stavbnem zapisniku razlikuje od tiste v zapisniku zemljiških parcel in abecednem seznamu zemljiških posestnikov, na primer *Ulbrig* in *Ulmig*, *Kurmik* in *Kurnik*, *Garbes* in *Garbeis* (vsi primeri so iz k. o. Gradišče). Tem lažje je do takšne neenotnosti prihajalo, kadar je šlo za različni katastrski občini, na primer v mestu je ista oseba navedena kot *Dorothea Presler*, v Karlovškem predmestju pa kot *Thorothea Bresler*.

⁸⁸ Prav tam, str. 190.

⁸⁹ Prav tam, str. 201.

⁹⁰ O obnovi kranjskih deželnih stanov po koncu Ilirskih provinc gl. Zontar, *Struktura uprave*, str. 224–227.

⁹¹ *Schematismus von Krain*, str. 249.

⁹² Prav tam, str. 234.

⁹³ Prav tam, str. 317.

⁹⁴ Prav tam, str. 296.

⁹⁵ Prav tam, str. 302.

⁹⁶ Prav tam.

⁹⁷ Prav tam, str. 304.

Legenda za rubriko »Vrsta hiš in zgradb«

Amtsgebäude	uradno poslopje
Bur[g]geb[äude]	deželnoknežji dvorec
Bürgerspitall	meščanski špital
Dreschboden	gumno
Erziehungshaus	vzgojevališče
Feuerlösch Deposit, Feuerlösch	gasilni depozit
Feuerwächters Thurn	stolp požarnega čuvaja
Fleischbank	mesnica
G: G: [Gemüsegarten]	zelenjavni vrt
Gemüßgarten	zelenjavni vrt
Gewölb	obok
Glashaus	steklenjak
Hauptwacht	glavna stražnica
Hof(f), Hof(f)raum	dvorišče
Holzma[ga]sin	lesno skladišče
Inqui[si]tionshaus	preiskovalni zapor
k. k.	cesarsko-kraljevi/a/o
Kirche	cerkev
Kloster	samostan
Kriminal St.[raf] H.[aus]	kaznilnica
Magazin	skladišče
Markthütten	sejemske prodajalne

Mühle	mlin
Oede	pustota
Pulvert.[urn]	smodnišni stolp
Redut Gebäude	reduta (redutna dvorana)
Saliter Magazin	skladišče solitra
Schießstatt	strelišče
Schmied(e)	kovačija
Schulgebäude	šolsko poslopje
Spital	špital
Spital Magazin	špitalsko skladišče
Stall	hlev
Stallung	hlev
Theater	gledališče
Thurnruin	ruševina stolpa
Wirt(h)schaftsgebäude	gospodarsko poslopje
Wohngebäude	stanovanjsko poslopje
Wohnung	stanovanjsko poslopje
Ziegelhütte	opekarna
Ziegeloffen	opekarska peč
Zisterne	cisterna
Zollamps Gebäude	stavba carinskega urada

Legenda za rubriki s podatki o lastnikih (ime, priimek, stan)

Advacat, Advokat	odvetnik
Aerarial	erar
A[c]kerbau Gesellschaft	Kmetijska družba
Anstreicher	pleskar
Apothekar, Apotheker	lekarnar
Bäck, Backer	pek
Bäckerzunft	pekovski ceh
Barmherzigen Kloster	samostan usmiljenih bratov
Barmherzigen Kirche	cerkev samostana usmiljenih bratov
Baron	baron
Bauer	kmet
Baumeister	stavbenik
Beamte(r)	uradnik
Beamtersgattin	žena uradnika
Beamtsfrau	žena uradnika
Bejante	uradnik (popačeno)
Bierbräuer, Bierbrauer, Bierbräyer, Bierbreyer	pivovar
Bierschänk	pivotoč, pivničar
Binder	sodar
Bischofhof	škofijski dvorec
Bistum Laibach	škofija Ljubljana
Buchbinder	knjigovez
Buchdrucker	tiskar
Büchsenmacher	puškar
Burg Gebäude	deželnoknežji dvorec
Bürger-in	meščan/ka
Bürgerspital	meščanski špital

Bürstenbinder	krtačar
Canonicat	kanonikat
Canonicat Haus	kanonikatna hiša
Carolinisches Alum[n]at	Karlov alumnat [bogoslavno semenišče]
Comenda Laibach	komenda nemškega viteškega reda v Ljubljani [Križanke]
Deutsche Kirche	Nemška cerkev [križevniška cerkev]
Doktor, D ^{or}	doktor
d ^{or} der Medezin	zdravnik
Domherr	kanonik
Domkirche St. Nikolaus	stolna cerkev sv. Nikolaja
Drachsler, Drächsler	strugar
Erben, Erb.	dediči
Färber, Farber	barvar
Faßbinder, Faßbinter	sodar
Feilhauer	pilar
Fiskus und Gub.[ernal] Rath, Fiscus et Gubernialrath	fiskalni in gubernijski svetnik
Fligelschütz	kočijaž
Franziskaner Kirche	franciškanska cerkev
Franziskaner Kloster	franciškanski samostan
Fratschler	branjevec
Freyherr	baron
Freyin	baronica
Fuhrmann	voznik
Fürst	knez
Gärtner	vrtnar

Gastwirt(h)	krčmar, gostilničar
Getreid(e)händler, Getreidhand.	trgovec z žitom
Glaser	steklar
Goldarbeiter	zlatar
Graf	grof
Graf Lambergisches Canonicat	kanonikat grofa Lamberga
Graveur	graver
Grundbesitzer	zemljiški posestnik
Gürtler	pasar
Gutsbesitz	zemljiška posest [zemljiški gospod]
Gutsbesitzerin	zemljiška posestnica
Hafner	lončar
Handelsfrau	trgovka
Handelsmann, Handelsman, Handels.	trgovec
Handelsmann Wittwe	trgovčeva vdova
Handlung	trgovina, trgovec
Hauptwacht	glavna stražnica
Haupt Zolllexstadt	glavni carinski urad
Hausbesitzer-in, Hausbesitz, Hausbes., Hausb.	hišni posestnik/ica, hišna posest
Herschaf[t]	zemljiško gospostvo
Herrschaftsbesitzer, Herrschaftsbesitz	zemljiški gospod, lastnik gospostva
Herzog von Hozhe	vojvoda Kočevski
Holzfuhrmann	prevoznik lesa
Hutmacher	klobučar
Inquisitionshaus	preiskovalni zapor
Inspektorswitwe	inšpektorjeva vdova
Invalid	invalid
k. k., K K	cesarsko-kraljevi/a/o
Kaffeessieder	kavarnar
Kais. Königl., Kaijs. König.	cesarsko-kraljevi/a/o
Kameher [= Kammacher]	glavnikar
Kanzleydiener	pisarniški sluga
Kappelmacher	kapičar
Kaufmann, Kaufman	trgovec
Kirche St. Florian	cerkev sv. Florijana
Kirschner	krznar
Kotzenmacher	izdelovalec volnenih odej
Kramer, Krämer, Krämmer	kramar
Kupferschmied	kotlar
Kürschnerin	krznarka
Küster	cerkovnik
Küsterey	cerkovnikova hiša
Landhaus	deželna hiša (lontovž)
Landrath	deželni svetnik
Landstände	deželni stanovi
Lebze[l]terin	medičarka, lectarka
Lederer	usnjar
Lederhändler	trgovec z usnjem
Lohnkutscher	najemni kočijaž
Magistrat, Magiftrat, Magiftradt, Magistratt Laibach	mestni magistrat (Ljubljana)
Major	major
Marktrichter	tržni sodnik

Maurer	zidar
Mauth(h)aus	mitnica
Mesnerey	mežnarija
Messerschmied	nožar
Metzger, Mezger	mesar
Militär Kasern	vojašnica
Militarspital et Verpflegsamt	vojaški špital in preskrbovalni urad
Nadler	iglar, šivankar
Ordens Comenda	komenda nemškega viteškega reda
Pensionist	upokojenec
Pfaarhof	župnišče
Pfarrhof St. Jakob	župnišče Sv. Jakob
Pfarrkirche Tirnau	župnijska cerkev Trnovo
Pollizayderection	policijska direkcija
Polir	polir
Posamentier	trakar, pozamenter
Post=Expeditior	poštni odpravnik
Profesor der Gymnasie	gimnazijski profesor
Pulherverschleiß	smodnikar
Pupillen	sirote
Rauchfankk.[ehrer]	dimnikar
Riemer, Riemmer	jermenar
Rothgärber, Rothgerber	strojar
Sa(d)tler	sedlar
Sattlermeister	sedlarski mojster
Scharfrichters Wohnung	rabljevo stanovanje
Schießstatt	strelišče
Schiffer	čolnar
Schiffmann	čolnar
Schillingisches Benefic:	Schillingov beneficij
Schlosser	ključavničar
Schlossermeister	ključavničarski mojster
Schmied, Schmid	kovač
Schneider	krojač
Schneidermeister	krojaški mojster
Schulgebäude	šolsko poslopje
Schumachermeister	čevljarški mojster
Schuster	čevljar
Schwarzbäcker, Schwarzbäck, Schwarzb.	pek črnega kruha
Seifensieder	milar
Seiler	vrvar
Sitticher Hof	Stiški dvorec [verski sklad]
Speckhandler, Spekhändler	trgovec s slanino
Spe[n]gler	klepar
St. Christoph	Sv. Krištof (cerkev)
St. Jacob	Sv. Jakob (cerkev)
St. Petters	Sv. Peter (cerkev)
Stadtmagistrat	Mestni magistrat
Städtisches Theater	mestno gledališče
Ständisches Gebäude	stavba deželnih stanov
Steinmetz	kamnosek
Strafhaus Criminal	kaznilnica
Strassen-Asist.	asistent/pomočnik cestnega urada

Strumpfstricker	nogavičar
Tischler	mizar
Toback Ad[ministrati]ons Gebäude	poslopje tobačne administracije
Tuchscherer	suknostrižec
U(h)rmacher	urar
Ursuliner Kloster	uršulinski samostan
Verwalter	upravitelj
Wagner	kolar
Wa(a)renaufleger	nakladalec
Wachskieher	svečar
Wasenmeister	konjederec
Wasser Mauthaus	vodna mitnica

Weber	tkalec
Weinhandler	trgovec z vinom
Weinschank, Weinschänk	vinotoč
Weinschenk	
Weinwirth	krčmar, vinotoč
Weißbäck, Weißback, Weißbak, Weißb.	pek belega kruha
Weißgärber, Weisgärber	irhar
Wirth	krčmar
Wittwe, Withwe	vdova
Wundarzt	ranocelnik
Zimmermann	tesar
Zimmermeister	tesarski mojster

MESTO LJUBLJANA

(L 133, k. o. Ljubljana mesto, 30. 5. 1827)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]			Nro. [Št.]	Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]	
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]		Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	Magistrat	–	Stadt	1	Amptgebäude	178
2	GALLE Franz	Handelsmann	Stadt	2	Wohngeb. samt Stall und Hof	255
3	STROY Joseph	Krämer	Stadt	3	Wohngeb. samt Hof	84
4	WAGNER Joseph	Apotheker	Stadt	4	Wohngeb. samt Hof	105
5	COLLORETO Franz	Kaffeiesieder	Stadt	5	Wohngeb. samt Hof	110
6	KOVAZH Erben		Stadt	6	Wohngeb. samt Hof	140
7	ZEJSKO Franz	Glaser	Stadt	7	Wohngeb. samt Hof	106
8	Detto (ZESKO)	Detto	Stadt	8	Wohngeb. samt Hof	353
9	STROY Anton	Handelsmann	Stadt	9	Wohngeb. samt Hof	138
10	FRIDRICH Sebastian	Kaufmann	Stadt	10	Wohngeb. samt Hof	264
11	v[on] GRAMASKY Franz	Apothekar	Stadt	11	Wohngeb. samt Hof	158
12	CANTONI Aloys	Handelsmann	Stadt	12	Wohngeb. samt Hof	59
13	BERNBACHER Ignatz	Handelsmann	Stadt	13	Wohngeb. samt Hof	106
14	WURSCHBAUER Joseph	Handelsmann	Stadt	14	Wohngeb. samt Hof	102
15	LEDERVASCH Niklaus	Handelsmann	Stadt	15	Wohngeb. samt Hof	216
16	Dr. REPESIZH Andreas	Advokat	Stadt	16	Wohngeb. samt Hof	120
17	HEJS Anton	Sattlermeister	Stadt	17	Wohngeb. samt Stall und Hof	118
18	KOJS Ignatz	Handelman	Stadt	18	Wohngeb. samt Stall und Hof	183
19	v[on] ¹⁰⁰ RIEBLER Joseph	Spe[n]gler	Stadt	19	Wohngeb. samt Stall und Hof	80
20	MADER Adelbert	Wundarzt	Stadt	20	Wohngeb. samt Hof	86
21	WAJTER Aloys	Kaufmann	Stadt	21	Wohngeb. samt [Hof]	169
22	PICHLER Rosina	Hausbesitz	Stadt	22	Wohngeb. samt Hof	91
23	MAHRN Johann	Hausbesitz	Stadt	23	Wohngeb. samt Hof	195
24	HLEBSCH Valentin	Zimmermann	Stadt	24	Wohngeb.	22
25	SCHWENTNER Maria	Hausbesitzer	Stadt	25	Wohngeb. samt Hof	34
26	GERBEJS Anton	Hausbesitzer	Stadt	26	Wohngeb. samt Hof	30
27	MAYER Adam	Schmied	Stadt	27	Wohngeb. samt Hof	39
28	FINKL Johann	Schlosser	Stadt	28	Wohngebäude	26
29	detto	Detto	Stadt	28	Wirthschaftsgebäude	14
30	DOBNIKAR Valentin	Schuster	Stadt	30	Wohngebäude	45
31	JAMNIG Georg	Zimmermann	Stadt	31	Wohngebäude	59

¹⁰⁰ Pomen okrajšave *v* kot *von* glede na nosilcev poklic vprašljiv, vendar jo potrjuje abecedni seznam zemljiških posestnikov (*von Riebler*).

32	detto	Detto	Stadt	31	Stall	8
33	PRESLER Dorotea	Hausbesitz	Stadt	33	Wohngeb. samt Stall und Hof	113
34	RUDESCH Anton	Herrschaft- besitzer	Stadt	34	Wohngeb. samt Stall und Hof	331
35	PREPELUCH Jakob	Hausbesitzer	Stadt	35	Wohngeb. samt Hof	158
36	PAUZHNIK Johann	Strumfstricker	Stadt	36	Wohngeb. samt Hof	72
37	BABNIGG Joseph	Krämmmer	Stadt	37	Wohngeb. samt Hof und Stall	66
38	SINN Max	–	Stadt	38	Wohngeb. samt Hof	66
39	GORISCHNIG Kasper Erb.	Kupferschmied	Stadt	39	Wohngeb. samt Hof	132
40	PASCHALI Antinia (sic!)	Beamtersgattin	Stadt	40	Wohngeb. samt Stall und Hof	56
41	STROY Joseph	Kramer	Stadt	41	Wohngeb. samt Hof	99
42	GUZHERRA Josepha	Hausbesitz	Stadt	42	Wohngeb. samt Hof	102
43	SELLAN Georg	Hausbesitz	Stadt	43	Wohngeb. samt Stall und Hof	98
44	PERKO Anton	Krämer	Stadt	44	Wohngeb. samt Stall und Hof	101
45	RUDA Franz	Seifensieder	Stadt	45	Wohngeb. samt Hof	96
46	WIRAND Kasper	Weißb.	Stadt	46	Wohngeb. samt Hof	84
47	CALLARANIA Margareth	Hausbesitz	Stadt	47	Wohngeb. samt Hof	107
48	HUDOBIUNIG Joseph	Pensionist	Stadt	48	Wohngeb. samt Hof	57
49	LENARZHIZH Anton	Hausbesitz	Stadt	49	Wohngeb. samt Stall und Hof	51
50	TSCHESCHIRK Katharina	Hausbesitz	Stadt	50	Wohngeb. samt Stall und Hof	26
51	MISCHAN Andreas	Hausbesitz	Stadt	51	Wohngeb. samt Hof	52
52	DRASCHLER Gregor	Schuster	Stadt	52	Wohngeb. samt Hof	26
53	DOLLENZ Anton	Tischler	Stadt	53	Wohngeb. samt Stall und Hof	71
54	KORAD Franz	k. k. Beamte	Stadt	54	Wohngeb. samt Stall und Hof	156
55	MINDER Emerand	Schuster	Stadt	55	Wohngebäude	32
56	Strafhaus Criminal	–	Stadt	56	Wirtschaftsgebäude	116
57	Detto	–	Stadt	56	Kriminal St.[raf] H.[aus] mit Hofraum	1030
58	Detto	–	Stadt	56	Feuerwächters Thurn samt Hofraum	199
59	Detto	–	Stadt	56	Zisterne	14
60	Detto	–	Stadt	56	Thurnruin	34
61	Detto	–	Stadt	56	Thurnruin	25
62	Detto	–	Stadt	56	Thurnruin	100
63	Detto	–	Stadt	56	Pulverth.[urn]	49
64	KRISCHMANN Anton	Faßbinter	Stadt	58	Wohngeb.	25
65	Detto	detto	Stadt	60	Wohngeb. samt Stall und Hof	155
66	SCHLIZHER Johann	Anstreicher	Stadt	61	Wohngeb. samt Stall und Hof	55
67	WORENZ Fortunath	Kaufmann	Stadt	62	Wohngeb. samt Stall und Hof	85
68	Kirche St. Florian	–	Stadt	–	Kirche samt Hof	180
69	MELLONI Mihael	Hausbesitz	Stadt	63	Wohngeb. samt Stall und Hof	134
70	WIHOVSKY Mathias	Wagner	Stadt	64	Wohngeb. samt Hof	84
71	HERLENSBERGER Georg	Schmied	Stadt	65	Wohngeb. samt Hof	85
72	Detto	Detto	Stadt	66	Wohngeb. samt Schmied und Hof	104
73	RAMUTTA Franz	Handelsmann	Stadt	67	Wohngeb. samt Hof	83
74	MULLER Maria	Hausbesitz	Stadt	68	Wohngeb. samt Hof	42
75	HARNISCH Johann	k. k. Beamte	Stadt	69	Wohngeb. samt Stall und Hof	78
76	THOMZ Florjan	Hausbesitz und Schiffer	Stadt	70	Wohngeb. samt Stall und Hof	84
77	KLAUS Georg	Tischler	Stadt	71	Wohngeb. samt Stall und Hof	42
78	BONAZH Katharina	Schuster	Stadt	72	Wohngeb. samt Hof	46
79	Detto	Detto	Stadt	73	Wohngeb. samt Hof	46
80	KNERLER Philipp	Seiler	Stadt	74	Wohngeb. samt Hof	45
81	Detto	Detto	Stadt	75	Wohngeb. samt Hof	56

82	NOVAK Fortunat	Seiler	Stadt	76	Wohngeb. samt Stall und Hof	70
83	TSCHERNIZH Franz	Wundarzt	Stadt	77	Wohngeb. samt Hof	72
84	PARADEISER Maria	Beamtsfrau	Stadt	78	Wohngeb. samt Hof und Stall	82
85	Detto	Detto	Stadt	78	Wohngeb. samt Hof	53
86	MAUTZ Barthol	Schuster	Stadt	79	Wohngeb. samt Hof	46
87	FUCHTER Johann	Bierbräuer	Stadt	96	Wirtschaftsgebäude	24
88	SCHÄISCHKAR Thomas	Feilhauer	Stadt	80	Wirtschaftsgebäude	18
89	Detto (SCHEISCHKAR)	Detto	Stadt	80	Wirtschaftsgebäude	12
90	Detto	Detto	Stadt	80	Wohngebäude	51
91	VIDITZ Lorenz	Schwarzb.	Stadt	81	Wohngeb. samt Stall und Hof	154
92	Inquisitionshaus	Hausbesitz	Stadt	82	Inqui[si]tionshaus	530
93	Scharfrichters Wohnung	–	Stadt	83	Wohngeb. samt Hof	66
94	ADAMOUZ Anton	Hausbesitz	Stadt	84	Wohngeb. samt Hof	59
95	Magistrat	–	Stadt	1	Holzmagazin samt Hofraum	223
96	Detto	–	Stadt	1	Holzma[ga]sin	38
97	ZACH Maria	Hausbesitz	Stadt	85	Wohngeb. samt Stall und Hof	144
98	SKERJANZ Johann	Hausbesitz	Stadt	86	Wohngeb. samt Hof	26
99	PETITZ Lorenz	Hausbesitz	Stadt	87	Wohngeb. samt Hof	26
100	Detto	Detto	Stadt	87	Oede	65
101	PLOCHÄL Mathias	Hausbesitz	Stadt	89	Wohngeb. samt Hof	67
102	CHARL Markus	Graveur	Stadt	90	Wohngeb. samt Hof	66
103	Detto	Detto	Stadt	91	Wohngeb. samt Hof	53
104	STEPPAN Georg	Wirth	Stadt	92	Wohngeb. Stall samt Hof	106
105	KRASCHOUTZ Matheus	Kameher [= Kammacher]	Stadt	93	Stall samt Hof	26
106	Detto	Detto	Stadt	93	Wohngeb. samt Hof	56
107	FUCHLER Johann	Bierbräuer	Stadt	96	Wirthsch. Geb. Samt Hof	161
108	v[on] RUJS Theresia	Beamterfrau	Stadt	94	Wohngeb. samt Hof	105
109	FUCHTER (sic!) Johann	Bierbräuer	Stadt	95	Wohngeb. samt Hof	111
110	detto	detto	Stadt	96	Wohngeb. samt Hof	159
111	v[on] WALLENSPERG Johann	Kaufman	Stadt	97	Wohngeb. samt Stall und Hof	168
112	OSTERMANN Johann	Hausbesitz	Stadt	98	Wohngeb. samt Stall und Hof	83
113	TAUZZHER Anton	Schuster	Stadt	99	Wohngeb. samt Hof	39
114	HENKE Karl	Messerschmied	Stadt	100	Wohngeb. samt Hof	44
114 1/2	KHERN Johann	Krämer	Stadt	101	Wohngeb. samt Hof	34
115	KOVAZH Georg	Anstreicher	Stadt	102	Wohngeb. samt Hof	37
116	PRASCHLER Gregor	Weber und Schuster	Stadt	103	Wohngeb. samt Schmiede und Hof	77
117	KÜSTER Mathias	Schmiedermeister	Stadt	104	Wohngeb. samt Hof	50
118	LOSER Maria	Weinschank	Stadt	105	Wohngeb. samt Hof	72
119	PANZER Johann Erb.	Drachsler	Stadt	106	Wohngeb. samt Hof	32
120	ETTEL Maria	Hausbesitz	Stadt	107	Wohngeb. samt Hof	44
121	DERMASTIA Lukas	Krämer	Stadt	108	Wohngeb. samt Hof	58
122	BADAR Maria et Anton	Hausbesitz	Stadt	109	Wohngeb. samt Hof	24
123	STANGEL Kasper	Schuster	Stadt	110	Wohngeb. samt Hof	36
124	KNAZHNIK Jakob	Feilhauer	Stadt	111	Wohngeb. samt Hof	79
125	SCHAGER Joseph	Kanzleydiener	Stadt	112	Wohngeb. samt Hof	42
126	SCHUSCHERG Georg	Schuster	Stadt	113	Wohngebäude	38
127	SKERJANZ Andreas	Maurer	Stadt	114	Wohngebäude	34
128	PAUSCHIN Kasper	Kappelmacher	Stadt	115	Wohngeb. samt Hof	99
129	TOTTER Joseph	Kupferschmied	Stadt	116	Wohngeb. samt Hof	67
130	BRAND Leopold	Schneidermeis.	Stadt	117	Wohngeb. samt Hof	45
131	STEPPAN Georg	Wirth	Stadt	118	Wohngeb. samt Hof	52
132	KOVAZH Georg	Anstreicher	Stadt	119	Wohngeb. samt Stall und Hof	43
133	SCHETTINA Sebastian	Zimmermeister	Stadt	120	Wohngeb. samt Hof	43
134	PLOCHEL Mathias	Hausbes.	Stadt	121	Wohngebäude	30

135	MAYERHOLD Ignatz	Hausbes.	Stadt	122	Wohngeb. samt Gemüßgarten	127
136	Detto	Detto	Stadt	123	Wohngebäude	51
137	KOMAR Anton	Hausbes.	Stadt	124	Wohngebäude Gemüßgarten	80
138	STROY Martin	Wirth	Stadt	125	Wohngebäude	50
139	KNIEE Valentin	Riemer	Stadt	140	Wohngeb. samt Hof	81
140	Bar[onin] RASTNERN ¹⁰¹ Gen[ovefa]	–	Stadt	139	Wohngeb. samt Stall und Hof	453
141	Bar[onin] RASTNERN Genoveva	–	Stadt	139	Wirthschafts.	44
142	St. Jacob	–	Stadt	–	Kirche samt Hof	452
143	Pfarrhof St. Jakob	–	Stadt	126	Wohngebäude	54
144	PODERSCHAY Thomas	Hausbesitz	Stadt	127	Wohngeb. samt Hof	52
145	PODERSCHAY Maria	Weißback	Stadt	128	Wohngeb. samt Stall und Hof	52
146	GUZHERA Josepha	Hausbesitz	Stadt	129	Wohngeb. samt Stall und Hof	70
147	UNGELEHRT Ignatz	Drechsler	Stadt	130	Wohngeb. samt Stall und Hof	55
148	HOFFMANN Balthas.	Urmacher	Stadt	131	Wohngeb. samt Hof und Stall	72
149	WIRAND Casper	Weißback	Stadt	132	Wohngeb. samt Hof	83
150	NOVAK Valentin	Schwarzb.	Stadt	133	Wohngeb. samt Hof	68
151	NOVAK Jakob	Wirth	Stadt	134	Wohngeb. samt Hof und Stall	85
152	MOOS Anna	Wittwe	Stadt	135	Wohngeb. samt Stall und Hof	87
153	Ständisches Gebäude	–	Stadt	136	Wohngeb. samt Hof	46
154	Detto	–	Stadt	137	Wohngeb. samt Stall und Hof	82
155	Detto	–	Stadt	138	Redut Gebäude	185
156	Bar[onin] RASTNERN Genov[efa]	–	Stadt	139	Wohngeb.	21
157	HOMAR Anton	Hausbesitz	Stadt	141	Wohngeb. samt Hof	112
158	TALLARANIA Margareth	Hausbesitz	Stadt	142	Wohngeb. samt Hof	114
159	SCHULZ Joseph	Gürtler	Stadt	144	Wohngeb. samt Hof	142
160	Detto	detto	Stadt	145	Wohngeb. samt Hof	54
161	RADOVIZH Jakob	Hutmacher	Stadt	146	Wohngeb. samt Hof	57
162	JENDEL Johann	Schumacher- meister	Stadt	147	Wohngeb. samt Hof	39
153	MAY Franz	Schneidermeister	Stadt	148	Wohngeb. samt Hof	197
164	BLAGAY Johann Graf	Gutsbesitz	Stadt	149	Wohngeb. samt Hof	133
165	PALLUSA Theresia	Hausbesitz	Stadt	150	Wohngeb. samt Hof	159
166	Sitticher Hof	–	Stadt	151	Wohngeb. samt Hof	188
167	WEZH Johann	Wirth	Stadt	152	Wohngebäude	112
168	GERSTENMAYER Peter	Schlossermeister	Stadt	153	Wohngebäude	66
169	SCHEBENIG Franziska	Gutsbesitz	Stadt	154	Wohngebäude	90
170	HOFFMANN Balthas.	Urmacher	Stadt	155	Wohngebäude	135
171	FAIGL Matheus	Schneider	Stadt	156	Wohngebäude	56
172	HOHN Heinrich	Buchbinder	Stadt	157	Wohngebäude Hof	54
173	DIETRICH Raymund	Advocat	Stadt	158	Wohngebäude	46
174	ZANIER Mathias	Wirth	Stadt	159	Wohngebäude	45
175	LICH Andreas	Bierschänk	Stadt	160	Wohngebäude	36
176	JESSENKO Joseph	Riemmer	Stadt	161	Wohngebäude	34
177	PACH Joseph	Hutmacher	Stadt	162	Wohngebäude	33
178	RAEB Karl Xa[ver]	Hausbesitz	Stadt	163	Wohngebäude	42
179	GERBER Georg	Hutmacher	Stadt	164	Wohngebäude	32
180	CLEMEUS Cordula	Hausbesitz	Stadt	164 (sic!) ¹⁰²	Wohngebäude	31
181	BAUMGARTEN Leopold	Hausbesitzer	Stadt	166	Wohngebäude	47
182	ZHEBUL Franz	Hausbesitzer	Stadt	167	Wohngeb. samt Hof	124
183	KÖRER Nikalaus	Satler	Stadt	168	Wohngeb. samt Hof	168
184	TSCHERNOTH Maria	Handelsfrau	Stadt	169	Wohngeb. samt Hof	80

¹⁰¹ Prav: Rastern.¹⁰² Prav: 165.

185	SERNITZ Elisabeth	Handlungsfrau	Stadt	170	Wohngeb. samt Hof	115
186	D ^{or} URZBACH Max	Advacat	Stadt	171	Wohngeb. samt Hof	121
187	D ^{or} OBLACK Johann	Hausbesitz	Stadt	172	Wohngeb. samt Hof	120
188	Haupt Zollexstadt	–	Stadt	196	Magazin	80
189	Bar[on] ZOIS Carl	H[err]schftsbesitzer	Stadt	174 ¹⁰³	Wohngeb. samt Hof	429
190	Detto	Detto	Stadt	174	Wohngeb. samt Hof	6
191	MARINZHIZH Joh.[ann]	Hausb.	Stadt	175	Wohngeb. samt Hof	111
192	UNGELEHRT Ignatz	Drachsler	Stadt	176	Wohngeb. samt Hof	76
193	PEJLIJAK Simon	Handelsmann	Stadt	177	Wohngeb. samt Hof	160
194	LUSCHIN Johann	k. k. Beamte	Stadt	178	Wohngeb. samt Hof	82
195	TSCHERNOTH Maria	Handelsfrau	Stadt	179	Wohngeb. samt Hof	231
196	Comenda Laibach	Herschaf[t]	Stadt	180	Wohngeb. samt Hof	687
197	Deutsche Kirche	–	Stadt	–	Kirche samt Hof	271
198	AUERJPERG Weihard	Herrschaft	Stadt	181	Wohngeb. samt Hof	77
199	JAMSCHEG Maria	Hausbesitzer	Stadt	182	Wohngeb.	42
200	SKARJA Ignatz	Hausbesitz	Stadt	183	Wohngeb. samt Hof	58
201	SMREKER Anton	Wirth	Stadt	184	Wohngeb. samt Hof	51
202	LERCH Theresia	Hausbesitz	Stadt	185	Wohngebäude	60
203	SCHREITER Anton	Hausbesitz	Stadt	186	Wohngeb. samt Hof	94
204	KLEIN Franz	Hausbesitz	Stadt	187	Wohngeb. samt Hof	148
205	SCHANTEL Joseph	Kaufmann	Stadt	188	Wohngebäude	68
206	WENZEIS Conr	k. k. Beamte	Stadt	189	Wohngeb. samt Hof	76
207	KEBER Andreas	Hausbesitz	Stadt	190	Wohngeb. samt Hof	86
208	v[on] ANDERJOLY Franz	k. k. Beamte	Stadt	191	Wohngeb. samt Hof	87
209	RECHER Johann Erb.	Hausbesitz	Stadt	192	Wohngebäude	186
210	SOLLAR Johann	Hausbesitz	Stadt	193	Wohngeb. samt Hof	97
211	v[on] SCHEUEC-HENSTUL Anton	k. k. Fiskus und Gub. Rath	Stadt	194	Wohngeb. samt Stall und Hof	196
212	Ständisches Gebäude	–	Stadt	195	Wohngeb. samt Hof	140
213	Hauptzollexstadt	–	Stadt	196	Zollamps Gebäude	225
214	JUWAN Johann	Hausbesitz	Stadt	197	Wohngeb. samt Hof	99
215	SCHEBIZH Stephan	Wirth	Stadt	198	Wohngeb. samt Hof	68
216	GALLENBERG Gr[af] Seifried	Hausbesitz	Stadt	199	Wohngeb. samt Hof	213
217	RECHER Nikolas	Handelsman	Stadt	200	Wohngeb. samt Hof	241
218	Landhaus	–	Stadt	201	Amptsgebäude	562
219	AUERJPERG Graf [brez imena]	H[au]sbesitz	Stadt	202	Wohngeb. samt Stall und Hof	357
220	FANDEL Jakob	d ^{or} der Medezin	Stadt	203	Wohngeb. samt Hof	90
221	RUPERSDORFER Alisia	Hausbesitzer	Stadt	204	Wohngebäude	26
222	ROJENFELD Schegarmafse	Hausbesitz	Stadt	205	Wohngebäude	89
223	AUERJPERG Fürst	Herzog von Hozhe [Gottschée]	Stadt	206	Wohngeb. samt Hof	1050
224	Pollizayderrection	–	Stadt	207	Wohngeb. samt Hof	216
225	Bar[on] LAZARINI Freyherr	Herrschaftsbesitz.	Stadt	208	Wohngeb. samt Stall und Hof	315
226	D ^{or} RUJS Lukas	Advacat	Stadt	209	Wohngeb. samt Stall und Hof	157
227	REINISCH Mihael	Getreidehändler	Stadt	210	Hof und Wohngeb.	115
228	Detto	Detto	Stadt	210	2 Stallung samt Hof	206
229	THURN Joseph Graf	k. k. Major	Stadt	211	Wohngeb. samt Stallungen Hof	166
230	Burg Gebäude		Stadt	212	Bur[g]geb. samt Stall und Hof	570
231	RUDOLPH Anna	Handelsmann Wittwe	Stadt	213	Wohngeb. samt Hof	110
232	LEPUSCHIZH Maria	Hausbesitz	Stadt	214	Wohngeb. samt Hof	246

¹⁰³ Prav: 173.

233	TACHSER Johann	Weinschank	Stadt	215	Wohngebäude	66
234	URBANZHIZH Martin	Schuster	Stadt	227	Wohngebäude	35
235	SAUER Valentin	Hausbesitz	Stadt	228	Wohngebäude	50
236	PÄRTY Franz	Schneidermeister	Stadt	216	Wohngebäude	56
237	ROCHEL Maria	Hausbesitz	Stadt	217	Wohngebäude	38
238	SNOY Antonia	Hausbesitz	Stadt	218	Wohngebäude	28
239	THURN Vinzens Graf	–	Stadt	219	Wohngebäude samt Stall und Hof	191
240	LICHTENBERG Leopold Baron	Herrschaftsbes.	Stadt	220	Wohngebäude samt Stall und Hof	204
241	LICHTENBERG Leopold Baron	Herrschaftsbesitz	Stadt	221	Wohngeb. samt Hof	319
242	AUERSPERG Alexander Graf Erben	Herrschaftsbesitz	Stadt	222	Wohngeb. samt Hof	98
243	PHILIPP Franziska	Hausbesitzerin	Stadt	223	Wohngeb. samt Hof	143
244	GREGORZ Franz	Weißbak	Stadt	224	Wohngebäude	48
245	MARENKA Jakob	Hausbesitzer	Stadt	225	Wohngeb. samt Hof	36
246	WOLF Anton	k. k. Beamte	Stadt	226	Wohngeb. samt Hof	47
247	SARK Franz	Schuster	Stadt	230	Wohngebäude	61
248	PERSCHE Jakob	Gastwirth	Stadt	231	Wohngebäude	52
249	BOJIZH Anton	Wirth	Stadt	232	Wohngebäude	60
250	PICHLER Theresia	Hausbesitz	Stadt	233	Wohngeb. samt Hof	77
251	ZACH Maria	Hausbesitz	Stadt	234	Wohngebäude	116
252	Detto	Detto	Stadt	234	Wirthsch. Gebäude	5
253	PINTER Helena	Hausbesitz	Stadt	235	Wirthsch. Gebäude	10
254	Detto	Detto	Stadt	235	Wohngebäude	50
255	FRÖREITEICH Leopold	Handelsmann	Stadt	236	Wohngebäude	66
256	Detto	Detto	Stadt	236	Wirtschaftsgebäude	9
257	AICHOLZER Johann	Handelsmann	Stadt	237	Wirtschaftsgebäude	12
258	Detto (AICHOLZER)	Detto	Stadt	237	Wohngeb. samt Hof	247
259	LUCKMANN Alofy (sic!)	Handelsmann	Stadt	238	Wohngeb. samt Hof	874
260	AICHOLZER Johann	Handelsmann	Stadt	237	Wirtschaftsgebäude	48
261	LUKMANN Aloys	Handlung	Stadt	238	Wohngeb. samt Hof	60
262	SCHÄFFER Wolfgang	Büchsenmacher	Stadt	244	Wohngeb. samt Hof	44
263	LAURIN Josepha Erb.	Hausbesitz	Stadt	239	Wohngeb.	120
264	HUTTERSTASSER Maria	Hausbesitz	Stadt	240	Wohngeb.	62
265	SKERBINA Joseph	Bauer	Stadt	241	Wohngeb.	15
266	GRABNER Maria	Hausbesitz	Stadt	242	Wohngebäude	19
267	KORN Heinrich	Büchsenmacher	Stadt	243	Wohngebäude	26
268	SHLÄFFER Wolfgang	Büchsenmacher	Stadt	244	Wohngeb.	25
269	MEJATSCH Vinzenz	Tischler	Stadt	245	Wohngebäude	35
270	WODNIG Franz	Wirth	Stadt	252	Wirtschaftsgebäude	6
271	MAYER Adam	Schmied	Stadt	247	Schmiede	9
272	Detto	Detto	Stadt	247	Wohngeb.	92
273	FRANZHIZH Mihael	Weinschank	Stadt	248	Wohngeb.	53
274	HELLER Christoph	Schlosser	Stadt	249	Wohngeb.	24
275	TRAUN Aloys	Posamentier	Stadt	250	Wohngeb.	38
276	GRAF Johann	Goldarbeit	Stadt	251	Wohngeb.	96
277	WODNIG Franz Jos.[eph]	Wirth	Stadt	252	Wohngeb.	32
278	PILLER Franz Joseph	Handelman	Stadt	253	Wohngeb.	44
279	KAJTNER Johann Erb.	Krämer	Stadt	254	Wohngeb.	20
280	SONZ Martin	Posamentier	Stadt	255	Wohngeb.	56
281	LIPP Anna	Hausbesitz	Stadt	256	Wohngeb.	36
282	AUER Thomas	Hausbesitz	Stadt	257	Wohngeb.	18
283	PRESSEL Georg	Schneidermeister	Stadt	258	Wohngeb.	15
284	ALTON Katharina	Wittwe	Stadt	259	Wohngeb.	57
285	CANDUZH Casper	Handelsman	Stadt	260	Wohngeb.	58

286	PILLER Franz Jos.[eph]	Handelsman	Stadt	261	Wohngeb.	123
287	MULLY Georg	Hausbesitz	Stadt	262	Wohngeb. samt Hof	257
288	PODERSCHAY Thomas	Weißback	Stadt	263	Wohngeb.	151
289	ALBERGELI Josepha	Wittwe	Stadt	264	Wohngeb.	113
290	Detto	Detto	Stadt	265	Wohngeb.	36
291	RAUN Joseph	Kirschner	Stadt	266	Wohngeb.	57
292	EGGER Leopold	Buchdrucker	Stadt	267	Wohngeb. samt Hof	80
293	PERNE Anton	Weißbäck	Stadt	268	Wohngeb.	113
294	CAMENISCH Elisabeth	Hausbesitz	Stadt	269	Wohngeb. samt Hof	316
295	DESCHMANN Mihael	Handelsman	Stadt	270	Wohngeb.	42
296	Bürgerspital	–	Stadt	271	Bürgerspitall	481
297	MATERNE Cristoph	Wundarzt	Stadt	272	Wohngeb. samt Hof	58
298	KUKH Johann	Wirth	Stadt	273	Wohngeb.	60
299	LANGER Joseph	Hausbesitz	Stadt	274	Wohngeb. samt Hof	69
300	Detto	Detto	Stadt	275	Wohngeb. samt Hof	41
301	STIXA Maria	Hausbesitz	Stadt	276	Wohngeb.	44
302	HAYMANN Mojse	Handelsmann	Stadt	277	Wohngeb. samt Hof	94
303	VOGOU Maria	Handelsfrau	Stadt	278	Wohngeb. samt Hof	90
304	v[on] STEINHOFER Franz	Beamte	Stadt	279	Wohngeb. samt Hof	55
305	LICHT Georg	Buchhandler	Stadt	280	Wohngeb. samt Hof	99
306	SPAROVITZ Joseph	Handelsmann	Stadt	281	Wohngeb. samt Hof	133
307	Bischofhof	–	Stadt	282	Wohngeb. samt Hof	438
308	Detto	–	Stadt	282	Wirthsch. Gebäude	150
309	Domkirche St. Nikolaus	–	Stadt	284	Kirche	343
310	Carolinisches Alum[n]at	Hausbesitz	Stadt	283	Wohngeb. samt Hof	480
311	k. k. Canonicat Haus	–	Stadt	285	Wohngebäude	170
312	Schulgebäude	–	Stadt	286	Schulgebäude	719
313	Hauptwacht	–	Stadt	–	Hauptwacht	64
314	Ignatz PINTER und POLLACK Franz	Profesor der Gymnasie Beamte	Stadt	287	Wohngeb. samt Stall und Hof	162
315	Ignatz BINTER und POLLAK Franz	Hausbesitz	Stadt	288	Wohngebäude	75
316	SAITZ Elisabeth	Krämer	Stadt	289	Wohngebäude	31
317	PIRZ Kasper	Krämer	Stadt	290	Wohngebäude	63
318	LUKESCHIZH Maria	–	Stadt	291	Wohngebäude	30
319	JAGER Primus Erb.	Hausbesitz	Stadt	292	Wohngebäude	35
320	ABHATZ Bartholome	Hausbesitz	Stadt	293	Wohngebäude	39
321	BLANK Antonia	Lebzeterin	Stadt	294	Wohngeb. samt Hof und Stall	90
322	BARIZIO Franz	k. k. Bejante	Stadt	295	Wohngebäude	56
323	Graf Lambergisches Canonicat	–	Stadt	296	Wohngebäude samt Hof	63
324	Toback Ad[ministrati]ons Gebäude	–	Stadt	297	Wohngebäude samt Stall und Hof	383
325	k. k. Canonicat	–	Stadt	298	Wohngebäude samt Hof	56
326	k. k. Canonicat	–	Stadt	299	Wohngeb. samt Stall und Hof	63
327	k. k. Canonicathaus	–	Stadt	300	Wohngeb. samt Stall und Hof	68
328	k. k. Canonicathaus	–	Stadt	301	Wohngeb. samt Stall und Hof	92
329	SCHLUDERBACH Lorenz	Domherr	Stadt	302	Wohngeb. samt Hoff und Stall	58
330	WARTOL Simon	Hausbesitz	Stadt	303	Wohngeb. samt Hof	68
331	Canonicat Haus	–	Stadt	304	Wohngeb. samt Hof	78
332	Canonicat Haus	–	Stadt	305	Wohngeb. samt Hof und Stall	67
333	BREZEL Lorenz	Gastwirth	Stadt	306	Wohngeb. samt Hof	73
334	APFALTREY Aloys Freyherr von	Herrschaftsbesitzer	Stadt	307	Wohngeb. samt Hof	80
335	MACHER Lorenz	Backer	Stadt	308	Wohngeb. samt Hof	78

336	k. k. Canonicat Haus	–	Stadt	309	Wohngeb. samt Hof	136
337	WESLAY Mathias	Weißback	Stadt	310	Wohngeb. samt Stall und Hof	106
338	PRUJSNIGG Mart. Erb.	Hausbesitzer	Stadt	311	Wohngeb. samt Hof	128
339	MRAK Martin	Bejante	Stadt	312	Hof samt Wohngeb.	114
340	MRAK Lukas	Gastwirth	Stadt	313	Wohngeb. samt Stall und Hof	129
341	Magistrat	–	Stadt	314	Wohngeb. samt Hof	188

KAPUCINSKO PREDMESTJE

(L 100, k. o. Kapucinsko predmestje, 15. 10. 1825)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]			Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]		
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]	Nro. [Št.]	Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	ENGLER Ignatz	Beamte	Cap: Vorst:	28	Wohn- u. Wirthschaftsgeb.	127
2	Städtisches Theater	–	Cap: Vorst:	27	Theater	181
3	BALS Sigmund	Weißgärber	Cap: Vorst:	25, 26	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	138
4	ROSMAN Johann	Landrath	Cap: Vorst:	24	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum und Gemüsgarten	178
5	APPE Florian	Färber	Cap: Vorst:	23	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude	90
6	SCHUSCHNIK Lucas	Färber	Cap: Vorst:	22	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum und Gemüsgarten	80
7	Detto	Detto	Cap: Vorst:	21	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	129
8	HAFNER Theresia	Glaser	Cap: Vorst:	20	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	45
9	TERLER Georg	Schuster	Cap: Vorst:	19	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude	59
10	PERLES Erben	Bürger	Cap: Vorst:	18	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum und Gemüsgarten	272
11	SCHLECHTNER Nicolaus	Weißgärber	Cap: Vorst:	46	Wohngebäude	36
12	ZOLLNER Franz	Weißgärber	Cap: Vorst:	45	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	267
12 ½	POUSCHIN Joseph	Schmid	Cap: Vorst:	44	Wirthschaftsgebäude samt Hofr.	68
13	Detto	Detto	Cap: Vorst:	43	Wirthschafts- u. Wohngebäude samt Garten	132
14	DESHMAN Jos: Erben	Wirth	Cap: Vorst:	42	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	204
15	UNGELEHRT Simon	Drächsler	Cap: Vorst:	40, 41	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	207
16	MERK Maria	Bierbräuer	Cap: Vorst:	38, 39	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	634
17	PAULIN Franz	Strassen-Asist.	Cap: Vorst:	37	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	160
18	JUVAN Johann	Wirth	Cap: Vorst:	56	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	364
19	KAUS Nikolaus	Kaufmann	Cap: Vorst:	55	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	256
20	LUCKMANN Joseph	Hausbesitzer	Cap: Vorst:	54	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	345
21	JAMNIK Dominicus	Bierbräuer	Cap: Vorst:	52, 53	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	412

22	TRONTEL Joseph	Bäck	Cap: Vorst:	51	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	234
23	SCHUPEUTZ Bathol:	Wirth	Cap: Vorst:	50	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	218
24	Detto	Detto	Cap: Vorst:	49	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	110
25	ZOLLNER Franz	Wirth	Cap: Vorst:	48	Wohngebäude	52
25 1/2	WUTSCHER Johann	Kaufmann	Cap: Vorst:	47	Wohngebäude	40
26	ZOLLNER Franz	Wundarzt	Cap: Vorst:	17	Wohngebäude	19
27	Franziskaner Kirche	–	Cap: Vorst:	–	Kirche	362
28	Franziskaner Kloster	–	Cap: Vorst:	16	Kloster samt Hofraum	596
29	KERSCHBAUM Fortunat	Bürger	Cap: Vorst:	12	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	206
30	WEINHARD Franz	Riemer	Cap: Vorst:	11	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	232
31	DETTELA Johann	Weinschank	Cap: Vorst:	10	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	572
32	ALLBORGETTI Joseph	Handelsmann	Cap: Vorst:	9	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	480
33	KOLLER Franz	Marktrichter	Cap: Vorst:	8	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	198
34	HOINIG Franz	Getreidhändler	Cap: Vorst:	58	Wirthschaftsgebäude	57
35	ZAMER Pupillen	Bürger	Cap: Vorst:	15	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	176
36	BAIER Georg	Schmied	Cap: Vorst:	14	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	88
37	SAKEISCHEK Jos:	Wirth	Cap: Vorst:	13	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum u. Gemüsgarten	798
38	SCHNIDERSCHITZ Karl	Schmied	Cap: Vorst:	7	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	123
39	KANZIAN Anton	Handelsmann	Cap: Vorst:	6	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	192
40	SADER Nepomuc	Wirth	Cap: Vorst:	5	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	250
41	SMOLLE Franz	Handelsmann	Cap: Vorst:	4, 3	Wirthschafts und Wohngebäude samt Hofraum	1409
42	JÄLLEN Simon	Getreidhändler	Cap: Vorst:	2	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	440
43	Barmherziger Kloster	–	Cap: Vorst:	1	Spital samt Stallung und Hofraum	1452
44	Detto	–	Cap: Vorst:	1	Wirthschaftsgebäude	68
45	KANZ Christian	Bürger	Cap: Vorst:	75	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	677
46	PETRITSCH Thomas	Wirth	Cap: Vorst:	74	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	182
47	PERLES Erben	Bürger	Cap: Vorst:	78	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	1410
48	ZHURN Georg	Wirth	Cap: Vorst:	62	Wirthschaftsgebäude	63
48 1/2	DESMAN Jochan	Bürger	Cap: Vorst:	42	Wirthschaftsgeb. Wohngebäu.	58
49	KLEMENZHIZH Valentin	Bierbräuer	Cap: Vorst:	76	Wohngebäude	87
50	OBLACK Joseph	Bürger	Cap: Vorst:	68	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	369
51	SCHANTEL Johann	Wirth	Cap: Vorst:	69	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	410
52	BORSCHTNER Thom:	Bürger	Cap: Vorst:	70	Wohn- u. Wirthschaftsgebäude samt Hofraum	281

53	JEREB Franz	Wirth	Cap: Vorst:	71	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	449
54	PODSCHLEPP Johann	Wirth	Cap: Vorst:	73	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	976
55	SEVER Jos:	Wirth	Cap: Vorst:	72	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	492
56	VALLENTIN Franz	Handelsmann	Cap: Vorst:	64	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	48
57	Detto	detto	Cap: Vorst:	64	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	1493
58	detto	detto	Cap: Vorst:	66	Wohngebäude mit Hof und Gemüßgarten	63
59	Barmherzigen Kirche	–	Cap: Vorst:	1	Kirche	38
60	VALLENTIN Franz	Handelsmann	Cap: Vorst:	65	Wohngebäude samt Hofraum	78
61	K K Mauthaus	–	Cap: Vorst:	63	Wohngebäude samt Hofraum	72
62	ZHURN Georg	Wirth	Cap: Vorst:	62	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	713
63	KANZ Jakob	Beamter	Cap: Vorst:	61	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	218
64	K K Militarspital et Verpflegsamt	–	Cap: Vorst:	60	Spital Magazin samt Hofraum	4591 = 3 orali, 391
65	MALIZH Andreas	Bürger	Cap: Vorst:	59	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	1399
66	HOINIG Franz	Getreidhändler	Cap: Vorst:	58	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	780
67	RUDOLF Erben	Handelsmann	Cap: Vorst:	57	Wohngebäude	46
68	Detto	Detto	Cap: Vorst:	57	Wirtschaftsgebäude	38
69	Detto	Detto	Cap: Vorst:	57	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	397
70	Ursuliner Kloster	–	Cap: Vorst:	33	Kloster samt Hof	1526
71	Detto	–	Cap: Vorst:	–	Kirche	281
72	VALENZHIZH Andreas	Wirth	Cap: Vorst:	32	Wohngebäude	123
73	SMUCK Batholom:	Getreidhändler	Cap: Vorst:	31	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	160
74	WURSCHTBAUER Joseph	Handelsmann	Cap: Vorst:	30	Wohngebäude	75
75	PODERSCHIN Thomas	Bäck	Cap: Vorst:	29	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	100

PREDMESTJE GRADIŠČE

(L 74, k. o. Gradišče, 30. 11. 1825)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]			Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]		
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]	Nro. [Št.]	Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	MATTHEUSCHE Joseph	Wirth	Gradischa	42	Wohn Wirtshafts gebäude und Hof	205
2	JERINA Anton	Tischler	Gradischa	72	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	138
3	SLOVAK Joseph Erben	Weinschenk	Gradischa	43	Wohnung	55
4	Ordens Comenda	Weinschenk	Gradischa	44	Wohngeb. samt Hof	94
5	JALEN Michäl	Wirth	Gradischa	45	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	592

6	MISCHIZ Florian	Wirth	Gradischa	47 et 48	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	357
7	Detto	detto	Gradischa	47 et 48	Wirtschaftsgebäude	23
8	PODGREISCHEG Anton	Wirth	Gradischa	49	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	359
9	MARETH Michäl	Hausbesitzer	Gradischa	51	Wohngebäude	120
10	AUER Thomas	Bierbräyer	Gradischa	52	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	386
11	KLEMENTSCHITSCH Jos.	Getreidhändl.	Gradischa	53	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	513
12	KAUZ Kristian	Handelsm.	Gradischa	54	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	507
13	RUDOLPH Lorenz Erben	Hausbesitzer	Gradischa	50	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	384
14	ZWEYER Johann	Doktor	Gradischa	41	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	648
15	Landstände	–	–	13	Erziehungshaus samt Hof	445
16	DREO Josephine Erben	Hausbesitzer	Gradischa	18 19	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	650
17	BEJIAK Michäl	Handelsm.	Gradischa	17	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	958
18	MISCHITZ Florian	Wirth	Gradischa	14	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	159
19	BREJQUAR Anton	Hausbesitzer	Gradischa	15	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	70
20	ALLESCH Joseph	Hausbesitzer	Gradischa	16	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	85
21	SCHIDAN Andreas	Hausbesitzer	Gradischa	1	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	136
22	LESCHNAK Gregor	Wirth	Gradischa	2	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	209
23	Stadtmagistrat	–	–	–	Feuerlösch Deposit	31
24	KLOBUS Mathias	Bierbräyer	Gradischa	3	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	311
25	v.[on] KLOFENAU Margareth	Hausbesitz.	Gradischa	4	Wohngebäude	60
26	detto	detto	Gradischa	5	Wohngebäude samt Hof	192
27	PARDUBSKY Vinzenz	Hausbesitz.	Gradischa	6	Wohngebäude samt Hof	117
28	KLOBUS Bernhard	Hausbesitz.	Gradischa	7	Wohngebäude samt Hof	58
29	detto	detto	Gradischa	8	Wohngebäude	43
30	THUMEL Anton	Schwarzbäck	Gradischa	9	Wohngebäude samt Hof	41
31	KOLLESCH Georg	Hausbesitz.	Gradischa	10	Wohngebäude samt Hof	39
32	ROGEL Joseph	Hausbesitz.	Gradischa	11	Wohngebäude samt Hof	33
33	MICHELITSCH Franz	Hausbesitz.	Gradischa	12	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	106
34	TUNZHIZH Niklas Erben	Faßbinder	Gradischa	20	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	130
35	ORITSCHKEK Thomas	Hausbesitz.	Gradischa	21 22	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	169
36	MARKOVIZ Bernard	Hausbesitz.	Gradischa	23	Wohn- u. Wirtschaftsgebäude samt Hof	169
37	PRAJNIK Johann	Gastwirth	Gradischa	24	Wohn- u. Wirtschaftsgeb25. samt Hof	284
38	MILLIMATH Johanna	Hausbesitz.	Gradischa	25	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	116
39	ZWEYER Johann Erben	Hausbesitz.	Gradischa	27 26	Wohn- u. Wirtschaftsg. samt Hof	350

40	NABERNEK Mattheus	Hausbesitz.	Gradischa	30	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	344
41	SEUNIK Joseph	Getreidhändl.	Gradischa	31 32	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	550
42	Landstände	–	Gradischa	36	Saliter Magazin	120
43	ZENNER Anton Erben	Hausbesitzer	Gradischa	37	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	251
44	EKER Anton	Hausbesitzer	Gradischa	38	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	186
45	ASCHMAN Georg	Gärtner	Gradischa	39	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	122
46	GERMEK Martin	Faßbinder	Gradischa	40	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	249
47	ROCK Ignatz Johann	Hausbesitz	Gradischa	33	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	208
48	HOHN Heinrich	Hausbesitz	Gradischa	29	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	530
49	detto	detto	Gradischa	29	Wirtschaftsgebäude	18
50	SEUNIK Joseph	Getreidhändler	Gradischa	31 32	Stallung u. Hof	189
51	MATERNE Kristoph	Hausbesitz	Gradischa	34	Wohngebäude	25
52	SEUNIG Joseph	Hausbesitz	Gradischa	35	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	154
53	GABER Georg	Hausbesitzer	Gradischa	55	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	322
54	BRENZE Vallentin	Hausbesitzer	Gradischa	56	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	330
55	SUPPANTSCHITSCH Lukas	Hausbesitzer	Gradischa	57	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	286
56	KERSCHISCHNIG Andreas	Hausbesitzer	Gradischa	58	Wohnung Gemüßgarten u. Hof	91
57	Mauthhaus	–	Gradischa	60	Wohn- u. Wirthschaftsg. samt Hof	108
58	OSREDKAR Andreas	Hausbesitzer	Gradischa	61	Wohnung u. Hof	75
59	RIEGGER Ignaz	Rauchfankk.	Gradischa	73	Wohngebäude	63
60	OBLAK Joseph	Hausbesitz	Gradischa	71	Wohngebäude	63
61	KURMIK Johann	Hausbesitz	Gradischa	74	Wohn- u. Wirthschaftsgeb. samt Hof	96
62	SMUK Bartholomä	Hausbesitz	Gradischa	69	Wohn- u. Wirthschaftsgeb. samt Hof	224
63	BASITZER Johann	Spekhändler	Gradischa	68	Wohnung	43
64	PRAJNIK Johann	Gastwirth	Gradischa	24	Wohnung	43
65	Detto	detto	Gradischa	24	Wirtschaftsgeb.	47
66	Detto	detto	Gradischa	67	Wohnung samt Hof	141
67	OBLAK Joseph	Hausbesitzer	Gradischa	66	Wohnung samt Hof	148
68	BRAYER Blasius	Hausbesitzer	Gradischa	65	Wohngebäude	68
69	RUTTER Maria	Hausbesitzer	Gradischa	64	Wohngebäude	65
70	GARBEJ Anton	Hausbesitzer	Gradischa	63	Wohn- u. Wirthschaftsgeb. samt Hof	270
71	JANZHIZH Franz	Hausbesitzer	Gradischa	75	Wohngebäude	13
72	ULBHRIG Johann	Gastwirth	Gradischa	62	Wohn- u. Wirthschaftsgeb. samt Hof	733

TRNOVSKO PREDMESTJE

(L 303. k. o. Trnovsko predmestje, 23. 12. 1825)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]			Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]		
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]	Nro. [Št.]	Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	Pfarrkirche Tirnau	–	–	–	Kirche samt Hoff	56
2	Pfaarhof	–	Tirnau	61	Wohngebäude	199
3	BONNATSCH Franz	Holzfuhrmann	Tirnau	62	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	47
4	LAURIN Bartholome	Schiffmann	Tirnau	63	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	45
5	MATHEUSE Franz	Waarenaufll.[eger]	Tirnau	64	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	47
6	VERHAUTS Martin	Hausbesitzer	Tirnau	65	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	39
7	MALITSCH Georg	Hausbesitzer	Tirnau	67	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	44
8	LUCKETZ Georg	Hausbesitzer	Tirnau	66	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hof	63
9	PODKREISCHEG Maria	Hausbesitzer	Tirnau	68	Wohngebäude samt Hof	66
10	SUHADOBNIG Jacob	Hausbesitzer	Tirnau	74	Wohn-und Wirtschaftsgebäude und Mühle	60
11	TERTNIG Math.	Hausbesitzer	Tirnau	73	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	136
12	BRESQUAR Barth.	Hausbesitzer	Tirnau	72	Wohngebäude	39
13	MARINKA Anton	Hausbesitzer	Tirnau	71	Wohngebäude samt Hoff	111
14	ZÖRRER Micha	Holzfuhrmann	Tirnau	70	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	72
15	MITSCHITSCH Florian	Hausbesitzer	Vorstadt Gradischa	14	Wirtschaftsgebäude samt Hoff	264
16	BEJLEJ Mathia	Hausbesitzer	Tirnau	69	Wohngebäude samt Hoff	52
17	DOBERLETH Mathia	Waarenaufleger	Tirnau	31	Wirtschaftsgebäude	42
18	PODKREISCHEG Johann	Hausbesitz	Krakau	17	Wirtschaftsgebäude	40
19	JERINA Anton	Hausbesitz	Krakau	–	Wirtschaftsgebäude	37
20	WOUN Georg	Hausbesitz	Tirnau	51	Wohngebäude	35
21	JERRINA Lukas	Holzfuhrman	Tirnau	52	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	60
22	ROGEL Thommas	Hausbesitzer	Tirnau	53	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	183
23	SKOF Jakob	Hausbesitzer	Tirnau	54	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	180
24	KANNIA Jacob	Hausbesitzer	Tirnau	55	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	177
25	BOLTISCH Joseph	Hausbesitzer	Tirnau	56	Wohn-und Wirtschaftsgebäude	31
26	DOBERLETH Johann	Hausbesitzer	Tirnau	57	Wohngebäude	22
27	BOKAUSCHEG Lorenz	Schiffmann	Tirnau	58	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	110
28	BRANZEL Martin	Schiffmann	Tirnau	59	Wohngebäude	26
29	WERBITZ Michal	Hausbesitzer	Tirnau	60	Wohngebäude	67
30	THOMZ Casper	Hausbesitzer	Tirnau	1	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	75
31	THOMZ Jacob	Hausbesitzer	Tirnau	2	Wohngebäude samt Hoff	30
32	THOMZ Joh.	Hausbesitzer	Tirnau	3	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	59
33	KIKER Helena	Hausbesitzer	Tirnau	4	Wohn-und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	278
34	UTSCHACK Johann	Schiffmann	Tirnau	5	Wohngebäude samt Hoff	83
35	MÄYERHOLD Teresia	Hausbesitzer	Tirnau	6	Wohngebäude samt Hoff	78
36	SELLAN Johann	Schiffmann	Tirnau	7	Wohngebäude samt Hoff	78
37	PAULIN Thomas	Hausbesitz	Tirnau	8	Wohngebäude samt Hoff	59

38	PODKREISCHECK Maria	Hausbesitz	Tirnav	9	Wohngebäude samt Hoff	89
39	PERDAN Jakob	Hausbesitz	Tirnav	10	Wohngebäude samt Hoff	66
40	DOLLENZ Elisabeth	Hausbesitz	Tirnav	11	Wohngebäude	37
41	LUKEG Jos.	Hausbesitzer	Tirnav	12	Wohngebäude	44
42	KOMMAR Jakob Erben	Hausbesitzer	Tirnav	13	Wohngebäude samt Hoff	129
43	KOTHNIG Georg	Hausbesitzer	Tirnav	14	Wohngebäude	93
44	BREJKUAR Franz	Schiffmann	Tirnav	15	Wohngebäude samt Hoff	113
45	PREPELUH Vallentin	Schiffmann	Tirnav	16	Wohngebäude samt Hoff	172
46	DOBERLETH Barth.	Weinschänk	Tirnav	17	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	126
47	LAURIN Georg	Schiffmann	Tirnav	20	Wohn- und Wirtschaftsgebäude	50
48	UTSCHAK Michal	Schiffmann	Tirnav	21	Wohngebäude samt Hoff	89
49	BREJKUAR Lorenz	Schiffmann	Tirnav	22	Wohngebäude samt Hoff	76
50	VIDITZ Jakob	Hausbesitzer	Tirnav	23	Wohngebäude samt Hoff	41
51	PISAK Johann	Warenaufleger	Tirnav	24	Wohngebäude	37
52	PODKREISCHEG Johann	Warenaufleger	Tirnav	25	Wohngebäude samt Hoff	66
53	LAJSER Johann	Hausbesitz	Tirnav	26	Wohngebäude	24
54	PODKREISCHEG Joseph	Warenaufleger	Tirnav	27	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	76
55	PODKREISCHEG Franz	Hausbesitzer	Tirnav	28	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	73
56	NOVAK Martin	Holzfurman	Tirnav	29	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	168
57	TSCHEPONN Jakob	Schiffmann	Tirnav	30	Wohn- und Wirtschaftsgebäude	63
58	DOBERLETH Casper	Warenaufleger	Tirnav	31	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	112
59	PODKRESCHEG Jos.	Warenaufleger	Tirnav	32	Wohngebäude samt Hoff	146
60	DEBEUTZ Andre	Grundbesitzer	Tirnav	33	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	73
61	TERTNIG Joh.	Hausbesitzer	Tirnav	34	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	48
62	BRESKUAR Joh.	Schiffmann	Tirnav	35	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	56
63	BRESKUAR Jos.	Schiffmann	Tirnav	36	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	49
64	PREPELUCH Elisabeth	Schiffmann	Tirnav	37	Wohngebäude samt Hoff	52
65	STARABASCHNIG Ant.	Hausbesitzer	Tirnav	38	Wohngebäude samt Hoff	42
66	SELLAN Anton	Schiffmann	Tirnav	39	Wohngebäude samt Hoff	49
67	BOKAUSCHEG Math.	Schiffmann	Tirnav	40	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	103
68	SUCHADOBNIG And.	Hausbesitzer	Tirnav	41	Wohngebäude samt Hoff	123
69	UTSCHAG Johann	Hausbesitzer	Tirnav	42	Wohngebäude samt Hoff	73
70	BRESKUAR Jakob	Schiffmann	Tirnav	43	Wohngebäude samt Gemüßgarten	52
71	GOLLI Maria	Withwe	Tirnav	44	Wirtschaftsgebäude samt Hof	18
72	Detto	detto	Tirnav	44	Wohngebäud	38
73	BOKAUSCHEG Elisabeth	Withwe	Tirnav	45	Wohngebäud	36
74	Magistradt Laybach	–	Tirnav	49	Wohngebäud	41
75	WERHOUTZ Simon	Holzfurmann	Tirnav	50	Wohn- und Wirtschaftsgebäude	33
76	Magistradt Laybach	–	–	–	Ziegelhütte	70
77	Detto	–	–	–	Ziegeloffen	46
78	MATHOU Anton	Hausbesitzer	Tirnav	48	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	108
79	MATHEUS Andre	Hausbesitzer	Tirnav	47	Wohngebäude samt Hoff	99
80	Magistradt Laybach	–	–	–	Ziegelhütte und Hoffraum	681

81	KIKER Johann	Handelsmann	Tirnav	46	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffraum	428
82	RUSZ Reimund	Beamter	Tirnav	77	Ziegelhütte	234
83	Detto	detto	Tirnav	–	Ziegelhütte samt Hoff	330
84	Detto	detto	Tirnav	–	Ziegelhütte samt Hoff	52
85	Detto	Detto	Tirnav	77	Wohngebäude	65
86	BRITZEL Mathia	Hausbesitz	Tirnav	19	Wohngebäude	79
87	LAURIN Joseph	Schiffmann	Tirnav	18	Wohngebäude	81
88	JORAS Martin	Wasenmeister	Tirnav	75	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffraum	516
89	Magistrat Laybach	–	–	–	Wohngebäude	31
90	Detto	–	–	–	Ziegelhütte samt Hoffraum	2392 (1 oral, 792)
91	BAUER Johann	Rothgerber	Sct Peter Vorstadt	11	Wohngebäude	32
92	PLESCH Martin	Gastwirth	Tirnav	80	Wohngebäude	73
93	TSCHURN Jakob	Gastwirth	Brundorf	–	Wohngebäude	65

KRAKOVSKO PREDMESTJE

(L 122, k. o. Krakovsko predmestje, 30. 11. 1825)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]				Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]	
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]	Nro. [Št.]	Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	KANDUTSCH Kaspar	Handels. [Kaufmann in Laybach]	Stadt Laibach	260	Wirtschaftsgebäude	54
2	LAURIN Franz	Wirth	Krakau	27	Wohngebäude et Hof	75
3	TSCHERNE Thomas	Hausbes.	Krakau	28	Wohngebäude und Hof	70
4	KAPPEL Mathias	Hausbes.	Krakau	29	Wohngeb.	19
5	WERBITZ Paul	Hausbes.	Krakau	30	Wohnung Wirtschaftsgeb. samt Hof	85
6	TSCHESLESCHNIG Anton	Hausbes.	Krakau	33	Wohngebäude	21
7	DOLLINER Andreas	Hausbes.	Krakau	32	Wohngebäude	13
8	SCHAGER Michael	Hausbes.	Krakau	31	Wohngebäude und Gemüßgarten	35
9	KOGOUSCHEK Bartl.	Hausbes.	Krakau	34	Wohnung und Wirtschaftsgeb. et Hof	49
10	BACH Kaspar	Hausbes.	Krakau	35	Wohnung und Hof	34
11	PLECHAN Matth.	Hausbes.	Krakau	36	Wohnung, Hof und Gemüßg.	124
12	TOMZ Martin	Hausbes.	Krakau	38	Wohnung und Hof	54
13	WESLAN Thomas	Hausbes.	Krakau	37	Wohnung	20
14	DOBERLETH Jakob	Hausbes.	Krakau	39	Wohngebäude et Hof	108
15	KOMAR Johann	Hausbes.	Krakau	40	Wohngebäude und Hof	79
16	BACH Matthäus Erben	Hausbes.	Krakau	42	Wohngebäude et Hof	48
17	GOLLY Franz	Hausbes.	Krakau	41	Wohngeb. und Hof	51
18	DOBERLETH Johann	Hausbes.	Krakau	43	Wohngebäude et Hof	70
19	Magistrat Laibach	–	–	–	Feuerlösch	19
20	TSCHESLESCHNIK Florian	Hausbes.	Krakau	44	Wohngebäude et Hof	117
21	DOBERLETH Jakob	Hausbes.	Krakau	39	Wirtschaftsgeb.	45
22	KOß Anton	Hausbes.	Krakau	45	Wohnung	36

23	PERDAN Sebastian	Hausbes.	Krakau	46	Wohngebäude et Hof	42
24	NOVAK Lukas	Hausbes.	Krakau	47	Wohngebäude und Hof	49
25	SLANOVIZ ANTON	Hausbes.	Krakau	48	Wohngebäude und Hof	44
26	KLOPZHER Joseph	Hausbes.	Krakau	49	Wohngebäude und Hof	43
27	ZHERNE Anton	Hausbes.	Krakau	50	Wohngebäude und Hof	45
28	MARTINZ Jakob	Hausbes.	Krakau	51	Wohngebäude und Hof	68
29	KOSCHIER Matthäus	Hausbes.	Krakau	52	Wohngebäude und Hof	65
30	GRILZ Anton	Hausbes.	Krakau	26	Wohngebäude und Hof	48
31	PERDAN Franz	Hausbes.	Krakau	25	Wohngebäude und Hof	69
32	TSCHERNE Barthelme	Hausbes.	Krakau	24	Wohngebäude und Hof	60
33	NOVAK Jakob	Hausbes.	Krakau	23	Wohngebäude und Hof	69
34	TSCHERNE Paul	Hausbes.	Krakau	22	Wohngebäude und Hof	56
35	GRILZ Johann	Hausbes.	Krakau	21	Wohngebäude und Hof	79
36	PODKRAISCHEG Paul	Hausbes.	Krakau	20	Wohngeb. und Hof	79
37	MARINKA Valentin	Hausbes.	Krakau	19	Wohnng. und Hof	94
38	GORSCHITSCH Joseph	Hausbes.	Krakau	18	Wohnng. und Hof	66
39	PODKREISCHEG Johann	Hausbes.	Krakau	17	Wohn- und Wirthschaftsgeb. und Hof	165
40	PODKREISCHEG Matthias	Hausbes.	Krakau	16	Wohngeb. und Hof	45
41	HOZHEVAR Anton	Hausbes.	Krakau	15	Wohngeb. und Hof	45
42	HRENN Georg	Hausbes.	Krakau	14	Wohngeb. und Hof	43
43	TERTNIK Martin	Hausbes.	Krakau	13	Wohngeb. und Hof	34
44	GRAD Johann	Hausbes.	Krakau	12	Wohn- und Wirthschafts. samt Hof	58
45	HRENN Matthäus	Hausbes.	Krakau	11	Wohnung und Hof	48
46	SLANOVIZ Georg	Hausbes.	Krakau	10	Wohnung und Hof	58
47	MISCHIZ Florian	Hausbes.	Krakau	9	Wohngeb. samt Hof	54
48	MATTHEUSCHE Franz	Hausbes.	Krakau	8	Wohngeb. samt Hof	28
49	STÖCKL Matthäus	Hausbes.	Krakau	3	Wohngeb. und Gemüßgarten	46
50	JERINA Anton	Hausbes.	Krakau	2	Wohngebäude	117
51	ZIBAUNIK Peter	Hausbes.	Krakau	4	Wohngebäude et Hof	11
52	MRAK Lukas	Hausbes.	Krakau	5	Wohngeb. und Hof	231
53	Ordens Commenda	–	–	180	Soliter Magazin	46
54	detto	–	–	180	Wirthschaftsgebäude	133
55	MATTHEUSCHE Matthäus	Hausbesitzer	Krakau	6	Wohngeb. und Hof	57
56	PERKO Johann	Hausbesitzer	Krakau	7	Wohngeb. und Hof	29
57	NOVAK Bartl.	Hausbesitzer	Krakau	75	Wohngeb. und Hof	55
58	TSCHESLESCHNIK Anna	Hausbesitzer	Krakau	53	Wohngeb. und Hof	68
59	FLIß Johann	Hausbesitzer	Krakau	54	Wohngebäude	27
60	MILCHER Barth.	Hausbesitzer	Krakau	55	Wohngeb. und Hof	77
61	TSCHERNE Thomas	Hausb.	Krakau	56	Wohn- und Wirthschaftsgeb. et Hof	84
62	PAISAR Joseph	Hausb.	Krakau	57	Wohn- und Wirthschaftsgeb. et Hof	91
63	SEITZ Lukas	Hausb.	Krakau	59	Wohn- und Wirthschaftsgeb. samt Hof	99
64	TOMZ Simon	Hausb.	Krakau	60	Wohngeb. samt Hof	58
65	STIBIL Kasper	Hausb.	Krakau	61	Wohnung	38
66	TOMZ Lorenz	Hausb.	Krakau	62	Wohngeb. samt Hof	90
67	DOBERLETH Franz	Hausb.	Krakau	63	Wohn- und Wirthschaftsgeb. samt Hof	95
68	PERDAN Simon	Hausb.	Krakau	65	Wohngebäude	61
69	DEBEUZ Kasper	Hausb.	Krakau	66	Wohn- und Wirthschafts.	86
70	detto	Hausb.	Krakau	67	Wohngebäude	42
71	MAROTH Michael	Hausb.	Krakau	68	Wohngebäude	43

72	KOMAR Jakob	Hausb.	Krakau	69	Wohngeb.	33
73	DIMITZ Ignaz	Hausb.	Krakau	70	Wohn- und Wirthschafts. und Hof	52
74	HRENN Georg	Hausb.	Krakau	71	Wohn- und Wirthschafts. et Hof	63
75	RADONI Johann	Hausb.	Krakau	72 et 73	Wohn- und Wirthschafts. und Hof	66
76	PAULIN Thomas	Hausb.	Krakau	74	Wohn- und Wirthschafts. und Hof	79
77 ¹⁰⁴	Lucas MRAK ZIBAUNIK Peter	Hausb.	Krakau	No. 5 4	Hofraum	28

KARLOVŠKO PREDMESTJE

(L 101 k. o. Karlovško predmestje, 20. 12. 1825)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]				Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]	
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]	Nro. [Št.]	Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	SAMAJSKA Franziska	Gutsbesitzerin	Karlstädter Vorstadt ¹⁰⁵	1	Wirtschaftsgebäude ¹⁰⁶	254
2	GLOBOTSCHNIG Katharina	Inspektorswitwe	Karl. Vor.	2	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	118
3	TSCHERNITZ Bathelmä	Hausbesitzer	Karl. Vor.	3	Wohngebäude	29
4	TSCHERNITZ Franz	Wundarzt	Karl. Vor.	4	Wohngebäude	68
5	detto	Detto	Karl. Vor.	5	Wohngebäude	53
6	BABNIG Gertraud	Hausbesitzer.	Karl. Vor.	6	Wohngebäude	53
7	KRAMMER Jakob	Hausbesitzer	Karl. Vor.	7	Wohngebäude	50
8	WAJSER Franz	Hafner	Karl. Vor.	8	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hof	310
9	ACHLIN Matheus	Hausbesitzer	Karl. Vor.	9	Wohngebäude	27
10	Detto	detto	Karl. Vor.	9	Wirtschaftsgebäude	8
11	SUPANTSCHITSCH Jakob	Hausbesitzer	Karl. Vor.	10	Wohngebäude samt Hof	44
12	WARJSER Franz	Hausbesitzer	Karl. Vor.	8	Wirtschaftsgebäude	37
13	LUSCHER Nikolaus	Hausbesitzer	Karl. Vor.	11	Wohngebäude	56
14	SABITZ Andreas	Schuster	Karl. Vor.	12	Wohngebäude	63
15	ROITSCH Mathias	Metzger	Karl. Vor.	15	Wirtschaftsgeb.	54
16	PERJATU Andreas	Hausbesitzer	Karl. Vor.	13	Wohngebäude	38
17	NOWAK Valentin	Schwarzbäcker	Karl. Vor.	14	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	89
18	ROITSCH Mathias	Metzger	Karl. Vor.	15	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	113
19	GRANDEJSO Dominik	Wagner	Karl. Vor.	16	Wohngeb. samt Hof	131
20	v[on] EHRENBURG Joseph	Baron	Stadt Laibach	237	Wirtschaftsgebäude	46
21	LENARDSCHITSCH Anton	Bauer	Karl. Vor.	17	Wohngebäude samt Hof	55
22	SCHIWITZ Jakob	Bauer	Karl. Vor.	18	Wohngebäude samt Hof	68
23	JESENKO Joseph	Riemer	Stadt Laibach	161	Wirtschaftsgebäude	51

¹⁰⁴ Parcela je dopisana.

¹⁰⁵ V nadaljevanju objave je okrajšano: Karl. Vor.

¹⁰⁶ Očitno je pomotoma izpuščeno stanovanjsko poslopje (Wohngebäude).

24	HOFFMANN Walthasar	Uhrmacher	Stadt Laibach	131	Wirtschaftsgebäude	12
25	RUDA Franz	Seifensieder	Karl. Vor.	19	Wirtschaftsgebäude	17
26	Detto	detto	Karl. Vor.	19	Wohngebäude	117
27	DOLENZ Jakob	Wirth	Karl. Vor.	20	Wohngebäude samt Hof	169
28	Detto	detto	Karl. Vor.	20	Wirtschaftsgeb.	22
29	MOOS Anna	Rauch-fangkehrerin	Stadt Laibach	135	Wirtschaftsgebäude	26
30	WESLAI Franc	Bäck	Stadt Laibach	310	Wirtschaftsgebäude	37
31	KRISCHANEGG Simon	Beamte	Karl. Vor.	21	Wohngebäude	7
32	Detto	Detto	Karl. Vor.	21	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	1757 (1 oral, 157)
33	Kaijs. König. Aerarial	–	–		Wasser Mauthhaus	34
34	HABITSCH Franz	Bauer	Hühnerdorf	14	Wohngebäude samt Hof	63
35	RUDA Franz	Seifensieder	Karl. Vor.	15	Wohngebäude	39
36	detto	Detto	Karl. Vor.	15	Wirtschaftsgebäude	32
37	KOSCHAG Franz	Bauer	Hühnerdorf	13	Wohngebäude	36
38	SKERBINA Jakob	Bauer	Hühnerd.	12	Wohngebäude	23
39	SDESCHAR Gregor	Zimmermann	Hühnerd.	11	Wohngebäude	31
40	Kais. Königl.	–	Laibach ¹⁰⁷	7	Mauthhaus	63
41	WUK Andreas	Hausbesitzer	Hühnerdorf	10	Wohngebäude	90
42	MAHRN Sebastian	Hausbesitzer	Hühnerd.	9	Wohngebäude samt Hof	91
43	KRETSCH Franz	Hausbesitzer	Hühnerd.	8	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	120
44	ERSCHEN Jakob	Sadtler	Hühnerd.	6	Wohngebäude	38
45	BLAS Franz	Hausbesitzer	Hühnerd.	5	Wohngebäude samt Hof	95
46	Detto	Detto	Hühnerd.	5	Wirtschaftsgeb. samt Hof	69
47	KOZIAN Johann	Bauer	Hühnerd.	17	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	176
48	Detto	Detto	Hühnerd.	17	Wohngebäude	44
49	BLAGAI Johann	Graf	Hühnerd.	2 et 3	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	808
50	Detto	Detto	Hühnerd.	2 et 3	Wirtschaftsgebäude	9
51	Detto	Detto	Hühnerd.	2 et 3	Glashaus	15
52	STERLEKER Johann	Bauer	Hühnerd.	1	Wohn- u. Wirtschaftsgeb. samt Hof	180
53	MEDITSCH Georg	Bauer	Stefansdorf	28	Wirtschaftsgebäude	57
54	BRESLER Thorothea	Wittwe	Laibach	33	Wirtschaftsgebäude	16
55	FEICHLER Johann	Bierbrauer	Laibach	46	Wirtschaftsgebäude	25

POLJANSKO PREDMESTJE

(L 211, k. o. Poljansko predmestje, 30. 5. 1827)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]			Nro. [Št.]	Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]	
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]		Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	Magistrat Laibach	–	Laibach	1	Fleischbank	129
2	KRISCHANEG Simon	Beamter	Pollana	1	Wohngebäude samt Hof	127
3	RAMUTHA Augustin	Beamter	Pollana	2	Wohngebäude samt Hof	63
4	SCHIDAN Franz	Getreidhändler	Pollana	3	Wohngebäude samt Stall und Hof	365

¹⁰⁷ Prav: Hühnerdorf.

5	GORIUP Joseph	Lederer	Pollana	4	Wohngebäude	59
6	MERCHER Johann	Wirth	Pollana	5	Wohngebäude	36
7	LUKMAN Andreas	Hausbesitzer	Pollana	6	Wohngebäude	47
8	Detto	Detto	Pollana	6	Stall samt Hof	86
9	MERCHER Johann	Wirth	Pollana	5	Wohngebäude samt Hof	56
10	STROY Joseph	Kramer	Laibach	3	Wirtschaftsgebäude	18
11	WUTTI Franz	Tischler	Pollana	7	Stall	12
12	detto	Detto	Pollana	7	Wohngebäude	58
13	HEBATH Georg	Weber	Pollana	8	Wohngebäude	36
14	TABOURE Johann	Wundarzt	Pollana	9	Wohngebäude	70
15	SCHITTNIG Andreas	Wachszieher	Pollana	85	Wohngebäude samt Stall und Hof	247
16	detto	Detto	Pollana	85	Wirtschaftsgebäude	80
17	MARINKA Anton	Hausbesitzer	Pollana	10	Wohngebäude	57
18	GESTRIN Joseph	Färber	Pollana	11	Wohngebäude samt Stall und Hof	112
19	WINKLER Joseph	Seifensieder	Pollana	12	Wohngebäude samt Stall und Hof	320
20	LEBEN Bernhard	Tuchscherer	Pollana	13	Wohngebäude samt Stall und Hof	288
21	KLARMAN Joseph	Maurer	Pollana	14	Wohngebäude samt Hof	132
22	VALLENTIN Joseph	Wirth	Pollana	16	Wohngebäude samt Stall und Hof	166
23	BABNIG Jakob	Lederer	Pollana	17	Wohngebäude samt Stall und Hof	143
24	MOLLAUTZ Anton	Hausbesitzer	Pollana	18	Wohngebäude samt Hof	110
25	BERNOTH Johann	Lederhändler	Pollana	19	Wohngebäude samt Hof	73
26	AUJSITZ Joseph	Hausbesitzer	Pollana	20	Wohngebäude samt Stall und Hof	133
27	OKORN Urban Erben	Farber	Pollana	21	Wohngebäude samt Stall und Hof	260
28	HOTSCHEVER Anton	Weinwirth	Pollana	22	Wohngebäude samt Stall und Hof	182
29	KLEMENZ Mathias	Weinwirth	Pollana	23	Wohngebäude samt Stall und Hof	601
30	TSCHERNE Martin	Speckhandler	Pollana	25	Wohngebäude	61
31	LAITNER Franz	Verwalter	Pollana	26	Wohngebäude samt Hof	103
32	MOSKRITZ Anton	–	St. Peter Vorstadt	32	Wohngebäude samt Stall und Hof	120
33	WEJSLEY Elisabeth	Hausbesitzerin	Pollana	27	Wohngebäude samt Hof	63
34	BELLIN Franz	Hausbesitzer	Pollana	28	Wohngebäude	27
35	Detto	Detto	Pollana	28	Wirtschaftsgebäude	12
36	FEICHTER Johann	Bierbräuer	Pollana	29	Wirtschaftsgebäude	62
37	Detto	Detto	Pollana	29	Wohngebäude samt Stall und Hof	225
38	JANESCHITSCH Martin	Schwarzbäck	Pollana	30	Wohngebäude samt Stall und Hof	156
39	FEICHTER Johann	Bierbräuer	Pollana	31	Wohngebäude samt Hof	65
40	A[c]kerbau Gesellschaft	–	Pollana	35	Wohngebäude samt Stall und Hof	73
41	A[c]kerbau Gesellschaft	–	Pollana	35	Stall	71
42	GADNER Jakob Erben	Hausbesitzer	Pollana	36	Wohngebäude samt Stall und Hof	151
43	Detto	detto	Pollana	36	Stall	80
44	BELLIN Anton	Hausbesitzer	Pollana	37	Wohngebäude samt Stall und Hof	130
45	VERCHOUTZ Lorenz	Hausbesitzer	Pollana	38	Wohngebäude samt Hof	91
46	KALLAN Bartholomeus	Zimmermann	Pollana	39	Wohngebäude samt Hof	51

47	VERCHOUTZ Lorentz	Hausbesitzer	Pollana	40	Wohngebäude	47
48	Detto	Detto	Pollana	40	Dreschboden	36
49	KLEMENTSCHITSCH Helena	Hausbesitzer	Pollana	41	Dreschboden	28
50	Detto	Detto	Pollana	41	Wohngebäude samt Stall und Hof	110
51	MARTERNIG Georg	Hausbesitzer	Pollana	42	Wohngebäude samt Stall und Hof	180
52	SLAPITSCH Gasper	Hausbesitzer	Pollana	43	Wohngebäude samt Hof	232
53	ARBAJEUILLE Franziska	Hausbesitzer	Pollana	45	Wohngebäude samt Stall und Hof	198
54	Detto	Detto	Pollana	46	Wohngebäude	21
55	PAUSCHEG Franz	Wirth	Pollana	47	Wohngebäude samt Stall und Hof	112
56	TERSINER Joseph	Hausbesitzer	Pollana	48	Wohngebäude samt Stall und Hof	144
57	Detto	Detto	Pollana	48	Dreschboden	32
58	JEUNIKER Lukas	Hausbesitzer	Pollana	49	Dreschboden	37
59	Detto	Detto	Pollana	49	Wohngebäude samt Stall und Hof	161
60	Freyin LICHTENTHURN Katharina	Hausbesitzerin	Pollana	50	Wohngebäude	47
61	Detto	Detto	Pollana	51	Wohngebäude samt Stall und Hof	336
62	GORY GEorg	Wirth	Pollana	52	Wohngebäude samt Stall und Hof	201
63	VIDITZ Franz	Hausbesitzer	Pollana	53	Wohngebäude samt Stall und Hof	368
64	Detto	Detto	Pollana	53	Dreschboden	38
65	Detto	Detto	Pollana	53	Wirtschaftsgebäude	28
66	VOGOU Maria	Handelsfrau	Pollana	54	Wohngebäude samt Stall und Hof	336
67	LEDERVASCH Nikolaus	Kaufman	Pollana	55	Wohngebäude	40
68	Detto	detto	Pollana	55	Wohngebäude	113
69	detto	detto	Pollana	55	Stall	7
70	detto	detto	Pollana	55	Stall mit Hof	46
71	MULLY Georg	Hausbesitzer	Pollana	56	Wohngebäude samt Hof	153
72	HOMAN Silvester	Wachszieher	Pollana	57	Wohngebäude samt Stall und Hof	204
73	INGLITSCH Johann	Hausbesitzer	Pollana	58	Wohngebäude samt Stall und Hof	120
74	JANEJSITSCH Abdeas	Getreidhandler	Pollana	59	Wohngebäude samt Stall und Hof	225
75	v[on] GANDIN Venzeslaus	Beamter	Pollana	60	Wohngebäude samt Stall und Hof	268
76	GROSCHER Martin	Weinhandler	Pollana	61	Wohngebäude samt Stall und Hof	280
77	Magistratt Laibach	–	Laibach	1	Markthütten	105
78	REITZI Joseph	Schneider	Pollana	62	Wohngebäude	81
79	ROITZ Johann	Pulherverschleiß	Pollana	63	Wohngebäude	48
80	FRANZ Lorenz	–	Pollana	64	Wohngebäude	30
81	REITZI Joseph	Schneider	Pollana	65	Wohngebäude	18
82	SMOLLE Martin	Schuster	Pollana	66	Wohngebäude	29
83	PRESTERL Ignatz	Beamter	Pollana	67	Wohngebäude samt Stall und Hof	120
84	TOMITSCH Simon	Bürstenbinder	Pollana	68	Wohngebäude samt Hof	120
85	ACHLIN Georg	Weißbäck	Pollana	69	Wohngebäude samt Hof	106
86	HEJS Anton	Sattlermeister	Laibach	17	Wirtschaftsgebäude	42

87	JANESCHITSCH Andreas	Getreidhand.	Pollana	59	Dreschboden	6
88	LEDERVASCH Nikolaus	Kaufmann	Pollana	55	Dreschboden	26
89	DOBERLETH Johann Erben	Lederhändler	Pollana	77	Wohngebäude	58
90	FOCH Andreas	Schneider	Pollana	70	Wohngebäude samt Stall und Hof	130
91	DOBERLETH Johan Erben	Lederhändler	Pollana	77	Wohngebäude Ruin	47
92	KOSINA Georg	Schuster	Pollana	72	Wohngebäude samt Hof	87
93	WELLE Georg	Hausbesitzer	Pollana	73	Wohngebäude samt Stall und Hof	100
94	Schießstatt	–	Pollana	76	Schießstatt	240
95	detto	–	Pollana	76	Wirtschaftsgebäude	10
96	v[on] SCHEUCHEN- STUHL Anton	Fiscus et Gubernialrath	Pollana	74	Wohngebäude	48
97	detto	detto	Pollana	75	Wohngebäude samt Stall und Hof	147
98	Magistrat Laibach	–	Pollana	78	Wohngebäude Stall samt Hof	261
99	RASTNER Johann	Hafner	Pollana	79	Wohngebäude samt Stall und Hof	305
100	GRAFF Johann	Goldarbeiter	Pollana	80	Wohngebäude samt Hof	63
101	SMREKAR Bartholomeus	Maurer	Pollana	81	Stall	30
102	detto	Detto	Pollana	81	Wohngebäude	38
103	SOBITZ Primus	Maurer	Pollana	82	Wohngebäude	37
104	KREGAR Georg	Zimmermann	Pollana	83	Wohngebäude	45
105	MELINZ Mathias	Zimmermann	Pollana	84	Wohngebäude	33

ŠENTPETERSKO PREDMESTJE

(L 193, k. o. Predmestje Sv. Petra, 15. 12. 1825)

Nro. in der Mappe [Št. na mapi]	Des Eigenthümers [Lastnikovi]				Der Häuser und Gebäude [Hiš in zgradb]	
	Vor und Zuname [Ime in priimek]	Stand [Stan]	Wohnort [Bivališče]	Nro. [Št.]	Gattung [Vrsta]	Quad. Klafter [Kvad. sežn.]
1	BERNBACHER Ignaz	Kaufmann	St: Peters Vorst.	146	Gewölbb	12
2	WUZHAR Johann	Kaufmann	St: Peters Vorst.	47	Gewölbb	11
3	JAKLITSCH Chatarina	Wittwe	St: Peters Vorst.	1	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	161
4	MAYER Joseph	Apotheker	St: Peters Vorst.	2	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	270
5	STEINMETZ Johann	Weisgärber	St: Peters Vorst.	3	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	102
6	SELLAN Primus	Getreidhändler	St: Peters Vorst.	4	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	76
7	JANESCH Franz	Rothgärber	St: Peters Vorst.	5	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	82
8	Detto	Detto	St: Peters Vorst.	6	Wohn- und Wirtschaftsgebäude	93
9	KUPITSCH Andreas	Färber	St: Peters Vorst.	7	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	90
10	Detto	Detto	St: Peters Vorst.	8	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	93
11	HOMBER Thomas	Bierbrauer	St: Peters Vorst.	9	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	142

12	GERBER Georg	Hutmacher	St: Peters Vorst.	10	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	108
13	BAUER Rochus	Rothgärber	St: Peters Vorst.	11	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	117
14	BAUER Johann	Rothgärber	St: Peters Vorst.	12	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	148
15	DITTEL Vinz.	Rothgärber	St: Peters Vorst.	13	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	80
16	KLEMENZHIZH Simon	Rothgärber	St: Peters Vorst.	14	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	137
17	ABSETZ Gertraud	Wittwe	St: Peters Vorst.	15	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr. u. G: G:	91
18	SUPANN Lukas	Bezirkscomissär	St: Peters Vorst.	16	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	115
19	BENAZZI Peter	Seifensieder	St: Peters Vorst.	17	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	170
20	Detto	detto	St: Peters Vorst.	18	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	130
21	THOMAN Peter	Bauer	St: Peters Vorst.	20	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr. u. G: G:	87
22	ZHERNE Simon	Polir	St: Peters Vorst.	21	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	77
23	GRILL Carl	Bürger	St: Peters Vorst.	22	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	218
24	DOBRAUZ Joseph	Krämer	St: Peters Vorst.	23	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	174
25	MAIDITSCH Caspar	Bauer	St: Peters Vorst.	24	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofraum	214
26	ABRACHAM Joseph	Schuster	St: Peters Vorst.	25	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofraum u. Gemüßgarten	61
27	SCHLITZER Johann	Anstreicher	St: Peters Vorst.	26	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	109
28	RUTSCHIGAI Lorenz	Bauer	St: Peters Vorst.	27	Wohn- und Wirtschaftsgebäude	109
29	SCHULLER Johann	Mezger	St: Peters Vorst.	28	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	107
30	ZIEGLER Jos.	Riemer	St: Peters Vorst.	29	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	130
31	PAUSCHEG Lucas	Maurer	St: Peters Vorst.	30	Wohngebäude samt Hofr.	100
32	DIMNICK Johann	Maurer	St: Peters Vorst.	31	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	73
33	MOSCHKERZ Anton	Maurer	St: Peters Vorst.	32	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	98
34	BLAß Lorenz	Maurer	St: Peters Vorst.	33	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	93
35	SLIVITZ Georg	Wirth	St: Peters Vorst.	34	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	77
36	LUKMANN Andr.	Bürger	St: Peters Vorst.	35	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	151
37	PEROUSCHEK Johann	Bauer	St: Peters Vorst.	36	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	151
38	WELLIZH Lukas	Bauer	St: Peters Vorst.	37	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	87
39	Schillingisches Benefic:	–	St: Peters Vorst.	38	Wohn- und Wirtschaftsgebäude	163
40	Küsterey	–	St: Peters Vorst.	40	Wohngebäude	41
41	k. k. Militär Kasern	–	St: Peters Vorst.	39	Kasern samt Hofr.	2505 (1 oral, 905)
42	St. Petters	–	St: Peters Vorst.		Kirche	309

43	REBUL Franz	Wirth	St: Peters Vorst.	41	Wohngebäude samt Hofr.	94
44	Bistum Laibach	–	St: Peters Vorst.	42	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	1093
45	DIMNIK Math:	Bauer	St: Peters Vorst.	43	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	196
46	SIRNECK Math:	Bauer	St: Peters Vorst.	44	Wohngebäude	66
47	RITAINE Helena	Krämer	St: Peters Vorst.	45	Wohngebäude	54
48	DOBNIKER Math:	Fligelschütz	St: Peters Vorst.	46	Wohngebäude samt Hofr:	145
49	GARDINA Georg	Fligelschütz	St: Peters Vorst.	47	Wohngebäude	114
50	ZIEGLER Urbann	Fligelschütz	St: Peters Vorst.	48	Wohngebäude	32
51	KLEMEN Johann	Nadler	St: Peters Vorst.	49	Wohngebäude samt Hofr:	28
52	JANESCHITSCH Johann	Bauer	St: Peters Vorst.	50	Wirtschaftsgebäude	16
53	Detto	detto	St: Peters Vorst.	50	Wohngebäude samt Hoff:	46
54	BABNIK Mihael	Bauer	St: Peters Vorst.	51	Wohngebäude samt Hofr:	65
55	Detto	Detto	St: Peters Vorst.	51	Wirtschaftsgebäude	23
56	GERDINA Lorenz	Bauer	St: Peters Vorst.	52	Wohngebäude samt Hof:	68
57	WELLISCH Math:	Zimmermann	St: Peters Vorst.	53	Wohngebäude samt Hoff:	47
58	SIVITZ Anton	Bauer	St: Peters Vorst.	54	Wohngebäude samt Hof:	56
59	STREIBL Math.	Metzger	St: Peters Vorst.	55	Wohngebäude samt Hof:	88
60	MLAKAR Thomas	Fligelschütz	St: Peters Vorst.	56	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	111
61	MAROUT Ignaz	Bauer	St: Peters Vorst.	57	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	156
62	BOCKAU Sebast:	Bauer	St: Peters Vorst.	58	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	52
63	SVETIZ Johann	Maurer	St: Peters Vorst.	59	Wohngebäude samt Hoffr.	45
64	FÜRST Thomas	Maurer	St: Peters Vorst.	60	Wohngebäude samt Hoff	43
65	THOMANN Ignaz	Steinmetz	St: Peters Vorst.	61	Wohngebäude	55
66	DOBITZ Thomas	Maurer	St: Peters Vorst.	62	Wirtschaftsgebäude	40
67	detto	detto	St: Peters Vorst.	62	Wohngebäude samt Hoff	81
68	JAKOPITSCH Franz	Bauer	St: Peters Vorst.	63	Wohngebäude samt Hoffr.	34
69	PLEUNIK Lucas	Bauer	St: Peters Vorst.	64	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	145
70	KUNOVAR Matth:	Metzger	St: Peters Vorst.	65	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff.	93
71	TRONTEL Andreas	Wirth	St: Peters Vorst.	66	Wohngebäude samt Hoffr.	107
72	AUZ Franz	Bauer	St: Peters Vorst.	67	Wohn- und Wirtschaftsgebäude	81
73	ZHERNE Georg	Bauer	St: Peters Vorst.	68	Wohngebäude	32
74	JERAS Georg	Bauer	St: Peters Vorst.	70	Wohngebäude	33
75	KLINZ Thomas	Bauer	St: Peters Vorst.	71	Wohngebäude	70
76	JAMA Jakob	Wirth	St: Peters Vorst.	72	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff	294
77	Detto	Detto	St: Peters Vorst.	72	Wirtschaftsgebäude	10
78	SUPANZHIZH Martin	Bauer	St: Peters Vorst.	73	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	77
79	detto	Detto	St: Peters Vorst.	73	Wirtschaftsgebäude	32
80	STUPAR Michael	Bauer	St: Peters Vorst.	74	Wohngebäude samt Hoff	153
81	VELLITSCH Anton	Lohnkutscher	St: Peters Vorst.	75	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoff.	114
82	MICHELITSCH Johann	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	76	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	176
83	WERNIGG Martin	Lohnkutscher	St: Peters Vorst.	77	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	178
84	JALLEN Simon	Getreidhändler	St: Peters Vorst.	78	Wohngebäude samt Hofr.	157
85	detto	Detto	St: Peters Vorst.	78	Wirtschaftsgebäude	33
86	detto	Detto	St: Peters Vorst.	79	Wohngebäude samt Hoffr.	100
87	PETAUER Blas:	Weber	St: Peters Vorst.	80	Wohngebäude samt Hoff.	54
88	LEBEN Michael	Weber	St: Peters Vorst.	81	Wohngebäude samt Hoff.	74

89	AMBROSCH Michael	Fuhrmann	St: Peters Vorst.	82	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	431
90	UDOUZH Appolonia Erben	Bäuerin	St: Peters Vorst.	83	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	80
91	Detto	Detto	St: Peters Vorst.	83	Wirtschaftsgebäude	75
92	SPAROVITZ Joseph	Kaufmann	St: Peters Vorst.	84	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	99
93	SLABNITSCHER Matth.	Anstreicher	St: Peters Vorst.	85	Wirtschaftsgebäude	34
94	detto	Detto	St: Peters Vorst.	85	Wohngebäude samt Hoffr.	142
95	detto	Detto	St: Peters Vorst.	86	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	104
96	ZAPUDER Anton	Bürger	St: Peters Vorst.	87	Wirtschaftsgebäude samt Hoffr. ¹⁰⁸	83
97	Detto	Detto	St: Peters Vorst.	87	Wirtschaftsgebäude	30
98	PRAGER Ignaz	Baumeister	St: Peters Vorst.	88	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	118
99	URBAS Maria	Metzgerin	St: Peters Vorst.	89	Wohngebäude samt Hoffr.	106
100	Detto	detto	St: Peters Vorst.	89	Wirtschaftsgebäude	30
101	JALLEN Michael	Kotzenmacher	St: Peters Vorst.	90	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	198
102	JAKLITSCH Chatarina	Bürgerin	St: Peters Vorst.	91	Wirtschaftsgebäude	44
103	Detto	detto	St: Peters Vorst.	91	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	83
104	Bäckerzunft	Bäcker	St: Peters Vorst.	92	Wohngebäude samt Hoffr.	45
105	Detto	detto	St: Peters Vorst.	92	Wirtschaftsgebäude	80
106	SERNITZ Joseph	Metzger	St: Peters Vorst.	93	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	145
107	ZIERER Franz	Maurer	St: Peters Vorst.	94	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	96
108	KREMSCHER Jos.	Beamte	St: Peters Vorst.	95	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	120
109	JEUNIKER Johann	Bürger	St: Peters Vorst.	96	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	208
110	HRADEZKY Joseph	Beamte	St: Peters Vorst.	97	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	275
111	WISSIAK Gregor	Maurer	St: Peters Vorst.	108	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	130
112	PETRITSCH Johann	Fratschler	St: Peters Vorst.	109	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	56
113	FÜSTER Matth.	Binder	St: Peters Vorst.	110	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	145
114	GREGORANZ Martin	Metzger	St: Peters Vorst.	111	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	318
115	KANDUZH Caspar	Handelsmann	St: Peters Vorst.	112	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	271
116	TITEL Augustin	Rothgärber	St: Peters Vorst.	113	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	368
117	POTOZHNIK Michael	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	114	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	252
118	KOPATSCH Johann	Wirth	St: Peters Vorst.	115	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	290
119	PETSCHNIKER Joseph	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	116	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	200
120	PRÖLICH Johann	Post=Expeditior	St: Peters Vorst.	117	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	165

¹⁰⁸ Očitno pomota pri tej ali naslednji parceli, prav: Wohngebäude.

121	MERK Ferdinand	Bierbrauer	Capuc: Vorstadt	39	Wirtschaftsgebäude	42
122	JAMNIK Dominikus	Bierbrauer	Capuc: Vorstadt	52	Wirtschaftsgebäude	40
123	LEBITSCH Anton	Lohnkutscher	St: Peters Vorst.	75	Wirtschaftsgebäude	23
124	MOSCHKERZ Anton	Maurer	St: Peters Vorst.	32	Wirtschaftsgebäude	30
125	ARZE Johann	Wirth	St: Peters Vorst.	144	Wirtschaftsgebäude	30
126	MOITZ Gertraud	Bauer	St: Peters Vorst.	15	Wirtschaftsgebäude	37
127	St: Christoph	–	–	–	Kirche	66
128	Detto	–	–	–	Mesnerey	204
129	DITTEL Vinz:	Rothgärber	St: Peters Vorst.	13	Wirtschaftsgebäude	63
130	SERNIZ Joseph	Metzger	St: Peters Vorst.	118	Wirtschaftsgebäude ¹⁰⁹	329
131	SCHEGATIN Andreas	Bauer	St: Peters Vorst.	104	Wirtschaftsgebäude	30
132	KUSCHAR Blasius	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	119	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	160
133	POTOZHNIK Peter	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	120	Wohngebäude	125
134	Detto	detto	St: Peters Vorst.	121	Wirtschaftsgebäude	46
135	Detto	detto	St: Peters Vorst.	121	Wohngebäude	100
136	DUMZ Barth.	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	122	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	102
137	BESLAI Franz	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	123	Wohngebäude	42
138	MUSY Johann	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	124	Wirtschaftsgebäude	19
139	Detto	detto	St: Peters Vorst.	124	Wirtschaftsgebäude	27
140	Detto	detto	St: Peters Vorst.	124	Wohngebäude	51
141	KUKETZ Maria	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	125	Wohngebäude	95
142	WOLTITSCH Jos: Erben	Lohnkutscher	St: Peters Vorst.	126	Wohngebäude samt Hoffr:	137
143	ZACH Maria	Bürgerin	St: Peters Vorst.	130	Wirtschaftsgebäude	41
144	detto	detto	St: Peters Vorst.	131	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	571
145	KUNOUAR Johann	Kramer	St: Peters Vorst.	129	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	82
146	ZÖRER Barth:	Schuster	St: Peters Vorst.	128	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	101
147	SCHLECHMER Nicol:	Weisgärber	St: Peters Vorst.	127	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	209
148	v.[on] KLEINMAYER	Buchdrucker	St: Peters Vorst.	132	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	456
149	ROßMANN Michael	Fliegelschütz	St: Peters Vorst.	133	Wohngebäude samt Hofr.	63
150	BAUER Rochus	Rothgärber	St: Peters Vorst.	134	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	254
151	JANESCH Franz	Rothgärber	St: Peters Vorst.	135	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	187
152	GRILL Karl	Bürger	St: Peters Vorst.	136	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	172
153	GRILL Andreas	Invalid	St: Peters Vorst.	137	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	153
154	MACHKOTH Johann	Kürschner	St: Peters Vorst.	138	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	174
155	STEINER Johann	Gürtler	St: Peters Vorst.	102	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	29
156	DÜMZ Johann	Fratschler	St: Peters Vorst.	103	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr.	45
157	SCHEGATIN Andreas	Nadler	St: Peters Vorst.	104	Wohngebäude samt Hoff	29
158	ZHENEKAR Franz	Bürger	St: Peters Vorst.	105	Wohngebäude	41
159	MAUZ Andreas	Wirth	St: Peters Vorst.	106	Wohngebäude samt Hof	75

¹⁰⁹ Očitno je pomotoma izpadlo: Wohngebäude.

160	PETERZA Andreas	Fratschler	St: Peters Vorst.	107	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hoffr.	88
161	MARN Georg	Bauer	St: Peters Vorst.	98	Wohn- und Wirtschaftsgebäude samt Hofr. und Gemüßgarten	191
162	GRAD Primus	Bauer	St: Peters Vorst.	99	Wohngebäude samt Hoff	130
153	LOCKER Ursula	Kürschnerin	St: Peters Vorst.	100	Wohngebäude samt Hof	27
164	TERBUSCHEK Georg	Küster	St: Peters Vorst.	101	Wohngebäude samt Hoff	47
165	JERAI Math:	Getreidhändler	St: Peters Vorst.	139	Wohngebäude samt Hoff	94
166	DITTEL Augustinus	Rothgärber	St: Peters Vorst.	140	Wohngebäude samt Hof	203
167	WODNIG Anton	Wirth	St: Peters Vorst.	141	Wohngebäude samt Hoff	81
168	NACHTIGAL Jos:	Wirth	St: Peters Vorst.	142	Wohngebäude samt Hoff	158
169	KOPAZH Johann	Wirth	St: Peters Vorst.	143	Wohngebäude samt Hofr.	78
170	ARZE Anton	Wirth	St: Peters Vorst.	144	Wohngebäude samt Hofr.	115
171	WRISCHKISCHE Erben	Wirth	St: Peters Vorst.	145	Wohngebäude samt Hofr.	94
172	BERNBACHER Ignaz	Kaufmann	St: Peters Vorst.	146	Wohngebäude samt Hofr.	93

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije
AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko
AS 1079, Zbirka normalij

LITERATURA

Allmer, Franz: Der Stabile Kataster in der Steiermark. *Mitteilungen des Steiermärkischen Landesarchivs* 26, 1976, str. 87–98 in priloge I–XI.

Baš, Angelos: K stavbnemu in zemljiškemu značaju Ljubljane v franciscejskem katastru. *Slovenski etnograf* 5, 1952, str. 76–100.

Batič, Jerneja (ur.): *Srednjeveška mesta*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1998.

Bras, Ljudmila: Rokodelstvo in obrt (Sprehod skozi čas). *Slovenski etnograf* 33/34, 1988/1990, str. 207–246.

Curk, Jože: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor: Obzorja, 1991.

Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno, gradbeno in urbanistično zgodovino slovenskega ozemlja – 2. del. *Arhivi* 33, 2010, št. 2, str. 339–396.

Haupt-Ausweis über die Einteilung des Laibacher Gouvernements in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirksobrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser und Seelenzahl in Jahre 1817. [Laibach, 1817].

Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Catasters in Folge des 8ten und 9ten Paragraphes des Allerhöchsten Patentes vom 23. December 1817 angeordneten Landes=Vermessung. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staats=Ärarial-Druckerey, 1824.

Korošec, Branko: *Ljubljana skozi stoletja. Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.

Lego, Karl: *Geschichte des Österreichischen Grundkassensystems*. Wien: Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen, [1968].

Lipič, Fran Viljem: *Topografija c. kr. deželne glavne mesta Ljubljane z vidika naravoslovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike*. Ljubljana: Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 2003.

Petek, Franci in Fridl, Jerneja: Pretvarjanje listov zemljiško-katastrskega načrta v Gauss-Krügerjev koordinarni sistem. *Geografski vestnik* 76, 2004, str. 75–87.

Rajšp, Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. 1–7. zvezek*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996–2001.

Ribnikar, Peter: Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. *Zgodovinski časopis* 36, 1982, str. 321–337.

Schematismus von Krain und Kärnten vom Jahre 1826. Laibach: Leopold Eger, [1826].

Staroslav [Vrhovnik, Ivan]: *Gostilne v stari Ljubljani*. Ljubljana: Jutro, 1926.

Stopar, Ivan: Ljubljana. *Srednjeveška mesta* (ur. Jerneja Batič). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, 1998.

Studen, Andrej: Oštevilčenje hiš ob vojaški konskripciji 1770/71 kot tehnologija dodeljevanja naslovov in sredstvo socialnega discipliniranja. *Marija Terezija. Med razsvetlenskimi reformami in zgodovinskimi spominom* (ur. Miha Preinfalk in Boris Golec). Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa; Založba ZRC, 2018, str. 435–449.

Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Novi trg z okolico. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006.

Šorn, Jože: *Začetki industrije na Slovenskem*. Maribor: Obzorja, 1984.

Tafeln zur Statistik des Steuerwesens im österreichischen Kaiserstaate mit besonderer Berücksichtigung der directen Steuern und des Grundsteuer-Katasters. Wien: Kaiserlich-königliches Finanzministerium, 1858.

Ulbrich, Karl: Die Entwicklung des Zeichenschlüssels der österreichischen Katastralvermessung. *150 Jahre österreichischer Grundkataster.* [Wien, 1968], str. 159–196.

Valenčič, Vlado: Oblikovanje Ljubljane v prvi polovici XIX. stoletja. *Kronika* 14, 1966, št. 3, str. 141–152.

Žontar, Jože: *Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848.* Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1998.

SPLETNI VIR

Kataster v Avstrijskem državnem arhivu:

<https://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=1611431.572221741%2C5789046.323890909%2C1620522.8012734093%2C5791912.712451602>

S U M M A R Y

Towards the image of Ljubljana after the Congress of 1821. Buildings and their owners in the Franciscan Cadastre

Ljubljana obtained its first accurate cartographic depiction with the Franciscan Cadastre in 1825, four years after the famous Congress of the Holy Alliance. The Franciscan Cadastre provides a reliable reference framework for an array of spatial and other studies, including a retrospective insight into the distant past. The article focuses on the building stock of the city and its seven suburbs, with an emphasis on ownership of residential buildings and on public buildings. Special attention is paid to the utilitarian value of the graphic and textual segments of the cadastre, and the publication of cadastre records for building parcels will serve as a tool for further research on the history of the capital of present-day Slovenia and once the capital of the Duchy of Carniola.

The pre-March city municipality of Ljubljana encompassed the city and seven suburbs. According to the data from the population census in 1817, the city itself counted 308 houses and 4379 souls and the area including the suburbs registered almost three times the number of homes (866) and at least

twice as many inhabitants (9885). The same administrative-political division was also employed by the Franciscan Cadastre, in which the city area covered eight cadastral municipalities that varied greatly in size (the ratio 1:57).

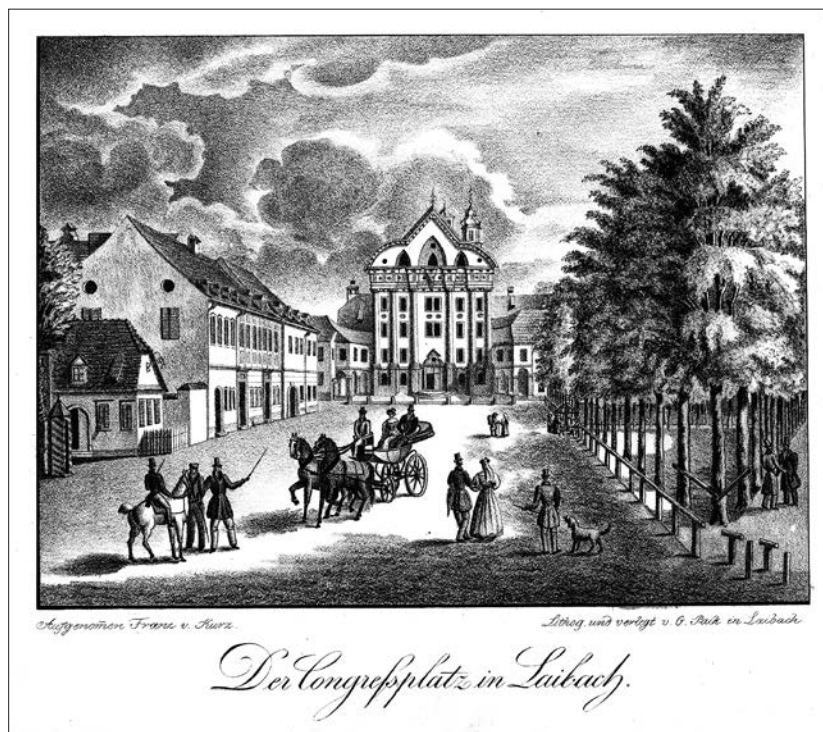
The cadastral municipalities revealed much smaller differences with regard to the number of building parcels. The ratio between the cadastral municipality Ljubljana City with 342 parcels and the cadastral municipality Karloško predmestje (Karlovac Suburb) with 55 was 6.1:1. Of altogether 993, the building parcels in the city amounted to a little over one-third (34.45%) and those in the seven suburbs, a total of 651, made up slightly less than two-thirds (65.55%).

A building as such is never featured as an independent unit in the Franciscan Cadastre, but always strictly within the framework of a parcel as the smallest cadastral unit. Thus, the accurate size of a building is only known where its surface corresponds completely to that of the parcel, which is rare. On the other hand, the average size of the building parcel is reflected above all in the following three elements: the available surface area, the presence of major public building complexes, and the social structure of owners.

Whereas the cadastral map clearly classifies buildings into residential, agricultural, and public buildings, the building records of the Ljubljana cadastral municipalities, as always, ordinarily provide descriptive distinctions between residential and agricultural buildings, where individual buildings can also serve both purposes. One will never find the explicit label »public building«, but instead labels, such as »official building«, »church«, »school building«, and so on. Often, public buildings also had a residential function, as evidenced by having their own house numbers.

The cadastral map provides the following parameters for each individual building: location, two types of use (public and private), two types of construction material (masonry, wooden building), facades of all masonry buildings, and facades of wooden residential buildings. Because the cadastre does not provide the number of floors, the height of buildings is merely a subject of speculation.

One of the major utilitarian benefits of the Franciscan Cadastre is that it allows a reliable identification of the locations of those buildings and offices that are not found in the cadastre itself. As these were most often legal persons with rented premises, that is, non-owners of immovable property, they are understandably not registered in the cadastre or they hide behind the designation of a building, e.g., *Landhaus* (the palace of the provincial estates) or provincial-princely manor.

Kongresni trg z uršulinsko cerkvijo v prvi polovici 19. stoletja (arhiv NMS, foto: Tomaž Lauko).

Procesija pred mestno hišo v Ljubljani na velikonočno soboto 1821 (arhiv NMS, foto: Tomaž Lauko).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 821.112.2.09:929Penn H. M.

Prejeto: 28. 4. 2020

Matic Batič

dr., asistent, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijeva 1, SI-6000 Koper
E-pošta: matic990@gmail.com

»Paradies am Isonzo«

Delovanje Heinricha Moritza Penna (1838–1918) v Gorici

IZVLEČEK

Razprava obravnava delovanje kranjskega literata in publicista Heinricha Moritza Penna v Gorici, kjer je ta od septembra 1867 do aprila 1869 urejal nemška lista *Görzer Wochenblatt* in *Görzer Zeitung*. Poleg uredniškega dela je v Gorici intenzivno literarno ustvarjal. Svoja dela iz tega časa je objavljajal predvsem v podlistku omenjenih glasil. Pennovo bivanje v deželni prestolnici ob Soči je umeščeno v pisateljev življenjski okvir, predstavljena pa sta tudi ozadje njegovega prihoda v Gorico in njegov socialni krog v mestu, posebno zveze z vplivno družino lokalnih industrialcev Ritter-Záhony, ki so bili eden od stebrov nemške kulturne dejavnosti na Goriškem. Poleg tega članek obravnava Pennovo nacionalno identifikacijo in na podlagi uredniške usmeritve omenjenih goriških listov predstavi njegov odnos do Slovencev.

KLJUČNE BESEDE

Heinrich Penn, Gorica, zgodovina 19. stoletja, goriški Nemci, nemška publicistika na Slovenskem, nemška književnost na Slovenskem

ABSTRACT

“PARADIES AM ISONZO”. THE WORK OF HEINRICH MORITZ PENN (1838–1918) IN GORIZIA

The article discusses the work of the Carniolan literary author and journalist Heinrich Moritz Penn in Gorizia, where he edited the German newspapers *Görzer Wochenblatt* and *Görzer Zeitung* between September 1867 and April 1869. Apart from being an editor, Penn was also a prolific literary author in Gorizia. He primarily published his writings from that period in the supplements of the above-mentioned newspapers. Penn's life in the provincial capital on the Soča/Isonzo River is placed in his wider life framework, and the article also sheds light on the background of his arrival in Gorizia and his social circle in the city, especially his connections with the influential family of the local industrialists Ritter-Záhony, one of the pillars of the German cultural activity in Gorizia. Finally, the article also discusses Penn's national identification and, based on the editorial orientation of both Gorizia newspapers, describes his attitude towards the Slovenes.

KEY WORDS

Heinrich Penn, Gorizia, nineteenth century history, Gorizia Germans, German journalism in Slovenian territory, German literature in Slovenian territory

Uvod¹

Nemška prisotnost v Gorici je danes za veliko večino Slovencev, tudi tistih, živečih na Goriškem, napol pozabljeno poglavje goriške zgodovine. Čeprav goriški Nemci nikoli niso bili posebno številčna skupina goriškega prebivalstva, so spričo svojega nadpovprečnega gospodarskega, kulturnega in političnega vpliva, ki ga gre pripisati predvsem njihovi socialni strukturi, v svojem času pomembno sooblikovali specifično multikulturno podobo »avstrijske Nice«, kot je Gorico poimenoval avstrijski statistik in preučevalec goriške zgodovine Karl baron Czoernig (1804–1889).² Del nemške kulturne dejavnosti na Goriškem sta bila časopisa *Görzer Wochenblatt* [*Goriški tednik*] in *Görzer Zeitung* [*Goriški časnik*], ki sta izhajala med letoma 1867 in 1869. Pri njunem preučevanju ne moremo mimo izjemno pomembne vloge kranjskega literata in publicista Heinricha Moritza Penna (1838–1918), ki je od septembra 1867 do konca izhajanja urejal oba lista in bil s svojim ustvarjanjem hkrati gonilna sila njunih podlistkov. Tudi Penn, podobno kot goriški Nemci, danes sodi med bolj ali manj pozabljene avtorje, čeprav je v šestdesetih letih 19. stoletja odigral vidno vlogo v slovenskem kulturnem življenju na Kranjskem, s slovensko kulturo pa je ostal povezan vse do smrti. V tem kontekstu so pomembni njegovi prevodi številnih Prešernovih pesmi v nemščino, pa tudi pisanje o Prešernovi umetnosti v tedanji nemški publicistiki, saj je na ta način pripomogel k prepoznavnosti umetnosti Franceta Prešerna v nemškem jezikovnem prostoru.³

O tem, da je bil Heinrich Penn v preteklosti mnogo bolj znano ime kot danes, priča že obsežen bio-

grafski sestavek, ki ga je v 6. zvezku *Slovenskega biografskega leksikona* leta 1935 objavil France Kidrič. V novejšem času pa Penn ni bil deležen večjega zanimanja; z njim se je podrobneje ukvarjala le Tanja Žigon, ki se je posvetila njegovemu delovanju na Kranjskem v letih 1865 in 1866, predvsem v povezavi z njegovim odnosom do tedanjega slovenskega političnega gibanja ter različnimi interpretacijami njegove drame *Der Untergang Metullums* [*Propad Metuluma*].⁴ Nasprotno njegovega delovanja in bivanja v Gorici slovensko zgodovinopisje sploh še ni podrobneje obravnavalo.⁵ Spričo pomanjkljivega poznavanja goriške nemške skupnosti, o kateri še nimamo celovite študije, je predstavitev Pennovega urednikovanja v Gorici novost v slovenski humanistiki. Poleg tega želi razprava dodatno osvetliti Pennov odnos do slovenskega političnega in kulturnega gibanja v šestdesetih letih 19. stoletja.

Pennova življenjska pot do prihoda v Gorico

Heinrich Moritz Penn, pisatelj, novinar, dramatik, igralec in prevajalec, se je rodil 2. decembra 1838 v Ljubljani. Izhajal je iz narodnostno mešane družine; njegov oče je bil po rodu Tirolec, mati Ana Hudscheck pa je prihajala iz Brna na Moravskem. Pennov oče je bil krojač, mati pa hčerka čevljarja. Penn je v Ljubljani med letoma 1845 in 1850 obiskoval normalko, do leta 1853 pa nižjo realko. V šoli se ni posebno izkazal, saj je prvi letnik normalke prostovoljno ponavljal, nato pa ni izdelal prvega semestra tretjega letnika. Po letu 1853 se je družina preselila v Gradec, kjer je dokončal realko in nato nadaljeval šolanje na višji tehniški šoli. Že med študijem se je posvečal literarnemu in novinarskemu delu, kjer se je pokazala njegova velika delavnost in ambicioznost. Publicistično pot je začel pri listu *Grazer Telegraph*, nato pa sodeloval pri različnih graških in drugih časopisih. V slovenskem prostoru je prvič objavljala leta 1860, ko je v listu *Blätter aus Krain*, literarni prilogi dnevnika *Laibacher Zeitung*, objavil balado *Wappensage von Auersperg*.⁶ Že zgodaj je začel prevajati tudi slovenske pesmi v nemščino, kar lahko sklepamo na podlagi zapisa v *Novicah* aprila 1862.⁷

¹ Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0272 (B), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Nekatere ugotovitve so že bile objavljene v magistrski nalogi z naslovom »*Wir denken zwar deutsch, wir fühlen deutsch, werden es aber niemanden verargen, anderen Sinnes zu sein*«: *Görzer Wochenblatt* (1867) und *Görzer Zeitung* (1868–1869), ki je nastala leta 2015 pod mentorstvom dr. Petre Kramberger in dr. Marije Mojce Peternele na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Obema se na tem mestu še enkrat zahvaljujem za pomoč in podporo pri pisanju.

² Karl Czoernig je bil po rodu iz kraja Černousy na Češkem, v okviru zelo uspešne uradniške kariere pa je večinoma deloval na Dunaju, deloma tudi v Milanu in Trstu, kjer je ustanovil centralni pomorski urad. Njegova povezanost z Goriško je bila stranski rezultat bolezni; Czoernig je namreč leta 1866 zbolel in se preselil v Gorico, kjer mu je ustrezalo tamkajšnje milo podnebje. V Gorici se je zelo dobro počutil, intenzivno se je vključil tudi v preučevanje goriških zgodovinskih in geografskih značilnosti. Leta 1868 je dal pobudo za ustanovitev Društva za deželoznanstvo, ki pa zaradi pomanjkanja interesa ni zaživel. Czoernig je ne glede na to objavil več pomembnih zgodovinskih, geografskih in etnografskih študij o deželi. Leta 1852 je bil povzdignjen v baronski stan. Splošno o njegovi življenjski poti prim. Kralj, Czoernig baron Czernhausen; gl. tudi Tavano, Karl von Czoernig da Vienna a Gorizia; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 56–68.

³ Podrobneje o Pennovih prevodih Prešerna in njihovem pomenu gl. Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 299.

⁴ Žigon, *Nemški časnik*, str. 209–225; Žigon, Heinrich Moritz Penns Stück; Žigon, *Zgodovinski spomin Kranjske*, str. 262.

⁵ Njegovo delovanje v Gorici bežno omenja Kidrič (Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 298); Pennovega bivanja v Gorici se je dotaknila tudi Tanja Žigon, ki je predstavila najosnovnejše poteze njegovega urejanja omenjenih goriških časopisov (Žigon, *Deutschsprachige Presse*, str. 200–201).

⁶ Lebensaft, Penn, Moritz Heinrich, str. 409; Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 296; Žigon, *Nemški časnik*, str. 209–210.

⁷ Novice so o Pennovem prevajanju slovenske poezije v nemščino poročale v povezavi z njegovo ustanovitvijo lista *Hoch vom Dachstein*: »*Ker izdatelj tega časnika, gospod H. Penn, je Ljubljancem, ki je že marsiktero slovensko pesem lepo prestavil v nemški jezik, si tudi od tega časnika nadejamo, da iz slovenskih cvetic ne bo delal osata. Vederemo!*« (Novice, 16. 4. 1862, str. 126).

Heinrich Moritz Penn (Penn, Fünfundzwanzigjahre).

V začetku šestdesetih let 19. stoletja je Penn torej pričel kariero novinarja in publicista, ki vsaj v začetku ni prinašala rednih dohodkov, zato so njegovo življenjsko pot do druge polovice sedemdesetih let zaznamovale številne selitve. Kot novinar, pisatelj in gledališki igralec si je služil kruh v mestih po vsej Habsburški monarhiji in njeni soseščini. Prvo potovanje ga je vodilo na Dunaj, a se je že kmalu vrnil v Ljubljano in nato ponovno v Gradec. Leta 1864 je za krajši čas zapustil Avstrijo, saj je kot igralec deloval v Nemčiji, nato pa odšel v Slavonijo in Beograd. Po obisku v Srbiji se je za krajši čas ustalil v Zagrebu, kjer je dokončal svoje najuspešnejše literarno delo, tragedijo *Der Untergang Metullums* s podnaslovom *Trauerspiel in vier Aufzügen aus der Geschichte Krains* [*Tragedija v štirih dejanjih iz zgodovine Kranjske*]. Delo je posvetil tedanjemu vodilnemu (staro)slovenskemu voditelju in ljubljanskemu županu Etbinu

Henriku Costi (1832–1875), ki mu je pomagal pri natisu drame naslednje leto v Ljubljani.⁸ V Zagrebu je Penn jeseni 1865 prejel povabilo, naj se preseli v Ljubljano. Za povabilom sta poleg že omenjenega Etbina Coste najverjetneje stala Janez Bleiweis (1808–1881) in Peter pl. Radics (1836–1912), tedanji urednik ljubljanskega nemškega časopisa *Triglav*, v katerem so staroslovenski veljaki zagovarjali interese slovenskega političnega gibanja. Verjetno je, da sta se Penn in Radics poznala že iz Zagreba, kjer je Radics v drugi polovici leta 1864 urejal list *Agramer Zeitung*.⁹

O Pennovem prihodu v Ljubljano je Radics 6. oktobra 1865 poročal v *Triglavu* in izrazil upanje,

⁸ Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 296–297.

⁹ Žigon, *Nemški časnik*, str. 211–216. O Radicsevem urejanju »Agramerice« gl. Žigon, *Zgodovinski spomin Kranjske*, str. 73–80.

da bodo v Ljubljani kmalu uprizorili njegovo »domovinsko tragedijo«. ¹⁰ Penn se je v Ljubljani z direktorjem tedanjega deželnega gledališča res dogovoril za sodelovanje, in sicer je najprej nastopil kot gledališki igralec, pri čemer naj bi doživel izjemen uspeh. ¹¹ Predvsem pa so oktobra in novembra v ljubljanskem deželnem gledališču večkrat uspešno uprizorili njegovo tragedijo *Der Untergang Metullums*. Tragedija z veliko umetniške svobode obravnava zgodovinske dogodke v letih 35 pr. Kr., ko so se osvajaletu pohodu Gaja Oktavijana (63 pr. Kr.–14), kasnejšega cesarja Avgusta, v Iliriku uprli ilirsko-keltski Japodi v svojem največjem naselju Metulumu. ¹² V zgodovinski okvir je vpeta ljubezenska zgodba med japonskim knezom Kanutom in Oktavijanovo rejenko Avrelijo. Japonski upor se konča neuspešno po zaslugi častihlepne Marra, ki mesto izda Rimljanom, a svobodoljubni Japodi se raje odločijo za prostovoljno smrt kot za nečastno predajo in tako ostanejo moralni zmagovalci. ¹³

Tragedija *Der Untergang Metullums* je v Ljubljani doživela velik uspeh, kot je v Pennovi biografski skici zapisal biograf Constantin pl. Wurzbach (1818–1893): »Predstava, v kateri je slovenska stranka videla poveljevanje svojih stališč, je bila na odskih deskah pospremljena z gromkim aplavzom.« ¹⁴ Kot je torej izpostavil Wurzbach, je dramo navdušeno pozdravila predvsem slovenska stran. Slovensko usmerjeni list *Triglav* je v drami prepoznal jasne reminiscence na sodobne razmere: prvinsko poštene Japodi naj bi predstavljali Slovence, zavojevalski Rimljani pa šovinistično nastrojene Nemce. Zato ni presenetljivo, da je drami namenil kar najbolj pohvalne ocene. ¹⁵ Zanimivo je, da je skozi nacionalno prizmo dramo razumel tudi kritik nemškega *Laibacher Zeitung*, ki je igro skladno s tem ocenil negativno. ¹⁶ Dejansko pa se nacionalna interpretacija drame v smislu navezovanja na tedanje nemško-slovenske napetosti ob pozornejšem branju kaže kot neustrezna. Rimsko-japonske vojne in padec Metuluma so namreč v prvi polovici 19. stoletja zaradi prepričanja o legi naselja na ozemlju tedanje Kranjske ¹⁷ pogosto tematizirali

kranjski literati. Kraj tako omenjajo Valentin Vodnik (1758–1819) v odi *Ilirija oživljena*, Jovan Vesel-Koskeski (1798–1884) in France Prešeren. Najobsežnejša literarna tematizacija je pripoved *Bojmir*, ki jo je leta 1862 objavil Ivan Vesel (1840–1900). Z izjemo Vodnikove ode, ki slavi Napoleona, je japonski upor v vseh primerih predstavljen kot dokaz kranjske zvestobe spricho ogrožanja tujih zavojevalcev. Sledeč tej interpretaciji je Pennovo dramo najbolj smiselno uvrstiti v žanr domoljubne avstrijske literature, značilne za obdobje napoleonskih vojn. ¹⁸

Nacionalna interpretacija Pennove drame tako še največ pove o tedanji politični klimi na Kranjskem oziroma politično-kulturnih zahtevah slovenskega nacionalnega gibanja. O tem pričajo nadaljnji dogodki v Ljubljani, saj so se (staro)slovenski veljaki, zbrani okrog *Triglava* in *Novic*, po uspehu Pennove drame zavzeli za ustanovitev slovenskega gledališča, ki naj bi ga vodil prav Penn. ¹⁹ S tem je bila po neuspešnih prizadevanjih Leopolda Kordescha (1808–1879) ²⁰ po približno petnajstih letih ponovno obujena ideja o slovenskem gledališču. V pričakovanju kariere v Ljubljani je Penn pred koncem leta 1865 organiziral še več kulturnih dogodkov, izmed katerih velja omeniti slavnost ob Prešernovem rojstnem dnevu, ko je združil moči s Franom Levstikom (1831–1887). Čitalniški pevci so peli Prešernove pesmi, izvedena pa je bila tudi dramska priredba *Krsta pri Savici*, v kateri je Penn odigral vlogo Črtomirja. V začetku prihodnjega leta je začel Penn v podlistku *Triglava* objavljati nemški prevod *Krsta*. Prav tako so v začetku ugodno potekali pogovori o njegovem organiziranju slovenskih predstav v okviru deželnega gledališča, o katerem je še aprila 1866 navdušeno poročal *Triglav*, a se načrti niso uresničili. ²¹ K temu je v začetku verjetno pripomogla avstrijsko-pruska vojna, ki je izbruhnila sredi junija 1866. Vsekakor je Penn poleti 1866 zapustil Ljubljano in se podal v Gradec, kjer sta z Leopoldom von Sacher-Masochom (1836–1895) ustanovila list *Die Gartenlaube für Oesterreich*. Njegov odhod iz Ljubljane sicer še vedno ni popolnoma pojasnjen; ²² morda ga lahko povežemo s prenehanjem izhajanja *Triglava* ob začetku voj-

¹⁰ *Triglav*, 6. 10. 1865, str. 331–332.

¹¹ O Pennovem igralskem nastopu je podrobno poročal list *Triglav*, 13. 10. 1865, str. 340.

¹² Podrobneje o zgodovinskem okviru, tj. Oktavijanovi vojni v Iliriku v letih 35 in 34 pr. Kr., gl. Bratož, *Rimska zgodovina*, str. 164–168.

¹³ Penn, *Der Untergang Metullums*; podrobno o drami gl. tudi Žigon, Heinrich Moritz Penns Stück.

¹⁴ Wurzbach, Penn, Heinrich, str. 454; prevod tega in vseh drugih izvornih citatov je delo avtorja članka.

¹⁵ *Triglav*, 24. 10. 1865, str. 352.

¹⁶ Žigon, *Nemški časnik*, str. 217–219.

¹⁷ Radics je kot kraj japonskega upora identificiral današnjo vasico Metulje pri Ložu (gl. *Triglav*, 10. 10. 1865, str. 335). Podrobno o različnih starejših lociranjih antičnega Metuluma gl. Šašel Kos, *Appian*, str. 432–437. Sodobni zgodovinski konsenz je, da je lociranje osrednje naselbine Japodov na ozemlje zgodovinske dežele Kranjske napačno, saj je bil antični Metulum v bližini Ogulina na Hrvaškem; več o tem gl.

Bratož, *Rimska zgodovina*, str. 166. Ne glede na to se napačno postavljanje Metuluma na ozemlje današnje Slovenije občasno pojavlja tudi v novejši literaturi; trditev povzema tudi Tanja Žigon (Žigon, *Nemški časnik*, str. 212).

¹⁸ Podrobno o tem gl. Michler, Die »Deutschen in Krain«, str. 202–203; gl. tudi Žigon, Heinrich Moritz Penns Stück, str. 164–165.

¹⁹ *Novice* so po kratki pohvali predstave zapisale: »Kaj, ko bi hotel osnovati gledališčno družbo, ki bi slovenski igrala? [...] Ne vemo zadaj drugega, ki bi bil bolj pripraven za tako početje, kakor je on« (Novice, 25. 10. 1865, str. 353).

²⁰ Podrobno o Kordeschu gl. Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*.

²¹ Žigon, *Nemški časnik*, str. 220–224.

²² Tudi Penn sam v svojih spominih ne prinaša podrobnejših podatkov: »Im Sommer 1866 wandte ich mich nach Graz zurück [...]« (Penn, *Fünfundzwanzig Jahre*, str. VI).

ne in Radicsevemu odhodu na italijansko bojišče, kjer je deloval kot vojni dopisnik,²³ verjetno pa je Penn, čigar finančno stanje ni bilo najboljšo,²⁴ preprosto potreboval reden vir dohodkov in ni več mogel čakati na negotovo zaposlitev v Ljubljani. Vsekakor se je s tem zaključila njegova organizacijska vloga pri prizadevanjih za ustanovitev slovenskega odra, saj pri delovanju skupine, zbrane okrog Frana Levstika, ki je jeseni 1866 ponovno začela s prizadevanji za ustanovitev slovenskega gledališča, ni sodeloval. Ne glede na to pa se je kot dramatik še naprej skušal uveljaviti tudi v Ljubljani oziroma v slovenskem prostoru, o čemer priča njegov poskus s tragedijo *Ilija Gregorič*, ki jo je v nemščini dokončal spomladi 1867, njen slovenski prevod pa je poleti 1867 posredoval slovenskemu dramatičnemu društvu v Ljubljani. Društvo se za odkup in natis ni odločilo.²⁵

Pennovo bivanje v Gorici in goriška nemška skupnost v šestdesetih letih 19. stoletja

Pri publikaciji *Die Gartenlaube für Oesterreich* je Penn deloval približno leto dni, natančneje do avgusta 1867, ko se je na povabilo industrialca Karla Ritterja pl. Záhony (1830–1889) odpravil v Gorico. Ritter je namreč Pennu ponudil urejanje nemškega tednika *Görzer Wochenblatt*, ki je pod uredniškim vodstvom gimnazijskega profesorja Thomasa Hohenwartera od februarja 1867 izhajal v deželni prestolnici ob Soči.²⁶ Do prvega dokumentiranega srečanja z Ritterjem je prišlo junija 1867, ko se je Penn v gozdu Panovec v bližini Gorice udeležil slovesnega razvijanja nove zastave goriškega nemškega pevskega društva *Görzer Gesangverein*.²⁷ Smiselno je sklepati, da mu je Ritter prav takrat ponudil urejanje *Goriškega tednika*, morda pa je to storil že prej in je v Panovcu prišlo samo do zadnjih pogovorov. Vsekakor si je težko predstavljati, da bi se Penn iz Gradca v Gorico odpravil brez resnega poslovnega razloga. Še vedno pa ostaja odprto vprašanje, kdaj in kako je prišlo do prvih stikov med Pennom in predstavniki nemške skupnosti v Gorici, saj ga sem njegova življenjska pot do tedaj ni vodila. Kakorkoli že, nobenega dvoma ni, da je Penn urejanje glasila prevzel septembra 1867, v Gorici pa je ostal do pomladi 1869.

Za globlje razumevanje Pennovega bivanja in uredniškega delovanja v Gorici je treba natančneje predstaviti značilnosti Gorice in nacionalno-jezikovne razmere v mestu. Starodavno središče grofov

Goriških, ki je bilo od leta 1751 sedež katoliške nadškofije, je v prvi polovici 19. stoletja zašlo v gospodarsko in demografsko krizo,²⁸ a je od konca predmarčne dobe ponovno napredovalo na vseh področjih. Politični pomen mesta, ki se je po ukinitvi deželne samouprave v času terezijansko-jožefinskih reform zmanjševal, je ponovno narasel po podelitvi mestnega statuta s strani cesarja Franca Jožefa leta 1850, še bolj pa po ponovni vzpostavitvi deželne samouprave s februarjskim patentom leta 1861.²⁹ Poknežena grofija Goriško-Gradiška, kot je bilo uradno ime dežele, je tedaj dobila svoj deželni zbor s sedežem v Gorici, ki je kot svoj izvršni organ volil deželni odbor (deželno vlado).³⁰ Hkrati je od leta 1848 mesto ponovno doživljalo opaznejši gospodarski in demografski razvoj. Ta se je odrazil v povečanju industrijske in trgovske dejavnosti, za katero je bila zaslužna predvsem podjetna nemška industrijska družina Ritter, ki je leta 1830 dobila ogrski plemiški naziv pl. Záhony.³¹ Hiter razvoj mesta v drugi polovici 19. stoletja je razviden iz demografskih podatkov, ki jih ponujajo državna štetja prebivalstva. Če je leta 1857 v mestu živel 13.173 prebivalec, je do leta 1869 njihovo število naraslo na 16.659, leta 1880 pa je doseglo že 20.920 duš. Procentualno gledano je mesto prav med letoma 1857 in 1869 doživelo najvišji demografski porast, saj se je v tem obdobju število Goričanov povečalo za kar 21,2 %, v prihodnjem desetletju pa je mestno prebivalstvo naraslo za 14,8 %, kar kaže na pojemanje zagona v mestnem razvoju.³²

Penn je torej avgusta 1867 prišel v cvetoče mesto, ki je bilo glede na število prebivalstva še vedno zgolj provincialno središče,³³ a ga je hkrati zaznamovala velika kulturna in jezikovna pestrost. Štetje prebivalstva iz leta 1869 žal ni zbiral podatkov o nacionalni pripadnosti oziroma sporazumevalnem jeziku, tako da točnega stanja v tem obdobju ni mogoče rekonstruirati. Ne glede na to si lahko ustvarimo dokaj točno

²⁸ O Gorici v prvi polovici 19. stoletja gl. Ferrari, *Gorizia ottocentesca*, str. 318–330.

²⁹ Ustavno življenje v Habsburški monarhiji je obnovila že t. i. oktobrska diploma, ki pa za primorske dežele ni določala jasne upravne razdelitve, poleg tega pa v praksi ni zaživila.

³⁰ Več o tem gl. Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 141–151. Podrobno o goriškem deželnem zboru gl. Krahwinkler, *Die Landtage*, str. 1873–1877.

³¹ O družini Ritter-Záhony še nimamo celovite znanstvene študije. Največ podatkov prinaša družinska kronika *Chronik und Stammbaum*, ki jo je že na začetku 20. stoletja objavil Eugen baron Ritter pl. Záhony. Poljudno o družini gl. Colleoni, *I Ritter*. Posamezne podatke o družini prinašajo študije, primarno posvečene drugim oziroma širšim tematikam; gl. na primer Preinfalk, *Vpliv francoskih vojn*, str. 83. Najpomembnejši podatki o Ritterjih so predstavljeni tudi v nadaljevanju te razprave.

³² Podatki so povzeti po Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 252–253.

³³ Pri tem je smiselno opozoriti, da je bila v večinsko ruralni deželi Gorica sploh edino večje urbano naselje. Več kot 2000 prebivalcev so poleg Gorice štela le še štiri naselja, in sicer Fiumicello, Krmin, Gradež in Tržič (it. Monfalcone), od katerih se nobeno ni približalo Gorici (Czoernig, *Görz: Oesterreich's Nizza*, str. 33–42).

²³ Žigon, *Zgodovinski spomin Kranjske*, str. 81–86.

²⁴ O tem zgovorno priča dejstvo, da si je moral denar za potovanje iz Zagreba v Ljubljano oktobra 1865 izposoditi pri prijatelju Etbinu Costi (Žigon, *Nemški časnik*, str. 213–214).

²⁵ Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 298. Usoda Pennove tragedije *Ilija Gregorič* je podrobneje predstavljena v nadaljevanju te razprave.

²⁶ O začetku izhajanja in značilnostih lista *Görzer Wochenblatt* gl. Batič, *»Wir denken zwar deutsch«*, str. 41–53.

²⁷ *Görzer Zeitung*, 28. 4. 1868, nepag.

Pogled z goriškega gradu na Travnik, osrednji goriški trg (SI PAK 667, Gorica 1470).

sliko o nacionalni oziroma jezikovni pripadnosti, če upoštevamo podatke iz leta 1880, saj se demografske razmere vmes niso bistveno spremenile. Po ljudskem štetju, izvedenem 31. decembra 1880, je v mestu živel 20.920 prebivalcev, od katerih je 13.517 kot pogovorni jezik navedlo italijanščino, 3411 slovenščino, 2149 nemščino, ostali pa druge jezike. Poleg tega je v Gorici živelo še 787 tujcev, večinoma državljani Kraljevine Italije.³⁴ Iz navedenih podatkov je razvidno, da je bila Gorica večinsko italijansko mesto, saj so Italijani predstavljali 64,61 % prebivalstva, kar je bilo močno nad deželno povprečjem, a sta bili v večjem številu zastopani tudi slovenska in nemška skupnost. Delež nemško govorečih prebivalcev je znašal 10,27 % vseh prebivalcev Gorice, s čimer je močno odstopal od deželne povprečja, saj z izjemo Gorice Nemci na Goriškem skorajda niso bili prisotni.³⁵

Nemci na Goriškem so bili torej v primerjavi s Slovenci in Italijani številčno mnogo šibkejša skupnost, katere prisotnost je bila v večji meri omejena na deželno prestolnico. Skladno s procesom nacionalizacije italijansko in slovensko govorečega prebivalstva, ki je zaznamoval predvsem drugo polovico 19. stoletja, je nemški jezik po letu 1848 izgubljal vodik-

no vlogo v javnosti.³⁶ Prisotnost Nemcev in nemške kulture v Gorici je bila čedalje bolj vezana na institucije Habsburške monarhije in položaj Gorice v okviru te državne tvorbe, v kateri je nemščina do njenega razpada ohranila vodilno vlogo. V nemščini je komunicirala centralna oblast, stebri nemštva na Goriškem pa so bili tudi državni uslužbenci (na primer uradniki in srednješolski profesorji) ter sloj upokojenih uradnikov in častnikov, ki so Gorico za prebivališče izbrali predvsem zaradi milega podnebja. Končno so bili pomemben gradnik nemške skupnosti nekateri pripadniki plemstva in gospodarstveniki, tesno povezani z nemškim prostorom, iz katerega so izšli.³⁷ Med njimi je treba izpostaviti predvsem že omenjeno družino industrialcev Ritter pl. Záhony iz Frankfurta na Majni, ki je v Gorici živela od leta 1819. Tega leta je namreč Johann Christoph Ritter iz Trsta v Gorico

³⁶ Nemški kulturni vpliv je v Gorici prevladoval še v prvi polovici 19. stoletja; več o tem gl. Kitzmüller, *Görz 1500–1915*.

³⁷ Celovite razprave o goriških Nemcih žal še nimamo. Doslej najboljše pregled predstavlja zbornik *Cultura tedesca nel Goriziano*, ki ga je uredila Liliana Ferrari. Nemško literarno in publicistično dejavnost v Gorici je raziskoval predvsem Hans Kitzmüller, ki je o tej temi objavil več razprav; gl. predvsem Kitzmüller, *Görz 1500–1915*; gl. tudi Kitzmüller, *Osservazioni sulla produzione letteraria*; Kitzmüller, *Esperienze giornalistiche in lingua tedesca*. Osnovne podatke o nemški skupnosti v drugi polovici 19. stoletja prinaša Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 231–236; poljudno o tem gl. tudi Batič, *Goriški Nemci*.

³⁴ Podatki so povzeti po *Special-Orts-Repertorium vom Küstenlande*, str. 164.

³⁵ Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 46.

preselil predelovalnico sladkorja. Družinsko podjetje je močno razširil njegov sin Julius Hektor, ki je v zahodnem predmestju Gorice, Stračicah (it. Straccis), dal posodobiti mlin, zgraditi novo skladišče za žito in postaviti tekstilne obrate. Poleg tega je kupil papirnico pri Podgori in veliko posestvo Monastero v bližini Ogleja. V prihodnjih desetletjih se je v Stračicah razvilo pravo manjše industrijsko središče z delavskimi domovi in pripadajočo infrastrukturo.³⁸

Orisano socialno sestavo goriškega nemštva je v začetku leta 1867 pikro komentiral celovski časopis *Slovenec*: »Mala peščica zastarelih in ne zastarelih gospodov, ki v Gorici v pokoji žive, nimajo za deželno narodno gibanje nikake veljave, tem manj, ker so brez stanovitnega stana, brez posestva in danes v Gorici, jutri v Gradcu in drugi dan, Bog ve kje, živijo. [...] Res da so uradniški načelniki in nekaj nižih cesarskih služabnikov, po večem učitelji gimnazijski, zlasti pa realkini, Nemci ali pa slovanski Nemcem pripadli renegati. Razun Ritterjeve rodbine, prav za prav: vitez Sahonij, in par drugih, ki so jih Ritterji iz vseh vetrov ranjkega 'rajha' v svoje službe privabili, stanovitnih Nemcev v mestu Gorici ni. Da po deželi semtertja kacega nemškutarja ali kacega nemškega uradnika izvohaš, ni se ti treba pri dosedanem vladnem duhu čuditi.«³⁹

Zapis je v svoji kritičnosti do določene mere zavajajoč, saj so goriški Nemci ne glede na svojo malostevilnost razvili dokaj živahno kulturno in društveno dejavnost. Središče nemškega društvenega življenja je bilo konec leta 1861 ustanovljeno društvo *Casino Concordia* (pogosto imenovano tudi *Casino Tedesco*). Iz tega društva je izšel pevski zbor *Görzer Gesangverein*; prav pri slovesnem razvijanju društvene zastave leta 1867 je Penn prvič obiskal Gorico, kot je že bilo povedano.⁴⁰ Posebno obliko nemške organiziranosti na Goriškem je pomenila tudi lokalna protestantska skupnost. Ritterji, ki so bili luteranske veroizpovedi, so v svojih obratih namreč zaposlili večje število delavcev iz nemških dežel, s čimer so v Gorico po obdobju reformacije⁴¹ ponovno pripeljali protestantizem. Do formalne ustanovitve luteranske skupnosti v Gorici je prišlo po obisku cesarja Franca Jožefa v Gorici marca 1857. Tri leta kasneje so goriški protestanti dobili dovoljenje za gradnjo lastne cerkve, osnovati pa jim je uspelo tudi zasebno osnovno šolo z nemškim učnim jezikom.⁴²

³⁸ Marušič, Požar, str. 210.

³⁹ *Slovenec*, 12. 2. 1867, str. 75.

⁴⁰ Društvo je sicer bilo uradno odobreno šele leta 1870 (Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 232).

⁴¹ Protestantsko gibanje je Goriško v primerjavi z drugimi notranjeavstrijskimi deželami le šibko zajelo ter je večinoma ostalo omejeno na del plemstva. Nadvojvodi Karlu Notranjeavstrijskemu (1540–1590) je šibke goriške protestante uspelo izgnati že leta 1579 (Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 251).

⁴² Pri tem je treba dodati, da goriška luteranska skupnost ni bila izključno nemška, njen član je bil tudi znani slovenski lokalni politik dr. Karel Lavrič (1818–1876). Vsekakor pa je v njej prevladoval nemški vpliv. Podrobno o luteranski skupnosti v

Nekaj dragocenih podatkov o tedanji nemški skupnosti v Gorici lahko izvemo tudi iz Pennovih spominov. Iz njih je jasno razvidno, da mu je bivanje v Gorici ostalo v najlepšem spominu. Čas bivanja v glavnem mestu dežele Goriško-Gradiške namreč opisuje kot »ein liebliches Idyll«, Gorico pa označuje kot »Paradies am Isonzo«.⁴³ V Gorici se je Penn očitno gibal predvsem znotraj tamkajšnje nemške skupnosti, stikov s Slovenci ali Italijani ne omenja. Kot svoje znance in prijatelje omenja predvsem člane družine Ritter, »ki si niso pridobili mnogo zaslug le na področju industrije, temveč tudi pri razvoju avstrijske državne ideje ter prebuji in poživiti patriotskih in dinastičnih čustev v Avstrijskem Primorju«.⁴⁴ Penn je imel tesne stike predvsem s Karlom pl. Ritterjem,⁴⁵ osmim sinom Johanna Christopha Ritterja (1782–1838), utemeljitelja industrijske dinastije, kar je razumljivo, saj mu je prav Karl ponudil uredniško mesto. O Karlovem življenju sicer ni veliko znanega, saj ne sodi med najpomembnejše predstavnike Ritterjev. Vsekakor se po vplivu ne more meriti s starejšim bratom Juliusom Hektorjem Ritterjem (1816–1878), dolgoletnim predsednikom goriške trgovske zbornice, od leta 1870 članom Gosposke zbornice avstrijskega parlamenta, deželnim poslancem ter vodilnim članom nemške evangeličanske skupnosti v Gorici.⁴⁶ Znano je, da je Karl pl. Ritter poklicno deloval v družinskem mlinu v Stračicah, kjer je po smrti brata Juliusa postal komercialni direktor. Leta 1855 se je poročil s Karolino pl. Rauchmüller, ki mu je rodila štiri otroke.⁴⁷ Drugih podatkov o njegovem življenju zaenkrat nimamo, zdi pa se, da je bil angažma pri (neuspešnih) poskusih razvoja goriške nemške publicistike v Gorici njegov edini pomembnejši poskus vstopa v javno življenje.⁴⁸

Pennu je znanstvo z bogatimi in vplivnimi Ritterji odprlo pot v kroge tedanje mestne elite. Z zadovoljstvom in ponosom omenja poznanstvo z grofoma Francem (1833–1901)⁴⁹ in Karlom Coro-

Gorici v 19. stoletju gl. Rajšp, Oris protestantizma. Strnje-no gl. tudi Podbersič, Protestantizem na Goriškem; Patzelt, *Evangelisches Leben*, str. 232–234.

⁴³ Penn, *Fünfundzwanzig Jahre*, str. VI. O lepih spominih na bivanje v Gorici priča tudi dejstvo, da je prav goriško obdobje deležno ene najboljšejših predstavitev v citirani Pennovi spominski publikaciji.

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ V virih se ime pogosto pojavlja tudi v različici »Carl«.

⁴⁶ Študije o Juliusu Hektorju kljub njegovemu velikemu pomenu za zgodovino Gorice v 19. stoletju še nimamo. Doslej najpodrobnejši pregled njegovega življenja in delovanja je pripravil njegov sin Eugen; gl. Ritter Freiherr von Záhony, *Chronik und Stammbaum*, str. 14–26.

⁴⁷ Prav tam, str. 32.

⁴⁸ Pri tem je zanimivo, da njegov nečak Eugen v svoji družinski kroniki tega vidika stričevega delovanja sploh ne omenja.

⁴⁹ Franc Coronini je izhajal iz šempetrske veje plemiške družine Coronini. Bil je sin Janeza Krstnika Coroninija (1794–1880), vzgojitelja cesarja Franca Jožefa, ki je nato opravljal pomembni funkciji civilnega in vojaškega guvernerja Banata in Vojvodine (1851–1859) ter hrvaškega bana (1859–1860).

Pogled na Gorico. Na desni je viden dim iz industrijskih obratov v Stračicah (SI PAK 667, Gorica 2541).

ninijem (1818–1910),⁵⁰ predvsem pa z upokojenim častnikom in pesnikom Wilhelmom von Marsanom (1797–1871), s katerim naj bi ga družilo tesno prijateljstvo.⁵¹ Wilhelm Marsano je danes bolj ali manj pozabljen, a v 19. stoletju je v habsburškem prostoru veljal za uglednega ustvarjalca. Družina Marsano izvira iz Genove, Wilhelm pa se je 30. avgusta 1797 rodil v Pragi, kjer se je ustalila ena od družinskih vej. Pesnik je vse življenje preživel kot aktivni častnik,

pred upokojitvijo se je povzpel do visokega čina podmaršala.⁵² V času vojaške kariere se je Marsano aktivno posvečal pesnjenju in pisateljevanju, pisal je tudi dramska dela, predvsem komedije. Njegov literarni razvoj je potekal predvsem pod vplivom nemške romantike, delno pa tudi škotskega romanopisca Walterja Scotta (1771–1832). Od leta 1859 je Marsano živel v Gorici, kjer je bilo po Pennovem pripovedovanju njegovo bivališče eno od pomembnih zbirališč mestne smetane: »Vsi pomembni ljudje, ki so živeli v Gorici ali bili povezani s tem mestom, so se zbirali v Marsanovi hiši.«⁵³ Marsano je 14. aprila 1871 umrl v Gorici. Njegove posmrtno ostanke je žena, markiza Zambeccari, dala prenesti v rodno Bologno, kjer je pokopan v družinski grobnici.⁵⁴

Uredniško delo in Pennove politične opredelitve

Zaradi odsotnosti drugih virov, predvsem korespondence,⁵⁵ je Pennovo socialno okolje v Gorici žal

Franc je enako kot oče začel z vojaško kariero, po rani v bitki pri Kraljevem Gradcu leta 1866 pa se je posvetil politični karieri na Goriškem, kjer je dosegel najvišje politične položaje. Bil je deželni in državni poslanec, v dveh ločenih obdobjih pa je opravljal tudi funkcijo goriškega deželnega glavarja. Leta 1897 je postal član Gosposke zbornice cislajtanskega parlamenta. Poleg tega je bil aktiven tudi kot publicist, saj je izdal več poljudnoznanstvenih del, v katerih je opisoval predvsem domače zgodovinske znamenitosti (Pavlin, Coronini).

⁵⁰ Karl Coronini je izhajal iz kromberške veje Coroninijev; njegov oče Mihael (1793–1876) je leta 1820 kupil nekdanji dvorec rodbine Strassoldo Cingrof v Gorici, kjer je pred smrtjo živel izgnani francoski kralj Karel X. Karl Coronini je študiral pravo na univerzi v Olomoucu ter medicino na različnih univerzah po Evropi, tudi v Parizu. Opravljal je številne pomembne uradniške funkcije, v letih 1872 in 1873 je deloval kot goriški župan. Poleg tega je bil dejaven kot pesnik, pri čemer je večinoma ustvarjal v nemškem jeziku (Pavlin, Coronini).

⁵¹ »Unvergeßlich sind mir die Stunden, die ich im Hause des genialen Marsano verlebte, [...] des im Vormärz so hochgeschätzten Poeten, der mich wie einen Sohn des Hauses hielt [...]« (Penn, Fünfundzwanzig Jahre, str. VI–VII).

⁵² Omenjeni čin je bil specifičen za habsburške oborožene sile, zato se občasno pojavlja napačno razumevanje oziroma zamenjevanje s feldmaršalom, najvišjo častniško stopnjo. Čin je dejansko ustrezal položaju divizijskega generala.

⁵³ »Was an bedeutenden Persönlichkeiten in Görz domicilirte oder diese Stadt berührte, fand sich im Hause Marsanos zusammen« (Penn, Fünfundzwanzig Jahre, str. VII).

⁵⁴ Hanus, Marsano Wilhelm Frh. von, str. 109.

⁵⁵ Pennovo zapuščino hrani dunajski Stadt- und Landesarchiv, a je precej skromna, saj obsega zgolj 125 dokumentov, ki se

mogoče le delno rekonstruirati. Mnogo več lahko povemo o njegovem strokovnem in literarnem delovanju, njegovo urejanje goriških nemških listov pa nam omogoča tudi vpogled v njegova lastna prepričanja, saj je Penn v tem času objavil številne uvodnike, v katerih je obravnaval pereča družbeno-politična vprašanja. Glede na to, da so Pennova nacionalno-politična stališča med slovenskimi zgodovinarji in literarnimi zgodovinarji že sprožila nekaj razprav, pri čemer pa je bilo predmet razprave le njegovo ustvarjanje do vključno ljubljanskega obdobja, se prav obdobje urednikovanja v Gorici kaže kot izredno pomemben in doslej še neupoštevani vir.

Penn je po prevzemu urejanja *Goriškega tednika* svoj program napovedal v uvodniku, ki je izšel 5. septembra 1867. V njem je napovedal preoblikovanje *Görzser Wochenblatta* v pomemben regionalni list, ki naj se ne bi posvečal zgolj novicam in problemom Gorice in Goriško-Gradiške, temveč tudi Istre in celo Kranjske. Skladno s tem je poskrbel za oblikovno prenovo časnika, k sodelovanju je skušal pritegniti nove sodelavce, predvsem pa je list začel zastopati odločnejša politična stališča. Vsekakor je s Pennovim prevzemom uredniškega mesta prišlo do velikih sprememb v obliki in uredniški politiki, kar se je navsezadnje odrazilo v večjem številu naročnikov.⁵⁶ Vrhunec Pennovih prizadevanj na področju goriške publicistike je odločitev, da se sprva tedensko izhajajoči *Wochenblatt* z začetkom leta 1868 preoblikuje v dvakrat tedensko izhajajoči *Görzser Zeitung* [*Goriški časnik*].⁵⁷

Sklepamo lahko, da se je zanimanje publike za Pennov časnik povečalo predvsem zato, ker se je mnogo odločnejše posvetil obravnavanju perečih družbeno-političnih vprašanj. Čeprav je Penn v svojem prvem uvodniku napovedal, da bo časnik nadstrankarsko povezoval vse patriote na Goriškem,⁵⁸ je v primerjavi s svojim predhodnikom zastopal mnogo bolj odločno politično linijo.⁵⁹ Rekli bi lahko, da je

Penn *Görzser Wochenblatt* kmalu preoblikoval v klasični politični list tedanjega časa, podobno usmeritev pa je nadaljeval tudi *Görzser Zeitung*.

Za boljše razumevanje politične usmeritve obeh goriških listov v času Pennovega urednikovanja je treba najprej predstaviti najpomembnejša družbeno-politična vprašanja, ki so v tem času zaznamovala javno življenje v Habsburški monarhiji. Izpostavimo lahko dva najpomembnejša sklopa problemov. Prvi zadeva novo državnopravno ureditev monarhije, predvsem dualistično ureditev države oziroma sporazum med dunajsko vlado in ogrskim plemstvom, ki je bil sklenjen spomladi 1867. Avstrijsko-ogrski kompromis je potrdil zvezo dveh suverenih držav znotraj iste monarhije, pri čemer je notranjo organizacijo vsakega dela določala posebna ustava. Franc Jožef ogrskemu delu monarhije ni več vladal kot avstrijski cesar, temveč le kot ogrski kralj.⁶⁰ Čeprav je dualistični kompromis vsaj začasno uredil odnose z Ogrsko, je v avstrijski (cislajtanski) polovici monarhije prav tako obstajalo odprto vprašanje o notranje-politični ureditvi, in sicer sta si nasproti stala centralistični in federalistični tabor. Drugi pomemben sklop političnih vprašanj je zadeval uvedbo liberalnih načel, predvsem delitve oblasti in pravic državljanov, pa tudi odnosov med državo in Katoliško cerkvijo oziroma vprašanje konkordata iz leta 1855.⁶¹ Temeljne liberalne postulate o ločitvi oblasti, pravicah državljanov ipd. je udejanjala t. i. decembrska ustava, sprejeta 21. decembra 1867, v prihodnjih letih pa so se nadaljevale ostre razprave o drugih vprašanjih, povezanih z odnosom med državo in Cerkvijo.⁶²

Čeprav sta omenjena sklopa političnih vprašanj načeloma ločena, sta bila v praksi tesno povezana. Zagovorniki centralistično urejene Cislajtanije so namreč hkrati večinsko pristajali tudi na liberalne poglede pri reševanju kulturno-političnih vprašanj. Nasprotno so federalisti večinsko zagovarjali večji vpliv Katoliške cerkve. Obenem je imela politična razdelitev narodnostni značaj, saj so podporniki centralistične in liberalne usmeritve večinoma izhajali iz vrst nemškega meščanstva in liberalnega dela plemstva, medtem ko so konservativni federalisti v

nanašajo predvsem na njegovo zadnje življenjsko obdobje, ki ga je preživel na Dunaju (WStLA, Biogr.-Genealog. Sammlung, 132/4 Heinrich Penn). Morda bodo v prihodnosti odkriti doslej še nepoznani viri, predvsem v zapuščinah Pennovih znancev.

⁵⁶ O tem priča zapis v zadnji številki tednika: »Indem wir den freundlichen Lesern unseres Blattes für die uns bisher bewiesene Theilnahme danken, wobei wir mit Befriedigung konstatieren, daß in den letzten Monaten sowohl die Theilnahme des Publikums an unserem Unternehmen, als auch die Zahl unserer Abonnenten bedeutend gestiegen ist [...]« (*Görzser Wochenblatt*, 31. 12. 1867, nepag.).

⁵⁷ *Görzser Wochenblatt*, 31. 12. 1867, nepag.

⁵⁸ »Dazu aber bedarf ich der kräftigsten Unterstützung aller Patrioten und Vaterlandsfreunde, die den Fleiß und das Panier ihres Wirkens geschrieben, und die, welcher Partei sie auch angehören, sich einen in der Liebe zum Vaterlande, zu seiner konstitutionellen Entwicklung, zu einem gesunden Fortschritte« (*Görzser Wochenblatt*, 5. 9. 1867, nepag.).

⁵⁹ *Görzser Wochenblatt* se je v času urednikovanja Thomasa Hohenwarterja večinoma izogibal obravnavanju perečih političnih vprašanj ter težil predvsem k pomiritvi na vseh po-

dročjih, kot je bilo izpostavljeno že v uvodnem članku: »Um diese Aufgabe ungestörter und unbeirrter verfolgen zu können, soll es kein politisches Blatt in des Wortes vollster Bedeutung sein, sondern sich auf eine möglichst objectiv gehaltene politische Wochenschau und eine sachgetreue, leidenschaftslose Darstellung und Besprechung der politischen Tagesereignisse beschränken« (*Görzser Wochenblatt*, 7. 2. 1867, nepag.).

⁶⁰ Sintetično o ozadju in značilnostih dualistične ureditve gl. Kann, *A History*, str. 331–338; gl. tudi Bled, *Franc Jožef*, str. 292–293.

⁶¹ Konkordat iz leta 1855 je Katoliški cerkvi podelil številne pristojnosti na različnih področjih javnega življenja, predvsem osnovnega šolstva. Avstrijski liberalci so mu od vsega začetka ostro nasprotovali, (nekateri) njegove določbe pa so lahko odpravili šele v letih 1867 in 1868. Podrobno o tem vprašanju gl. Vocolka, *Verfassung oder Konkordat?*

⁶² Bled, *Franc Jožef*, str. 309–317.

veliki meri pripadali slovanskim narodom monarhije. Vprašanje državno-politične ureditve je zato imelo tudi narodnostni značaj, čeprav je treba omeniti, da so obstajale tudi izjeme, na primer konservativni nemški poslanci iz Tirolske in nekateri liberalni slovanski poslanci, predvsem iz Češke. Na splošno pa lahko politična tabora v tem času zato ločimo na nemško-liberalno-centralističnega in slovansko-konservativno-federalističnega. Analiza politične meritve goriške nemške publicistike zadeva predvsem odnos do prej izpostavljenih vprašanj, pa tudi skladnost poročanja goriških listov z zahtevami nemško-liberalnega meščanstva.

Družbeno-politična usmeritev časnika pod Pennovim vodstvom je bila koncizno podana v uvodniku, ki ga je uredništvo objavilo ob prvi obletnici izhajanja *Goriškega časnika*, tj. v začetku januarja 1869: »Z odprtimi očmi smo spremljali politične dogodke in spremembe v našem državnem življenju ter o njih brez predsodkov in zadržkov izrazili svoje mnenje. Zvesto in odločno smo se zavzemali za napredek in se možato upirali napadom klera in birokracije ter nasprotovali gnilih nepravilnostim in predsodkom.«⁶³ Poleg zvestobe liberalnim vrednotam so v uredništvu poudarili tudi svojo jasno in odločno domoljubno usmeritev, pri čemer so ljubezen do dežele Goriške povezovali z neomajno zvestobo Avstriji oziroma habsburški vladarski hiši. Pri pisanju naj bi jih vedno vodila ljubezen »do stare a hkrati večno mlade Avstrije«.⁶⁴ Politično-svetovno-nazorski program, za katerega se je zavzemal Penn v obeh goriških časnikih, je torej večinoma ustrezal programu tedanjih nemških liberalcev v Habsburški monarhiji.⁶⁵ Kazal se je v zvestobi ustavnim načelom in centralistično urejeni Avstriji. V uvodniku z naslovom *Der Indifferentismus für constitutionelles Wesen* je Penn tako kmalu po prevzemu uredniškega mesta napadel brezbržnost do pomena ustave, ki se širi med ljudstvom. Naloga tiska naj bi zato bila prav to, da zbudi zavedanje o pomenu ustave in ustavne ureditve.⁶⁶ Poleg tega se je Pennova liberalnost najočitneje kazala pri obravnavanju odnosov med državo in Katoliško cerkvijo, ki so v času izhajanja časnika primarno zaposlovali javno življenje v monarhiji. Na tem področju je zastopal brezkompromisno liberalno linijo in ostro nasprotoval konkordatu, proti kateremu je pisal skorajda v vsaki številki. Njegova brezkompromisna protiklerikalna usmeritev se

ne kaže le v zavračanju konkordata, temveč tudi v splošnem stilu poročanja o razmerah v Katoliški cerkvi ter izbiri tem, o katerih sta poročala oba časnika v času njegovega urednikovanja. Pogosto sta namreč objavljala novice o raznih prekrških oziroma spornem delovanju visokih cerkvenih dostojanstvenikov, reakcionarni papeški politiki, nezdržljivosti ultramontanističnega katolištva z ustavno urejeno državo ipd. Objavljala sta celo komentarje, ki so pozivali k radikalnim reformam Katoliške cerkve same.⁶⁷ Obenem je Penn nasprotoval federalizmu in se zavzemal za centralistično urejeno Avstrijo, čeprav je po sili razmer pristajal na dualistični kompromis z Madžari: »Ne glede na to, kako slab se komu utegne zdeti sporazum z Madžari, ostaja dejstvo, da je sprejet. [...] Od tega, kar je že izgubljeno, ne moremo ničesar več rešiti, izgubimo pa lahko vse resnične prednosti, ki izhajajo iz sporazuma [...]«.⁶⁸ Podobno ujemanje s sočasnimi liberalnimi zahtevami lahko opazimo tudi pri zavze-manju za emancipacijo Judov⁶⁹ in nasprotovanju vrnitvi jezuitov v Gorico.⁷⁰ Penn se je zavzemal tudi za ohranitev nemškega učnega jezika na goriški realci.⁷¹

Pri vseh omenjenih vprašanjih se Pennovo stališče ni bistveno razlikovalo od splošnih zahtev nemškega liberalnega meščanstva. Ne glede na to pa lahko v poročanju listov *Görzer Wochenblatt* in *Görzer Zeitung* pod Pennovim vodstvom naletimo na pomembno razliko v primerjavi s sočasnim pozicioniranjem nemškega meščanstva v sosednjih deželah, in sicer njun odnos do Slovencev oziroma slovenskega nacionalnega gibanja. Oba goriška lista sta do Slovencev namreč vseskozi zavzemala prijazno ali vsaj nevtrarno držo. Tako ne najdemo nobenega članka, ki bi negativno poročal o slovenskih narodnostnih ali kulturnih prizadevanjih. Nasprotno, *Goriški časnik* je redno poročal o dogajanju v slovenski čitalnici,⁷² občasno ponatiskoval članke iz ljubljanskega časnika *Triglav* ter končno odločno stopil v bran slovenskemu taboru v Šempasu jeseni 1868.⁷³

Obravnavanje slovenskega kulturno-političnega gibanja v obeh goriških listih, ki je odstopalo od sočasnega pisanja nemške publicistike v Ljubljani in na Spodnjem Štajerskem, je pomemben argument pri ugotavljanju Pennovih nacionalno-političnih opredelitev. Kot je že bilo omenjeno, je slovenska (literarna) zgodovina do tega vprašanja doslej podala

⁶³ »Wir haben mit offenen Blicken die politischen Ereignisse, die Wandlungen in unserem Staatsleben verfolgt, und ohne Vorurtheil und rückhaltslos unsere Meinung darüber ausgesprochen. Wir sind treu und kräftig für den Fortschritt eingestanden, haben mannhaft gegen die Übergriffe des Clerus und der Bureaukratie gekämpft, sind gegen verrottete Uebelstände u. Vorurtheile aufgetreten« (*Görzer Zeitung*, 1. 1. 1869, nepag.).

⁶⁴ »... zu dem alten und doch ewig jungen Oesterreich« (prav tam).

⁶⁵ Sintetično o nemškem liberalizmu v Habsburški monarhiji v šestdesetih letih 19. stoletja gl. Judson, *Exclusive Revolutionaries*, str. 117–142.

⁶⁶ *Görzer Wochenblatt*, 19. 9. 1867, nepag.

⁶⁷ Podrobno analizo protikonkordatnega poročanja v obeh listih gl. v Batič, »Wir denken zwar deutsch«, str. 69–77.

⁶⁸ »So schlecht der Ausgleich mit Ungarn diesem und jenem auch erscheinen mag, er ist vollzogen. [...] Wir retten uns dadurch nichts von dem, was bereits verloren ist, wir verkümmern uns aber alle wirklichen Vortheile, die aus dem Ausgleiche fließen [...]« (*Görzer Zeitung*, 6. 11. 1868, nepag.).

⁶⁹ *Görzer Wochenblatt*, 12. 12. 1867, nepag.

⁷⁰ *Görzer Wochenblatt*, 14. 11. 1867, nepag.

⁷¹ *Görzer Zeitung*, 29. 9. 1868, nepag.

⁷² Gl. na primer *Görzer Zeitung*, 7. 1. 1868, nepag.

⁷³ Podrobneje o tem vprašanju gl. Batič, *Goriški Nemci in tabor v Šempasu*, str. 139–161.

različne odgovore. Problem je prvi izpostavil France Kidrič, ki je Penna označil za nemškonacionalnega avtorja. Penn naj bi zagovarjal velikonemško idejo, nemški liberalizem ter povezovanje Avstrije s Prusijo, kar je razvidno predvsem iz njegove pesniške zbirke *Deutsche Lieder*. Pennovo tesno sodelovanje s (staro)slovenskimi veljaki v Ljubljani je zato Kidrič pripisal dejstvu, da je v njegovem značaju »tičalo nekaj hohštaplarskega, kar ga je tiralo, da je po konjunkturi menjaval tudi svoj nacionalni kostum ter se skušal uveljaviti še z drugimi nedostojnimi sredstvi«. ⁷⁴ Nasprotno stališče je zavzela Tanja Žigon, ki meni, da je bila zbirka *Deutsche Lieder* predvsem reminiscenca na sočasne dogodke, poleg tega pa je Penn isto zbirko leta 1865 poklonil zavednemu Slovencu Etbinu Costi, s katerim sta bila vseskozi v prijateljskih odnosih. Če bi Penn svoje *Deutsche Lieder* res razumel kot nemškonacionalistične, jih gotovo ne bi poklonil prav Costi. ⁷⁵ Poleg tega Kidričeva interpretacija temelji na prenašanju kasnejših nacionalno zaostrenih razmer pregloboko v preteklost, tj. v šestdeseta leta 19. stoletja, ko konflikt med Nemci in Slovenci na Kranjskem še ni bil zaostren. Številni pomembni slovenski kulturni in politični delavci starejše generacije so tako redno ustvarjali tudi v nemščini, ki jim je bila bližje kot še ne dokončno izoblikovana knjižna slovenščina. ⁷⁶

Interpretacija Tanje Žigon se zdi pravilnejša tudi glede na Pennovo uredniško delo v Gorici. Kidrič se je namreč pri oceni Pennovih opredelitev opiral tudi na mnenje, da je bil *Görzer Wochenblatt* nemškonacionalno usmerjeno glasilo, ⁷⁷ česar glede na analizo uredniške usmeritve ne moremo trditi. *Goriški tednik* in *Goriški časnik* do Slovencev nista bila negativno nastrojena, temveč sta bila slovenskim kulturnim in političnim interesom vseskozi naklonjena. ⁷⁸ Upoštevajoč te ugotovitve se zdi, da lahko tezo o Pennovi nemškonacionalistični usmeritvi označimo za preseženo.

Pennovi prispevki v podlistku

Poleg prenove zunanje oblike in preoblikovanja goriškega časopisa v medij z jasno politično usmeritvijo je Penn po prihodu na mesto odgovornega urednika poskrbel tudi za večjo kakovost in pestrost

podlistka, ki je bil v drugi polovici 19. stoletja ena osrednjih časopisnih rubrik. Pri tem je smiselno opozoriti, da se isti termin občasno nediferencirano uporablja tako za časopisno rubriko kot tudi za epsko (pol)literarno zvrst. Treba je torej ločevati med podlistkom oziroma feljtonom kot zabavno-kulturno časopisno rubriko in feljtonom v ožjem pomenu besede. Slednji je posebna (pol)literarna zvrst, za katero je značilno šaljivo, kramljajoče in duhovito komentiranje družbenega dogajanja. Kot tak se lahko feljton pojavlja v obliki pripovednega spisa ali duhovitega klepeta z bralcem (kozerija). Feljtonski prispevki pogosto predstavljajo tudi ironično obravnavo družbenih razmer. ⁷⁹

Oba goriška lista sta v času Pennovega uredništva prinašala podlistek, v katerem so se redno pojavljali tudi podlistki v ožjem pomenu besede. Penn je podlistek zaznamoval kot urednik in ustvarjalec. Po eni strani je namreč k sodelovanju uspešno pritegnil nove pisce, med katerimi velja izpostaviti predvsem kontroverznega pisatelja Leopolda von Sacher-Masocha, s katerim se je seznanil v Gradcu, ⁸⁰ po drugi strani pa je številne prispevke napisal tudi sam. V svojem goriškem obdobju je tako nadaljeval z intenzivno literarno in polliterarno ustvarjalnostjo, saj je v podlistku objavil več literarnih del, redno pa je objavljati tudi feljtone. Podlistek obeh goriških časopisov je torej doslej še nepoznan oziroma neraziskan del Pennovega (pol)literarnega ustvarjanja.

Na prvem mestu je treba omeniti njegova literarna dela iz tega obdobja, med katerimi po obsežnosti izstopa zgodovinski roman *Der slavische Bauernkönig* [*Slovanski kmečki kralj*], ki je začel izhajati že 5. septembra 1867 v podlistku *Goriškega tednika*. ⁸¹ Roman, ki obravnava dogodke iz slovensko-hrvaškega kmečkega upora leta 1573, naslov pa se nanaša na Ilijo Gregoriča (okoli 1523–1574), ima zanimivo ozadje. Delo je namreč prozna predelava drame, ki jo je Penn napisal spomladi istega leta v nemščini ter jo nato s pomočjo gimnazijca Jožefa Hitija prevedel v slovenščino. Dramo *Ilija Gregorič, kmečki kralj* je poleti 1867 poslal odboru slovenskega Dramatičnega društva v Ljubljani, ki pa se ni odločilo za tisk. Ko so *Novice* septembra objavile, da je izšla prva slovenska tragedija, in sicer *Samo, prvi slovenski kralj*, izpod peresa Franca Remca (1846–1917), ⁸² Penn pa od Dra-

⁷⁴ Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 296.

⁷⁵ Žigon, Heinrich Moritz Penns Stück, str. 158–159.

⁷⁶ Prav tam, str. 166.

⁷⁷ Kidrič je pri tej interpretaciji izhajal predvsem iz napadov celovškega *Slovenca* ob začetku izhajanja *Görzer Wochenblatts*. Natančnejša analiza je pokazala, da so napadi temeljili predvsem na notranjih sporih v slovenskem taboru, in sicer so skušali radikalnejši Slovenci na ta način diskreditirati urednika goriškega lista *Domovina* Andreja Marušiča (1828–1898), ki je prijazno poročal o začetku izhajanja *Goriškega tednika* in svojim naročnikom poslal njegov program.

⁷⁸ Pri tem je vredno opozoriti na Kidričevo priznanje, da glede na nedostopnost izvodov goriškega časnika v Ljubljani tega ni mogel pregledati (Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 298).

⁷⁹ Več o tem gl. Hladnik, Feljton/Podlistek; gl. tudi Kmecl, *Mala literarna teorija*, str. 304–306.

⁸⁰ Leopold von Sacher-Masoch je avstrijsko literarno publiko v šestdesetih letih 19. stoletja šokiral s tematizacijo nekonvencionalnih odnosov med spoloma. Prav na podlagi njegovega literarnega ustvarjanja je psihiater Richard von Krafft-Ebing (1840–1902) skoval danes splošno razširjeni izraz »mazohizem«.

⁸¹ Roman je izhajal v nadaljevanjih v naslednjih številkah: *Görzer Wochenblatt*, 5. 9. 1867; 12. 9. 1867; 19. 9. 1867; 26. 9. 1867; 3. 10. 1867; 10. 10. 1867; 17. 10. 1867; 24. 10. 1867; 31. 10. 1867; 7. 11. 1867; 14. 11. 1867; 21. 11. 1867; 28. 11. 1867; 12. 12. 1867; 19. 12. 1867.

⁸² O Remčevi tragediji gl. Černe, *Nastanek in razvoj*, str. 7–13.

matičnega društva očitno še ni dobil odgovora, se je v začetku novembra 1867 odločil v Ljubljano poslati pismo, v katerem je zahteval objavo in honorar, češ da *Ilija Gregorič* ni prevod, temveč »*erste slovenische Originaltragödie*«. »*Moja drama Ilija Gregorič ni prevod, ampak izvirno delo, ker sem ga zasnoval v slovenščini, čeprav pomanjkljivi, kasneje pa le dal dobrim Slovincem v korekturo, kar lahko dokažem.*«⁸³ Društvo je dalo na Pennovo pismo pripraviti odgovor, ki ga je napisal Fran Levstik. V ostrem pismu je Levstik s sklicevanjem na številna mesta, iz katerih je razvidno, da je drama (slab) prevod nemškega izvirnika, zavrnil Pennove trditve o originalnosti tragedije in obračunal z njeno literarno vrednostjo. Opozoril je tudi, da *Ilija Gregorič* v skorajda nespremenjeni obliki že izhaja v *Görzser Wochenblatt*.⁸⁴ Glede na številne neustrezne primere rabe slovenščine, ki jih je izpostavil Levstik, moramo pritrditi njegovi oceni dela, čeprav je v svoji ostrini morda prestopil mejo dobrega okusa. Vsekakor epizoda potrjuje oceno Heinricha Penna kot ne posebno skrupuloznega literarnega ustvarjalca, ki je želel svoja dela predvsem kar najbolje unovčiti, pri čemer se je vsaj nekajkrat posluževal tudi zavestnih pretiravanj ali celo laži.⁸⁵

Ne glede na moralne pomanjkljivosti Pennovega značaja je bila njegova literarna produkcija obsežna. Že v 17. številki *Görzser Zeitung* je *Slovanskemu kmečkemu kralju* sledil krajši kriminalni roman *Flecken im Wappen* s podnaslovom *Roman aus den Geheimnissen von Triest*,⁸⁶ kasneje pa je izhajala še daljša novela *Ein Justizmord. Novelle nach einer wahren Begebenheit*.⁸⁷ V *Goriškem časniku* je objavil tudi dve pesmi, v katerih je obravnaval aktualne dogodke. Pesnitev *Maximilians Meerfabrt* je nastala v začetku januarja 1868 kot počastitev ob vrnitvi trupla nesojenega mehiškega cesarja Maksimilijana (1832–1867), mlajšega brata Franca Jožefa, ki so ga junija 1867 ustrelili mehiški republikanci.⁸⁸ Druga pesem v obliki hvalnice cesar-

ski družini pa je bila objavljena ob rojstvu prince-se Marije Valerije (1868–1924), najmlajše cesarjeve hčerke, 22. aprila 1868.⁸⁹

Pomembnejši kot objavljena literarna dela, od katerih nobeno ne presega ravni trivialne literature, so Pennovi feljtoni oziroma kozerije, v katerih je na lahkoten način obravnaval najrazličnejše dogodke iz družbenega življenja na Goriškem. Večina teh spisov je izšla pod skupnim naslovom *Görzser Causerien*, nekateri pa tudi pod drugimi naslovi, ki se navezujejo na konkreten čas nastanka oziroma vsebino prispevka. 31. oktobra 1867 je tako izšel članek z naslovom *Allerseelen*,⁹⁰ ob novem letu pa prispevek *Am Silvester=Abends*.⁹¹ V svojih kozerijah je Penn na kramljajoč način opisoval vtise in dogodke iz kulturnega in družbenega življenja v Gorici. Večina član-
kov v seriji *Goriške kozerije* se osredotoča na zabavno prigodo iz Gorice in njene okolice. Penn je tako opisoval jesensko vreme in mestno mrtvilo v tem letnem času, zabavne prepire zakoncev,⁹² ljubezenske prigode mladeniča, ki se je zapletel v razmerje z dvema damama,⁹³ in komedijo zmešnjav, ko je ljubezensko pismo prišlo v napačne roke,⁹⁴ pozimi pa se je spominjal svojih družinskih praznikov ter prejemanja daril.⁹⁵ V pustnem času so se njegovi prispevki dotikali predvsem številnih plesov v Gorici; prešerno vzdušje se je lahko hitro prelevilo v dvoboj med snubcema iste dame.⁹⁶ Večina prispevkov obravnava sproščeno vzdušje v mestu, opisuje dobro obiskane ples v maskah ter nudi kotiček razmišljanja o tem, da je vsega lepega enkrat konec.⁹⁷ Spomladi naletimo na Pennova razmišljanja o pomladnem prebujenju, lepoti goriških dam ter vrtnih zabavah.⁹⁸ Pisal je tudi o naravni lepoti gozda Panovec v bližini Gorice, kamor je rad zahajal.⁹⁹

Kot posebno zanimiv del Pennovega feljtonističnega ustvarjanja je vredno izpostaviti prispevka z naslovom *Tagebuchblätter*, ki dodatno osvetlujeta njegov položaj v tedanjem nemškem literarnem miljeju. V zapisih je Penn namreč opisal svoja srečanja ter sodelovanje z dramatikom Friedrichom Hebbloom (1813–1863) in pisateljem Adalbertom Stifterjem (1805–1868), ki še danes sodita v nesporni nemški literarni kanon. Glede na njegove opise je jasno, da se je Penn vsaj v mladih letih družil z vrhunskimi ustvarjalci, ki so ga očitno cenili. S Hebbloom se je prvič srečal v začetku marca 1863 na Dunaju, ko je

⁸³ »*Mein Stück Ilija Gregorič ist keine Übersetzung, sondern ein Originalstück, denn ich habe selbes slovenisch, wenn auch mangelhaft, so doch immer slovenisch concipiert, und später nur guten Slovenen zur Correctur übergeben, welches ich beweisen kann.*« (Levstikov zbrani spisi IV, str. 247).

⁸⁴ Prav tam, str. 247–285; gl. tudi Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 298.

⁸⁵ O ne najbolj moralno pokončnem Pennovem značaju priča tudi dejstvo, da je moral leta 1892 zapustiti uredniško mesto pri časopisu *Brünner Morgenpost*, ko je prišlo na dan, da je za ugodne kritike sprejemal podkupnine gledaliških igralcev (Jäger-Sunstenau, Aus dem Nachlaß, str. 162).

⁸⁶ *Görzser Zeitung*, 28. 2. 1868; 3. 3. 1868; 6. 3. 1868; 10. 3. 1868; 13. 3. 1868; 17. 3. 1868; 20. 3. 1868; 24. 3. 1868; 27. 3. 1868; 31. 3. 1868; 3. 4. 1868; 7. 4. 1868; 10. 4. 1868; 14. 4. 1868; 17. 4. 1868.

⁸⁷ *Görzser Zeitung*, 11. 12. 1868; 15. 12. 1868; 18. 12. 1868; 22. 12. 1868; 24. 12. 1868; 29. 12. 1868; 1. 1. 1869; 15. 1. 1869; 19. 1. 1869; 22. 1. 1869; 2. 2. 1869; 5. 2. 1869; 9. 2. 1869.

⁸⁸ Iz pesmi je ponovno razviden Pennov antiklerikalizem, saj je krivdo za neuspeh Maksimilijanovega mehiškega podviga pripisal reakcionarni duhovščini (*Görzser Zeitung*, 7. 1. 1868, nepag.).

⁸⁹ Pesem sicer ni bila objavljena »pod črto«, temveč namesto uvodnika (*Görzser Zeitung*, 24. 4. 1868, nepag.).

⁹⁰ *Görzser Wochenblatt*, 31. 10. 1867, nepag.

⁹¹ *Görzser Wochenblatt*, 31. 12. 1867, nepag.

⁹² *Görzser Wochenblatt*, 12. 9. 1867, nepag.

⁹³ *Görzser Wochenblatt*, 19. 9. 1867, nepag.

⁹⁴ *Görzser Wochenblatt*, 3. 10. 1867, nepag.

⁹⁵ *Görzser Wochenblatt*, 12. 12. 1867, nepag.

⁹⁶ *Görzser Zeitung*, 28. 1. 1868, nepag.

⁹⁷ *Görzser Zeitung*, 25. 2. 1868, nepag.

⁹⁸ *Görzser Zeitung*, 19. 5. 1868, nepag.

⁹⁹ *Görzser Zeitung*, 28. 4. 1868, nepag.

študentsko društvo *Libertas* priredilo veliko proslavo ob dramatikovem 50. rojstnem dnevu. Penn je bil eden izmed govornikov, ki so pozdravili častnega gosta. V pozdrav mu je deklamiral svojo pesem, ki je nekoliko pozneje z nekaj popravki pod naslovom *Erinnerung an Friedrich Hebbel* izšla v njegovi pesniški zbirki *Blätter aus der Zeit*. Dramatika je Pennova poezija očitno močno ganila, saj naj bi prihitel do njega, ga objel ter se mu prisrčno zahvalil. Po tem prvem srečanju sta vzpostavila redne stike, tako da Penn ponosno poroča, da je Hebbel z zanimanjem in pohvalo pregledoval njegova literarna dela.¹⁰⁰ Pod istim naslovom je izšel tudi opis srečanja s pisateljem Adalbertom Stifterjem. Spomini na Stifterja so bili objavljeni le nekaj dni po njegovem samomoru 28. januarja 1868, zato delujejo kot nekrolog. Z velikim avstrijskim pripovednikom se je Penn srečal leta 1863 med obiskom Linza, nato pa je z njim ohranil pisemski stik. Stifter je z literarnimi prispevki sodeloval tudi pri že omenjeni graški reviji *Oesterreichische Gartenlaube*. Penn v članku podaja tudi krajši Stifterjev življenjepis, v zadnjem delu pa razmišljanje o pomenu njegovega literarnega opusa.¹⁰¹

Na tem mestu se postavlja vprašanje o vrednosti njegovih prispevkov v podlistku. Pennova literarna dela lahko brez dvoma označimo kot trivialno literaturo, ki nima večje vrednosti. Nasprotno pa se v *Goriških koderijah* Heinrich Penn kaže kot suveren pisec, ki dobro pozna pravila in zahteve žanra, v katerem ustvarja. Uspešno je namreč prevzel tipični kramljajoči slog, značilen za feljtonistične prispevke tedanjega časa. Sklepamo lahko, da je goriška publika z zanimanjem prebirala njegova lahkotna kramljanja ter se zabavala ob opisih družabnega življenja v Gorici. Spomini na Friedricha Hebbela in Adalberta Stifterja so zanimivi z literarnozgodovinskega stališča, poleg tega pa dodatno osvetljujejo Pennov položaj v kulturno-umetniškem okolju druge polovice 19. stoletja. Kljub temu pa ne moremo reči, da se Penn v prispevkih v *Goriškem tedniku* in *Goriškem časniku* kaže kot resnično vrhunski feljtonist, ki bi znal (ali želel) družbi nastaviti ogledalo oziroma pikro opozoriti na družbene nepravilnosti, kar je odlikovalo najboljše feljtoniste 19. stoletja. Njegovi feljtonski prispevki nikoli ne presežejo ravni duhovitega in zabavnega kramljanja, katerega namen je bralca predvsem zabavati.

Sklep

Pennova uredniška kariera v Gorici se je končala marca 1869, ko je *Görzer Zeitung* prenehal izhajati. Zanesljivih razlogov za prenehanje izhajanja žal (še) ne poznamo. Uprava časnika je 16. marca sicer izdala

kratko obvestilo, vendar se v njem sklicuje le na neopredeljene »nepredvidljive razloge«.¹⁰² Ljubljanski nemški list *Laibacher Tagblatt* pa je poročal, da je do zatona časnika prišlo zaradi spora med urednikom Pennom ter lastnikom Karlom pl. Ritterjem.¹⁰³ Ta razlog zato zaenkrat velja za najverjetnejšega, čeprav ga Penn v svojih spominih ne omenja. Poleg tega verjetno ni daleč od resnice ocena v glasilu goriške kmetijske družbe, ki je zapisalo, da se lahko »eksotična rastlina« v tujem okolju ohrani le z velikimi izdatki.¹⁰⁴ Goriška nemška skupnost je bila kljub socialno ugodnemu položaju očitno premajhna, da bi lahko nemški časopis trajno obstal, o čemer pričajo tudi neuspešni poskusi oživitve lista *Görzer Zeitung* v letu 1872. Časnik je zaradi denarnih težav ugasnil že po približno enoletnem izhajanju.¹⁰⁵

Kakorkoli že, konec *Görzer Zeitung*a je za Penna pomenil nadaljevanje »nomadskega« načina življenja. V prihodnjih letih je kot publicist in literat deloval v Trstu, Gradcu, na Dunaju in nato v Pešti. Iz Ogrske je Penna pot vodila na severno Češko, kjer je kot novinar deloval v mestecu Jabloniec nad Nisou (nem. Gablonz), leta 1871 pa se je vrnil na Dunaj. Po letu 1878 se je za daljši čas ustalil v Brnu na Moravskem, kjer je urejal lista *Mährisch-Schlesischer Correspondent* in *Brünner Morgenpost*.¹⁰⁶ Njegova uredniška kariera na Moravskem se je neslavno končala leta 1892, kot je že bilo omenjeno. Penn se je bil zato prisiljen vrniti na Dunaj, kjer je deloval kot svobodni književnik in sodelavec tiskovnega urada predsedstva ministrskega sveta. Na Dunaju je 14. oktobra 1918 tudi umrl.¹⁰⁷

Za konec je smiselno omeniti, da se je Heinrich Penn vse do pozne starosti ukvarjal s Prešernom, čigar pesmi je v prevodih pogosto javno deklamiral. Prav tako je ohranil stike s slovenskim prostorom, predvsem z literarnim zgodovinarjem Franom Vidičem (1872–1944). V Vidičevi nemški izdaji Prešernovih *Poezij*, ki so izšle leta 1901 na Dunaju, je bilo tako objavljenih devet Pennovih prevodov. Iz Pennove korespondence z Vidičem je očitno, da je prvi vse do pozne starosti precej natančno spremljal dogajanje na Kranjskem¹⁰⁸ in tako kljub primarni vpetosti v nemški kulturni prostor vse do smrti ostal povezan tudi s slovensko kulturo.

¹⁰⁰ *Görzer Zeitung*, 24. 1. 1868, nepag.

¹⁰¹ *Görzer Zeitung*, 4. 2. 1868, nepag.

¹⁰² Obvestilo je priloženo zadnji številki *Görzer Zeitung*a, ki jo hrani Biblioteca Statale Isontina v Gorici.

¹⁰³ *Laibacher Tagblatt*, 17. 3. 1869, nepag.

¹⁰⁴ Poročilo omenja Marušič, *Pregled politične zgodovine*, str. 233.

¹⁰⁵ Kitzmüller, *Görz 1500–1915*, str. 30.

¹⁰⁶ Penn, *Fünfundzwanzig Jahre*, str. VII–VIII.

¹⁰⁷ Lebensaft, Penn, Moritz Heinrich, str. 409.

¹⁰⁸ Kidrič, Penn, Franc Henrik, str. 298.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI PAK – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
PAK 667, Zbirka razglednic krajev

WStLA – Wiener Stadt- und Landesarchiv
WStLA, Biogr.-Genealog. Sammlung, 132/4
Heinrich Penn.

ČASOPISI

Görzer Wochenblatt, 1867.
Görzer Zeitung, 1868, 1869.
Laibacher Tagblatt, 1869.
Novice, 1862, 1865.
Slovenec, 1867.
Triglav, 1865.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

- Batič, Matic: »Wir denken zwar deutsch, wir fühlen deutsch, werden es aber niemanden verargen, anderen Sinnes zu sein«: *Görzer Wochenblatt* (1867) und *Görzer Zeitung* (1868–1869) = »Mislimo sicer nemško, čutimo nemško, a nikomur ne bomo zamerili, če je drugačnega mišljenja«: *Görzer Wochenblatt* (1867) in *Görzer Zeitung* (1868–1869). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2015 (tipkopis magistrskega dela).
- Batič, Matic: Goriški Nemci in tabor v Šempasju. 150 let tabora v Vižmarjih (ur. Dragica Čec). Ljubljana: Slovenska matica, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2020, str. 139–161.
- Batič, Matic: Goriški Nemci ter njihova časnika *Görzer Wochenblatt* in *Görzer Zeitung*. *Kalendar za leto 2017* (ur. Marko Tavčar et al.). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2016, str. 111–119.
- Bled, Jean-Paul: *Franc Jožef*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1990.
- Bratož, Rajko: *Rimska zgodovina – 1. Od začetkov do nastopa cesarja Dioklecijana*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Študentska založba, Filozofska fakulteta, 2007.
- Colleoni, Aldo: *I Ritter: una stirpe germanica con ramificazioni nell'Impero austro-ungarico*. Trieste: Goliardica, 2013.
- Czoernig, Karl von: *Görz: Oesterreich's Nizza*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1873.
- Černe, Miha: *Nastanek in razvoj zgodovinske drame na Slovenskem v drugi polovici 19. stoletja. Zgodovinska drama in narodni preporod*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2017 (tipkopis diplomskega dela).
- Fabi, Lucio: *Storia di Gorizia*. Padova: Il Poligrafo; Gorizia: Edizioni della laguna, 1991.
- Ferrari, Liliana (ur.): *Cultura tedesca nel Goriziano*. Udine: Forum, 2009.
- Ferrari, Liliana: Gorizia ottocentesca, fallimento del progetto della Nizza austriaca. *Storia d'Italia. Le regioni dall'Unità a oggi. Il Friuli – Venezia Giulia I* (ur. Roberto Finzi, Claudio Magris in Giovanni Miccoli). Torino: Giulio Einaudi, 2002, str. 313–375.
- Hanus, Valerie: Marsano Wilhelm Frh. von. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 6*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, str. 109.
- Hladnik, Miran: Feljton/Podlistek. *Enciklopedija Slovenije*, 3. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1989, str. 95.
- Jäger-Sunstenau, Hanns: Aus dem Nachlaß des Literaten Heinrich Penn. *Wiener Geschichtsblätter* 29, 1974, št. 2, str. 162–168.
- Judson, Pieter: *Exclusive Revolutionaries. Liberal Politics, Social Experience and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1999.
- Kann, Robert A.: *A History of the Habsburg Empire 1526–1918*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1980.
- Kidrič, France: Penn, Franc Henrik (Henrik Moric). *Slovenski biografski leksikon*. Zvezek 6. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1935, str. 296–298. Dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi412300/>.
- Kitzmüller, Hans: Esperienze giornalistiche in lingua tedesca a Gorizia nella seconda metà dell'Ottocento. *Studi goriziani* 69, 1989, št. 1, str. 45–56.
- Kitzmüller, Hans: *Görz 1500–1915 – Ein vergessenes Kapitel altösterreichischer Dichtung. Eine Ausstellung im Foyer und im Tiefspeicher der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien, vom 3. Mai bis zum 10. Juni 1995*. Klagenfurt: Carinthia, 1995.
- Kitzmüller, Hans: Osservazioni sulla produzione letteraria in lingua tedesca a Gorizia. *Studi goriziani* 68, 1988, št. 2, str. 35–50.
- Kmecl, Matjaž: *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1983.
- Krahwinkler, Harald: Die Landtage von Görz-Gradisca und Istrien. *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Bd. VII/2* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 1873–1918.
- Kralj, Franc: Czoernig baron Czernhausen, Carl st. (1804–1889). *Primorski slovenski biografski leksikon*: 3. snopič Bor–Čopič, 1. knjiga. Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1976.
- Lebensaft, Elisabeth: Penn, Moritz Heinrich. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950. Band 7*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978, str. 409.

- Levec, Frančišek (ur.): *Levstikovi zbrani spisi. IV. zvezek. Proza II*. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1892.
- Marušič, Branko: Požar v mlinu v Stračicah, malem goriškem Manchestru. *Slovenska kronika XLIX. stoletja 1861–1883* (ur. Janez Cvirn). Ljubljana: Nova revija, 2003, str. 209–210.
- Marušič, Branko: *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem 1848–1899*. Nova Gorica: Goriški muzej, 2005.
- Michler, Werner: Die »Deutschen in Krain«: Literarisches Feld und nationaler Konflikt nach 1848. *Zur Geschichte der österreichisch-slowenischen Literaturbeziehungen* (ur. Andreas Brandtner in Werner Michler). Wien: Turia und Kant, 1998, str. 193–218.
- Miladinović Zalaznik, Mira: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen. 2, Leopold Kordesch und seine Zeit*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2008.
- Patzelt, Herbert: *Evangelisches Leben am Golf von Triest. Geschichte der evangelischen Gemeinde in Triest mit Abbazia, Görz, Fiume und Pola*. München: Evangelischer Presseverband für Bayern, 1999.
- Pavlin, Vojko: Coronini. *Novi Slovenski biografski leksikon: Spletna izdaja* (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.). Ljubljana: ZRC SAZU, 2013–.
- Penn, Heinrich: *Der Untergang Metullums: Trauerspiel in vier Aufzügen aus der Geschichte Krains*. Laibach: samozaložba, 1866.
- Penn, Heinrich: *Fünfundzwanzig Jahre. Ein schlichter Rechenschaftsbericht über mein publicistisches und schriftstellerisches Wirken von 1860–1885*. Brünn, Wien: samozaložba, 1885.
- Podbersič, Renato: Protestantizem na Goriškem. *Mladika* 56, 2013, št. 9, str. 9–11.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 19. in 20. stoletje. Del 3: Od Aljančičev do Žolgerjev*. Ljubljana: Viharnik, 2017.
- Preinfalk, Miha: Vpliv francoskih vojn na plemstvo v habsburški monarhiji. *Zgodovinske dimenzije Ilirskih provinc* (ur. Matija Godeša in Barbara Šterbenc Svetina). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 75–86.
- Rajšp, Vincenc: Oris protestantizma na Goriškem v 19. stoletju do prve svetovne vojne. *Stati inu ob-stati. Revija za vprašanja protestantizma* 14, 2018, str. 11–42.
- Ritter Freiherr von Záhony, Eugen: *Chronik und Stammbaum der im Jahre 1829 in Österreich mit dem Prädikat »von Záhony« geadelten Familie Ritter aus Frankfurt a. M.* Monastero bei Aquileja: Selbstverlag, 1914.
- Special-Orts-Repertorium vom Küstenlande. Repertorio speciale dei luoghi nel Litorale. Posebni krajevni imenik za Primorje*. Wien: Alfred Hölder, 1885.
- Šašel Kos, Marjeta: *Appian and Illyricum*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2005.
- Štih, Peter in Simoniti, Vasko: *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Tavano, Sergio: Karl von Czoernig da Vienna a Gorizia (1850–1889). *Karl Czoernig fra Italia e Austria*. Gorizia: Istituto di storia sociale e religiosa, 1992, str. 79–140.
- Vocelka, Karl: *Verfassung oder Konkordat? Der publizistische und politische Kampf der österreichischen Liberalen um die Religionsgesetze des Jahres 1868*. Wien: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1978.
- Wurzbach, Constantin von: Penn, Heinrich. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich. Band 21*. Wien: K. k. Hof- und Staatsdruckerei, 1870, str. 454–455.
- Žigon, Tanja: Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945). 3. Teil: Deutschsprachige Presse in der Untersteiermark, in Kärnten, in Görz und in Triest. *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*. München: Oldenburg, 2005, str. 155–214.
- Žigon, Tanja: Heinrich Moritz Penns Stück Der Untergang Metullums: ein Beitrag zur deutschsprachige Literatur in Krain. *Spiegelungen: Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas* 56, 2007, št. 2, str. 158–169.
- Žigon, Tanja: *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.
- Žigon, Tanja: *Zgodovinski spomin Kranjske. Življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2009.

S U M M A R Y

»Paradies am Isonzo«. The work of Heinrich Moritz Penn (1838–1918) in Gorizia

The article discusses the life and career of the literary author, journalist and actor Heinrich Moritz Penn, with a particular focus on his life in Gorizia, where he edited the German newspapers *Görzer Wochenblatt* and *Görzer Zeitung* between the autumn of 1867 and the spring of 1869. Penn's editorship of the Gorizia newspapers is placed in a wider historical framework by describing his life until then on the one hand and the existing conditions in Gorizia, especially regarding the local German community, on

the other. In this way, the article sheds new light on the less known period of Penn's creative production, as his work in Gorizia has to date not been subject to any comprehensive scientific study.

Penn came to Gorizia on the invitation of the local industrialist Karl von Ritter, a member of an influential German family Ritter-Záhony, which set the foundations of the Gorizia industry in the first half of the nineteenth century. The Ritter family was also one of the pillars of the German community in Gorizia. The *Görzer Wochenblatt* and *Görzer Zeitung* were one of the most important expressions of the Gorizia Germans' cultural activities, in which Heinrich Penn played a decisive role. During the time of his editorship, the *Görzer Wochenblatt* was given a design and content renovation and in 1868 started to circulate twice a week under the title *Görzer Zeitung*. The political orientation of both newspapers also offers an important insight into Penn's political beliefs which largely resonated with the contemporary political demands of German liberalism in the Habs-

burg Monarchy. The analysis of both newspapers has revealed that Penn as editor devoted much attention to pressing political issues and often descended into polemics. His editorial orientation deviated more decisively from the liberal consensus among the then German bourgeoisie only with regard to the attitude towards the Slovenes and their political demands.

Penn was also a prolific literary author in Gorizia, and most of his contributions from that period were published in the supplements of both the above-mentioned newspapers. His production can be divided into literary works, the most comprehensive being the novel *Der slavische Bauernkönig*, and feuilletons in the strict sense of the term, in which he humorously discussed the then social conditions in Gorizia. The feuilletons were published under the common title *Görzer Causerieen*. Although Penn proved himself a versed author that mastered the rules of his chosen genre, his contributions never evolved into social critique, characteristic of the finest writers of feuilletons.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 929Jabornegg M.
913(23):58(234.323.61)

Prejeto: 23. 4. 2020

Marija Mojca Peternel

doc. dr., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko,
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: mojca.peternel@guest.arnes.si

Baron Markus Jabornegg: (ne)znan koroški obraz**IZVLEČEK**

Prispevek predstavlja barona Markusa Jabornegga z Javornika in Modrinje vasi (1837–1910), aktivnega člana koroške družbe v drugi polovici 19. stoletja, ki je bil znan tudi zunaj deželnih meja. Njegova dediščina je bogata in obsega tako dosežke z botaničnega področja kot prispevke iz planinskega sveta, zlasti Karavank. Prav slednje in po vsej verjetnosti tudi njegovi predniki ga povezujejo z današnjim slovenskim prostorom.

KLJUČNE BESEDE

baron Markus Jabornegg, 19. stoletje, Koroška, časopisi, planinski svet, botanika

ABSTRACT**BARON MARKUS JABORNEGG: AN (UN)KNOWN CARINTHIAN FACE**

The article presents Baron Markus Jabornegg of Javornik and Modrinje vas (von Gamsenegg und Möderndorf) (1837–1910), a highly active member of the Carinthian society in the second half of the nineteenth century, whose reputation transcended the provincial boundaries. His abundant legacy encompasses both his accomplishments in botany and contributions on the mountain world, especially the Karawanks. The said mountain range and most probably also his ancestors link him to the territory of present-day Slovenia.

KEY WORDS

Baron Markus Jabornegg, nineteenth century, Carinthia, newspapers, mountain world, botany

Uvod

V eni od prejšnjih števil *Kronike* smo v prispevku o prvih planinskih vodnikih na Slovenskem poleg kratke vsebinske analize naredili krajši oris njihovih avtorjev.¹ Tokratni prispevek podrobneje predstavlja enega od njih, in sicer barona Markusa Jabornegga (1837–1910),² ne nazadnje tudi zato, ker je leta 2020 minilo natanko 110 let od njegove smrti. Razlog za pisanje pričujočega prispevka pa ni zgolj ta okrogla obletnica, ampak predvsem baronova pestra zapuščina. Markus Jabornegg je bil namreč v drugi polovici 19. stoletja izredno aktiven član takratnega družbenega življenja na Koroškem. Rezultati njegovih aktivnosti, prizadevanj in raziskovalnega dela so danes ne le prisotni, marveč v strokovnih krogih še vedno veljavni. V predmestju rodnega Celovca, v bližini farne cerkve sv. Heme, nanj spominja ulica, poimenovana po njem.

Izvor priimka Jabornegg

Markus Jabornegg je bil koroški baron, čigar priimek je skoraj gotovo izšel iz slovenskega Javornika.³ Pisanje nelatinskih lastnih imen v starih matičnih knjigah (do jožefinske dobe) se je pogosto težko prilagodilo latinski dikciji, pri zapisih pa je mogoče opaziti tudi svojevoljnost pri pisavi. Priimke so ohranili in beležili tako, kakor so jih našli ali, bolje rečeno, slišali med ljudmi, zapise je nemalokdaj vodilo uho, merilo pa je bil posluš. Poskuse prilagoditve latinski pisavi najdemo zlasti pri črkah c, k, s in z; č, š in ž ter b, p, v, w; g in k.⁴ Tako je iz Obad lahko postal Owath, iz Borovnik Borounig, Warounig ali Warounig, iz Bukovnik Wako(u)nig itd.⁵

V 18. stoletju so se s predpisano nemščino v matičnih knjigah pojavile »tudi zavite in zasukane gotske

črke, ki jih je včasih prav težko brati«. Kot v nadaljevanju prispevka o zapisovanju rodbinskih priimkov še ugotavlja Maks Goričar, je bilo beleženje slovenskih priimkov v matičnih knjigah v zgodnjem obdobju, torej v latinskem jeziku, točneje oziroma slovenščini bolj prilagojeno kot pozneje.⁷

Na Slovenskem rodbinsko ime Javornik tudi danes ni tako redko, saj je po pogostosti na 141. mestu, statistična regija, kjer se pojavlja najpogostejše, pa je Koroška.⁸

Rodbina Jabornigg je bila na območju jugovzhodne Koroške in Štajerske znana že pred letom 1500 in je okoli leta 1525 že posedovala znatno posestvo. Plemiški naziv so njeni pripadniki očitno pridobili že pred letom 1574, saj se v fevdnem pismu s 26. junija tega leta oče družine naslavlja z »edle veste Maximilian Jabornickh von Gamsbsneck«.⁹

Različne oblike priimka Javornik je v naslednjem stoletju mogoče najti v kupoprodajnih pogodbah. Da bi se te lahko nanašale na »našo« družino, kaže navedba priimka Jäwohrnig¹⁰ v pogodbi iz leta 1642, ki je tri leta pozneje dobil obliko Jabornigh¹¹ in leta 1684 Jabornegg.¹²

Moški del potomcev se je večinoma posvečal vojaški službi.¹³ To med drugim dokazuje imenik aktivnih vojakov ob prihodu cesarja Leopolda I. (1640–1705) v Celovec, v katerem najdemo ime »Herr von Jabornekh von Gamsenegg«.¹⁴ Prav aktivnosti na vojaškem področju so bile razlog za pridobitev baronskega naziva leta 1667.¹⁵

Kot v spominih na svojega vzornika piše Hans Sabidussi, je Markus Jabornegg v uradnem imenu poleg baronstva imel še dva koroška kraja oziroma gradova, ki so ju nekoč Jaborneggi imeli v lasti – Javornik (Gamsenegg) in Modrinjo vas (Möderndorf). V času

⁶ Prav tam, str. 83.

⁷ Prav tam, str. 83–84.

⁸ <https://www.stat.si/ImenaRojstva/#/names?lastname=Javornik> (9. 11. 2020).

⁹ Hildebrandt, *Der Kärntner Adel*, str. 83; Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 98.

¹⁰ Kupoprodajna pogodba lastnika dvorca Črneče za posest blizu Slovenj Gradca, v kateri je omenjen Janez Jakob Javornik (*Hannss Jacob Jäwohrnigkh*) kot lastnik travnika, ki meji na to posest, in hkrati kot podpisnik te pogodbe (<http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=554899> (13. 4. 2020)).

¹¹ Kupoprodajna pogodba v kraju Legen pri Slovenj Gradcu, s katero Janez Jakob Javornik z Javornika in Doba (*Jabornigkh zum Gamsenegg und Aich*) od Janeza Davida Leysserja z Legna in Valdeka kupi hube pri Kotljah (https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_4106_St/charter?q=jabornegg (13. 4. 2020)).

¹² Kupoprodajna pogodba iz leta 1684, s katero Janez Jurij Jabornegg prodaja gradič Dob (pri Ravnah) (https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_4123_St/charter?q=jabornegg (11. 11. 2020)). O tem gl. tudi Jakič, *Gradovi*, str. 112.

¹³ Frank, *Standeserhebungen und Gnadenakte*, 2, str. 256; Hildebrandt, *Der Kärntner Adel*, str. 83–84.

¹⁴ Na seznamu je datum 20. september 1660 (Ottenfels, *Land Carnerische Huldigung*, str. 3).

¹⁵ Hildebrandt, *Der Kärntner Adel*, str. 84.

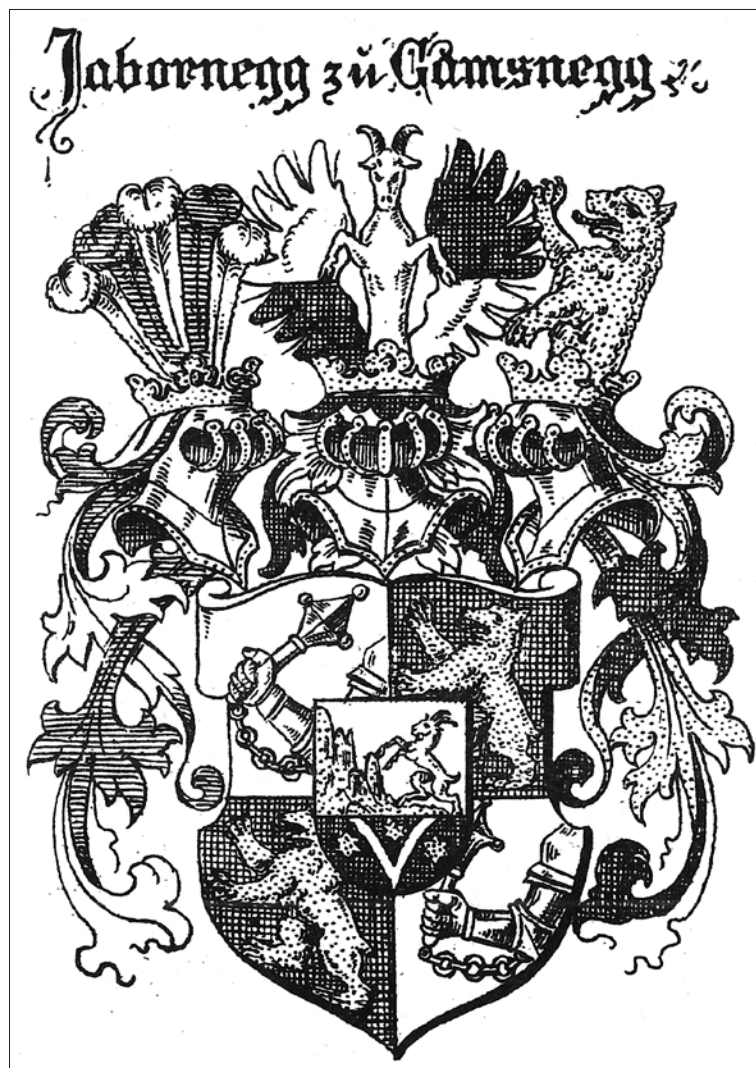
¹ Peternel, *Planinski vodniki*, str. 227–240.

² Osnovne informacije o življenju koroškega barona smo črpali iz Avstrijskega biografskega leksikona, podrobnosti pa iz obsežnega članka v *Carinthia*. Avtor zapisa je bil botanik in zgodovinar Hans Sabidussi (1864–1941), ki je Jabornegga nasledil na mestu urednika omenjene publikacije (Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 97–114).

³ Heinz Dieter Pohl v prispevku *Slowenische Namen und Wörter aus Kals in Osttirol (Merkujev zbornik, str. 308–309)* ime izpeljuje iz javorja: »Arnig (alt árnik(h)), urkundlich 1288 Abernig, 1307 Awernichk, 1501 Ernigkh u. Ernickhen): altslowenisch *avornik (< slawisch *avornik), ursprünglich wohl Hofname, etwa 'Ahorner' zu slawisch (j-)avornъ, slowenisch javor 'Ahorn'. Dieser Name ist der einzige, bei dem die Ausgangsform *avor so stark reduziert erscheint, über arn- > ân-, sonst haben wir im Deutschen Formen wie Auernig (Oberkärnten) oder Jauernig (Steiermark).« O etimologiji krajevnih imen glej tudi delo istega avtorja: *Slawische und slowenische (alpenslawische) Ortsnamen in Österreich* (<http://www.wg.uni-klu.ac.at/spw/oefn/name1.htm> (14. 4. 2020)).

⁴ Goričar, *Doneski*, str. 6–87. O priimkih gl. tudi Bezljaj, *Začasní slovar*, str. 228–229.

⁵ Prav tam, str. 114.

Grb baronov Jabornegg (Hildebrandt, *Der Kärntner Adel*, Taf. 7)

Markusa Jabornegga sta vas Javornik (Gamsnegg) in istoimenska graščina spadali v okrajno glavarstvo Velikovec in sodni okraj Pliberk.¹⁶ V vasi je bilo leta 1890 15 hiš, v katerih je živelo 131 ljudi. V skupno število je bilo zajetih tudi 39 prebivalcev petih hiš, ki so spadale h gradu. Od 170 tam živečih ljudi jih je po zapisanih podatkih kar 141 govorilo slovensko in le 26 nemško. Zanimivo, da je med njimi živel en evangeličan, ostali prebivalci so bili katoličani.¹⁷ Drugo ime v naslovu je Modrinja vas (Möderndorf), ki je spadala v okrajno glavarstvo Celovec-okolica. Vas je po podatkih imenika za Koroško iz leta 1890 štela 10 hiš in 53 prebivalcev katoliške vere, od katerih pa glede na zapis nihče ni govoril slovensko.¹⁸

Življenje Markusa Jabornegga

Na katere vire se je Sabidussi, Jaborneggov učenec in naslednik njegovih številnih funkcij, opiral pri pisanju življenjepisa svojega učitelja, ni znano. Matična knjiga za faro v severnem delu mesta, Celovec - St. Egid, razkrije, da se je Markus rodil v Celovcu 17. marca 1837 in ob krstu dobil še ime Joseph.¹⁹ Oče, tudi Markus, je bil deželni uradnik, mati Johanna Nepomucena, roj. Detela, pa je bila hči celovskega uradnika (kanclista).²⁰ Verjetno gre za Jožefa Detelo, ki je v seznamu darovalcev knjig knjižnici Zgodovinskega društva za Koroško označen kot *stanovski uradnik*.²¹ Morda se je mladi Markus za botaniko

¹⁶ *Special Orts-Repertorium von Kärnten*, str. 78. O gradu gl. tudi Jakič, *Gradovi*, str. 112.

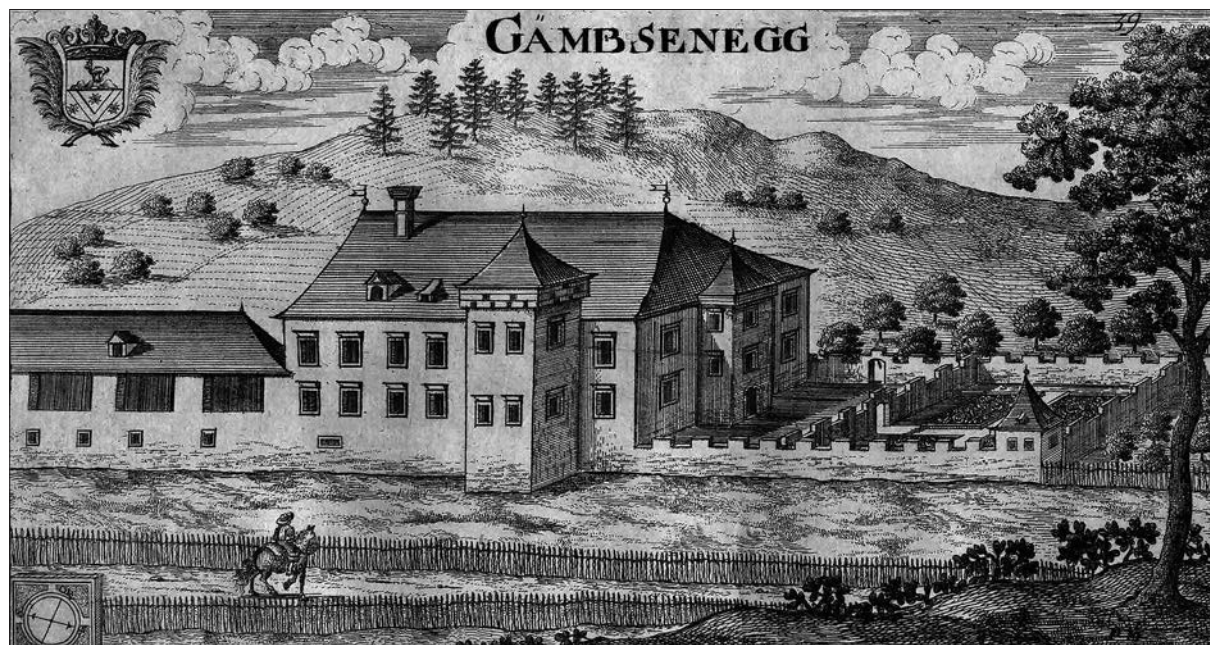
¹⁷ Prav tam.

¹⁸ *Special Orts-Repertorium von Kärnten*, str. 24. O gradu gl. tudi Ginhart in Bacher, *Kärnten*, str. 412.

¹⁹ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 98; gl. tudi https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/gurk/klagenfurt-st-egid/K15_014-1/?pg=91 (10. 11. 2020).

²⁰ *Provinzial-Handbuch*, str. 161.

²¹ *Carinthia* 2, 1847, str. 98–99, »Wirken des historischen Vereins für Kärnten«.

Dvorec Javornik (Valvasor, Topographia Archiducatus Carinthiae moderna, str. 83).

navdušil prav pri dedu po materini strani, kajti ena izmed darovanih knjig je bila biografija še danes priznanega avstrijskega botanika in mineraloga, jezuita barona Franza Xaverja Wulfna (1728–1805).

Markusu so po tradiciji namenili vojaško službo, saj se je po končani osnovni šoli in gimnaziji v Celovcu vpisal na dunajski Theresianum, na tradicionalno vojaško izobraževalno ustanovo, ki so jo obiskovale številne slavne osebnosti, od katerih naj omenimo zgolj Jožefa Radetzkega (1766–1858) in Josipa Jelačiča (1801–1859).²² Kljub vojaški naravi akademije se je Jabornegg prav tam navdušil za botaniko, za kar je bil zaslužen tamkajšnji diakon Karl Mürle. Kadet Jabornegg je bil septembra 1853 dodeljen 22. pehotnemu regimentu grofa Franza von Wimpffena v Bratislavi, pod poveljstvo konjeniškega stotnika Wilhelma Augusta Schnellerja (1807–1886), ki je bil tudi ljubiteljski botanik.²³ V času krimske vojne (1853–1856) je služil na območju Karpatske, zatem pa ga je vojaška pot vodila v Galicijo in nato ponovno na Ogrsko, kjer se je osebno spoznal in spoprijateljil z znanim madžarskim floristom in zbirateljem Aurelijem Wilhelmom Scherfelom (1835–1895), ki je kot lekarnar deloval v kraju Veľká na današnjem Slovaškem.²⁴ V Prešovu (današnja Slovaška) je Jabornegg leta 1855 spoznal znanega madžarskega profesorja Friedricha Hazslinskega (1818–1896) in imel tudi sicer stike s številnimi botaniki tistega časa. V istem letu je zbolel za tifusom. Po dolgem okrevanju, med

katerim je obiskoval tudi svet Karavank, so ga ponovno vpoklicali v vojaško službo, tokrat v Gradec. Tam se je srečal z majorjem Josefom Aichingerjem pl. Aichenhaynom (1789–1870), avtorjem dunajskega botaničnega vodnika, in z vitezo Josefom Claudiusom Pittonijem pl. Dannenfeldtom (1797–1878), ki je bil član prvega predsedstva prirodoslovnega muzeja v Celovcu.²⁵ Znano je, da se je Jabornegg na vseh vojaških pohodih precej zanimal za rastlinski svet, preučeval tamkajšnjo naravo in zbiral rastline.²⁶

Glede na težke razmere v vojski in glede na njegovo šibko zdravje se je, tudi na prigovarjanje nadrejenih, moral sprijazniti z opustitvijo vojaškega poklica. S 1. januarjem 1859 je tako stopil v službo pri koroškem Uradu za izdajo in sprejem uradne pošte (*Ständische Expedit- und Registratursdirektion*) v Celovcu.²⁷

V zakonu s Pio Leopold, hčerko prokurista tovarne J. Rainer,²⁸ so se mu rodili štirje otroci, za katere je po ženinini smrti leta 1895 v hiši št. 30 na Starem trgu v Celovcu skrbel sam.²⁹ V Jaborneggovem sicer precej uspešnem življenju se je zgodilo tudi nekaj žalostnih dogodkov, med katerimi je gotovo na prvem mestu očetova smrt leta 1870.³⁰

²⁵ Drescher, Splitter, str. 53.

²⁶ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 102.

²⁷ Prav tam, str. 99–100.

²⁸ Gre za podjetje, ki ga je leta 1811 ustanovil trgovec Johann Rainer (1782–1859) (*Kärntens gewerbliche Wirtschaft*, str. 233; gl. tudi *Katalog der allgemeinen deutschen Industrie-Ausstellung zu München im Jahre 1854*, str. 133).

²⁹ https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/gurk/klagenfurt-st-egid/K15_078-1/?pg=119 (5. 4. 2020); Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 105; *Kärntner Zeitung*, 11. 7. 1895, str. 625.

³⁰ *Klagenfurter Zeitung*, 28. 10. 1870, str. 1618.

²² Guglia, *Das Theresianum in Wien*.

²³ https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schneller_August_1807_1886.xml (1. 4. 2020).

²⁴ https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Scherfel_Aurelius-Wilhelm_1835_1895.xml (1. 4. 2020).

Leta 1905 se je Jabornegg sicer upokojil, je pa delo pomožnega nižjega konceptnega uradnika opravljal do leta 1909,³¹ kar je bil razlog za prispevek v delavskem časopisu *Arbeiterwille*. Med vsemi časopisnimi novicami o Jaborneggu je bil to edini negativni zapis o njem. Neznani pisec mu je namreč očital, da kljub visoki pokojnini (5800 kron), ki jo dobiva že dve leti, ne more opustiti služjenja deželi, ki mu za to delo mesečno plačuje še dodatnih 150 kron. Razloga, zakaj Jabornegg ne preneha s službovanjem, ne gre iskati v denarni stiski, ampak v bojazni, da delovanje deželne vlade brez njega ne bi bilo več kvalitetno. Jaborneggu je pisec članka nadalje oponesel, da jemlje kruh iz ust številnim brezposelnim, saj bi 150 kron zagotovo bolj prišlo prav nekemu, ki nima stalnega dotoka denarja. Avtor je baronu ironično svetoval, naj morebitni strah pred brezdeljem, ki bi utegnil škodovati njegovemu *duhovnemu* razvoju, premaguje z delom na botaničnem področju. Zapis se izpoje v pozivu deželnemu predsedniku grofu Zenu Goëssu (1846–1911), ki bo zaradi svojega čuta za humanost in pravičnost to službo v prihodnje zagotovo dodelil komu drugemu.³²

Ob zapisanem bi lahko domnevali, da se je Jabornegg zavedal pomena svojega dela in znanja, a je pri tem, morda tudi v (pre)veliki želji, da bi še naprej ostal aktiven član koroške družbe, malce pretiraval.

Markus Jabornegg je bil po oceni svojega biografa premišljen, preudaren in zanesljiv, človek svobodne in prijazne besede, ki je v sili znala biti tudi osorna. Odlikoval se je po načelni držji in je vedno znal utemeljiti svoje mnenje. Zdrav osebni duh ga je obvaroval pred servilnostjo in pretiranim sklepanjem prijateljstev. Imel je občutek za praktičnost ter smisel za lepoto, dobroto in plemenitost. Znal je biti razumevajoč, ustrežljiv, prijeten in pripravljen pomagati na vsakem koraku.³³

6. maja 1910 ga je premagala bolezen.³⁴ Pogreb je bil tri dni pozneje na pokopališču v Trnji vasi (Annabichl), in sicer v vlažnem, pustem vremenu ob prisotnosti številnih žalujočih iz vseh družbenih slojev.³⁵ Večina društev in zvez je ob Jaborneggovu smrti priredila spominsko slovesnost, turistično društvo denimo v gostišču v Špitalu ob Dravi.³⁶

Njegova smrt je odmevala v dunajskih³⁷ in številnih koroških³⁸ časopisih, kjer je bilo nekaj mese-

cev pozneje mogoče najti tudi zahvalo pokojnikovih otrok.³⁹

Javno delovanje in znanstveno raziskovanje

»Če se ozremo na rezultate botaničnega raziskovanja Koroške v drugi polovici iztekajočega se stoletja, vedno znova naletimo na tri osebe, ki so z njimi tesno povezane in so jih do določene mere zaznamovale: Zwanziger, Pacher, Jabornegg.«⁴⁰ Te vrstice razkrivajo, da je Hans Sabidussi svojega vzornika postavil ob bok pomembnih koroških botanikov. Gustav Adolf Zwanziger (1837–1893) je sijajno poznavanje rastlinskega sveta povezoval z urejanjem *Klagenfurter Zeitung*,⁴¹ odkritja in spoznanja Davida Pacherja (1816–1902) pa so v strokovnih krogih cenjena še danes.⁴² Da je bil Jabornegg odličen, predvsem pa »temeljito poznavalec Koroške in zaslužen turistični pisec«, je bilo znano tudi v osrednjem slovenskem prostoru.⁴³ Jaborneggu Ljubljana ni bila neznana. Tod mimo ga je pot vodila v sklopu vojaške službe v petdesetih letih 19. stoletja,⁴⁴ ponovno pa je mesto obiskal in v hotelu Slon prenočil leta 1877.⁴⁵

Preučevanje rastlinskega sveta se je pri Jaborneggu povezovalo z velikim zanimanjem za koroški planinski svet. Na njunem presečišču se je znašlo opazno družbeno angažiranje, saj je bil večkrat izžreban za porotnika.⁴⁶ To je le ena od številnih funkcij, ki jih je opravljal, potem ko se je odpovedal vojaškemu življenju in si je zdravstveno popolnoma opomogel. Med drugim je bil vodja urada deželne vlade (*Landes-Kanzleidirektor*), predsednik koroškega vrtnarskega društva (*Gartentebau-Verein*), častni predsednik deželnega muzeja Rudolfinuma, častni član koroške deželne turistične zveze (*Landesverband für Fremdenverkehr in Kärnten*), dopisni član c. k. Centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje kulturne dediščine (*Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*) in vitez Franc Jožefovega reda.⁴⁷

Vneto raziskovanje Koroške je povezoval z zbiranjem školjk, polžev, metuljev, hroščev, mineralov in podobnega, kar ga je povezovalo s celovškimi floristi, kot sta bila Friedrich Kokeil (1802–1865) in pater Rainer Graf. Leta 1863 je že postal član celovškega Prirodoslovnega deželnega muzeja (*Das naturhistori-*

³¹ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 108.

³² *Arbeiterwille*, 22. 9. 1907, str. 11, »Klagenfurt«.

³³ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 111.

³⁴ https://data.matricula-online.eu/de/oesterreich/gurk/klagenfurt-st-egid/K15_078-1/?pg=119 (10. 11. 2020).

³⁵ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 109.

³⁶ *Kärntner Tagblatt*, 11. 5. 1910, str. 3; *Freie Stimmen*, 9. 5. 1910, naslovnica.

³⁷ *Wiener Salonblatt*, 14. 5. 1910, str. 17; *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, 11. 5. 1910, str. 400; *Fremdenverkehr*, 15. 5. 1910, str. 11.

³⁸ *Freie Stimmen*, 9. 5. 1910, naslovnica; *Grazer Tagblatt*, 7. 5. 1910, str. 18; *Fremdenverkehr*, 5. 5. 1910, str. 11; *Kärntner Tagblatt*, 7. 5. 1910, str. 4; 8. 5. 1910, str. 5, 16; 11. 5. 1910, str. 3, 4.

³⁹ *Klagenfurter Zeitung*, 28. 10. 1870, str. 1618.

⁴⁰ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 97.

⁴¹ https://data.onb.ac.at/nlv_lex/perslex/XZ/Zwanziger_Gustav_Adolf.htm (8. 4. 2020).

⁴² https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_P/Pacher_David_1816_1902.xml (8. 4. 2020).

⁴³ *Laibacher Zeitung*, 7. 7. 1876, str. 3.

⁴⁴ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 102.

⁴⁵ *Laibacher Tagblatt*, 3. 9. 1877, str. 4.

⁴⁶ *Freie Stimmen*, 28. 7. 1886, str. 2; *Kärntner Zeitung*, 12. 12. 1895, str. 4.

⁴⁷ *Kärntner Tagblatt*, 7. 5. 1910, str. 4; *Fremdenverkehr*, 5. 5. 1910, str. 11.

Markus baron Jabornegg (Sabidussi, *Markus Freiherr von Jabornegg*, str. 98).

sche Landesmuseum), katerega finančna podpora mu je omogočila potovanje v Dalmacijo. Leta 1901 je postal predsednik omenjenega muzeja, funkcijo pa je zaradi bolezni opustil šele tik pred smrtjo.⁴⁸ Za publikacijo *Carinthia 2* je napisal kar nekaj prispevkov in bil tudi njen urednik.⁴⁹ Leta 1870 je v omenjenem celovškem muzeju začel z javnimi predavanji s področja botanike, ki so vzbudila odmev v tamkajšnjih časopisih.⁵⁰

Dediščina njegove ljubezni do rastlinskega sveta, predvsem do novoodkritih rastlin, se je ohranila v njihovih imenih – tako na primer v *Achillei Jaborneggii Halacsy*, vrsti pelina, ki jo je odkril leta 1873 v bližini Heiligenbluta, in v *Violi Jaborneggii Kliek*, vijolici, ki jo je odkril na južnem bregu Vrbskega jezera.⁵¹

Z rastlinskim svetom sta bila povezana njegovo članstvo v Kmetijski družbi za celovško okrožje (*Landwirtschaftlicher Gauverein Klagenfurt*)⁵² ter že omenjena vloga predsednika Koroškega vrtnarskega društva, v okviru katerega je med drugim podeljeval spričevala najzaslužnejšim dijakom na botaničnem

področju.⁵³ Julija 1872 je prevzel vodenje botaničnega vrta v Celovcu, oktobra 1875 pa mesto učitelja na zimski šoli vrtnarskega društva, ki ga je obdržal do leta 1909. Njegova predavanja na kmetijski šoli (*Ackerbauschule der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft*) so bila »jasna in vselej precej nazorna«.⁵⁴

Omenjenim položajem je treba dodati funkcijo predsednika in pozneje častnega člana Deželne turistične zveze (*Landesverband Fremdenverkehr*),⁵⁵ ki jo je vodil do leta 1905,⁵⁶ torej do leta, ko je bila v Ljubljani ustanovljena predhodnica današnje Turistične zveze Slovenije – Deželna zveza za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem. Vanjo so se vključila vsa društva, zavodi in posamezniki, povezani s turizmom,⁵⁷ tudi Slovensko planinsko društvo.⁵⁸

Jabornegg je bil v turistični zvezi, tako kot v drugih društvih, izredno aktiven, a v svojih prizadevanjih pogosto osamljen. Prebivalci takratne Koroške se namreč še niso zavedali pomena turizma in mu zato pri delu niso pomagali.⁵⁹ V okviru delovanja ome-

⁴⁸ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 97–110; *Freie Stimmen*, 18. 4. 1910, str. 4.

⁴⁹ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 97–110.

⁵⁰ Prav tam, str. 103; *Klagenfurter Zeitung*, 3. 3. 1870, str. 311.

⁵¹ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 110–111.

⁵² *Süddeutsche Post*, 27. 3. 1873, str. 2.

⁵³ *Kärntner Zeitung*, 13. 9. 1903, str. 2; Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 97–110.

⁵⁴ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 104–105.

⁵⁵ *Illustrierte Zeitung*, 5. 5. 1901, str. 4.

⁵⁶ *Kärntner Zeitung*, 13. 1. 1905, str. 5.

⁵⁷ Bogataj in Janša Zorn, *Turizem smo ljudje*, str. 37.

⁵⁸ Stroj, *Gornštvo*, str. 189.

⁵⁹ *Fremdenverkehr*, 5. 5. 1910, str. 11.

njenega društva so znana njegova prizadevanja za krepitev turizma na Koroškem in trud za izboljšanje železniške proge.⁶⁰ Sadovi teh številnih prizadevanj in konkretnih akcij so se pokazali in bili cenjeni šele pozneje.⁶¹

Med funkcijami gre izpostaviti še Jaborneggovo predsedovanje Celovski podružnici Nemskega alpinističnega društva (*Der deutsche und österreichische Alpenverein – DuÖAV*).⁶² Njegovo zadnje odmevnejše dejanje na tem področju je bil slovesni nagovor ob odprtju kočice Franz-Josef Höhe na območju Velikega Kleka (Großglockner), v bližini ledenika Pastirica (Pasterze). Celovška podružnica DuÖAV je organizirala dvodnevni izlet v to kočico v spomin na njen obisk s strani cesarja Franca Jožefa in njegove soproge ter odprtje kočice 17. avgusta 1876. Ob tej priložnosti je imel Jabornegg svečan govor. Slovesnosti, ki je trajala dva dni, so se udeležile tudi sekcije drugih planinskih društev.⁶³

Jabornegg kot pisec

Botanično področje

Sledi Jaborneggove raziskovalne in znanstvene dejavnosti je mogoče najti v številnih pisnih prispevkih, bodisi avtorskih ali soavtorskih. Botanična odkritja in raziskave je objavljaval v številnih časopisih⁶⁴ ter v prispevkih v *Carinthia* 2.⁶⁵ Oglejmo si prispevek, ki ga je *Klagenfurter Zeitung* objavil poleti 1907 in pod katerega se je avtor podpisal samo z začetnico J. Na poljuden način je opisal izlet v Karavanke južno od Podrožce, v bližino karavanškega predora. Po kratkem geografskem orisu območja je osrednji del prispevka namenil tamkajšnjemu rastju, ni pa pozabil pohvaliti prijaznega gostišča ob železniški postaji v Podrožci, kjer lahko turisti počakajo na vlak, ki jih bo odpeljal v Celovec.⁶⁶

Jabornegg se pojavlja tudi kot soavtor samostojnih publikacij, predvsem v delu o koroški flori *Flora von Kärnten*, katerega prvi avtor je sicer Pacher ter je

med letoma 1881 in 1887 izhajalo v več delih. Delo je v strokovnih krogih še danes cenjeno.⁶⁷ Samo v načrtu pa je ostal drugi del, ki naj bi celostno prikazoval botanično geografijo Koroške, v celoti pa naj bi ga napisal Jabornegg.⁶⁸ Znan je tudi Jaborneggov herbarij, ki ga je zapustil deželnemu muzeju. Po obsegu sicer ne presega Pacherjevega, je pa zaradi novoodkritih rastlin pomembnejši.⁶⁹ Pacherju je Jabornegg posvetil obsežen članek, ki ga je prav tako objavila *Carinthia*.⁷⁰

In končno je z deželnim muzejem v Celovcu povezano tudi Jaborneggovo zadnje večje delo, urejanje slavnostnega zbornika o deželnem naravoslovnem in zgodovinskem muzeju v Celovcu, ki je izšel leta 1898 ob 50. letnici njegovega obstoja.⁷¹

Planinsko področje

Predvsem takratnim planincem (in sodobnim gornikom) je (bil) Jabornegg poznan kot avtor planinskih vodnikov. Ti so vzbudili odmev po vsej monarhiji,⁷² kar dokazuje, da je bil znan tudi zunaj deželnih meja.

V planinskih vodnikih se je pojavljaval kot soavtor, predvsem kot pisec poglavij z botanično vsebino. Tak primer je poglavje o flori v Ziljski dolini, ki je izšlo v vodniku po tem območju.⁷³ Znan pa je tudi kot samostojni avtor vodnikov, v katerih se je posvečal predvsem Koroški. Njej in njenemu glavnemu mestu Celovcu je v celoti namenil poseben vodnik *Kärnten und Klagenfurt*. V vodnikih je opise koroške narave in kraje pogosto povezoval z izleti v tamkajšnji planinski svet.⁷⁴

Skupaj z založnikom, knjigararjem in ravnateljem Eduardom Gottliebom Amthorjem (1820–1884) je leta 1873 napisal obsežen vodnik po Koroškem s posebnim poudarkom na mejnih območjih.⁷⁵ Njegova izdaja je odzvanjala v številnih časopisih po monarhiji.⁷⁶ V novici osrednjega ljubljanskega časopisa je bilo denimo izpostavljeno, da je Koroška s tem

⁶⁰ *Innsbrucker Nachrichten*, 23. 4. 1884, str. 6, »Der Grätzer Delegiertentag«. O delovanju društva gl. tudi *Grazer Tagblatt*, 20. 2. 1907, str. 7.

⁶¹ *Fremdenverkehr*, 5. 5. 1910, str. 11.

⁶² *Süddeutsche Post*, 24. 12. 1871, str. 602; *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins*, 1880, str. 35 in 1881, str. 51, »Verzeichnis der Mitglieder«.

⁶³ *Kärntner Tagblatt*, 8. 9. 1906, str. 5.

⁶⁴ Naj navedemo le nekaj Jaborneggovih objav v celovškem časopisu: kot feljton v dveh nadaljevanjih *Die Hederiche und Alpenrosen in unseren Alpen*, *Klagenfurter Zeitung*, 22. 6. 1865, str. 561–562 in 23. 6. 1865, št. 142, naslovnica; *Ein neuer Pflanzenbürger Kärntens* (Epimedium alpinum), *Klagenfurter Zeitung*, 18. 6. 1886, str. 565.

⁶⁵ Na primer *Die Knautilien der heimatlichen Flora*, *Carinthia*, 1905, str. 101–106; *Die Standorte der Wulfenia*, *Carinthia*, 1884, str. 69–76; *Interessante Pflanzenfunde in Kärnten*, *Carinthia*, 1878, str. 176 in 1879, str. 207–208.

⁶⁶ [Jabornegg]: *Die Ardeschitzenklamm bei Rosenbach*, *Klagenfurter Zeitung*, 4. 6. 1907, št. 127, str. 1268–1269.

⁶⁷ *Österreichische Buchhändler-Correspondenz*, 22. 4. 1882, str. 7; Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 105.

⁶⁸ https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_J/Jabornegg-Gamsenegg-Moderndorf_Markus_1837_1910.xml (9. 4. 2020).

⁶⁹ Sabidussi, Markus Freiherr von Jabornegg, str. 110.

⁷⁰ Jabornegg, Monsignore, str. 93–98.

⁷¹ Jabornegg, *Das naturhistorische Landesmuseum*.

⁷² Naj izmed mnogih navedemo le nekaj časopisov, ki so objavljali novice o izdanih Jaborneggovih vodnikih: *Oesterreichische Touristenzeitung*, 15. 10. 1881, str. 84, *Österreichische Buchhändler-Correspondenz*, 24. 5. 1884, str. 6; *Wiener Abendpost*, *Beilage zur Wiener Zeitung*, 31. 7. 1874, str. 1381; *Klagenfurter Zeitung*, 6. 8. 1874, str. 1213; *Prager Zeitung*, 17. 2. 1890, str. 4.

⁷³ Moro, *Führer*, str. 24–32.

⁷⁴ Jabornegg, *Führer für Klagenfurt*; Jabornegg, *Das Loibl*.

⁷⁵ Amthor in Jabornegg, *Kärntnerführer*. V nadaljevanju bo zaradi skoraj identičnega naslova njunega vodnika iz leta 1887 pri sklicevanju navedena tudi letnica izdaje 1873.

⁷⁶ *Tagespost*, 4. 8. 1874, str. 4.

končno dobila celovit vodnik.⁷⁷ Pisca sta 14 let pozneje, leta 1887, prvo izdajo posodobila, ta, druga izdaja pa je izšla skoraj pod enakim naslovom kot prva.⁷⁸

Spoznanja o gospodarstvu alpskega sveta na Koroškem in Alp južno od Drave je Jabornegg skupaj s politikom Augustom von Scheidlinom (1821–1900) zapisal v vodniku, ki je izšel leta 1881.⁷⁹

Planinski vodniki so bili v svojih prvih izdajah precej opisni in morda nekoliko manj funkcionalni kot danes. Bili so precej bogatejši z geografskimi, etnološkimi in zgodovinskimi opisi, ki so prepričljivi, saj so jih pisci besedil pisali iz lastnih izkušenj, zato so lahko še danes odličen vir za raziskovanje razmer na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Med vrsticami lahko začutimo tudi avtorjev odnos do takratnih družbenih pojavov, ki so bili v času življenja našega protagonista še posebno pestri. Nacionalni odnosi med Slovenci in Nemci na prelomu stoletja so postajali vse izrazitejši ne le v dolinah, ampak so se zaostrovali tudi v planinskem svetu.⁸⁰ Takratni gorniki tovrstnih skrbi niso mogli kar pustiti v dolini. Vsebina Jaborneggovih planinskih vodnikov je daleč od nacionalne problematike, čeprav jo je zagotovo poznal in se z njo dnevno srečeval. V opisih je bil nevtralen, kar se pokaže zlasti pri opisovanju prebivalcev karavanškega sveta. Molk o nacionalnem vprašanju, ne pa vključevanje vanj, je mogoče razložiti tako, da se nacionalnopolitično ni hotel opredeliti. Zdi se, da je bil Korošec starega kova.

Pri pisanju se je zavedal, da slovenska izgovorjava zemljepisnih imen za nemško govoreče gorohodce ni bila enostavna, zato je v svoje vodnike prilagal sezname uporabnih jezikovnih primerov, osnovnih sporazumevalnih fraz, števil itd.⁸¹ Na izletih je opazil, da v južnem delu Koroške večinoma govorijo slovensko, vendar so ljudje v dolinah razumeli tudi nemško. Težje se je bilo v nemščini sporazumeti visoko v hribih, kjer so bile le posamezne kmetije. Slovenščina koroških kmetov je bila večinoma tako slaba, da je sploh ni bilo mogoče razumeti.⁸²

Kot vsi izkušeni gorniki se je zavedal pomembnosti planinske opreme. Čeprav je to čas, ko je bilo gorništvu povečini moška domena, v njegovem vodniku iz leta 1873 že najdemo nasvet, namenjen damam. V poglavju »Obleka in potovalni pripomočki« je damam svetoval, naj ob obisku gora ne pozabijo na zaščitno kremo.⁸³ Nasvet je zanimiv iz vsaj dveh razlogov. Na eni strani vidimo, da so ženske v tem času že začele obiskovati hribe, na drugi pa opazimo zgodnje zavedanje o škodljivosti višinskega sonca, kar je dandanes samoumevno.

Sklep

Baron Markus Jabornegg je bil izrazito dejaven član tedanje koroške družbe na različnih področjih. Na botaničnem področju so znani predvsem njegov herbarij in odkritja novih rastlin. Družbeno se je uveljavljal kot predsednik številnih društev, povezanih z botaniko, naravo in turizmom. V njih je bil ne le s svojo pojavo, ampak predvsem s svojim delom in nenehno angažiranostjo zagotovo vzor drugim članom. V družbenem življenju se je pojavljal kot javni predavatelj v celovškem prirodoslovnem muzeju, učitelj in porotnik. Znan je kot avtor številnih prispevkov z botaničnega področja v takratnih koroških časopisih ter vodnikov po Koroški in tamkajšnjem vzpetem svetu. Prav območje Karavank in njegov izvor ga povezuje z današnjim slovenskim prostorom.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Arbeiterwille, 1907.
Freie Stimmen, 1910.
Fremdenverkehr, 1910.
Grazer Tagblatt, 1907, 1910.
Grazer Zeitung, 1859, 1863.
Illustrierte Zeitung, 1901.
Innsbrucker Nachrichten, 1884.
Kärntner Tagblatt, 1906, 1910.
Kärntner Zeitung, 1895, 1903, 1905.
Klagenfurter Zeitung, 1870, 1874.
Laibacher Tagblatt, 1877.
Laibacher Zeitung, 1825, 1876.
Oesterreichische Touristenzeitung, 1881.
Österreichische Buchhändler-Correspondenz, 1882, 1884.
Prager Zeitung, 1890.
Süddeutsche Post, 1871, 1873.
Südsteirische Post, 1894.
Tagespost, 1874.
Wiener Abendpost, Beilage zur Wiener Zeitung, 1874.
Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, 1910.
Wiener Salonblatt, 1910.
Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins, 1880, 1881.

LITERATURA

Amthor, Eduard in Jabornegg, Markus: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietsteile von Steyermark, Krain, Görz. Augsburg: Amthor's Verlagsbuchhandlung*, 1887.
 Amthor, Eduard in Jabornegg, Markus: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietsteile von*

⁷⁷ *Laibacher Zeitung*, 7. 7. 1876, str. 2.

⁷⁸ Amthor in Jabornegg, *Kärntnerführer*.

⁷⁹ Scheidlin in Jabornegg, *Die Alpenwirtschaft in Kärnten*.

⁸⁰ Več o tem gl. tudi Mikša, *Narodnostni boji*, str. 62–63.

⁸¹ Amthor in Jabornegg, *Kärntnerführer*, 1873, str. 18–19.

⁸² Prav tam, str. 9.

⁸³ Prav tam, str. 10.

- Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg. Gera: E. Amthor, 1873.
- Bezljaj, France (ur.): *Začasni slovar slovenskih priimkov*. Ljubljana: SAZU, 1974.
- Bogataj, Janez in Janša Zorn, Olga: *Turizem smo ljudje: zbornik ob 100-letnici ustanovitve Deželne zveze za pospeševanje prometa tujcev na Kranjskem, Turistične zveze Slovenije in organiziranega turizma v Sloveniji: 1905–2005*. Ljubljana: Turistična zveza Slovenije, 2006.
- Drescher, Anton: Splitter aus 150 Jahren Geschichte des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark. *Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark* 143, 2014, str. 49–88.
- Frank, Karl Friedrich: *Standeserhebungen und Gnadendakte für das deutsche Reich und die österreichischen Erblande bis 1806*, 2. Schloss Senftenegg, Niederösterreich: Selbstverlag, 1970.
- Ginhart, Karl in Bacher, Ernst: *Kärnten: die Kunstdenkmäler Österreichs*. Wien: Schroll, 1976.
- Goričar, Maks: Doneski k postanku in pisavi rodbinskih priimkov in krajevnih imen med Slovenci. *Etnolog* 12, 1939, str. 83–122.
- Guglia, Eugen: *Das Theresianum in Wien. Vergangenheit und Gegenwart*. Wien: Schroll, 1912.
- Hildebrandt, Adolf Matthias: *Der Kärntner Adel*. Nürnberg: Verlag von Bauer und Raspe (Emil Küster), 1879.
- Jabornegg, Markus (ur.): *Das naturhistorische Landesmuseum in Klagenfurt, 1848–1898, seine Gründung und Entwicklung. Festschrift zum 50jährigen Bestehen des kärntnerischen naturhistorischen Landesmuseums in Klagenfurt*. Klagenfurt: Kleinmayr, 1898.
- Jabornegg, Markus: *Das Loibl-, Boden-, Bären- und Zellthal in den Karawanken: (ein Wink für heimische und fremde Touristen zum Besuche derselben)*. Klagenfurt: F. Kleinmayr, 1879.
- J[abornegg, Markus]: Die Ardeschitzenklamm bei Rosenbach. *Klagenfurter Zeitung*, 4. 6. 1907, št. 127, str. 1268–1269.
- Jabornegg, Markus: Die Hederiche und Alpenrosen in unseren Alpen. *Klagenfurter Zeitung*, 22. 6. 1865, št. 141, str. 561–562; 23. 6. 1865, št. 142, naslovna.
- Jabornegg, Markus: Die Knautien der heimatlichen Flora. *Carinthia* 2, 1905, str. 101–106.
- Jabornegg, Markus: Die Standorte der Wulfenia. *Carinthia* 2, 1884, str. 69–76.
- Jabornegg, Markus: Ein neuer Pflanzenbürger Kärntens (*Epimedium alpinum*). *Klagenfurter Zeitung*, 18. 6. 1886, št. 137, str. 565.
- Jabornegg, Markus: *Führer für Klagenfurt und Umgebung und Aufzählung der vorzüglichsten Reise-Routen im Lande*. Klagenfurt: s. n., 1886.
- Jabornegg, Markus: Interessante Pflanzenfunde in Kärnten. *Carinthia* 2, 1878, str. 176; 1879, str. 207–208.
- Jabornegg, Markus: *Kärntnerführer: Reisehandbuch für Kärnten unter Berücksichtigung der angrenzenden Gebietstheile von Steiermark, Krain, Görz, Tirol, Salzburg*. Gera: E. Amthor, 1873 in z istim naslovom izpopolnjena izdaja leta 1876.
- Jabornegg, Markus: Monsignore Dechant David Pacher. *Carinthia* 2, 1902, str. 93–98.
- Jakič, Ivan: *Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem*. Radovljica: Didakta, 1995.
- Kärntens gewerbliche Wirtschaft von der Vorzeit bis zur Gegenwart: herausgegeben von der Kammer der gewerblichen Wirtschaft für Kärnten*. Klagenfurt: J. Leon, 1953.
- Katalog der allgemeinen deutschen Industrie-Ausstellung zu München im Jahre 1854*. München: G. Franz, 1854.
- Mikša, Peter: Narodnostni boji v planinstvu na Slovenskem do 1. svetovne vojne. *Zgodovina za vse* 18, 2011, št. 2, str. 59–69.
- Moro, Hugo: *Führer durch das Gailthal mit dem Gitsch- und Lesachtale in Kärnten: anlässlich der Bahn-Eröffnung Arnoldstein-Hermagor*. Selbstverlag des Comites der Gailtalbahn; München: A. Bruckmann, 1894.
- Ottensfels, Hans Sigmund: Land Carnerische Huldigung Act. Leopoldi römischer Kaiser 1660. *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain*, 1849, str. 1–14.
- Pacher, David in Jabornegg, Markus: *Flora von Kärnten: Systematische Aufzählung der in Kärnten wildwachsenden Gefässpflanzen*. Klagenfurt: Naturhistorisches Landes-Museum von Kärnten, 1881–1887.
- Peternel, M. Mojca: Planinski vodniki po slovenskem gorskem svetu od druge polovice 19. stoletja do prve svetovne vojne. *Kronika* 68, 2020, št. 2, str. 227–240.
- Pohl, Heinz Dieter: Slowenische Namen und Wörter aus Kals in Osttirol. *Merkurjev zbornik* (ur. Silvo Torkar et al.). Ljubljana: Založba ZRC, 2007, str. 300–321.
- Provinzial-Handbuch des Laibacher Gouvernement-Gebietes im Königreiche Illyrien für das Jahr 1846*. Laibach: Aus dem Eger'schen Buchdruckerei, 1846.
- Sabidussi, Hans: Markus Freiherr von Jabornegg. *Carinthia* 2, 1910, št. 3/4, str. 97–114.
- Scheidlin, August in Jabornegg, Markus: *Die Alpenwirtschaft in Kärnten. T. 2, H. 3. 2, Alpen am südlichen Ufer der Drau*. Klagenfurt: Kärntner Landwirtschafts-Gesellschaft, 1881.
- Special Orts-Repertorium von Kärnten von k. k. statistischen Zentralkommission*. Wien: Alfred Hölder, 1894.
- Strojin, Tone: *Gornišтво*. Ljubljana: Tuma, 1999.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topographia Archiducatus Carinthiae moderna [slikovno gradivo]*. Gedruckt zu Laybach: bey Johann Baptista Mayr, 1681.

ELEKTRONSKI VIRI

Kollaborativen Archiv von Monasterium:
<https://www.monasterium.net/mom>

Matricula:
<https://data.matricula-online.eu/de/>

Österreichische Nationalbibliothek:
<https://data.onb.ac.at>

Österreichisches biographisches Leksikon:
<https://www.biographien.ac.at>

Pohl, Heinz Dieter: Slawische und slowenische (alpen-slawische) Ortsnamen in Österreich:
<http://www.wg.uni-klu.ac.at/spw/oenf/name1.htm>

SURS:
<https://www.stat.si/>

S U M M A R Y

Baron Markus Jabornegg: An (un)known Carinthian face

The article describes the life and work of Baron Markus Jabornegg, whose official name also contained the names of two minor Carinthian places or, rather, castles – Javornik (Gamsenegg) and Modrinj vas (Möderndorf). A wide array of sources featuring different variants of the family name Javornik leads to the conclusion that «our» main protagonist was of Slovenian descent.

The round anniversary of his death was not the only reason to write an article about him. The primary focus is on his achievements in science and research, and his ample social engagement in the Carinthian society of his time. Although he held the office of a government official, Jabornegg was much more than that. The study of sources and literature about him creates an impression that he completely dedicated himself to public service, so that very little is known about his personal life.

Jabornegg was active in various areas, all related to nature, to which he devoted his scientific and research work, most notably the famous herbarium and the discoveries of entirely new plants, the names of which still maintain the memory of him. He admired and appreciated nature, especially the hilly and mountainous areas of Carinthia, and described his observations, either on his own or in collaboration with others, in numerous guidebooks. These guidebooks took his name beyond the provincial borders into what was then the central Slovenian territory. Jabornegg disseminated his findings and new knowledge by publishing in Carinthian newspapers and taught them to the local population with public lectures in Klagenfurt (Slo.: Celovec).

Apart from being a prolific author, Jabornegg was, not only formally, also the president or a member of many (provincial) clubs and commissions. He energetically endeavoured for their successful performance and worked tirelessly towards achieving improvements especially in Carinthian tourism. Although he was often alone in his efforts, his enthusiasm nevertheless set an example to his peers as well as the local society as a whole.

Jabornegg's active and committed engagement in clubs, public lectures, abundant written legacy, and the names of several plants testify to the exceptional and broad-reaching nature of his productivity. This is also why it feels appropriate to celebrate the round anniversary of his death by writing a few lines to his memory.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 355.721(497.451)"1914/1918"

Prejeto: 22. 10. 2020

Damjan Hančič

dr., znanstveni sodelavec, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: damjan.hancic@scnr.si

Vojaška bolnišnica v Kamniku in Mekinjah v času prve svetovne vojne

IZVLEČEK

Pričujoči prispevek prikazuje delovanje vojaške sanitetne ustanove na območju Kamnika in Mekinje v času prve svetovne vojne. V Mekinjah so ranjence namestili v več stavbah v kraju, glavna bolnišnica pa je delovala v zgradbi tamkajšnjega uršulinskega samostana. Del ranjencev je bil nekaj časa nameščen tudi v štirih objektih v sosednjem Kamniku: v treh zgradbah v središču mesta ter dobro leto v prostorih začasno izpraznjene kamniške smodnišnice. Vojakom so se v času zdravljenja različnih poškodb in ran, ki so jih dobili na bojišču, pridružile različne nalezljive bolezni: t. i. malarija oziroma oslabelelost, kolera, tifus in različne mrzlice. Na kamniškem območju so se med vojno zadrževale tudi številne vojaške enote, ki so odhajale na soško bojišče. Konec leta 1918 se je na tem območju pojavila še španska gripa, ki pa večjih smrtnih žrtev ni povzročila.

KLJUČNE BESEDE

vojaška bolnišnica, nalezljive bolezni, ranjenci, prva svetovna vojna, Mekinje, Kamnik

ABSTRACT

Military hospital in Kamnik and Mekinje during the First World War

The article presents the operations of the military hospital in Kamnik and Mekinje during the First World War. In Mekinje, the wounded were housed in several buildings and the main part of the hospital operated on the premises of the local Ursuline monastery. For a while, some of the wounded were also accommodated in four buildings in the nearby Kamnik, more specifically, in three buildings in the town centre and on the premises of the temporarily vacated Kamnik Gunpowder Factory for a little over a year. While undergoing treatment for various injuries and wounds sustained in the battlefield, the soldiers also contracted a number of contagious diseases, such as malaria or fatigue, cholera, typhus, and various fevers. During the war, the Kamnik area also housed many military units headed to the Isonzo Front. At the end of 1918, the area was further affected by the Spanish flu, which did not claim many lives.

KEY WORDS

military hospital, contagious diseases, wounded, First World War, Mekinje, Kamnik

Viri o delovanju vojaške bolnišnice v Kamniku in Mekinjah

V času prve svetovne vojne je v Mekinjah in Kamniku dve leti in pol delovala vojaška sanitetna ustanova – zaledna bolnišnica za zdravljenje vojakov s soškega bojišča, na tem območju pa so se zadrževale tudi avstro-ogrske in nemške vojaške enote, ki so odhajale na soško bojišče.

V pričujočem zapisu predstavljeni podatki temeljijo na zapisih mekinjske župnijske kronike z naslovom *Spominska knjiga fare Mekinjske 1893–1924*, ki jo je med prvo svetovno vojno pisal mekinjski župnik Franc Rihar¹ in jo danes hranijo v župnijskem uradu Mekinje, deloma tudi na kroniki uršulinskega samostana v Mekinjah. V prispevku so bili uporabljeni tudi že objavljeni podatki iz kamniške župnijske kronike iz časa prve svetovne vojne, ki jih je v »*Spomenici Mestne nadžupnije Kamnik*« zapisal tedanji kamniški župnik in dekan Ivan Lavrenčič,² v člankih pa sta jih do sedaj predstavili Slavica Navinšek in Zora Torkar. V zvezi s samo organizacijo vojaške sanitetno-bolnišnične službe so bili uporabljeni tudi izsledki nekaterih temeljnih študij s področja organizacije bolnišnic za ranjene vojake v zaledju soške fronte, od katerih je za območje tedanje dežele Kranjske in Ljubljane pomembna zlasti študija Mihe Šimca, ki je leta 2011 izšla v publikaciji *Patriae ac humanitati*; to publikacijo dopolnjuje študija Katarine Keber o nalezljivih boleznih (zlasti koleri) v času prve svetovne vojne. Poleg tega članek temelji na nekaterih posamičnih arhivskih virih iz Nadškofijskega arhiva Ljubljana in Vojaškega arhiva na Dunaju. Glede pokopa umrlih ranjenih vojakov je bila uporabljena še študija Mihe Šimca o vojaških pokopališčih iz obdobja prve svetovne vojne v okolici Ruš, ki prikaže tudi širši okvir državne organizirane skrbi za pokop na fronti padlih avstro-ogrskih vojakov. Nekaj gradiva je bilo uporabljenega tudi iz različnih manj poglobljenih in bolj poljudno predstavljenih, vendar krajevno obarvanih publikacij in katalogov k razstavam, ki so v zadnjih dvajsetih letih izšli na temo prve svetovne vojne in oskrbe ranjenih vojakov v zaledju fronte.

Umestitev obravnavane bolnišnice v širši sistem državne mreže vojaških bolnišnic

Večina slovenskega ozemlja je v okviru avstro-ogrske vojaško-teritorialne organizacije spadala pod

3. graški korpus.³ Habsburške oborožene sile so imele že pred začetkom vojne znotraj svojega vojaškega sistema organizirano medicinsko službo, ki pa se je v prvih mesecih vojne pokazala kot nezadostna in okorela, zato so jo med vojno posodabljali in izboljševali. Tako sta se v štirih letih bojevanja organizacija in izvajanje medicinske pomoči nenehno spreminjala.⁴

Vsako vojaško teritorialno poveljstvo je imelo po reformi avstro-ogrskega vojaškega zdravstvenega sistema v šestdesetih letih 19. stoletja v mirnodobnem ali vojnem času za sanitetnega poveljnika enega generalštabnega ali višjega štabnega zdravnika.⁵ Podobno kot teritorialna poveljstva in korpusi so imele svojega šefa zdravnika tudi pehotne divizije, ki so v tistem času postale osnovna celica vojaške oskrbe na bojiščih. Funkcijo poveljujočega zdravnika je v diviziji imel zdravnik s činom štabnega zdravnika, v samih vojaških enotah pa so delovali asistenčni zdravniki, višji zdravniki in polkovni zdravniki.⁶ Leta 1870 so v avstro-ogrski vojski na novo oblikovali sanitetne enote, ki so jih vodili (pod)častniki brez zdravniške izobrazbe. Najnižja stopnja čina je bil sanitetni vojak; te so izurili tako, da so bili primerni za opravljanje sanitetne službe na bojiščih ali da so jih uporabili kot strežnike v različnih sanitetnih ustanovah.⁷ K sanitetnim enotam so spadali tudi sanitetni podčastniki, ki so bili večinoma študenti medicine; poleg njih je sanitetno enoto sestavljalo sanitetno moštvo, nosači ranjencev in nosači obvez.⁸ Pomembno mesto pri delovanju vojaških sanitetnih enot so imeli še vojaški farmacevti, ki so sprva opravljali službo le v vojaških skladiščih ali vojaških bolnišnicah; zdravila so jim dobavljali deloma iz vojaških, deloma civilnih lekarn. Leta 1917 so vojaške lekarnarje preimenovali v »*uradnike, odgovorne za zdravila*«.⁹ Poleg zdravnikov in sanitete so na bojiščih delovali vojaški kurati različnih veroizpovedi,¹⁰ ki so skrbeli za duhovno tolažbo ranjenih in umirajočih vojakov na fronti ter za opravljanje pokopov.

Vsak avstro-ogrski vojak je na fronti nosil s seboj paket prve pomoči z najnujnejšim sanitetnim mate-

³ Avstro-Ogrska je bila vojaško razdeljena na 16 korpusnih območij. Večina slovenskega narodnega ozemlja je spadala pod 3. korpus s sedežem v Gradcu. Naborniki so v vojsko vstopali po ozemeljskem načelu, to je pomenilo, da so služili skupaj v domačem polku. V sklopu 3. korpusa je bilo leta 1914 mobiliziranih okoli 100.000 mož, od tega okrog 30.000 Slovencev (gl. Torkar, Prva svetovna vojna, str. 73). Ker je ustroj organizacije avstrijskih vojaških enot oziroma njihovih nabornih okrajev temeljil na deželnem načelu, je krajevni izvor enot, ki so izvajale sanitetno službo, lažje opredeliti.

⁴ Kofol, Skrb za ranjene in bolne (<http://www.tol-muzej.si/clovek&vojna/si/09>) (20. 11. 2020)).

⁵ Šimac in Keber, *Patriae ac humanitati*, str. 21.

⁶ Prav tam, str. 22.

⁷ Prav tam, str. 22, 23.

⁸ Prav tam, str. 23.

⁹ Prav tam, str. 24.

¹⁰ Prav tam, str. 38, 39.

¹ Franc Rihar (1858–1919), duhovnik in nabožni pisatelj. Po končani gimnaziji (1879) je odslužil vojaško leto in študiral bogoslovje v Ljubljani (1883). Bil je kaplan v Škofji Loki, Ljubljani (Trnovo), Podbrezju in Železnikih ter župnik v Mekinjah (od 1893). Bil je avtor treh nabožnih brošuric. Gl. *Slovenski biografski leksikon*.

² Ivan Lavrenčič (1857–1930), slovenski katoliški duhovnik, večletni župnik in dekan v Kamniku, sicer pa zgodovinar in politik, med drugim poslanec v kranjskem deželnem zboru.

rialom in povoji. Manjše rane poškodovancev so obvezali soborci ali najbližji sanitejci, kadar pa so bile rane hujše, so jih posebni nosači ranjencev poskušali spraviti do postaje prve pomoči ob bojišču in nato do obvezovališča v zaledju. Tu so jih prevezali, postavili prvo diagnozo in z raznimi sanitetnimi vozili (vozovi, avtomobili, vlaki) prepeljali do vojaških bolnišnic v zaledju. Ko so ranjeni vojaki v bolnišnicah neposredno ob frontni črti za silo okrevali, so jih premestili v bolnišnice v notranjost države, da so naredili prostor za nove ranjence s fronte.¹¹ Medicinskega in drugega pomožnega osebja je zaradi velikega števila ranjenih nenehno primanjkovalo,¹² zato so se zdravstveno-negovalnemu osebju največkrat pridružile posamezne kvalificirane bolničarke iz nekaterih ženskih samostanskih redov (usmiljenke, uršulinke ...), pogosto so pomagale tudi prostovoljke Rdečega križa.

Glede na namembnost so se bolnišnice na ožjem vojnem območju delile v glavnem na: poljske in mobilne rezervne bolnišnice, mobilne postaje za obbolele vojake, bolniške hiše za maroderje in epidemijske bolnišnice.¹³ Poleg garnizijskih, deželnih in rezervnih bolnišnic, ki so sprejemale ranjence že od začetka vojne, so po odprtju soške fronte začeli na ožjem vojnem območju urejati še številne prostore za nove sanitetne ustanove in namestitve ranjencev ter obolelih.¹⁴ Za te namene so uporabili opustele ali prav v ta namen izpraznjene javne stavbe, šole in tovarniške objekte. Večje število tovrstnih bolnišnic je bilo v Ljubljani, kjer so denimo leta 1916 razpolagali z 9.076 posteljami za ranjene in bolne vojake, 229 od teh je bilo namenjenih bolnikom z infekcijskimi boleznimi.¹⁵

Ranjenim vojakom so poleg ran, pridobljenih na bojišču, velik problem zagotovo pomenile infekcije. Antibiotikov še ni bilo, zaradi česar je lahko tudi najbolj preprosta rana prerasla v kaj hujšega. Mraz, odsotnost primerne zavetja, pomanjkanje osebne higiene in stranišč ter slaba hrana, ki so jo vojaki pojedli kar sredi umazanije, so bili samo nekateri vzroki, ki so pripomogli k širjenju klic, bakterij in virusov. Bolnike z nalezljivimi boleznimi so zdravili ločeno od ostalih, da jih ti ne bi okužili. Med najpogostejšimi in najnevarnejšimi nalezljivimi boleznimi so bili tifus (legar), kolera, griža, koze in spolno prenosljive bolezni, ki so se občasno zanesle med civilno prebivalstvo.¹⁶ Vojaške oblasti so skušale širjenje nalezljivih bolezni omejiti tudi z razkuževanjem obleke z vročim zrakom, tuširanjem vojakov z vročo vodo, milom in ščetko ter britjem. K obvezni uporabi lizola

za razkuževanje so pozivale tudi občine in okrajna glavarstva.¹⁷

Sanitetne ustanove v Mekinjah in Kamniku

V Mekinjah so ranjence namestili na naslednjih lokacijah: v krajevnem Društvenem domu in občasno tudi v lesenih barakah na »Cajnarjevem travniku« tik pod njim, Katrežu (tu so imeli bolnišnično kuhinjo), podružnični osnovni šoli Mekinje na Jeranovem (zaradi tega je pouk dalj časa potekal v spodnjih prostorih župnišča), mežnariji, dotedanjem Prašnikarjevem zdravilišču *kurhausu*¹⁸ ter občasno v nekdanji Prašnikarjevi cementarni in opekarni.¹⁹ Glavnina bolnišnice je delovala v zgradbi mekinskega samostana,²⁰ in sicer od 1. septembra 1915 do božiča 1917.²¹ V Kamniku so bili ranjenci nameščeni večinoma v prostorih v zgornještajski Trofaiach preseljene smodnišnice (od poletja 1915 do sredine novembra 1916),²² deloma pa tudi v prostorih kam-

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Med domačini je še danes uveljavljeno nemško poimenovanje tega zdravilišča »Kurhaus«, kar pomeni zdravilišče, zato v članku uporabljamo ta izraz. Sredi sedemdesetih let 19. stoletja je zdravilišče ustanovil investitor železniške proge Ljubljana–Kamnik, podjetnik Alojzij Prašnikar (1821–1899), ki je imel v Mekinjah več vil z obsežnimi vrtno-parkovnimi površinami. V zdravilišču so zdravili po Kneippovi metodi, tj. izmenjavanje tople in mrzle vode. Med gosti so bili številni premožnejši iz celotne Avstro-Ogrske, Evrope in celo Amerike. Zdravilišče je prva svetovna vojna zadala tako hud udarec, da si po njej ni nikoli več opomoglo (Janša Zorn, Prispevek k zgodovini turizma, str. 111–119).

¹⁹ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinske*, str. 166, 173.

²⁰ Samostan je med letoma 1300 in 1782 pripadal redu klaris, potem je bil podržavljen in leta 1830 prodan baronu Alojzu Apfaltrerju (1776–1855) s Križa. V začetku 20. stoletja so samostan od Apfaltrerjevih dedičev kupile ljubljanske uršulinke, ki so imele v samostanu zasebno osnovno šolo ter kasneje še srednjo (meščansko) deklški šolo (gl. AUM, Šolski arhiv osnovne in meščanske šole; Hančič, Uršulinski samostan v Mekinjah, str. 93–114).

²¹ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinske*, str. 51, naknadni zapis po spominih uršulinke M. Dolores Bergant iz 1. aprila 1941.

²² Gre za območje okoli 50 hektarjev ob reki Kamniški Bistrici, ki je navzven zaprto z betonskim zidom. Nekoč je sodilo med strateško najpomembnejše obrate Avstro-Ogrske in kasneje Kraljevine SHS oziroma Jugoslavije. Proizvodnja smodnika se je v Kamniku pričela okoli leta 1850; sprva so proizvodili le smodnik za topove in lov, kasneje pa so začeli izdelovati tudi rudarski smodnik. Med prvo svetovno vojno, ko so za dobro leto (julij, avgust 1915–november 1916) proizvodnjo smodnika zaradi nevarnosti pred letalskimi bombardiranjimi preselili v Trofaiach na Zgornjem Štajerskem, je v smodnišnici ostalo le nekaj čuvajev, upravno poslopje na Mačjem hribu (Katzenberg) pa so preuredili v bolnišnico. Smodnišnica je po osamosvojitvi Slovenije zašla v težave, leta 2008 je podjetje odšlo v likvidacijo. Danes na tem območju deluje improvizirana obrtna cona, kjer razni podjetniki opravljajo svoje dejavnosti (Kamniška smodnišnica, ujeta v objektu (https://falajfl.si/kraji-turizem-potovanje/kamniska-smodnišnica-ujeta-v-objektu/ (23. 11. 2020)). Več o razvoju kamniške smodnišnice gl. Rifel et al., *Na sodu smodnika*.

¹¹ Prav tam, str. 41.

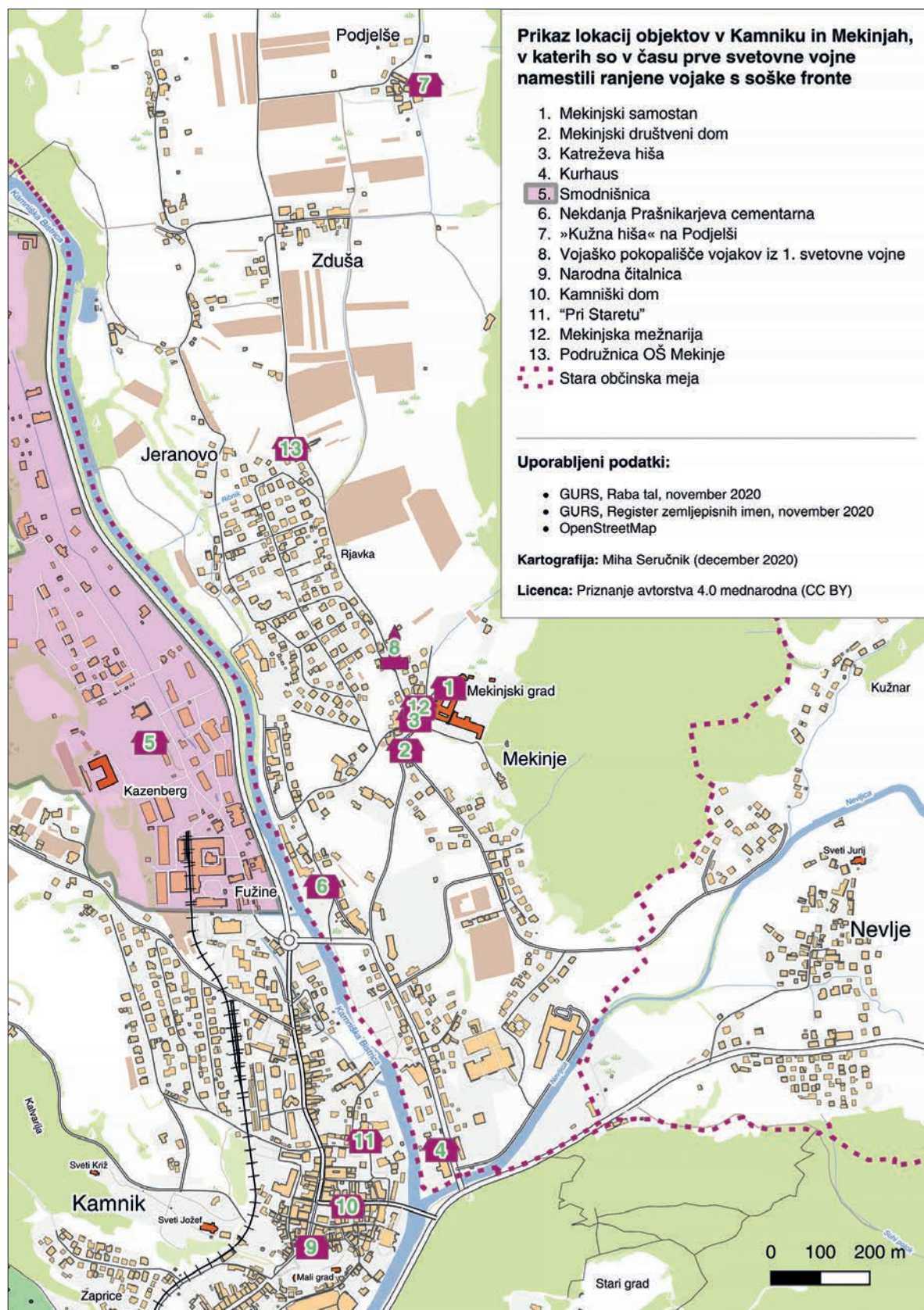
¹² Kofol, Skrb za ranjene in bolne (<http://www.tol-muzej.si/clovek&vojna/si/09> (20. 11. 2020)).

¹³ Šimac in Keber, *Patriae ac humanitati*, str. 41.

¹⁴ Prav tam, str. 157.

¹⁵ Prav tam, str. 41.

¹⁶ Šega, *Iz ognjenega pekla*, str. 38.

Lokacije najpomembnejših stavb v Kamniku in Mekinjah, v katerih so bili nastanjeni ranjeni vojaki s soškega bojišča; slika prikazuje stanje sredi leta 1916 (risal: Miha Seručnik).

niške narodne čitalnice,²³ Kamniškega doma²⁴ in Staretove hiše.²⁵

Omenjene stavbe so bile namenjene bolnišnici iz povsem praktičnih razlogov: bodisi zaradi prostornosti (samostan, smodnišnica) bodisi izpraznjenosti (*kurhaus*), ne pa zaradi morebitne navezanosti na zdravstveno oziroma zdraviliško dejavnost. Glede na organizacijsko razdelitev vojaških bolnišnic je bolnišnica, ki je bila nastanjena v mekinjskem samostanu, na podlagi virov veljala za »poljsko bolnišnico« (k. u. k. *Feldspital* 3/8),²⁶ v *kurhausu* je bila nastanjena »mobilna rezervna bolnišnica« (k. u. k. *mobiles Reservespital* 3/9), v bližnjem Kamniku pa je bil eden od objektov »bolniška hiša za maroderje«²⁷ (k. u. k. *Feldmarodenhaus* 2/16).²⁸ V mekinjski kroniki najdemo podatek, da so vsakega umrlega vojaka secirali v tamkajšnji mrtvašnici.²⁹

Mekinje in Kamnik v vojnih razmerah in vpliv bolnišnično-sanitetnih ustanov na to območje

Poleti 1914 je izbruhnila prva svetovna vojna, ki so jo prebivalci obravnavanega območja razen mobilizacije mlajših moških sokrajanov³⁰ začeli bolj konkretno čutiti šele z odprtjem bojišča ob reki Soči. Sredi leta 1915 so namreč tako v Kamniku kot Mekinjah nastanili ranjene avstro-ogrske vojake s soške fronte, čeprav se vojaštvo in begunci z vzhodnega bojišča na tem območju pojavijo že jeseni 1914.

Prvič je več vojaštva na kamniško območje prišlo že jeseni 1914. Vojaška komisija je namreč kamniško okolico določila za bivališče rekrutov 97. pešpolka, ki je izhajal iz Trsta in okolice. Skupno je iz tega polka v kamniško okolico 24. oktobra 1914 prišlo okoli 150 vojakov, 6. novembra pa še 1.000.³¹ V Mekinjah so bili nastanjeni v Društvenem domu, mežnariji, mekinjski šoli, Katrežovi hiši in *kurhausu*. Urili so se v streljanju ter hodili v bližnji zaselek Oševke kopat

jarko in streljat.³² Konec decembra 1914 je med vojaštvom in krajani v Mekinjah razsajala t. i. »vročinska bolezen«. V bližnjem naselju Brezje nad Kamnikom je bila zaradi nje več mesecev zaprta neka domačija. Bolezen je v hišo zanesel domači sin, ki se je družil z vojaki. Pojavila se je tudi v nekaterih drugih hišah.³³

V začetku oktobra 1914 je v Mekinje zaradi bojev med avstro-ogrsko in rusko vojsko pribežalo okoli 40 redovnic iz Galicije, iz okolice Lvova,³⁴ ki so se za mesec dni nastanile v graščini na Zduši;³⁵ sredi novembra so že odšle na Dolenjsko, ker jih niso hoteli nastaniti v graščini na kamniških Zapricah.³⁶ V Kamniku pa je že 17. septembra 1914 iz Galicije pribežalo okoli 360 beguncev (bili so poljske in ukrajinsko-rusinske nacionalnosti), med njimi tudi »župan mesta Przemysl³⁷ skupaj z železno občinsko blagajno«. Begunce so za eno leto razsели tudi v sosednje občine (Šmarca, Domžale, Komenda, Vodice, Zalog); po vnovičnem zavzetju Lvova z okolico s strani centralnih sil pa so se begunci čez leto dni začeli spet vračati na svoje domove.³⁹

Približno dva meseca po odprtju soškega bojišča, 29. junija 1915, je vojaška komisija za bolnišnične potrebe prevzela določene objekte v Mekinjah za ranjene avstro-ogrske vojake s soške fronte. Ocenjevali so, da je bilo v njih prostora za nastanitev okrog 400 ranjencev,⁴⁰ skupno pa naj bi v Kamniku in Mekinjah v tistem času (julij 1915) s soške fronte prepeljali okoli 800 ranjencev, za katere je na kamniškem območju skrbelo deset zdravnikov in dva kurata.⁴¹ Najprej je v Mekinjah od 29. junija 1915 do 13. julija 1916 bivalo zdravniško-sanitetno osebje s Češkega. Bolničarjev (sanitejcev) in pratežev (trenarjev)⁴² je bilo okrog 120; nastanjeni so bili po zasebnih hišah v kraju. Sanitejci in zdravniki so bili v tem obdobju večinoma Čehi, nosači pa Hrvati, Madžari in Slovaki. Konjev za transport ranjencev naj bi bilo okrog 150.⁴³ V samostanu je imela bolnišnica na voljo 160 postelj, ki

²³ V tistem času sedež kamniških liberalcev. Danes je stavba Kavarne Veronika last Prvega delavskega pevskega društva Solidarnost Kamnik.

²⁴ V tistem času sedež kamniškega katoliškega tabora. Danes prednji del stavbe ne obstaja več, saj je bil v začetku petdesetih let 20. stoletja po Plečnikovih načrtih preurejen in delno podrt. Na tem mestu stoji stavba, znana pod imenom »Delikatesa«.

²⁵ Takrat opuščeni prostori Staretove mestne pivovarne in kaseje mestne kisarne, danes na tem mestu stoji OŠ 27. julija, kjer se šolajo otroci s posebnimi potrebami.

²⁶ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 166. Šlo je za 3. poljsko bolnišnico VIII. korpusa.

²⁷ Maroder – vojak na bolniški.

²⁸ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 166.

²⁹ Prav tam, str. 182.

³⁰ Od 8. do 14. decembra so bili v kamniškem okraju vpoklicani za vse moške letnikov 1878–1890, vendar so jih kot primerne za vojsko potrdili le tretjino; ob enem naslednjih naborov, ko so po spomladanskem izbruhu vojne z Italijo v začetku junija v kamniškem okraju vpoklicali letnike od 1872 do 1878, pa je bilo primernih za bojevanje dve petini vpoklicanih (gl. Torkar, *Prva svetovna vojna*, str. 73).

³¹ Prav tam.

³² ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 168.

³³ Prav tam.

³⁴ Lviv (pol. Lwow, nem. Lemberg), mesto na zahodu Ukrajine.

³⁵ Zduša, zaselek 1 km severno od Mekinj, stavba graščine je danes že skoraj povsem podrt.

³⁶ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 164; prim. tudi Navinšek, Ivan Lavrenčič in njegov čas, str. 40.

³⁷ Mesto Przemysl (danes leži na skrajnem jugovzhodu Poljske, nedaleč od meje z Ukrajino) je med prvo svetovno vojno postalo znano po bitki pri svoji trdnjavi, ki jo je tvoril fortifijski sistem dvanajstih trdnjav okoli mesta Przemysl, ki jih je v obdobju od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne zgradila Avstro-Ogrska. Med prvo svetovno vojno je bila trdnjava prizorišče ene večjih bitk leta 1915. Potem ko so jo zasedle ruske sile, so jo sredi leta 1915 zavzele enote nemške kopenske vojske.

³⁸ Navinšek, Ivan Lavrenčič in njegov čas, str. 40.

³⁹ Torkar, *Prva svetovna vojna*, str. 73.

⁴⁰ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 166.

⁴¹ Torkar, *Prva svetovna vojna*, str. 73.

⁴² Pomožno spremljevalno-transportno osebje, imenovano »trenarji« oziroma slovensko »prateži«.

⁴³ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 166.

Poveljniški in zdravniški kader v mekinjskem samostanu pozimi 1915/16. Na zadnji strani fotografije je zapis: »Sveti večer 1915 v Mekinjah; kurat Bronec, štabni zdravnik dr. Röschel, višji zdravnik dr. Pubal, oddelčni zdravnik Luc, zobni tehnik Ernst« (original hrani uršulinski samostan v Ljubljani, reprodukcija Zgodovinski arhiv Ljubljana).

so bile ves čas polno zasedene, le občasno se je zgodilo, da jih je bilo kak dan nekaj prostih. Bolnišnično osebje so bili večinoma Čehi, Slovencev naj bi bilo le okoli osem.⁴⁴ Po kasnejših spominih ene od mekinjskih uršulink se je »češko osebje ves čas lepo vedlo in so bili v najboljšem odnošaju s samostanom, tudi za postrežbo so imeli najrajši sestre uršulinke, dočim so sestre Rdečega križa odklanjali ...«.⁴⁵ Kljub namestitvi bolnišnice v samostan so uršulinke imele ves čas redni pouk v svoji šoli, pa tudi samostanske gojenke so lahko nemoteno stanovale v samostanu, pri čemer pa je »bilo vse tako strogo ločeno, da ni prišlo do nekakih nerednosti.«⁴⁶ Čehi, »čeprav mnogi med njimi neverni, so uršulinke visoko spoštovali, ker so pač našli nego in postrežbo, kot bi jo ne našli v nobenem svetnem bolniškem zavodu.«⁴⁷ Bolnišnica je bila tako dobro oskrbljena z živili, »da jih je lahko mnogo odstopila samostanski družini, ki je znala koristno uporabiti tudi stvari,

ki so jih hoteli vojaki zakopati, kakor npr. loj, želodec, itd...«.⁴⁸ Celo revnejši prebivalci Mekinj so imeli od vojaške bolnišnice koristi, saj so sprva dobivali hrano iz bolniške kuhinje (kavo, juho, meso); ker pa so to ugodnost začeli zlorabljati, so jim prenehali kuhati.⁴⁹ Nekatere uršulinke so se tudi neposredno vključile v pomoč in strežbo ne samo osebju, ampak tudi ranjencem, zaradi česar so bile odlikovane. Tako je bila skupaj z nekaterimi uršulinkami iz treh takrat delujočih uršulinskih samostanov na Kranjskem oktobra 1916 s »srebrno častno svetinjo Rdečega križa z vojno dekoracijo« odlikovana predstojnica mekinjskega samostana M. Kristina Pezdirc, medtem ko je mekinjska uršulinka M. Elekta Schlegl kot bolniška strežnica dobila »bronasto častno svetinjo Rdečega križa z vojno dekoracijo.«⁵⁰

V češkem obdobju je bil načelnik bolnišnice štabni zdravnik Friedrich Röschel, vojaški bolnišnični kurat pa Franc Bronec,⁵¹ ki pa naj ne bi stanoval v mekinjskem samostanu tako kot drugo osebje, pač pa

⁴⁴ Prav tam, str. 51, naknadni zapis v župnijski kroniki po spominih uršulinke M. Dolores Bergant iz 1. aprila 1941.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Prav tam. Takrat sta v samostanu delovali zasebna osnovna in srednja dekliška šola, ki sta po podatkih uršulinske samostanske kronike v času delovanja vojaške bolnišnice med prvo svetovno vojno pouk močno skrčili in ga razdelili v dve izmeni (AUM, Šolski arhiv osnovne in meščanske šole; Hančič, Uršulinski samostan v Mekinjah, str. 93–114).

⁴⁷ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 151.

⁴⁸ Prav tam.

⁴⁹ Prav tam, str. 166.

⁵⁰ *Slovenec*, 28. 10. 1916, št. 248, str. 7, »Odlikovane uršulinke«.

⁵¹ Prihajal je iz okolice Cheba (nem. Eger) v čeških Sudetih, blizu meje z Nemčijo; septembra 1916 je bil kot vojaški kurat rezervne bolnišnice odlikovan s častnim znakom Rdečega križa.

v Kamniku.⁵² 28. maja 1916 ga je zamenjal nov vojni kurat dr. Ludovik Matouša, dotlej grajski kaplan v znamenitem renesančnem gradu v mestu Březnice na Češkem.⁵³ Zdravnika sta bila dr. Franc Pubal (črnovojniški⁵⁴ zdravnik iz Jankova na Češkem) in Jaroslav Lutz (praktični zdravnik v Melniku na Češkem); bolnišnični lekarnar je bil Karol Novak (magister farmacije iz Prage), oskrbnik oziroma »gospodar bolnice« pa Karol Suhomel.⁵⁵

Ranjeni vojaki so se po zapisih v kroniki v Mekinjah menjavali (prihajali v bolnišnico in odhajali iz nje) vsakega 1., 10. in 20. v mesecu.⁵⁶ O tem, kako natančno je bil videti vsakdanjik dela zdravniško-sanitetnega osebja s prispelimi ranjenci v Mekinjah, ni ohranjenega nobenega zapisa, lahko pa ga ponazorimo z ohranjenimi opisi iz podobnih bolnišnic. Po sprejemu v bolnišnico so zdravniki ranjencem oskrbeli strelne rane ter odstranili delce krogel in granat, ob hujših poškodbah in omrzlinah pa so jim amputirali poškodovane ude. Pri delu so jim pomagale bolniške strežnice in strežniki z razpoložljivimi medicinskimi aparati, med katere je sodil tudi rentgen.⁵⁷ Največ ran so povzročili šrapneli, drobci granat in min ter kamenje, ki je ob obstreljevanju v hribovitem svetu in na kraških tleh letelo na vse strani. Strelnih ran je bilo manj, a niso bile nič manj nevarne. Najhujše so bile poškodbe glave, prsnega koša in trebuha, ki so dajale le malo upanja na ozdravitev.⁵⁸

Več znanega je o družabnih dogodkih ter vključevanju ranjencev in sanitejcev v krajevno življenje. Vojaki so se vsako nedeljo ob 9. uri udeleževali svoje maše, zlasti slovesno je bilo ob praznikih. Zdravnik dr. Franc Pubal je celo orgljal med vojaškimi mašami, vendar so orgljanje zaradi spora z župnikom kmalu opustili, ker je ta ugotavljal, da so »vojaki preveč samolastno rabili cerkvene orgle« in jih pokvarili, pa tudi zvoniti jim je bilo kmalu prepovedano, »ker so zvonili s tako silo, da so skoraj stolp poškodovali«.⁵⁹

Zelo slovesno je bilo 28. septembra 1915, za praznik sv. Venceslava (Vaclava), zavetnika Češke. Takrat je v mekinjski župnijski cerkvi maševal »superior iz Ljubljane ob asistenci treh vojaških kuratov in doma-

čega župnika«. Sledilo je »veliko slavje in gostija vseh Čehov«.⁶⁰

Na predvečer rojstnega dne cesarja Franca Jožefa, 17. avgusta 1915, so ranjene vojake v društvenem domu in šoli pogostile mekinjske »Marijine hčere«; prinesle so jim kruh, pecivo, kompot, cigarete in razglednice.⁶¹ Tudi za božič tega leta so ranjence obdarovale s 25 merniki jabolk, tremi merniki orehov in nekaj surovega masla.⁶² Do božiča so vojaki v župnijski cerkvi ob torkih in petkih opravljali latinske lavretanske litanije z blagoslovom, kar pa so po božiču opustili.⁶³ Na sam božični večer leta 1915 so na samostanskem dvorišču postavili 24 božičnih drevesc, vojni kurat je daroval polnočnico, vojaki pa so peli češke božične pesmi.⁶⁴ Prav tako so se vojaki, več kot sto mož, 22. aprila 1916 udeležili tradicionalne velikonočne procesije in jo zelo popestrili, tako da je župnik zapisal: »Bil je to slikovit prizor ... Na čelu procesije je šel križ, nato oddelek vojakov, za njim duhovščina s sv. Rešnjim telesom, za njo sedem častnikov, potem ženske in na koncu ponovno oddelek vojaštva. Ob Rešnjem Telesu je delalo špalir dvanajst mož-saržev,⁶⁵ s potegnjenimi sabljami.«⁶⁶

Bolnišnica v Mekinjah pa ni ostala izolirana od ostalega, z vojno in vojnimi ukrepi povezanega dogajanja; tako najdemo podatek, da so 7. januarja 1916 v Ljubljani na osnovi sodbe izrednega sodišča, v virih imenovanega »preki sod«, ustretili enega prateža (kočijaža) iz tukajšnje bolnišnice, in sicer okoli 40 let starega Čeha, »ker je govoril razburljivo o vojski«; prijavila pa naj bi ga dva vojaka slovenske narodnosti.⁶⁸

Sicer pa naj bi se po podatkih župnijske kronike v tem obdobju v vseh za ranjence namenjenih objektih v Mekinjah zdravilo po 200 do 300 ranjencev,⁶⁹ od tega jih je od sredine leta 1915 do sredine leta 1916 v objektih bolnišnice umrlo le pet.⁷⁰ Konec marca 1916 se je med vojaštvom v Kamniku začela širiti škrlatinka, vendar med krajanje ni zašla,⁷¹ so pa imeli kljub temu za šest tednov preventivno zaprto osnovno šolo.⁷²

⁵² ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 151.

⁵³ Prav tam, str. 172.

⁵⁴ Manj pomemben del oboroženih sil Avstro-Ogrske je bila »črna vojska« ali »Landsturm«. V mirnem obdobju je bila sestavljena iz obveznikov med 32. in 42. letom, v vojnem času pa se je starostna meja dvignila do 50. leta. Posebnost črne vojske je bila, da so jo v vojnem času sestavljali tudi mlajši vojaki, ki niso bili primerni za bojišče, medtem ko so bili starejši in za boj primerni vojaki premeščeni k domobranskim polkom. Črnovojniške enote so služile v zaledju, stražile so skladišča, ujetniška taborišča in podobno. Ker pa je imela avstro-ogrška vojska že leta 1914 velike izgube, so črnovojniki začeli odhajati tudi na bojišča prve svetovne vojne.

⁵⁵ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 166.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ Šimac in Keber, *Patriae ac humanitati*, str. 87, 101.

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 166.

⁶⁰ Prav tam, str. 167.

⁶¹ Prav tam, str. 166.

⁶² Prav tam, str. 169.

⁶³ Prav tam, str. 166.

⁶⁴ Hančič, Uršulinski samostan v Mekinjah, str. 98.

⁶⁵ Sarž – vojak s činom.

⁶⁶ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 171.

⁶⁷ Marca 1915 je pričelo delovati vojaško sodišče, ki je smelo soditi tudi civilnim prebivalcem. Civilistom so na naglem sodišču (»preki sod«) sodili zaradi veleizdaje, žaljenja cesarjevega imena, protiaustrijskih izjav in za vsa »gotova hudodelstva«, kot so umor, uboj, rop ... V Ljubljani je sojenje prevzelo c. kr. domobransko sodišče 5. armadnega etapnega poveljstva, ki je imelo prostore na Poljanski cesti 13 (Pešak Mikec, Krvava justica, str. 23).

⁶⁸ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 169.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Prav tam, str. 170.

⁷² Prav tam, str. 169.

Okrevajoči ranjeni vojaki v atriju mekinjskega samostana v času prve svetovne vojne (original brani uršulinski samostan v Ljubljani, reprodukcija Zgodovinski arhiv Ljubljana).

Češko bolniško osebje se je 13. julija 1916 preselilo v Brežice,⁷³ še prej pa se je konec junija del bolnišnice iz samostana in mežnarije preselil v Prašnikarjevo cementno ter opekarsko tovarno v spodnjem delu Mekinj, tik ob reki Kamniški Bistrici.⁷⁴ Ob odhodu Čehov je mekinjski župnik v kroniki potegnil bilanco »češkega obdobja« v Mekinjah. Njegove ugotovitve se v veliki meri skladajo s prej omenjenimi ugotovitvami ene od mekinjskih uršulink, da je »bolnica v materialnem oziru prinesla precej denarja v kraj, saj je za izdatke v enem letu porabila čez milijon kron«;⁷⁵ v času bivanja so odkupili in porabili 150 glav goveje živine, njihovi »trenarji« pa so s konji obdelovali polja in njive ne samo v kraju, ampak tudi v okolici, vse do Tuhinjske doline.⁷⁶ Po drugi strani pa je »v moralnem oziru bolniško osebje škodovalo prebivalcem, predvsem ženskemu spolu«, pri čemer je župnik izpostavil preveč liberalen odnos Čehov in drugih vojakov do spolnosti in kontracepcije, saj so se nekateri vojaki zapletli v ljubezenske odnose z domačinkami.⁷⁷ Tako je župnik ugotavljal, da »so se celo nekatere zakonske žene preveč

bratile z vojaki, pa tudi več deklet se ni dobro držalo».⁷⁸ Tudi v okolici ni bilo dosti boljše, ker so »kamniške frajle hodile lovit oficirje in vojake«, zato je, »ko je bolnica odhajala, teklo precej ženskih solz«.⁷⁹ Župnik je menil, da je pri Čehih še močno čutiti husitski vpliv (ker na primer niso opravili velikonočne spovedi) in da so češki vojaki na domačine gledali kot na preveč zveste katoliški veri; domačine naj bi zbadali z besedami: »Čemu hodite v cerkev? Kaj imate od tega? Re-veži ste, mi ne hodimo v cerkev, pa smo bogati.«⁸⁰ Edina »častna izjema« naj bi bila glavni štabni zdravnik in njegova soproga; ta dva sta rada prišla v cerkev, tudi k šmarnicam. Samih ranjenih vojakov je bilo v cerkvi veliko, a kot je ugotavljal župnik, »na pobožnega Čeha ne naletiš zlepa«.⁸¹

Po odhodu Čehov je julija 1916 prišla v Mekinje rezervna vojaška bolnišnica (k. u. k. *Reservespital I.*) iz spodnjeavstrijskega Kremsa. Zdravniki so bili večinoma Judje, med njimi tudi štabni zdravnik, sanitetci pa Avstrijci nemške narodnosti. Njihov vojaški kurat je bil Franz Hanzl.⁸² V Mekinje in Kamnik naj bi po podatkih župnijske kronike tedaj prišlo skupaj okoli 1.500 bolnih vojakov; večinoma so boleli za

⁷³ Prav tam, str. 172.

⁷⁴ Prav tam, str. 173.

⁷⁵ Prav tam.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Prav tam. Na padanje morale med vojaki, ki so bivali v zaledju ter zato pomenili »grožnjo npravnosti in zakonski zvestobi«, so v tistem času opozarjali tudi duhovniki po drugih župnijah v zaledju soške fronte (gl. Šimac, Oris vpliva, str. 129–133).

⁷⁸ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinske*, str. 173.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Prav tam, str. 174.

⁸¹ Prav tam.

⁸² Prav tam.

»malarijo«. ⁸³ V mekinjskem Društvenem domu naj bi jih bilo nastanjenih 68, v mekinjskem samostanu 150, ostalih približno 1.270 pa večinoma v bližnji smodnišnici v Kamniku. ⁸⁴ Kronika tudi poroča, da so 27. avgusta 1916 enega vojaka, ki je bolehal za kolero, nastanili v posebni »hiši za nalezljive bolezni« na Podjelsi, manjšem zaselku severno od Mekinj; v hiši je bilo nameščenih osem postelj, ki sta jih vsaka po štiri priskrbeli mekinjska in kamniška občina. ⁸⁵ Omenjene podatke iz župnijske kronike potrjuje popis vseh rezervnih vojaških bolnišnic, ki so spadale v območje pristojnosti vojaškega poveljstva v Gradcu (*k. u. k. Militärkommando Graz*), in datira iz srede avgusta 1916, prikazuje pa stanje konec aprila tega leta. Iz njega je razvidna nastanitev ranjenih vojakov po posameznih lokacijah na območju Kamnika in Mekinj. Takrat je bilo na območju občin Kamnik in Mekinje nastanjenih skupaj 1.394 ranjenih vojakov, od tega brez infekcij 1.357 ranjencev nabornikov ⁸⁶ in 12 ranjencev gažistov ter 25 ranjencev z infekcijami. ⁸⁷ Od teh je bilo v prostorih »direkcije« oziroma upravne stavbe kamniške smodnišnice nastanjenih skupaj 289 ranjencev, v mekinjskem samostanu 171 (od tega 159 ranjencev nabornikov in 12 ranjencev gažistov), v mekinjskem društvenem domu 68, pri Staretu v Kamniku 76, v *kurhausu* 74, v Kamniškem domu 30, v kamniški čitalnici 30 ter 631 ranjencev v stavbi št. 7 v kamniški smodnišnici. ⁸⁸ Vojakov z infekcijami pa so imeli »v karanteni« v posebni stavbi št. 69 v kamniški smodnišnici nastanjenih 17, v Mekinjah (točneje, v »kužni hiši« na Podjelsah) pa še 8, torej skupaj 25. ⁸⁹

Župnijska kronika oktobra 1916 poroča, da so v enotah mekinjske bolnišnice povečini bolniki z malarijo oziroma da so mrzlični. Hrana je bila zaradi pomanjkanja slaba, saj so jedli v glavnem nezabeljeno repo in krompir. ⁹⁰ Ranjenci so prihajali tako z »laške fronte« ⁹¹ kot z »albanskega bojišča«. ⁹² Prav tako

je sredi oktobra na to območje prišla večja skupina beguncev iz okolice soškega bojišča (iz Št. Andraža, Prvačine in Renč). ⁹³

20. novembra 1916 so morali ranjeni vojaki zapustiti kamniško smodnišnico, ker so v teh prostorih ponovno vzpostavili proizvodnjo smodnika, ki so jo prekinili avgusta 1915, ko so obrate začasno preselili v zgornještajerski Trofaiach v bližini Leobna. ⁹⁴ Zato so takrat ranjence v celoti premestili bodisi v že za to namenjene dotedanje objekte bodisi po večjih zasebnih kmečkih hišah, in sicer v *kurhaus*, vilo Neptun, vilo Luise, Prašnikarjevo vilo, Ranzingerjevo vilo, Prašnikarjevo cementno tovarno, Špornovo hišo, mežnarijo, Plevelovo hišo, pri Katrežu, v samostan, podružnično šolo in graščino na Zduši. ⁹⁵ Del sanitetnega osebja in vojakov pa je kljub izselitvi ranjencev iz smodnišnice očitno vendarle ostal v njej, ker aprila 1917 mekinjski župnik piše o nekem dogodku, ki se je zgodil na velikonočno nedeljo, ko naj bi v smodniški tovarni vojaki orali njivo, v Mekinjah pa vozili gnojnico. Župnik je v kroniki za ta dogodek okrivil »judovskega častnika, ki je to ukazal«, in dodal, da »so se vojaki jezili, kleli vojnega škofa, kurata. Ljudje so se zgražali. Judje pa so veliko soboto praznovali, zato so bile vojaške kanclije zaprte.« ⁹⁶

10. februarja 1917 so vse vojake, ki so bolehal za malarijo, prepeljali na Reko (Rijeko), da so naredili prostor drugim ranjencem. ⁹⁷ Marca 1917 je en vojak umrl za »albansko mrzlico«, veliko vojakov pa je bilo »zaradi mrzle zime in podhranjenosti prehlajenih in so hiral«. ⁹⁸ V bolnišnico so začeli prihajati tudi vojaki, ki so bolehal za jetiko (tuberkulozo), in drugi ranjenci. ⁹⁹

Sicer pa je začetek leta 1917 kamniško okolico tako kot takrat mnoge kraje po Avstro-Ogrski zaznamoval še en žalosten in za več desetletij nepozaben dogodek: snemanje zvonov z zvonika, da so jih v livarni pretopili za vojne potrebe (topove). Mekinjske zvonove (tako veliki kot mali zvon) so z zvonika sneli 24. januarja 1917 dopoldne. ¹⁰⁰ Ob tem je iz zapisov mogoče zaslediti, da je v začetku leta 1917 nastopilo hudo pomanjkanje živil, zato je vojska tudi po hišah iskala živila. ¹⁰¹ Vojaki so tudi po zalednih bolnišnicah začeli stradati; v Mekinjah so celo od hiše do hiše prosjačili za kruh in druga živila; so pa tudi kradli,

⁸³ Danes pod tem izrazom razumemo tropsko bolezen, ki nastane zaradi pika okuženih komarjev, včasih pa je to bila oslabelost z vročino in drgetanjem.

⁸⁴ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 174.

⁸⁵ Prav tam, str. 167.

⁸⁶ Vojaško osebje v avstro-ogrski vojski je bilo razdeljeno na nabornike (navadno moštvo oziroma navadni vojaki), ki so prejeli dnevnice, in gažiste, ki so prejeli letno plačo. Gažisti so bili praviloma profesionalni častniki in vojni uradniki, torej nosilci višjih vojaških činov.

⁸⁷ ÖSTA/KA, MK Graz, No.134272/16.

⁸⁸ Prav tam. Prim. ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 172 in 177.

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ Prav tam, str. 175.

⁹¹ Gre za »Italijansko bojišče«, nastalo spomladi 1915 ob vstopu Italije na strani antantnih sil v vojno s sosedo Avstro-Ogrsko, ki je pripadala centralnim silam. Segalo je od meje s Švico preko južnotirolskih Dolomitov, Krnskih in Julijskih Alp do Soče in Jadranskega morja.

⁹² Balkansko bojišče, znano tudi kot balkanska fronta. Bojišče se je odprlo 28. julija 1914 s pričetkom prve svetovne vojne ter z napadom Avstro-Ogrske na Srbijo, po vstopu Bolgarije v vojno na strani centralnih sil in z njenim napadom na Srbijo pa se je konec leta 1915 težišče spopadov preneslo v Albanijo,

preko katere se je srbska vojska umikala na grški otok Krk, kjer so jo oskrbele antantne sile.

⁹³ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 175.

⁹⁴ Prav tam, str. 167.

⁹⁵ Prav tam, str. 177.

⁹⁶ Prav tam, str. 180.

⁹⁷ Prav tam, str. 179.

⁹⁸ Prav tam. O mrzli zimi januarja in februarja je poročal tudi homški župnik Anton Mrkun: »V drugi polovici januarja 1917 in v prvi polovici februarja je nastal zelo hud mrz. Snega je bilo za eno ped« (Mrkun, *Homec*, str. 89).

⁹⁹ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 179.

¹⁰⁰ Prav tam, str. 178.

¹⁰¹ Prav tam.

*Vojaki v času prve svetovne vojne pred »Plevelovo« gostilno v Mekinjah
(fotografija last družine Ogrinec iz Mekinj).*

tako so pri tedanjem mekinjskem županu Gamsu (po domače Špornu) ukradli 40 klobas.¹⁰²

Aprila 1917 je v Godič prišlo okrog 200 vojakov nemške in poljske narodnosti; s seboj so pripeljali 120 konj, s katerimi naj bi zelo grdo ravnali. V Nevlje so v tistem času prišli vojaki iz Bosne in Dalmacije.¹⁰³ Sredi maja 1917 je bilo v Godiču nastanjenih okrog 400 vojakov 10. c. kr. pešpolka, povečini Nemcev in Poljakov, medtem ko naj bi bili v Nevljah in Stranjah nastanjeni Bošnjaki.¹⁰⁴

Od junija do konca avgusta 1917 je bilo v kamniški okolici nastanjenih okoli 20.000 vojakov, večinoma iz Ogrske (med njimi tudi Bošnjaki in »Slovani«), ki pa domačinom niso ostali v lepem spominu.¹⁰⁵ Zaradi čedalje številčnejšega vojaštva so aprila 1917 v vili pod zapriško graščino nastanili Vojaški dom,¹⁰⁶

ki mu je 22. aprila 1917 kamniški dekan daroval 500 raznih knjig z namenom, »da bi vojaki brali dobre knjige«.¹⁰⁷

Kar se obolelih ranjenih vojakov tiče, so 15. maja 1917 zvečer v bolnišnico v mekinjskem samostanu pripeljali dvajset bolnikov iz Komende, med katerimi jih je bilo po ugotovitvah zdravniške komisije kar štirinajst s tifusom. V noči s 16. na 17. maj 1917 so pripeljali še dodatnih sedem tifusnih bolnikov. Izvor bolezni naj bi bil v Homcu, kamor naj bi tifus zanesli ogrski vojaki.¹⁰⁸ V samostanu so te bolnike popolnoma izolirali, tako da nihče ni smel stopiti v ta oddelek.¹⁰⁹

Tudi sicer je spomladi 1917 s soške fronte na zdravljenje prihajalo čedalje več ranjencev: tako je 4. maja 1917 v Mekinje prišlo 350 ranjencev, čez tri tedne, 21. in 22. maja, pa še okoli 800.¹¹⁰ Prišli naj bi z železniške postaje, večinoma peš ali na vozovih, nastanili pa so jih v lesenih barakah, ker v zidanih objektih ni bilo več prostora. Stanje je oteževalo še

¹⁰² Prav tam, str. 179.

¹⁰³ Prav tam, str. 180.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 181.

¹⁰⁵ Torkar, *Prva svetovna vojna*, str. 76. Prim. tudi ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 180.

¹⁰⁶ Časopisni tednik *Tedenske slike* je že 23. februarja 1916 med drugim poročal o ustanovljenih vojaških domovih pri nemški armadi (Deutsches Soldatenheim), v katerih naj bi vojakom ponujali »pošteno zabavo ter po zmernih cenah jedila in brezalkoholno pijačo«. Tu so uvedli knjižnice in družbene sobe ter prirejali domoljubna predavanja. /.../ V prvi vrsti naj bi tako kakor pri nemških zaveznikih tudi tu skrbeli za duhovno in telesno svežino vojakov, v državnem pomenu naj bi pomagali preprečevati slabo razpoloženje, ki bi se po vojni lahko pokazalo kot sovražnost proti državi. V zvezi s socialnim in etičnim namenom teh domov so med drugim navedli, da bi tako predvsem tistim starejšim vojakom, ki imajo družine in

že dolgo niso bili na dopustu, pomagali, da bi lažje prenašali ločenost od njih. Omenili so še zdravstveni in verski namen teh domov (gl. Šimac, *Vojaški duhovniki*, str. 194).

¹⁰⁷ Navinšek, Ivan Lavrenčič in njegov čas, str. 41.

¹⁰⁸ O tem dogodku najdemo zapis tudi pri tedanjem homškem župniku: »Dne 15. maja 1917 je obolelo 14 vojakov na Homcu. Poslali so jih v bolnišnico v Mekinje. Zdravniki so konstatirali, da je pegasti legar. Odredili so, da se mora Homec popolnoma izolirati. /.../«. Gl. Mrkun, *Homec*, str. 89. Mrkun je še zapisal, da je pri tem padla senca suma, da v resnici »vojaki švindlajo«.

¹⁰⁹ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 181.

¹¹⁰ Prav tam, str. 182.

dejstvo, da so bili tudi vojaški strežniki takrat vpoklicani na fronto, zato so ranjencem večinoma stregle ženske, med njimi tri domačinke.¹¹¹ V Kamniku so takrat bivali štirje vojaški kurati: dva katoliška (Čeh in Madžar), en pravoslavni (Romun) in en protestantski pastor.¹¹² Konec avgusta je v bolnišnico prišlo še okoli 600 ranjencev, v začetku septembra pa v kroniki poleg navedbe, da se »strelji topov 11. soške bitke še vedno slišijo«, zasledimo podatek, da v Mekinjah gradijo dve dodatni leseni baraki za namestitev ranjencev, ker morajo šolsko poslopje izprazniti zaradi začetka pouka.¹¹³

Nemške enote v Kamniku in Mekinjah leta 1917

Še več vojakov kot spomladi 1917 je v kamniško okolico prišlo jeseni tega leta. Ker je bila avstro-ogrška armada že izčrpana, so bile leta 1917 na soškem bojišču čedalje bolj navzoče vojaške enote njene zaveznice cesarske Nemčije, kar je bilo mogoče opaziti tudi v zaledju fronte. 18. septembra 1917 se je v Kamniku, pred prihodom neposredno na soško bojišče, nastanilo poveljstvo 51. nemškega armadnega zbora na čelu s württemberskim poveljnikom, generalom Albertom von Berrerm.¹¹⁴ Zasedlo je dvorišni del župnišča. Poveljnik naj bi bil navdušen nad visokim standardom bivanja v tem objektu.¹¹⁵ Nato so v teh prostorih potekali zgodovinski dogodki v zvezi s pripravami na znamenito 12. soško bitko oziroma s »čudežem pri Kobaridu«. V konferenčni sobi kamniškega župnišča je imel 30. septembra 1917 general Berrer »zgodovinsko vojno konferenco s svojim štabom«¹¹⁶ in z divizijskim generalom Ottom von Bellowom,¹¹⁷ Weddlom in generalporočnikom von Hofackerjem. Čez teden dni je konferenco vodil že nadvojvoda Evgen Avstrijski,¹¹⁸ ki ga je spremljal general Teodor Konopicky.¹¹⁹

Nemške čete treh divizij so se že septembra 1917 nastanile v Mengšu, Trzinu, Jaršah, Komendi in Podgorju, še več nemškega vojaštva 51. nemškega

armadnega zbora pa je v Kamnik in okolico začelo prihajati v prvi polovici oktobra in po bližnjih hribih organiziralo vojaške vaje kot pripravo na boje na soški fronti.¹²⁰ Ob tem kamniška in komendska župnijska kronika poročata, da imajo nemški vojaki dovolj hrane in opreme ter da je odnos med častniki in navadnimi vojaki bolj domač kot v avstro-ogrski vojski.¹²¹ Mekinjska župnijska kronika pa že 4. oktobra poroča, da so morali prostore bolnišnice v Mekinjah čim bolj izprazniti, da bi pripravili prostor za ranjence prihajajoče 12. soške bitke.¹²²

Po nekajtedenskem bivanju v Kamniku je poveljstvo 51. armadnega zbora 15. oktobra 1917 odšlo na položaje ob soški fronti,¹²³ točneje, v Cerknju, kjer je na črtni Tolmin–Bovec zavzelo vojaške postojanke za ofenzivo proti italijanski armadi.¹²⁴ Če čez teden dni je združeni avstro-ogrski in nemški armadi uspel preboj čez italijanske položaje pri Kobaridu in prodor do reke Piave v furlanski nižini.¹²⁵

Po preboju soške fronte na reko Piavo konec oktobra 1917 se je 1. decembra tega leta vojaška bolnišnica umaknila iz Mekinj v Kamnika.¹²⁶ Kljub preselitvi pa so bolnišnične zaloge hrane in drugih dobrin očitno še eno leto ostale v kraju, saj v začetku novembra 1918 v kroniki zasledimo zapis, da je novoustanovljeni krajevni odbor »narodnega veča«¹²⁷ vzletel »bolnici skoraj vse zaloge živil, moke, konzerv in obleke kar je bilo večinoma spravljeno v mekinjskem društvenem domu«.¹²⁸

Vojaško pokopališče v Mekinjah

Za potrebe pokopa umrlih ranjencev je bilo leta 1915 na pobudo štabnega zdravnika dr. Röschla v Mekinjah ustanovljeno posebno vojaško pokopališče.¹²⁹ Njegova lokacija je bila na istem mestu, kjer so že okoli 100 let prej, v času francosko-avstrijskih vojn in Ilirskih provinc, pokopavali vojake različnih narodnosti. Največja smrtnost naj bi bila po poročanju župnijske kronike leta 1800, ko je zlasti med Francozi, ki so bivali v mekinjskem samostanu, razsajala »huda bolezen«, zaradi katere je v župniji umrlo 80

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ Prav tam, str. 184.

¹¹⁴ Albert von Berrer (1857–1917), poveljnik na soškem bojišču, kjer je 28. oktobra 1917 pri preboju soške fronte in ofenzivi proti reki Piavi v okolici Vidma tudi padel.

¹¹⁵ Navinšek, Ivan Lavrenčič in njegov čas, str. 41; prim. Torkar, Prva svetovna vojna, str. 76.

¹¹⁶ Navinšek, Ivan Lavrenčič in njegov čas, str. 41.

¹¹⁷ Otto von Below (1857–1944), prusko-nemški general, poveljnik v bitkah pri Gambinnenu in Tannenbergu leta 1914 ter v drugi bitki pri Mazurskih jezerih februarja 1915.

¹¹⁸ Nadvojvoda Evgen Avstrijski (1863–1954), avstrijski nadvojvoda ter princ Ogrske in Češke, sicer vojak in politik. Po odhodu Oskarja Potioreka z mesta poveljnika avstro-ogrške vojske na Balkanu je postal njegov naslednik. Na tem položaju je ostal do maja 1915, ko je Kraljevina Italija vstopila v vojno in je postal poveljnik novoustanovljenega poveljstva jugozahodne fronte.

¹¹⁹ Teodor Konopicky (1870–1949), avstrijski general in feldmaršal, šef generalštaba jugozahodne fronte leta 1917.

¹²⁰ Torkar, Prva svetovna vojna, str. 77.

¹²¹ Prav tam.

¹²² ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 184.

¹²³ Navinšek, Ivan Lavrenčič in njegov čas, str. 41.

¹²⁴ Torkar, Prva svetovna vojna, str. 77.

¹²⁵ Simić, *Po sledeh Soške fronte*, str. 207–211.

¹²⁶ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 181.

¹²⁷ Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov (Narodno vijeće SHS) je bil najvišje politično predstavništvo jugoslovanskih narodov v avstro-ogrski monarhiji, ki je bilo ustanovljeno 6. oktobra 1918 s sedežem v Zagrebu. Od razglasitve države SHS 29. oktobra 1918 do združitve s Kraljevino Srbijo 1. decembra 1918 v novonastalo Kraljevino SHS je imel funkcijo vlade, imel pa je še pokrajinske in krajevne odbore, ki so delovali na terenu.

¹²⁸ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 188.

¹²⁹ Prav tam, str. 173.

Vojaško pokopališče v Mekinjah, na katerem je pokopanih 109 vojakov, danes (foto: Damjan Hančič).

ljudi, povečini Francozov.¹³⁰ O tem priča tudi zapis v časopisju: »Poleti 1915 so se v Kamniku in Mekinjah naselile tri vojaške bolnišnice. Ker je bilo pričakovati, da bo umrlo precejšnje število bolnih vojakov, pokopališče na Žalah in v Mekinjah bi pa tega prirastka na mrličih ne moglo prevzeti, so vojaške oblasti sklenile za vse v Kamniku in Mekinjah umrle vojake prirediti posebno vojaško pokopališče. Vojaške oblasti so se odločile za parcelo, ki je last baronice Hipolite Lichtenberg – imenovano 'Turnč' – ob cesti iz Mekinj proti Zduši. Ta prostor je zgodovinsko zanimiv. Tu je bilo že pred več kot sto leti – za časa francoskih prekucij – vojaško pokopališče. Blagoslovil ga je 20. oktobra 1796 tedanji kamniški dekan Gašper Branka. Več kot sto Francozov ter vojakov iz Galicije, Češke, Slavonije, Sedmograške počiva v tem mirnem kotu. Takrat je bila v Mekinjah tudi vojaška bolnišnica za ujete Francoze ter bolne vojake. Vojaki so mrli večinoma za grižo, – hitro drug za drugim. Da je bilo na tem kraju nekdanj vojaško pokopališče, je skoraj popolnoma izginilo iz ljudskega spomina, da si je tega le dobrih sto let. Le križ ob poti še priča o tem. Sedaj se je v naših tudi burnih časih obnovilo to pokopališče. Prostor, približno za 120 grobov so ogradili vojaki. Baronica Lichtenberg je prepustila prostor v ta namen pod pogojem, da se smejo tukaj pokopavati le vojaški mrlič. Naročila je tudi na svoje stroške lep spomenik obelisk, ki pa še ni došel. Pokopališki križ so pa že postavili. Lani in letos so

tu izkopali ležišče že 14 vojakom iz daljnih krajev.«¹³¹

Pokopališče, na katerem je pokopanih 109 avstro-ogrskih vojakov in leži ob medkrajevni cesti Kamnik–Godič, je ohranjeno še danes, na pokopane vojake pa spominjata spominska tabla iz marmorja in betonski križ. Prvi vojak (njegovo ime v mekinjski župnijski kroniki ni navedeno) je bil na tem pokopališču pokopan 25. avgusta 1915,¹³² torej že nekaj mesecev pred uradno vzpostavitev ustrezne in enotne zakonodaje s področja pokopavanja padlih vojakov. Del umrlih vojakov (tiste, ki so umrli v objektih v Kamniku) so pokopavali tudi na kamniških Žalah, saj je že leta 1915 takratni kamniški dekan Ivan Lavrenčič okrajno glavarstvo zaprosil, da bi smel razširiti pokopališče na Žalah.¹³³ Kot je razvidno iz mekinjske kronike, pa tu niso pokopavali samo vojakov, ki so umrli v prostorih bolnišnice, ampak tudi druge vojake, ki so umrli med bivanjem oziroma urjenjem v kamniški okolici.

Ustanovitev posebnega vojaškega pokopališča v Mekinjah sodi v kontekst širše državne skrbi za pokop padlih ali kako drugače umrlih vojakov. Kmalu po izbruhu vojne so namreč po navodilih državnih oblasti vojaška poveljstva dobila dodatno zadolžitev – pri njih so vzpostavili »nadzorništva vojnih gro-

¹³⁰ Prav tam, str. 48.

¹³¹ Domoljub, 31. 8. 1916, št. 35, str. 466, »Zgodovinsko zanimivo vojaško pokopališče«. Prim. ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 167.

¹³² Hančič, Mekinje v času in prostoru, str. 15.

¹³³ Navinšek, Ivan Lavrenčič in njegov čas, str. 40.

bov»; v teh funkcijah so sodelovali fotografi, gradbinci, kiparji in zemljemerci.¹³⁴ Decembra 1915 je bil pri 9. oddelku vojnega ministrstva na Dunaju vzpostavljen poseben oddelek, ki je imel na skrbi vojaške grobove (*Kriegsgräberabteilung*). Dva tedna pozneje je vojni minister Aleksander baron Krobatin (1849–1933) vzpostavil še centralni urad za pokopališke katastre.¹³⁵ Vsako vojaško poveljstvo je vzpostavilo tudi vojaške pokopališke inšpekcije. Te so praviloma vodili štabni častniki ali stotniki, pri večjih pokopališčih pa jim je bil dodeljen še en stotnik ali nižji častnik. Skrb za vse, ki so padli na fronti ali v neposrednem zaledju fronte, je bila zaupana armadnemu poveljstvu. Tudi tu so vzpostavili nadzorne inšpekcije vojaških grobov. Glavni namen teh oddelkov je bil vzpostaviti vojaška pokopališča, tja premestiti posamezne padle, ki so bili pokopani, kjer je nanoslo, poskrbeti za zaščito (ograjati pokopališče) in voditi ustrezno evidenco. Zato so vzpostavljali pokopališke grobne katastre, v katerih so morali navesti točno lokacijo pokopanih, ime, številko groba, čas pokopa itd. Vojaška poveljstva so morala kopije katastrov občasno pošiljati na pristojni oddelek vojnega ministrstva.¹³⁶ Pri urejanju vojaških pokopaliških katastrov se je vojaška oblast obračala tudi na krajevno duhovščino. Ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič je tako v *Škofijskem listu* objavil sporočilo deželne vlade za Kranjsko in duhovnike pozval, naj ji pomagajo. So pa na slovenskih tleh vsaj v večjih krajih skušali tudi takrat in še pozneje poskrbeti za urejenost vojaških grobov.¹³⁷

Leta 1920 so se škofijski ordinariati o umrlih vojaki z območja carske Rusije in Čehoslovaške obrnili na župnije. Župniki so sestavljali sezname in jih posredovali predstojnikom. V naslednjih mesecih in letih so oblasti cerkveno oblast še večkrat prosile, naj jim sporoči podatke o pokopanih vojaki različnih narodnosti po župnijah. Tako so denimo leta 1921 prosile za podatke o umrlih državljanih Nemčije, Avstrije, Bolgarije in Ogrske.¹³⁸ Na podlagi te prošnje je takratni mekinjski župnik Viktor Čadež naredil popis na mekinjskem vojaškem pokopališču pokopanih vojakov, ki so izvirali iz območja Ogrske. Seznam vsebuje 17 vojakov.¹³⁹

Sicer pa se tudi v župnijski kroniki izredno redko omenjajo pokopi posameznih vojakov na vojaškem pokopališču. Tako ob odhodu čeških vojakov julija 1916 izvemo zgolj podatek, da je v češkem obdobju umrlo le pet vojakov,¹⁴⁰ brez navedbe njihovih imen in priimkov. Ta podatek se deloma ujema s prej omenjenim popisom umrlih ogrskih vojakov, saj je v njem

mogoče zaslediti, da je do sredine leta 1916 umrlo šest vojakov, od tega trije brez znanega podatka, iz katerega kraja prihajajo.¹⁴¹ Sklepamo pa lahko, da je večina na pokopališču pokopanih vojakov (torej okoli 100) umrla v obdobju od sredine julija 1916 do začetka decembra 1917, torej v slabem letu in pol, kar pomeni, da so imeli v tem obdobju na mekinjskem vojaškem pokopališču povprečno šest pokopov vojakov na mesec. Če si ogledamo v župnijski kroniki omenjene pokope, ugotovimo, da je bil 19. februarja 1917 »pokopan na vojaškem pokopališču Oger, ki ga je pokopal razkolni kurat iz Ljubljane«, ¹⁴² 7. marca 1917 sta »na parah« ležala dva vojaka: častnik Josip Udovč, Slovenec – Goričan, star 20 let, umrl za »albansko mrzlico«, ¹⁴³ in vojak Romun; po poročanju kronike je bil »častnik pokopan z vojaško častjo, pogreba pa se je udeležilo veliko vojakov in ljudstva«. ¹⁴⁴ 6. aprila 1917 so prinesli na pokopališče pokopat mrtvega vojaka iz Vodice nad Kamnikom, ki ga je »spremljalo 50 mož, ki so mu ustrelili salvo v slovo«. ¹⁴⁵ 1. avgusta 1917 je bil pokopan vojak, ki se je ustrelil v Šmarci. ¹⁴⁶ V kroniki najdemo še podatek, da so do avgusta 1917 na mekinjskem vojaškem pokopališču pokopali 37 tujih vojakov.¹⁴⁷

Sâmo vojaško pokopališče je bilo štiri leta po koncu vojne očitno v dokaj slabem stanju, o čemer je konec leta 1922 pisal časnik *Slovenec*. Iz njegovega opisa lahko ugotovimo, kako je bilo videti »originalno« pokopališče, saj danes razen betonskega križa in table iz marmorja s spominskim napisom ni nič ohranjenega: »... Blizu Kamnika – v Mekinjah – leži popolnoma zanemarjeno pokopališče, ki kaže naravnost nečloveški vandalizem. Križi iz brezovega lesa so po večini polomljeni ter pometani po tleh. Napisne tablice leže po vseh kotih, ograja je podrta in polomljena, istotako vrata, da hodijo po grobovih ne samo otroci, temveč imajo dostop tudi razne živali ... Le na enem grobu je opaziti svečico. V pogledu na vojaško pokopališče v

¹⁴¹ NŠAL, ŠAL V, fasc. 311, »Popis v Mekinjah pokopanih ogrskih vojakov z dne 5. 2. 1921«.

¹⁴² ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 179.

¹⁴³ O njegovi smrti poroča tudi časnik *Slovenec*, 8. 3. 1917, št. 55, str. 5, »V vojaški bolnišnici v Kamniku: »V vojaški bolnišnici v Kamniku je umrl 4. t. m. na malariji, poročnik v rez. Josip Udovč. Maturiral je l. 1914. na goriški realni in odšel k vojakom oktobra t. l. Bojeval se je na severovzhodu, bil ranjen in odlikovan s srebrno hrabrostno svetinjo. Lanskega leta je bil premeščen na jugovzhodno bojišče, kjer je postal poročnik. Novembra je prišel, že bolehen, na dopust. Huda malarija je pretrgala sedaj vrlemu mladeniču v 20. letu starosti nit življenja. Njegov brat Bogumil pa je padel dne 4. junija 1916 v Bukovini, star komaj 18 let. Po dovršenem 6. gimn. razredu je bil vpoklican kot enoletni prostovoljec in je dosegel v kratkem času čin četovodje. Oba brata sta bila vedno odlična dijaka, priljubljena vsakomur, kdor ju je poznal, ponos in up družini. Težko prizadeti oče Josip Udovč, orožni mojster v p., biva sedaj s svojo družino v Novem mestu ...«.

¹⁴⁴ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 179.

¹⁴⁵ Prav tam, str. 180.

¹⁴⁶ Prav tam, str. 183.

¹⁴⁷ Prav tam.

¹³⁴ Šimac, Ti vsem šepečeš, str. 73.

¹³⁵ Prav tam.

¹³⁶ Prav tam, str. 75.

¹³⁷ Prav tam, str. 74.

¹³⁸ Prav tam, str. 82.

¹³⁹ NŠAL, ŠAL V, fasc. 311, »Popis v Mekinjah pokopanih ogrskih vojakov z dne 5. 2. 1921«.

¹⁴⁰ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 173.

Mekinjah mora človeku res orositi oko – pokopališče bo kmalu travnik – grmovje ...«. ¹⁴⁸ Očitno je ta članek le vzpodbudil pristojne, da so vojaško pokopališče uredili, in to ne samo »zasilno«, ampak očitno tako kvaliteto, da je za razliko od mnogih drugih podobnih pokopališč v Sloveniji dobro vidno in lepo urejeno še danes.

Španska gripa v Mekinjah

Slabo leto po odhodu vojaške bolnišnice so območje zajele španska gripa in nekatere druge nalezljive bolezni. ¹⁴⁹ Pojav teh bolezni ni neposredno povezan z nastanitvijo ranjencev soškega bojišča, ker pa gre za pomemben detalj v celotnem dogajanju v tistem času in ker lahko potegnemo nekatere vzporednice z aktualnim dogajanjem, povezanim s pandemijo »korona virusa – covid 19«, želimo ob koncu izpostaviti še nekatere zapise iz župnijske kronike na to temo.

To je bil čas velikega pomanjkanja, draginje in občasno tudi zapovedane oddaje živil. Prvi zapis o pojavu bolezni je v župnijski kroniki z dne 10. oktobra 1918. Zapisano je, da se po vseh hišah v župniji širi »španska bolezen« in da so zaradi tega do 4. novembra zaprli krajevno šolo. ¹⁵⁰ V začetku novembra 1918 se bolezen še ni umirila, saj je župnik pisal o številnih primerih te bolezni tako v samem kraju kot po svetu. Glede diagnoze je zapisano, »da gre pri tej bolezni za neko obliko pljučnice«; veliko ljudi je zaradi nje zbolelo tudi v Mekinjah, vendar jih je do začetka novembra umrlo le pet. ¹⁵¹ Konec novembra je župnik zapisal, »da se španska gripa hitro širi, da so zboleli že v skoraj vseh hišah v vasi«, da pa jih je umrlo »primeroma malo«. ¹⁵² Iz drugih zapisov v kroniki je razvidno, da maše v župnijski cerkvi zaradi te bolezni v tistem času niso odpadle, spričo ustanovitve nove jugoslovanske države in konca vojne pa zasledimo celo nekaj slovesnosti in šolskih maš. ¹⁵³

Za konec morda še zanimivost o tem, kako so se ljudje pred sto leti držali ukrepov za omejevanje nalezljivih bolezni. Ko je 28. februarja 1919 zaradi »oslabelosti in izčrpanosti« umrl tedanji mekinjski župnik Franc Rihar, so zdravniki pri njem že pred

smrtjo diagnosticirali pegasti tifus. Ker je šlo za smrt zaradi nalezljive bolezni, je krajevni zdravnik dr. Julij Polec odredil stroge ukrepe in prepoved kropljenja na mrtvaškem odru, pa tudi pogreb bi moral potekati brez navzočnosti župljanov. Vendar so ti kljub temu izvedli »skrivno« kropljenje mrliča in tudi na pogrebu se je kljub prepovedi zbrala velika množica ljudi. ¹⁵⁴

Zaključek

V zadnjih dveh desetletjih, zlasti pa ob stoletnici začetka in konca prve svetovne vojne, je bilo izdanih precej študij, prispevkov in drugih del na temo prve svetovne vojne, ki se ne nanašajo zgolj na boje in prvo frontno črto, ampak tudi na različna področja posredne in neposredne povezave s to vojno. Sedaj se temu prikazu pridružuje še en krajevni drobec tega dogajanja, in sicer delovanje vojaške bolnišnice v Mekinjah in Kamniku. Njenega delovanja so se do okoli leta 2000 spominjali še nekateri najstarejši prebivalci kraja, ki so te dogodke doživljali kot otroci. V posebej lepem spominu so ohranili češke vojake, ki so jim iz vojaške kuhinje dali jesti mesni golaž in kruhove cmoke, t. i. »knedličke«. Brez zapisov v krajevnih župnijskih kronikah Kamnika in Mekinj bi sedaj to obdobje verjetno utonilo v pozabo. Ob koncu vojne je tudi na tem območju nastopila španska gripa, ki pa večjega števila smrtnih žrtev ni povzročila.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AUM – Arhiv uršulink Mekinje (hrani uršulinski samostan Ljubljana)
Šolski arhiv osnovne in meščanske šole

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŠAL V, fasc. 311, Vojaške zadeve 1917–1921: ovoj Orožniška poročila, Mekinje, »*Verzeichnis der auf dem Militärfriedhof zu Mekinje (Münkendorf) bei Kamnik begraben Soldaten aus Ungarn. Pfarramt Mekinje, 5. 2. 1921.*«

ÖSTA/KA – Österreichisches Staatsarchiv / Kriegsarchiv
Militärkommando Graz (MA Graz), Nr. 134272/16, »*Übersicht aller in 5. Armeebereiche befindlichen stabilen Militär-Sanitätsanstalten, Anstalten der freiwilliger Sanitätspflegen und zu militärischen Belagen herangezogenen Zivilanstalten mit enden April 1916.*«

¹⁴⁸ *Slovenec*, 16. 11. 1922, št. 253, str. 3, »Zapuščeno vojaško pokopališče«.

¹⁴⁹ V obdobju 1918–1920 naj bi po vsem svetu zbolelo 500 milijonov ljudi in jih po zadnjih ocenah umrlo med 50 in 100 milijoni. Drugi val pandemije gripe je med septembrom in decembrom 1918 prizadel tudi prebivalstvo v slovenskih deželah. Delež učencev v ljubljanskih šolah, ki so manjkali pri pouku, je bil v posameznih šolah različen, in sicer v razponu 16–75 % vseh šolarjev. Edini javnozdravstveni ukrep na Kranjskem med epidemijo je bilo enomesečno zaprtje vseh šol najprej v Ljubljani, nato pa še v najbolj prizadetih okrajih na Dolenjskem (gl. Keber, Epidemija v šolskih klopeh, str. 67).

¹⁵⁰ ŽUM, *Spominska knjiga fare Mekinjske*, str. 187.

¹⁵¹ Prav tam, str. 188.

¹⁵² Prav tam, str. 189.

¹⁵³ Prav tam.

¹⁵⁴ Prav tam, str. 190–194.

ŽUM – Župnijski urad Mekinje
Spominska knjiga fare Mekijske, 1893–1924

ČASOPISI

Domoljub, 1916.
Slovenec, 1916, 1917, 1922.

LITERATURA

Hančič, Damjan: Mekinje v času in prostoru. *Od doma do šole, zbornik ob 100 letnici Društvenega doma (1911–2011) in šolske stavbe (1912–2012) v Mekinjah* (ur. Jana Svetec in Andreja Humar Gruden). Kamnik, Mekinje: Osnovna šola Frana Albrehta, Krajevna skupnost Mekinje, 2012, str. 8–16.

Hančič, Damjan: Uršulinski samostan v Mekinjah do leta 1941. *Tristo let ljubljanskih uršulink* (ur. Marija Jasna Kogoj). Ljubljana: Družina, 2002, str. 93–114.

Janša Zorn, Olga: Prispevek k zgodovini turizma v Kamniku. *Kamnik: 1229–1979: zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta* (ur. Jože Žontar et al.). Kamnik, Ljubljana: Kulturna skupnost, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo, 1985, str. 111–119.

Keber, Katarina: Epidemija v šolskih klopih. Primer španske gripe leta 1918 v osrednjeslovenskem prostoru. *Kronika* 65, 2017, št. 1, str. 67–76.

Mrkun, Anton: *Homec* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Kulturno društvo Jože Gostič (Homec), 1995.

Navinšek, Slavica: Ivan Lavrenčič in njegov čas (1857–1930). *Kamniški zbornik*, 15, 2000, str. 37–44.

Pešak Mikec, Barbara: Krvava justica. *V zaledju soške fronte* (ur. Judita Šega). Koper: Pokrajinski arhiv; v Novi Gorici: Pokrajinski arhiv; Ljubljana: Zgodovinski arhiv; Jesenice: Gornjesavski muzej; [Tolmin]: Tolminski muzej, 2015, str. 23–24.

Rifel, Vilko, Kumer, Marko in Urankar, Anja: *Na sodu smodnika*. Kamnik: Medobčinski muzej Kamnik, 2017.

Simić, Marko: *Po sledih Soške fronte*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996.

Slovenski biografski leksikon (ur. Alfonz Gspan et al.). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1960.

Šega, Judita: Iz ognjenega pekla v zavetje bolnišnic. *V zaledju soške fronte* (ur. Judita Šega). Koper: Pokrajinski arhiv; v Novi Gorici: Pokrajinski arhiv; Ljubljana: Zgodovinski arhiv; Jesenice: Gornjesavski muzej; [Tolmin]: Tolminski muzej, 2015, str. 36–39.

Šimac, Miha in Keber, Katarina: »*Patriae ac humanitati*«. *Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2011.

Šimac, Miha: Oris vpliva prve svetovne vojne na pastoralno delo duhovnikov. *Prva svetovna vojna in cerkev na Slovenskem* (ur. Bogdan Kolar). Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 2015 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 37), str. 108–153.

Šimac, Miha: Ti vsem šepete isti molk: vojaški grobovi v Rušah in okolici. *Prelomna obdobja* (ur. Vili Rezman). Ruše: Lira – Društvo za razvoj, 2019, str. 70–85.

Šimac, Miha: *Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkev, 2014 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 36).

Torkar, Zora: Prva svetovna vojna v župnijskih kronikah Komende in Kamnika. *Občina Komenda. Življenje od kamene dobe do danes* (ur. Marko Žerovnik). Komenda: Občina, 2002, str. 73–78.

SPLETNI VIRI

Kamniška smodnišnica – ujeto v objektiv:
<https://falajfl.si/kraji-turizem-potovanje/kamniška-smodnišnica-ujeto-v-objektiv/>

Kofol, Karla: Skrb za ranjene in bolne. Človek in vojna, spletna muzejska razstava, Tolminski muzej, 6. junij 2015–30. maj 2016:
<http://www.tol-muzej.si/clovek&vojna/si/09>

S U M M A R Y

Military hospital in Kamnik and Mekinje during the First World War

During the First World War, a military hospital was set up in Mekinje near Kamnik to treat wounded Austro-Hungarian soldiers from the Isonzo Front. The wounded soldiers were accommodated in the local Community Centre, the house on the corner below the monastery, the succursal school, the sexton's house, and the then Prašnikar *Kurhaus* (health spa). The main part of the hospital operated in the monastery, which the Ursulines from Ljubljana bought, renovated, and settled in 1902/1903. Because the building, which had served as a private primary and secondary school for girls for a decade, provided the hospital with most rooms, the lessons were significantly curtailed and divided into two shifts. For a while, some of the wounded were also accommodated in four buildings in Kamnik: three buildings in the town centre (the national reading club, the Kamnik Cultural House, and the Stare House) and

on the premises of the temporarily vacated Kamnik Gunpowder Factory.

Drawing on records from the local parish chronicles of Kamnik and Mekinje, and several other archival documents, the article also presents contagious diseases that the wounded soldiers contracted while receiving treatment for combat wounds and injuries. In addition to shotgun wounds sustained on the front, the recovering soldiers suffered from numerous contagious diseases that were a consequence of inadequate and poor diet, poor hygiene, or excessive concentration of people in one place. The majority of disease-related deaths among the soldiers were due to malaria or fatigue, cholera, typhus, and various fevers.

In 1915, a special military cemetery was established in Mekinje to bury the dead. The cemetery stood in the same location where soldiers of different nationalities were buried about a hundred years before that, during the time of the Napoleonic

Wars. Situated on the long-distance road connecting Kamnik and Godič and holding the bodies of 109 Austro-Hungarian soldiers, the cemetery is still preserved today and the memory of the buried troops is still kept alive by the marble memorial plaque and the concrete cross.

The military hospital was moved from the town in December 1917, following the breakthrough on the Isonzo Front and the advance towards the Piave River at the end of October. Altogether, several thousands of wounded soldiers were housed in Mekinje and Kamnik during the operation of the hospital, in addition to which the local facilities accommodated medical doctors, sanitation personnel, and military support units.

Less than a year after the hospital was moved, the Spanish flu broke out in the area at the end of 1918, which made its way into nearly every house without claiming many lives.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 329.285:929Vidmar F.

Prejeto: 15. 6. 2020

Ivan Vogričmag., Vrhovci, Cesta VIII/5b, SI-1125 Ljubljana
E-pošta: ivanvogric@hotmail.com

Anarhistični agitator Franc Vidmar

IZVLEČEK

Prispevek obravnava politično pot Tržačana Franca Vidmarja (1871–1935), ki je bil večji del svojega življenja angažiran v anarhističnem gibanju. Po obsodbi v rojstnem Trstu, kjer se je idejno izoblikoval, je bil ob prelomu stoletja na spisku dvanajstih najbolj izpostavljenih anarhistov na Kranjskem (kjer je bil svojčas prijavljen). Po izselitvi v ZDA je deloval med italijansko govorečimi anarhisti. Vzdrževal je stike s podobno mislečimi iz drugih izseljenskih skupin in bil večkrat preganjan.

KLJUČNE BESEDE

Franc Vidmar, anarhizem, izseljenci, Trst, Združene države Amerike, sindikati

ABSTRACT

ANARCHIC AGITATOR FRANC VIDMAR

The article discusses the political path of Franc Vidmar (1871–1935) from Trieste, who for the most part of his life engaged in the anarchist movement. At the turn of the century, after being convicted in his native Trieste, where he ideationally matured, he found himself on the list of twelve most wanted anarchists in Carniola (where he was registered as a resident for a while). After emigrating to the USA, he worked among Italian-speaking anarchists. He maintained contacts with like-minded people from other emigration groups and faced persecution several times.

KEY WORDS

Franc Vidmar, anarchism, emigrants, Trieste, United States of America, labour unions

Anarhizem je nedvomno pustil sledi tudi na Slovenskem. To sicer ni bil množičen pojav, med drugim zato, ker so oblasti proti njemu uporabljale izrazita represivna orodja. Je pa bil prisoten tako v teoretski misli kot v praksi, kar velja predvsem za konec 19. in začetek 20. stoletja, ko je bil najbolj prepoznaven.¹

V tem kontekstu je zgovoren primer Franca Vidmarja, rojenega v slovenskem okolju, ki pa je po sili razmer delal tudi v drugih okoljih, ker je bil izpostavljen preganjanju.

Vidmar se je rodil 15. januarja 1871 v Rojanu, tedaj naselju pred vrati Trsta z izrazitim deležem slovenskega prebivalstva. Iz krstne knjige župnije sv. Mohorja in Fortunata izhaja, da sta starša – oče Franc iz Zagorja ob Savi in mati Marija, rojena Prosenc – prihajala iz širšega tržaškega zaledja.² To je bilo zelo značilno za tisti čas, saj je Trst s pristaniščem, še posebej po odprtju Sueškega prekopa (1869), doživel velik razmah. V mesto so se zgrinjale množice delavcev tudi iz bolj oddaljenih slovenskih krajev.³

Če je bilo Vidmarjevo deško obdobje še slovensko, tega ne moremo trditi za poznejši čas. Sošolci na nižji realki v Trstu, kamor se je vpisal, so bili namreč večinoma italijansko govoreči. Anarhistične ideje, ki jih je prevzel, so v tistem času v Trstu padle na rodovitna tla vzporedno z razvojem delavskega oziroma socialističnega gibanja – sopotnika anarhizma. Tudi tu sta obe struji, zlasti po ustanovitvi Druge internacionale, predstavljali bolj radikalno, povsem internacionalno obarvano (anarhistično) smer in zmernejšo (socialdemokratsko) z nacionalnimi primesmi.⁴ Iz policijskih poročil vemo, da je bil Vidmar zaposlen pri tržaškem trgovskem podjetju Ignazio Bröll.⁵

Pozornost policije je Vidmar vzbudil leta 1898. Tedaj so preiskovalci našli njegovo ime na seznamu tržaških tovarišev, ki ga je hranil na Reki aretirani anarhist Cesare Agostinelli iz Ancone. Med hišno preiskavo v Vidmarjevem stanovanju so zasegli literaturo z anarhistično vsebino, med drugim italijanski list *La Questione Sociale*, ki so ga izdajali v Patersonu (v zvezni državi New Jersey, ZDA).⁶ Ugotovili so, da je prav on avtor prispevka »Due pesi e due misure« (Dvojna merala), objavljenega 10. oktobra tistega leta, v katerem je hvalil umor cesarice Elizabete (Sisi); pod člankom je bil podpisan kot Francis Miward.⁷

S kratico F. M. se je podpisal tudi pod drug prispevek v isti reviji, in sicer kot dopisnik iz Trsta. Zaradi apologije atentata na cesarico je bil Vidmar oktobra 1898 obsojen na pet mesecev zapora in na izgon v Zagorje, mesto svojega očeta, kjer je imel »pravno domovališče«.⁸ Ukrep ni bil nekaj neobičajnega, saj so ga sodne oblasti redno izvajale proti tistim, ki niso bili zaželeni. Potem ko so ga napotili v »domovinsko« občino, je obsojenec lahko odšel drugam, ni pa se smel vrniti v kraj, od koder je bil izgnan.⁹ To možnost je izbral tudi Vidmar in tako odšel na Reko.

Vidmarjev izgon z območja dežele lahko delno primerjamo z izgonom Rudolfa Golouha (1887–1982), znanega slovenskega anarhista v tistem času na Primorskem. Golouh je v Trstu urejal nekatere italijanske anarhistične revije,¹⁰ kar priča o njegovi vpetosti v italijansko politično okolje. V Kopru rojeni Golouh je bil nekaj let za Vidmarjem izgnan v Italijo.¹¹

O procesu asimilacije Slovencev v italijansko okolje je zgovorno tudi pričevanje poznejšega socialističnega in komunističnega voditelja Ivana Regenta (1884–1967), ki je kot deček delal v eni od tržaških žgarnjarn: »Dasi so v žgarnjarijo prihajali tudi Slovenci, se je v njej govorilo vedno italijanski, in ko mi je bilo petnajst let, sem laže govoril tržaški italijanski dialekt kakor pa slovenski jezik ... Če bi ostal v istem okolju, bi se bil polagoma verjetno začel imeti za Italijana ...«¹²

Franc Rozman opozarja na primer Karla Antona Potiska, rojenega v Ljubljani leta 1864, ki je bil v osemdesetih letih 19. stoletja dejaven v anarhističnem gibanju v Salzburgu. Rozman trdi, da je bila Potiskova usoda tipična za tisti čas. Zaznamovala sta jo pogosto menjavanje delovnega mesta ter spreminjanje okolij in bivališč.¹³

Nekaj podobnega je veljalo tudi za Vidmarja. Z Reke, kjer je spet prišel navzkriž s policijo, je maja 1899 z ladjo odpotoval naravnost »čez lužo« – v Ameriko. Tu se je nastanil v že omenjenem Patersonu, se takoj povezal z anarhističnim listom, v katerem je objavljaval prispevke, in se pri njem tudi zaposlil.¹⁴

Paterson je bil eno glavnih središč anarhističnega gibanja v ZDA. To je zaslombo iskalo predvsem pri delavcih, zaposlenih v tamkajšnji tekstilni industriji, v prvi vrsti priseljencih. Med njimi so bili posebej

¹ Vodovnik, *Anarhizem*, str. 10; *Zgodovina Slovencev*, str. 518.

² AATS, Registro di battesimo della parrocchia SS. Ermacora e Fortunato a Roiano, anno 1871.

³ Pirjevec, *Socialni in nacionalni problemi*, str. 19, 20; Zwitter, *Razvoj prebivalstva*, str. 140.

⁴ Vodovnik, *Anarhistična politična misel*, str. 24.

⁵ *Dizionario biografico degli anarchici italiani*, str. 695.

⁶ Maserati, *Gli anarchici*, str. 44 in 45.

⁷ Ne vemo natančno, kdaj se je začela pojavljati nemška različica njegovega imena in priimka (Franz Widmar) in kaj je temu botrovalo. Čeprav je v krstni knjigi zapisana slovenska oblika priimka (Vidmar), je v policijskih dokumentih in siceršnjih virih vseskozi navedena nemška različica (Widmar). Ime je v krstni knjigi, kot je bila tedaj navada, zapisano v latinski inačici (Franciscus).

⁸ Maserati, *Gli anarchici*, str. 44.

⁹ Kermavner, *Ob spominskih zapisih*, str. 119.

¹⁰ Gl. Golouhovo biografijo v Slovenskem biografskem leksikonu (<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi207472/> (15. 6. 2020)).

¹¹ Dušan Kermavner opozarja na Golouhovo poznejšo preobrazbo iz italijanskega časnika v slovenskega socialno-demokratskega funkcionarja po povratku v Trst, ki jo je omogočila intervencija tržaškega socialističnega poslanca Giovannija Olive (Kermavner, *Ob spominskih zapisih*, str. 119).

¹² Odlomek je iz Regentovega spominskega zapisa »Moje univerze« (gl. *Tržaška knjiga*, str. 79).

¹³ Rozman, *Slovenski anarhist*, str. 113–115.

¹⁴ Maserati, *Gli anarchici*, str. 45.

An FBI file photo includes the caption, "An outing of members of the L'Era Nuova Group held at Haledon, N.J." Circled and numbered str 1. Pietro Baldeserotto, 2. Alberto Guabello, 3. Umberto Croce, 4. Paolo Guabello, 5. Serafino Grandi, 6. L. Cauceglia, 7. Franz Widmar, 8. "An unknown member," 9. Taldi Coppo and 10. John Ferraro. COURTESY OF THE NATIONAL ARCHIVES

Skupina anarhistov iz Patersona; sodeč po slabo označenih številkah naj bi Vidmar stal v zadnji vrsti, s temnim klobukom in obkroženo glavo (pridobljeno s pomočjo občinske uprave v Patersonu).

številčni Italijani, večidel naseljeni v predelu mesta, imenovanem Little Italy (po vzoru drugih ameriških mest). Tamkajšnji italijanski anarhistični list *La Questione Sociale*, ustanovljen leta 1895, je vodil Pedro Esteve, Kubanec, ki je odlično obvladal italijanščino.¹⁵

Na prelomu stoletja je bil Vidmar v Patersonu vpleten v preiskavo o domnevnih povezavah z Gaetanom Brescijem, atentatorjem na italijanskega kralja Umberta I., umorjenega v Monzi 28. julija 1900. Bresci je namreč pred tem dobri dve leti živel prav v Patersonu in bil med sodelavci omenjenega italijanskega anarhističnega lista. Po nekaterih govoricah naj bi bil Vidmar prisoten na sestanku skupine anarhistov, na katerem so menda žrebali ime atentatorja.¹⁶ Anarhisti iz Patersona so sicer to zanikali in zatrdili, da je bil atentat individualno dejanje. Je pa res, da so ga odobraval. V ta namen so priredili skupščino, na kateri so z navdušenjem sprejeli novico o umoru italijanskega monarha. Zborovanju je predsedoval

prav Vidmar.¹⁷ V preiskavi, ki so jo uvedli tudi zaradi pritiska italijanske države, niso našli oprijemljivih dokazov o vpletenosti oseb iz Patersona v atentat in tako je bil postopek prekinjen.¹⁸

Po nekaterih virih se je Vidmar nato preselil v Tampo na Floridi, kjer naj bi urejal list *L'Alba Sociale*.¹⁹ Sodeč iz dopisa, ki ga je policijska centrala na Dunaju 19. februarja 1901 poslala deželnemu predsedstvu na Kranjskem,²⁰ naj bi selitev spadala v okvir Vidmarjevega agitacijskega obdobja v Severni Ameriki. Središče njegovega delovanja pa je ostalo v Patersonu.

Bolj zagonetna ostaja policijska korespondenca o njegovem domnevnem povratku tega leta na staro celino. 22. aprila 1901 je ista dunajska policijska centrala izdala okrožnico, v kateri je navedla, da je

¹⁵ Ferraris, *L'assassinio*, str. 52 in 53.

¹⁶ Prav tam, str. 59. Prim. tudi Maserati, *Gli anarchici*, str. 46.

¹⁷ Ferraris opozarja, da so v italijanski skupnosti v Patersonu istočasno potekale tudi žalne slovesnosti v spomin na italijanskega kralja (Ferraris, *L'assassinio*, str. 61).

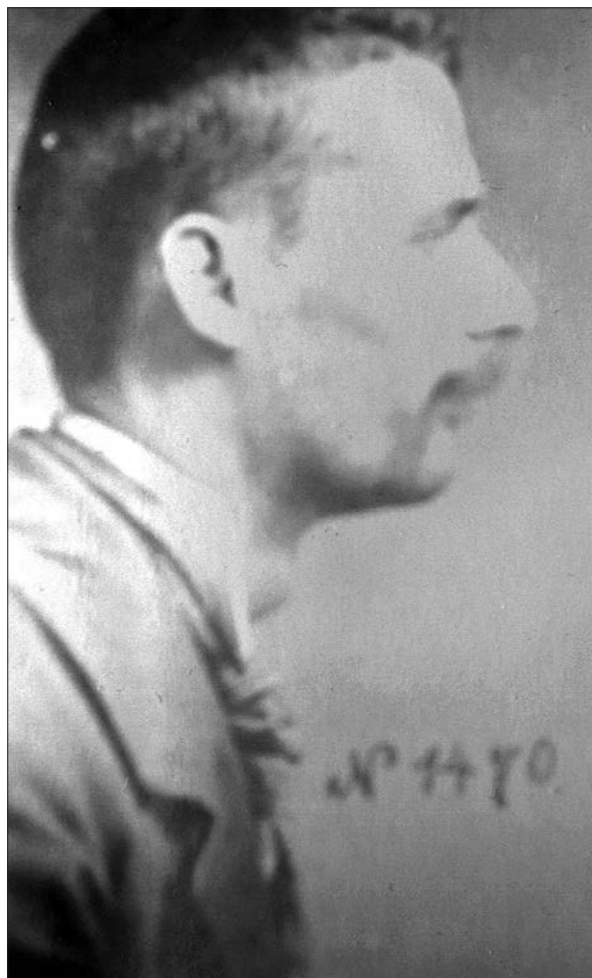
¹⁸ *Dizionario biografico degli anarchici italiani*, str. 695.

¹⁹ <http://katesharpleylibrary.pbworks.com/w/page/119731134/Francesco%20%28Franz%29%20Widmar> (15. 6. 2020).

²⁰ SI AS 16, šk. 111.

Vidmar po navedbi ameriških oblasti s parnikom Deutschland odpotoval iz ZDA proti angleškemu Southamptonu, torej nazaj proti Evropi. Avstrijska policija je to informacijo nemudoma predala italijanski.²¹

Informacija o Vidmarjevem povratku v izvirno okolje se je izkazala za neresnično. Je pa njegovo ime ostalo v kartotekah najbolj zaznamovanih anarhistov. Leta 1909 je navedeno v skupini enajstih drugih tovarišev na Kranjskem, očitno zato, ker je bilo kot pravno prebivališče še vedno označeno Zagorje. Poleg njega so bili na spisku Josef Černe, Wilhelm Franz Kallin, Karl Koren, Eugen Josef Logar, Nikolaus Peljhan (Peljkan), Josef Petrič, Albin Peutz, Franz Reppe (Hipfel), Franz Rollich, Josef Skrabec in Johann Vrh (imena in priimki so navedeni v obliki, kot se pojavlja v dokumentaciji). Vidmar je bil opre-

Slabo obranjena fotografija Franca Vidmarja iz avstrijske policijske kartoteke (SIAS 16, šk. 111).

deljen kot katoličan, član teroristične anarhistične skupine v Patersonu in upravitelj anarhističnega lista *La Questione Sociale*: »Visok je 185 cm, ima rjave lase in brke, zelo kratko prstriženo redko koničasto brado, podolgovat, ozek obraz z nekoliko izstopajočimi licnicami, sive oči, precej velik raven nos, velika usta z našobljenimi ustnicami, dolg, tanek vrat z močno izraženim adamovim jabolkom, štrleča ušesa in dolge prste ...« Znal naj bi nemško, italijansko, slovensko in francosko.²²

Glede Vidmarjeve narodne pripadnosti je pomemben prispevek ameriškega zgodovinarja Kenyona Zimmerja v njegovi doktorski disertaciji o anarhističnih priseljencih v ZDA. Opisuje ga kot Slovenca iz Trsta, dejavnega v tamkajšnjem anarhističnem gibanju, v katerem so prevladujočo vlogo imeli Italijani. V novem okolju je bil ena od zvez med nemškimi in italijanskimi tovariši. Deloval je v skupini L'Era Nuova, ki je izdajala istoimensko glasilo, naslednika prej navedene *La Questione Sociale*. Tudi Zimmer izpostavlja dejstvo, da je Vidmar »tekoče uporabljal več jezikov«. Leta 1905 je sodeloval v Chicagu na ustanovni konvenciji International Workers of the World (IWW), radikalne sindikalne organizacije, ki deluje še danes.²³ Na tem srečanju je bil navzoč tudi krojač Andrej Klemenčič (1867–1908), slovenski priseljenec, ki je pred odhodom v ZDA deloval v socialdemokratskem gibanju predvsem v Trstu. Na severozahodu ZDA je živel v nekakšni anarhokomunistični komuni in postal funkcionar Zahodne zveze premogarjev.²⁴

Delovanje anarhistov v Patersonu se je znašlo na udaru ob vstopu ZDA v prvo svetovno vojno aprila 1917. Zaradi ostrega nasprotovanja vojni so oblasti aretirale tudi Vidmarja in zaprle prostore L'Era Nuova. Še posebej so se zapičile v izdajo letaka, v katerem so bili navedeni »morilci z Wall Streeta«.²⁵

Na prepihu se je Vidmar spet znašel februarja 1920 med pravcatim pogromom proti anarhistom. Tedaj so v Patersonu aretirali več deset tovarišev, med njimi tudi Vidmarja, zaradi domnevne vpletenosti v nekatere bombne napade leto prej, med drugim na stanovanje enega od vodilnih članov združenja industrijalcev v Patersonu. Aretacija je sledila sedem-mesečni preiskavi zveznih agentov, za katero so uporabili vrinjence med anarhiste. Številne aretirance, večinoma italijanske priseljence, so odpeljali na otok Ellis Island, da bi jih deportirali iz ZDA. Po več kot dvajsetih letih bivanja v Ameriki je bil namreč Vid-

²² SI AS 16, šk. 111.

²³ Zimmer, »The whole world is our country«, str. 153, 155–156, 253.

²⁴ Kermavner, *Začetki*, str. 203–206, 209–210, 310–311. Na spletni strani Kate Sharpley Library je omenjeno, da naj bi bila Vidmarjeva udeležba na konvenciji vprašljiva. Zamenjali naj bi ga namreč prav s Klemenčičem ([http://katesharpleylibrary.pbworks.com/w/page/119731134/Francesco%20\(Franz\)%20Widmar](http://katesharpleylibrary.pbworks.com/w/page/119731134/Francesco%20(Franz)%20Widmar) (15. 6. 2020)).

²⁵ Zimmer, »The whole world is our country«, str. 295. Gl. tudi *Morning Call*, 4. 9. 1917, »Anarchists sent to county jail«.

²¹ IT ASTS, Polizia, Atti riservati, b. 247, fasc. Widmar. William Gallo, ki je zrasel v družini anarhistov v Patersonu, Vidmarja omenja kot »tiskarja visoke postave z majhno ženo« (Avrich, *Anarchist Voices*, str. 155).

Francis Widmar Dies; Last Rites Tomorrow

A wide circle of relatives and friends were shocked to hear of the demise of Francis Widmar at 12 o'clock Sunday morning at his home, 63 Prospect street. Born in Trieste, Austria, on Jan. 1. 1871, he had lived in Paterson for 36 years. His genial disposition and willingness to help others gained him many friends. He was a retired printer.

Funeral services will be held at the funeral home, 37 Mill street, at 2 o'clock tomorrow afternoon with incineration following at the N. Y. and N. J. Crematory at Union City.

There survives him his widow: Mrs. Emilia Zoldan Widmar.

*Vest o Vidmarjevi smrti v časniku Morning Call,
2. 12. 1935.*

mar leta 1920 še vedno državljani Avstro-Ogrske. Za ameriško državljanstvo sploh ni zaprosil, očitno zato, ker je menil, da ga zaradi političnih prepričanj ne more pridobiti.²⁶ Vendar so postopek zaradi pomanjkanja dokazov prekinili in Vidmarja, tako kot druge, izpustili.²⁷

Anarhistično gibanje v Ameriki je bilo nato še večkrat tarča represivnih ukrepov. Najbolj znan primer je bil montiran proces proti italijanskima priseljencema Nicoli Saccu in Bartolomeu Vanzettiju, obsojenima na smrt in usmrtenima leta 1927. Zanju se je tedaj mobilizirala svetovna javnost, rehabilitirana pa sta bila šele 50 let po usmrtitvi.²⁸ Ne vemo natančno, kakšno vlogo je imel pri tem Franc Vidmar.

Iz podatkov, pridobljenih iz časopisne kronike s pomočjo občinske uprave v Patersonu, izhaja, da je Vidmar umrl 1. decembra 1935 v mestu, kjer je živel dobra tri desetletja in pol. Bil je kremiran in je zapustil vdovo Emilio Zoldan, prav tako priseljenko, ki je prišla v Ameriko več let za njim.²⁹

²⁶ Zimmer, »The whole world is our country«, str. 175.

²⁷ Prav tam, str. 175, 322, 329.

²⁸ <https://www.history.com/this-day-in-history/sacco-and-vanzetti-executed> (15. 6. 2020).

²⁹ *Morning Call*, 2. 12. 1935, »Francis Widmar Dies; Last Rites Tomorrow«. Emilia Zoldan je navedena v bazi podatkov Ellis Island, po istoimenskem otoku v New Yorku, kamor so

Če pričujoči prispevek v glavnih obrisih zaokrožuje življenjsko krivuljo angažirane osebe, delujoče na javnem področju, težje rečemo, da lahko pripomore k osvetlitvi izseljenske galaksije, kot je tista v ZDA. Tja so se namreč stekale nepregledne množice emigrantov, ki so se v novi domovini povezale na drugačni osnovi, vsaka na svoj način. Delavsko gibanje, v katerem je bil vključen Vidmar, je bilo praviloma področje ideoloških delitev in tarča represivnih praks, kar je oteževalo sleherno delovanje, tako posameznika kot skupine. Tudi zaradi tega je težko dokumentirati njihov utrip, kar toliko bolj velja za politično marginalne skupine.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AATS – Archivio arcivescovile di Trieste (Nadškofjski arhiv v Trstu)

Registro di battesimo della parrocchia SS. Ermacora e Fortunato a Roiano, anno 1871.

IT ASTS – Archivio di Stato di Trieste (Državni arhiv v Trstu)

Polizia, Atti riservati

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko 1791–1918

ČASOPISI

Morning Call, 1917, 1935.

LITERATURA

Avrich, Paul: *Anarchist Voices. An Oral History of Anarchism in America*. Edinburgh, Oakland: AK Press, 2005.

Dizionario biografico degli anarchici italiani, vol. II: I–Z. Pisa: Biblioteca Franco Serantini, 2004.

Ferraris, Luigi Vittorio: L'assassinio di Umberto I e gli anarchici di Paterson. *Rassegna storica del Risorgimento* 60, 1968, fasc. I, str. 47–64.

Kermavner, Dušan: Ob spominskih zapiskih R. Golouha: o tržaškem anarhizmu in o nekaterih črtah slovenske socialne demokracije. *Zgodovinski časopis* 22, 1968, št. 1–2, str. 115–133.

Kermavner, Dušan: *Začetki slovenske socialne demokracije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1963.

Maserati, Ennio: *Gli anarchici a Trieste durante il dominio asburgico*. Trst: Università di Trieste, 1977.

prihajali priseljenci (<https://heritage.statueofliberty.org/passenger-result> (15. 6. 2020)).

Pirjevec, Jože: Socialni in nacionalni problemi v Trstu 1860–1914. *Od Maribora do Trsta: 1850–1914, zbornik referatov* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1997, str. 19–25.

Rozman, Franc: Slovenski anarhist Karel Anton Potisek v Salzburgu. *Zgodovinski časopis* 40, 1986, št. 1–2, str. 113–115.

Tržaška knjiga (ur. Marija Pirjevec). Ljubljana: Slovenska matica, 2001.

Vodovnik, Žiga: Anarhizem in tekma idej. *Antologija anarhizma 3* (ur. Žiga Vodovnik). Ljubljana: Kratina, 2011, str. 9–15.

Vodovnik, Žiga: Anarhistična politična misel in slovensko delavsko gibanje ob koncu 19. stoletja. Prispevek k zgodovini anarhistične misli na Slovenskem. *Javnost = The Public. Journal of the European Institute for Communication and Culture* 17, 2010, str. 17–32.

Zimmer, Kenyon: »The whole world is our country«: immigration and anarchism in the United States, 1885–1940. Pittsburgh: University of Pittsburgh, 2005 (tipkopis doktorske disertacije).

Zgodovina Slovencev. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1979.

Zwitter, Fran: Razvoj prebivalstva in sprememba odnosa med posameznimi narodi. Uprava in politično življenje. Vprašanje jezika. *Zahodno soselstvo: slovenski zgodovinarji o slovensko-italijanskih razmerjih do konca prve svetovne vojne* (ur. Branko Marušič, Stane Granda in Petra Svoljšak). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa in ZRC SAZU, 1996, str. 139–148.

SPLETNI VIRI

Baza podatkov Ellis Island:

<https://heritage.statueofliberty.org/passenger-result>

Kate Sharpley Library:

<http://katesharpleylibrary.pbworks.com/w/page/119731134/Francesco%20%28Franz%29%20Widmar>

Rudolf Goloub:

<https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi207472/>

Sodni primer anarhistov Sacca in Vanzettija:

<https://www.history.com/this-day-in-history/sacco-and-vanzetti-executed>

S U M M A R Y

Anarchic agitator Franc Vidmar

The life story of Franc Vidmar is reminiscent of »professional« socialist revolutionaries who in many ways tailored the destiny of the first half of the twentieth century. Vidmar can also be defined as their associate because he shared their fate in a number of ways; just like they, he was the victim of police persecution, first in Austria-Hungary and then in his new homeland, the United States of America. They also shared ardent adherence to the radical ideas of that time – in Vidmar's case, anarchism. However, what set him apart from his socialist associates was his harsher criticism of capitalism, the state, and any form of authoritarianism. In addition, Vidmar pursued a more internationalist stance.

Despite his active participation in anarchist circles both in Trieste and the USA, where Italians played a predominant role, it is impossible to maintain that he completely assimilated into their milieu. Police reports indicate his knowledge of languages (including Slovene), which facilitated his editorship of various anarchist newspapers. According to some sources, he was also active in the radical labour union movement and participated in the founding convention of the international labour union Industrial Workers of the World, which still operates today. He died at the end of 1935 in Paterson, New Jersey.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 334.754(497.472Piran)"1919/1950"

Prejeto: 26. 3. 2020

Vinko Oblak

ing. ladijskega strojništva in dipl. ekonomist, Grudnova 3, SI-6330 Piran
E-pošta: vinkoo573@gmail.com

Piranski konzorcij za pomorske prevoze Piran (1919–1950)

IZVLEČEK

Prispevek je poizkus prikaza okoliščin, ki so omogočile ustanovitev in delovanje Piranskega konzorcija za pomorske prevoze. Konzorcij je bil ustanovljen konec leta 1919 in je deloval do leta 1950. Temelji za njegovo ustanovitev so se izoblikovali že dolgo pred tem. Brez pomorščakov, plovil, pomorskih veščin in izkušenj, predvsem pa denarnih sredstev to ne bi bilo mogoče. Konzorcij je bil v ponos Piranu in Pirančanom, saj je velikemu delu prebivalstva omogočil preživetje. Njegova uspešnost se kaže tudi v tem, da je bila skoraj tretjina piranskega prebivalstva neposredno ali posredno vpeta v njegovo delo.

KLJUČNE BESEDE

Piran, konzorcij, pomorščaki, mala obalna plovba, prevoz tovora, pomorsko prevoznništvo

ABSTRACT

PIRAN SHIPPING CONSORTIUM (1919–1950)

The article provides a tentative presentation of circumstances that enabled the establishment and activities of the Piran Shipping Consortium. The consortium was established at the end of 1919 and remained in operation until 1950. Its establishment, the foundations for which were created further back in the past, would not have been possible without seamen's, ships, maritime skills and experiences, and above all financial funds. Only hard work, knowledge of professional secrets, constant concern for a better working environment, modern working resources, but especially common assistance and solidarity among the members of the consortium have enabled its progress and successful business. The consortium was the pride of Piran and its inhabitants by being a source of survival to a significant part of the population. Its success was also reflected in the fact that almost a third of the inhabitants of Piran were directly or indirectly involved in the consortium business. The story of Piran seamen's from the period between the two wars is a contribution to a better knowledge and understanding of the seamen's life and work in this area.

KEY WORDS

Piran, consortium, seamen, coastal navigation, shipping cargo, maritime transportation

Uvod

Leta 2020 je minilo 100 let, odkar je bil v Piranu ustanovljen Konzorcij za pomorske prevoze (*Consorzio Piranese per trasporti marittimi Pirano*).¹ Ta je izdatno prispeval k boljšemu življenju številnih piranskih pomorščakov in s svojim delom na morju ponesel v svet njihovo dobro ime. O ustanavljanju konzorcija ni veliko znanega in napisanega, zato je smiselno predstaviti njegov nastanek, razvoj, vlogo in pomen. Pri raziskavi so bili uporabljeni razpoložljivi ustni in pisni viri ter fotografski material. Največ pomembnih informacij o konzorciju je zbranih v monografiji *Pirano*, ki je izšla v Trstu leta 1959. Med časopisi velja omeniti glasili *La Voce di San Giorgio* in *L'eco de Pirano*,² vendar je tudi v glasilu *Il Trillo*³ izšlo nekaj člankov o konzorciju. O piranskem pomorstvu v drugi polovici 19. stoletja do začetka prve svetovne vojne so pisali Nadja Terčon v knjigi *Ž barko v Trst* ter skupina avtorjev v publikaciji *Piransko pristanišče*, ki jo je izdal Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran. O pomorstvu v Piranu med svetovnima vojnama, kamor sodita ustanovitev in delovanje konzorcija, pa ustrezne literature ni bilo mogoče najti.

Pomemben vir podatkov o konzorciju hranijo v Pokrajinskem arhivu Koper – enota Piran, vendar so razpršeni v obširnem fondu Občine Piran in dru-

gih fondih. Za raziskavo je bilo pregledano arhivsko gradivo obdobja od 1919 do 1929. Dokumenti, shranjeni v arhivu Trgovske zbornice v Trstu,⁴ vsebujejo predvsem podatke o statutarjih zadevah, spremembah in uradnih zaznamkih delovanja konzorcija. Izredno zanimiva pričevanja in analizo pomembnosti konzorcija za Piran in širše je obdelal nekdanji pomorščak Mario Bonifaccio,⁵ ki je za poznavanje dela in razmer med pomorščaki v obravnavanem času izredno dragocen pričevalec. Navezanost na morje in poklic ter dejstvo, da je bil njegov oče član konzorcija, sta verjetno razlog, da imata konzorcij in pomorstvo v njegovem srcu posebno mesto. Zelo dragocena je serija člankov izpod njegovega peresa,⁶ katerih tematika je poklicno, socialno in družabno življenje ter delo piranskih pomorščakov, pa tudi plovila, na katerih so pluli.⁷

Piran – od nekdanj mesto pomorščakov

Mesto Piran leži na polotoku in je obdano z morjem, zato ne preseneča, da so njegovi prebivalci z morjem že davno vzpostavili posebno vez. Razvili so se solinarstvo, ribištvo, pomorstvo in trgovanje, kar jim je omogočalo preživetje. Pirančani so že zgodaj pričeli pluti in graditi plovila po svoji »meri«. Ta so jim omogočala izvajanje morskega prevoznništva, prilagojenega njihovim potrebam in zahtevam.⁸

Žig konzorcija (SI PAK 759, t. e. 175)

¹ V nadaljevanju skrajšano konzorcij. Konzorcij – 1) začasno združenje dveh ali več industrialcev, podjetij, bank zaradi uspešnejšega (finančnega) poslovanja; 2) začasno združenje gospodarskih družb za doseg določenega cilja (fran.si (26. 3. 2020)).

² Glasilo izhajata v Trstu in ju urejajo Pirančani, ki so Piran po drugi svetovni vojni zapustili kot optanti. Podatki iz njiju so dragoceni za razumevanje dogajanj okoli delovanja in ukinitve konzorcija.

³ Glasilo objavlja Italijanska samoupravna skupnost Giuseppe Tartini iz Pirana.

⁴ Arhivska dokumentacija Trgovske zbornice v Trstu (CCI-AA), dokumente je zbrala, obdelala in posredovala Amalia Petronio.

⁵ Mario Bonifaccio, rojen leta 1928 v Piranu v družini pomorščakov. Leta 1950 je diplomiral na Pomorski šoli v Trstu, danes je upokojenec in živi v Mestrah pri Benetkah (http://www.albumdivenezia.it/easyne2/LYT.aspx?IDLYT=410&Code=AlbumVE&ST=SQL&SQL=ID_Documento=481 (26. 3. 2020)).

⁶ Serija člankov v glasilu *L'eco de Pirano* leta 2002, št. 19, 20, 21, 22, in leta 2003, št. 24.

⁷ Gre za članke iz glasila *Il Trillo* in *L'eco de Pirano*.

⁸ Več o Piranu in njegovem razvoju v Morteani, *Notizie sto-*

Flota plovil v pristanišču Piran iz obdobja med obema vojnama (zbirka Slobodana Simića Sime, Piran)

Pristanišče Piran z bracerami in trabakolami (La voce di San Giorgio, 2011, št. 180, str. 13)

Trabakola »G. Oberdan« v pristanišču Piran okoli leta 1925 (zbirka Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran)

Širjenje pomorskih trgovskih vezi je narekovalo povečanje števila plovil in prevoznih kapacitet, obenem pa tudi prilagajanje pristaniških zmogljivosti Pirana. Pomorska usmerjenost mesta se je stopnjevala, s tem pa tudi njegova pomembnost kot enega bolj obiskanih pristanišč vzhodne obale severnega Jadrana. Piransko pristanišče se je prilagajalo rasti pomorskih prevozov vse od obdobja Beneške republike pa do prvih povojnih let po drugi svetovni vojni, ko je tedanja jugoslovanska oblast zaradi novih smernic primat in razvoj pomorske pristaniške dejavnosti namenila Kopru.⁹

Piransko pomorstvo je v preteklosti pritegnilo veliko zgodovinarjev in drugih piscev. Ferdo Gestrin, ki je piransko pomorsko dejavnost podrobno obravnaval v obsežni raziskavi, je ugotovil, da je srednjeveški Piran pomorski vrhunec v številu plovil dosegel med letoma 1376 in 1400: »V zadnjem četrtstoletju 14. stoletja doseže piranska mornarica višek po številu enot, bilo jih je 207. Med njimi je bilo 151 bark, 19 burklov, 17 cimb, 8 marsiljan, 4 barkoziji, 3 nave, 2 gondoli, 2 batela in 1 scola; vsaj 45 do 75 je bilo sposobnih za plovbo na večje razdalje.«¹⁰

Glasilo *La provincia* iz leta 1869 v članku o pomorski statistiki poroča tudi o pristanišču Piran in njegovi dejavnosti. Piransko pristanišče imenuje kar »hotel za ladje« (*albergo delle navi*) in poroča, da pristanišče glede na statistične podatke o avstrijskih pristaniščih iz leta 1868 beleži 4664 prihodov plovil s skupnim vhodnim pretovorom 189.999 ton ter 4711 odhodov z izhodnim pretovorom 190.431 ton. V nadaljevanju še omenja, da je Piran edino pristanišče, podrejeno Luški upravi v Trstu.¹¹ Dnevnik *Egida* je leta 1904 opisal stanje istrskega pomorstva in bralce informiral o številu registriranih plovil konec oktobra 1904 v posameznih istrskih pristaniščih. V Piranu je bilo 147 plovil male obalne plovbe ter 74 ribiških ladij, na njih pa je bilo zaposlenih 451 pomorščakov in 286 ribičev. V zvezi z živahnostjo pomorskega prometa iz istega članka izvemo še, da so leta 1903 parniki izpluli iz Kopra 2428-krat, Malega Lošinja 1245-krat, Pirana 2712-krat, Pulja 2869-krat in Rovinja 2293-krat.¹²

O pomorstvu in trgovski mornarici v času avstrijske vladavine je obširno gradivo zbrano v monografiji *Z barko v Trst* avtorice Nadje Terčon. S tabelarno urejenimi statističnimi podatki sta predstavljena rast in padanje posameznih kategorij v obravnavanem

riche; Kandler, *Pirano*; Apollonio, *Una cittadina istriana*; Pahor, *Socialni boji*; Gestrin, *Pomorstvo srednjeveškega Pirana*.

⁹ O pristanišču več v Bonin et al., *Piransko pristanišče*.

¹⁰ Gestrin, *Pomorstvo srednjeveškega Pirana*, str. 21.

¹¹ *La provincia*, 16. 12. 1869, št. 24, str. 446–447.

¹² *Egida*, 9. 4. 1905, str. 2.

časovnem intervalu. V publikaciji *Piransko pristanišče*¹³ najdemo zapis o številčnem stanju piranske flote za obdobje 1910–1915.¹⁴ Značilnost piranskega pristanišča lepo opiše zapis: »In tako manjše, vendar zelo dinamično pristanišče je bilo piransko.«¹⁵

Piranska občina je marca 1921 oblasti v Trstu z dopisom obvestila o gospodarskem stanju v Piranu. Med drugim je opozorila na pomembnost ladijskega prevoznitva – male obalne plovbe, katere flota je štela okoli 120 jadrnic nosilnosti od 30 do 100 ton.¹⁶ Poročilo Okrožnega pomorskega urada Piran iz leta 1928 navaja, da je v register evidence vpisanih skupaj 106 jadrnic.¹⁷ Ena od nalog luških organov je bilo vodenje registra plovil. Tudi piranska luška uprava je vodila tako evidenco in jo redno posredovala nadrejenim organom.

Z uvodnimi podatki smo predstavili stanje pomorskega prometa na obravnavanem območju v času pred ustanovitvijo konzorcija, saj nakaže potrebo po skupnem nastopu, organiziranju in koordiniranju pomorskega prevoznitva v piranski občini.

Prvo interesno združevanje

Piranski lastniki plovil so se že leta 1911 organizirali v družbo, imenovano Združenje vzajemnega zavarovanja plovil male obalne plovbe (*Società di mutua assicurazione fra le barche di piccolo cabotaggio*). Osnovni namen združenja je bil predvsem poskrbeti za zavarovanje tveganj oziroma škod, ki bi nastale pri izvajanju dejavnosti pomorskega prevoznitva. Združenje je bilo ustanovljeno najprej za zavarovanje premoženja lastnikov plovil, kasneje pa so poskrbeli tudi za zavarovanje pomorščakov za primer izgube zaradi potopitve in drugih tveganj. To združenje je delovalo do začetka prve svetovne vojne leta 1914 in je bilo dokončno ukinjeno leta 1919.¹⁸

Piran je tako kot drugi obmorski kraji v času prve svetovne vojne plačal davek v ljudeh in premoženju. Kar nekaj pomorščakov je bilo vpoklicanih v vojsko, to pa je vplivalo tudi na sestavo ladijskih posadk. Piranska flota je zaradi vojnih razmer svojo dejavnost izvajala v zmanjšanem obsegu, saj so za plovbo veljale določene omejitve. Zaradi vojnih razmer pomorsko prevoznitvo ni imelo dovolj naročil, zato je veliko bark mirovalo. Privezali so jih na »mrtve priveze«¹⁹ v pristanišču in solinskih kanalih, kjer so pričakale

konec vojne. Povojno obdobje je bilo v znamenju obnavljanja flote.²⁰

Pirančani so tudi v povojnem času nadaljevali z ladijskim prevoznitvom in trgovsko dejavnostjo, čeravno v nezavidljivih razmerah. Poslovanje z Avstro-Ogrsko je bilo s koncem vojne iz razumljivih razlogov zaključeno. V povojnem času so bili prevozi omejeni najprej na prehrabene proizvode in nujne življenjske potrebščine, kasneje tudi na druge materiale za povojno obnovo. Počasi so se prebujale tudi druge gospodarske dejavnosti, zato so potrebe po prevoznitvu naraščale. Treba je bilo obnoviti floto in se primerno organizirati.²¹

Mario Bonifacio je ugotovil, da je razpad Avstro-Ogrske vplival na piransko pomorstvo, saj so se ustavile tekoče državne investicije. Do tedaj so posamezne piranske barke z materiali oskrbovale delovišča vzdolž obale Istre in Kvarnerja. Od izliva reke Soče²² so tovorili pesek, iz kamnolomov Kanegra in Milje pa kamnite bloke za izdelavo obalnih zidov v pristaniščih (bel kamen iz apnenca) in tlakov javnih površin (sivi peščenjak). Gradbeni material so vozili v Trst za izgradnjo luške infrastrukture, v Pulj za vojaške utrdbe, na Reko za obalne zidove in valobrane.²³

Drugo interesno združevanje in ustanovitev konzorcija

25. decembra 1919 je 42 lastnikov in upravljavcev bark (*padroni e direttori di barca*)²⁴ ter 32 pomorščakov in drugih članov konzorcija (*marinai ed altri consortisti*)²⁵ izrazilo voljo in namen za ustanovitev

²⁰ Gl. Marineria Piranese v monografiji *Pirano*, str. 85. V piranskih skverih so zgradili nekaj novih bark, nekaj pa so jih kupili na območju Romagne (vzhodna obala Jadranskega morja).

²¹ Gl. Marineria Piranese v monografiji *Pirano*, str. 85.

²² Izliv reke Soče – rt Sdobba leži na zahodni obali Tržaškega zaliva med Gradežem in Tržičem (Monfalcone). Smer (kurs) plovbe iz Pirana je 258°, oddaljenost pa slabih 12 navtičnih milj.

²³ Bonifacio, *La storia*, str. 13, 14.

²⁴ *Contento Lorenzo, Fragiaco Antonio fu Andrea, Fonda Marco fu Francesco, Petronio Pietro di Odorico, Furian Giovanni fu Nicolò, Ruzzier Giorgio fu Nicolò, Ruzzier Giorgio di Giacomo, Predonzan Domenico fu Domenico, Spadaro Giorgio fu Giovanni, Ravalico Domenico fu Giacomo, Lugnani Giorgio fu Bortolo, Ravalico Andrea fu Nicolò, Fragiaco Pietro fu Antonio, Contento Antonio di Giovanni, Contento Giovanni fu Antonio, Viezzoli Antonio fu Giacomo, Viezzoli Pietro di Antonio, Viller Giuseppe di Matteo, Predonzan Pietro fu Domenico, Parenzan Luigi fu Rocco, Tamaro Cristoforo fu Alessandro, Ruzzier Bortolo fu Bortolo, Ravalico Domenico fu Nicolò, Pettener Alessandro di Domenico, Contento Mariano di Giovanni, Ravalico Francesco fu Andrea, Bontempo Pietro di Giovanni, Apollonio Marcello fu Francesco, Tamaro Giorgio fu Giacomo, Contento Giovanni fu Andrea, Petronio Domenico fu Giorgio, Bartole Antonio di Marco, Ruzzier Giovanni fu Nicolò, Fragiaco Bortolo di Giovanni, Fonda Francesco di Marco, Bonifacio Nicolò di Antonio, Fragiaco Domenico fu Antonio, Ruzzier Francesco di Domenico, Fornasaro Giorgio di Benedetto, Ravalico Vincenzo, Dapretto Antonio, Lorenzo Petronio.*

²⁵ *Pitacco Giorgio di Giovanni, Bonifacio Francesco di Cristoforo, Bonifacio Domenico fu Andrea, Pettener Mariano fu Lorenzo,*

¹³ Bonin et al., *Piransko pristanišče*, str. 28–43.

¹⁴ Prav tam, str. 36–38; našeti so sledeči tipi plovil: bracara, pelig, bragoc, kuter, parnik, topo, guc, barkin, ribiška barka ...

¹⁵ Prav tam, str. 41.

¹⁶ SI PAK 759, t. e. 28, dopis št. 717 z dne 11. 3. 1921.

¹⁷ SI PAK 19, t. e. 24, dopis št. 1631 z dne 21. 9. 1928.

¹⁸ Gl. Marineria Piranese v monografiji *Pirano*, str. 85.

¹⁹ »Mrtvi privez« se v pomorskem žargonu imenuje privez, na katerem je plovilo običajno privezano za daljše časovno obdobje, ker to iz različnih razlogov ne more, ne želi ali ne sme na plovbo.

Pečat piranskega notarja dr. Micheleja Depangherja (SI PAK 759, t. e. 35)

Reg. Not. N.22.874
A T T O N O T A R I L E
Fatto nella città di Pirano nel distretti giudiziario di Pirano nella Venezia Giulia li 25 venticinque del mese di dicembre dell'anno 1919 millenovecentodiciannove. Avanti a me notaio qui residente dott. Michele Depangher si sono personalmente costituiti i signori qui sotto elencati dimoranti a Pirano da me conosciuti i quali, presenti gli a me noti ed idonei testimoni signori: Dapretto Antonio e Lorenzo Petronio privati a Pirano, mi hanno dichiarato di voler costituire col presente atto pubblico con dese a Pirano il "Consorzio Piranese per Trasporti Marittimi" (come, reg. a Gar. lim.) contemplato dallo Statuto che determinano sub A) che dichiarano di conoscere e di approvare in ogni sua disposizioni come parte integrante di quest'atto.
Lo Statuto viene preletto e preletto viene il presente protocollo ed approvati sia quello che questi dai comparenti vengono da questi sottoscritti alla presenza di me notaio e degli intervenuti testimoni.
Elenco dei comparsi:
A della categoria dei padroni e direttori di barca:

Ustanovitev konzorcija, prva stran notarskega akta iz leta 1919 (CCLAA).

Pirano, li 17 - 6 1919

Sig. All'Amministrazione 5^a Bersaglieri D. Dare
AL

Consorzio Piranese per Trasf. Marittimi - Pirano -

per nolo 1 barca nominata G. Oberdan in Pirano - Trieste

trasporto 90	bersaglieri a L. 2. - per ciascuno	importo	Lire 180. -
CONSORZIO PIRANESE Trasporti Marittimi PIRANO			

F-H 82

124

47774. 5-514

Račun za prevoz 90 bersaljerjev z barko »G. Oberdan« na relaciji Piran–Trst (SI PAK 759, t. e. 11)

konzorcija z nazivom Piranski konzorcij za pomorske prevoze – Piran (*Consorzio Piranese per trasporti marittimi – Pirano*). Na ustanovnem zboru, na katerem je piranski notar Michele Depangher sestavil notarski zapis, so prebrali in sprejeli statut konzorcija, ki je vseboval 22 členov. Zato to dejanje upravičeno razumemo kot akt uradne ustanovitve konzorcija.²⁶

Vodstvo konzorcija so sestavljali predsednik, štirje podpredsedniki ter 26 članov posloводства, od tega je bilo 14 članov predstavnikov lastnikov in upraviteljev bark ter 12 članov iz vrst pomorščakov. Skupaj je vodstvo štel 31 članov.²⁷

Pettener Lorenzo di Domenico, Petronio Domenico fu Lorenzo, Iorio Egidio di Francesco, Plossi Almerigo fu Francesco, Schiavuzzi Giuseppe fu Francesco, Pettener Giovanni di Domenico, Predonzan Alessandro fu Giovanni, Ravalico Andrea di Francesco, Bubba dott. Piero, Ruzzier Giorgio fu Odorico, Schiavuzzi Pietro di Giuseppe, Ruzzier Bortolo di Giovanni, Dessardo Bortolo di Bortolo, Contento Giovanni di Andrea, Predonzan Antonio fu Alessandro, Giurco Nicolò di Giovanni, Zecchin Matteo fu Domenico, Bonifacio Pietro fu Andrea, Bonifacio Nicolò fu Francesco, Venturin Andrea fu Nicolò, Pettener Elio fu Lorenzo, Ravalico Beniamino di Pietro, Milos Bortolo di Antonio, Spadaro Giorgio di Marco, Ravalico Giorgio di Pietro, Milos Giorgio di Antonio, Pavan Alessandro fu Antonio, Bullo Almerigo.

²⁶ CCIAA, notarski akt št. 22.874 – prepis originala.

²⁷ SI PAK 759, t. e. 67, notarski akt št. 24.069, II. skupščina Konzorcija 11. 2. 1923.

Raziskave so pokazale, da prepis ustanovitvenega akta konzorcija iz leta 1919 hrani tudi piranski arhiv, vendar je dokument brez žigov in podpisov.²⁸ Med najdenimi dokumenti je tudi račun za prevoz 90 bersaljerjev z barko »G. Oberdan« na relaciji Piran–Trst, ki je vzbudil dvom o datumu nastanka konzorcija. V notarskem aktu o ustanovitvi konzorcija je namreč zabeležen datum 25. december 1919, medtem ko je na izstavljenem računu za prevoz bersaljerjev naveden datum 17. junij 1919, zraven pa je še lep odtis žiga konzorcija in enak naziv izvajalca storitve. O razkoraku med datumoma lahko le ugibamo. So piranski pomorščaki že pred uradnim oblikovanjem konzorcija poslovali pod tem nazivom?

Vloga konzorcija

Konzorcij je imel statut, ki je, kot rečeno, ob ustanovitvi vseboval 22 členov, a so mu kasneje dodali še tri in vsebinsko nekoliko spremenili 10. člen. Temeljne naloge konzorcija določa 2. člen, in sicer pridobivanje poslov za barke iz flote konzorcija, urejanje cen ladijskih prevozov, enakomerna porazdelitev dela po načrtovani časovnici med posameznimi barkami ter

²⁸ SI PAK 759, t. e. 116, mapa kategorija 9, razno 1926.

*Slavje ob prevzemu novega prapora pred sedežem konzorcija leta 1925
(La voce di San Giorgio, 2002, št. 134, str. 16)*

sprotno izdajanje računov za že opravljene prevoze oziroma skrb za izvedbo plačil.

Konzorcij je bil dolžan poskrbeti za skupno organizirano in usklajeno izvedbo ladijskih prevozov na območju Julijske krajine²⁹ ter v primeru sodelovanja s tretjimi osebami.³⁰ Skrbel je za nakup in prodajo raznih materialov in opreme, ki je bila potrebna za vzdrževanje plovil (vrvi, barve, laki ...). Pri trgovcih naj bi izposloval čim bolj ugodne cene za nakup dobrin, potrebnih za življenje in delo članov konzorcija in njihovih družin.

Med ostale naloge so uvrstili ustanavljanje ladjedelnic in upravljanje z njimi z namenom izvajanja popravil in vzdrževalnih del na plovilih članov konzorcija, pa tudi za tretje osebe (torej za lastnike plovil, ki niso bili člani konzorcija). Med naloge je spadalo tudi subvencioniranje revnih članov konzorcija in njihovih družin, še posebej v primeru nezgod, spodbujanje moralnega in intelektualnega razvoja članov konzorcija z izobraževalno propagando in konferencami z namenom poučevanja osnov najemniškega dela ter ne nazadnje poučevanje članov o dolžnostih in pravicah mornarjev.

²⁹ V statutu konzorcija je naveden naziv Venezia Giulia, kar smiselno velja za morski in sladkovodni del plovni poti.

³⁰ To pomeni, da je konzorcij ladijske prevoze izvajal s svojimi plovili in z drugimi ladjami, katerih lastniki niso bili njegovi člani.

Iz naštetega je mogoče razbrati, da je bila vloga konzorcija udeleževanje aktivnosti za uspešno poslovanje, vendar je izražena tudi socialna nota v skrbi za člane in njihove družine. To pomeni, da je bila ustanova v okolju, v katerem je delovala, pomemben vir preživetja. Konzorcij je namreč imel več kot 400 članov.³¹

Prapor konzorcija

Konzorcij je imel lasten prapor. Sindikat piranskih pomorščakov (*Sindacato Marittimi di Pirano*) je zaprosil za dovoljenje za javno prireditev svečane vročitve prapora 12. aprila 1925 po sledečem programu: ob 11.00 zbor sodelujočih pred župnijsko cerkvijo, ob 11.30 procesija, ki naj bi potekala od cerkve do Gledališča Tartini, nato predaja prapora predstavniku konzorcija in svečani govor ter ob 21.00 zabava s plesom.³²

Osnutek prapora je izdelal profesor Pietro Coelli (1893–1980), tedaj učitelj likovnega pouka na piranski šoli. Prapor, ki se je ohranil do današnjih dni, je sestavljen iz lesenega prapornega droga, praporne rute in prapornega traku. Vrh droga krasi domišljen zaključek iz dveh medeninastih trakov, oblikovanih

³¹ Petronio, Pagine, str. 13.

³² SI PAK 759, t. e. 100, dokument št. 2382, datiran 7. 3. 1925.

Trabakola »G. Oberdan« sredi piranskega mandrača z razvitim praporom konzorcija – izsek posnetka, steklo 10 x 15 cm (zbirka Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran).

*Prapor konzorcija
(fotografijo hrani družina Ruzzier – Piastra, Trst)*

v krog, kot bi predstavljala poldnevnik in vzporednik navidezne zemljine krožnice. Na praporni drog je navezana svetlo modra svilena praporna ruta, na sredini katere je izvezena živo rdeča, z obeh strani vidna dvojamborna galeja. Praporna ruta je pravokotne oblike, dimenzij 1370 x 1370 mm. Na zadnjem koncu rute so našite medeninaste resice. K praporu je pritrjen dvodelni praporni trak z izvezenim imenom konzorcija. Na zaključku obeh trakov je prišita italijanska zastava. Trak je poslikan enostransko. Podatki o izdelovalcu in času izdelave niso znani.

V času povojnega izseljevanja piranskega prebivalstva je prapor iz Pirana s seboj odnesel pomorščak in član konzorcija Giacomo Ruzzier – Piastra.³³ Ves čas ga je hranil doma in ga pred letom 2000, nekaj let pred smrtjo, predal muzeju IRCI³⁴ v Trstu.

³³ Osmrtnica za Giacomom Ruzzierjem – Piastra (1905–2004) je bila objavljena v *L'eco de Piran*, št. 28, 2004, str. 18. Gl. tudi Ruzzier, *Chi era Giacomo Ruzzier*, str. 15–17. Njegov oče Giorgio Ruzzier (sin Giacomina st.) je bil eden izmed ustanoviteljev konzorcija. V notarskem zapisu o ustanovitvi konzorcija sta navedena dva ustanovna člana z enakim imenom in priimkom: *Giorgio Ruzzier fu Nicolo* in *Giorgio Ruzzier di Giacomo*, zato sem preveril, kateri spada k omenjeni družini, in vpisal pravega po prejeti potrditvi. Pravilnost navedbe imena je potrdil vnuk Giovanni Ruzzier – Piastra. *Piastra* je nadimek, ki so ga imeli in ga še imajo člani te družine. Nadimek je bil v rabi pri (skoraj) vseh Pirančanih. Na obalnem območju in širše je bil običaj k lastnemu imenu dodati očetovo ime (Terčon, *Usidrali smo se*, str. 138). Dodatek *fu* je bil naveden pred očetovim imenom v primeru, da je bil oče pokojni, *di pa*, če je bil še živ.

³⁴ IRCI je kratica za Istituto Regionale per la Cultura Istriana.

Na koncu dvodelnega prapornega traku (obeh trakov) je prišla italijanska zastava. Giacomov sin Giovanni Ruzzier – Piastra je v pogovoru razkril manj znan podatek, da je nekdo leta 1945 na italijansko zastavo prapornega traku narisal peterokrako zvezdo. Giacomo je svojo ženo Nicolino zaprosil, naj previdno odstrani zastavo z narisano zvezdo in jo nadomesti z novo brez zvezde, kar je mojstrsko naredila, saj je bila spretna v vezenju.³⁵

Konec leta 2018 so prapor prinesli v Piran, kjer je po naročilu Italijanske samoupravne skupnosti Giuseppe Tartini iz Pirana Zavod Mediteranum³⁶ opravil osnovne meritve in fotografske posnetke zatečenega stanja. Na osnovi zbrane dokumentacije in izvedenih meritev je bila izdelana digitalna kopija originala. Stanje prapora je slabo, zato je potrebna takojšnja strokovna sanacija poškodb. Prapor je bil po opravljenih meritvah vrnjen muzeju IRCI v Trst.

Poleg prapora je imel konzorcij lasten pevski zbor³⁷ in himno,³⁸ katere besedilo je napisal Dino Vatta, uglasbil pa Luigi Bevilacqua.³⁹

Poslovanje konzorcija

Konzorcij je postopoma rasel, gradili so nove barke in povečevali njihovo nosilnost. Ukvarjali so se s prevozom najrazličnejših tovorov in se v teh poslih tudi specializirali. Prevažali so predvsem sol, premog, pesek, kamenje, glinene izdelke za gradbeništvo, apno, žagan les in les za kurjavo, petrolej, razna olja, žitarice, moko, različne povrtnine in krompir, sadje, pa tudi potnike in še marsikaj drugega. Obnova ladjevja je bila tako želja kot potreba. Barke so gradili v domačih ladjedelnicah, pa tudi drugod. To so bile predvsem trabakole in braceri, a tudi večje jadrnice tipa loger ter nekaj plovil manjše nosilnosti.

Z leti se je flota povečevala, sredi dvajsetih let 20. stoletja pa so začeli Pirančani uvajati »motorizacijo« jadrnic. Večini bark so vgradili dizelske motorje. Posledica tega je bila, da so več in bolje pluli, ker niso bili toliko odvisni od vetra. Vgradnja motorjev je vplivala tudi na jadrovje. Jambore so nekoliko znižali, zmanjšali površino jader in skrajšali poševnike; barke so torej prilagodili tako, da so bile enostavnejše za manevriranje in delo.⁴⁰ Pirančani so bili sila ponosni na svoj konzorcij, a tudi na večstoletno tradicijo pomorstva. Svoje barke so negovali s posebno pozornostjo. Razvilo se je vsakodnevno medsebojno tek-

movanje v urejenosti bark.⁴¹ Ta tekmovalnost se je tako vkoreninila med posadke, da je postala že kar normativ, ki so ga morali upoštevati vsi. Kljub temu pa se je dogodilo, da je posameznik iz takšnega ali drugačnega razloga barko tako zanemaril, da ni izpolnjevala nepisanih, a še kako veljavnih standardov. Take barke se je prejel naziv »razkuštrana«,⁴² ki je ostal tudi potem, ko so barko že primerno uredili.⁴³

Piranski pomorščaki so bili delovni ljudje. Veliko so delali, se namučili, a tudi zaslužili. Glede na to, da so občasno pluli do Albanije, Grčije in tudi dlje, so bili odprti ljudje z občutkom za solidarnost in sodelovanje, kar se je poznalo tudi v njihovi politični ideologiji, saj so bili v večini opredeljeni kot socialisti.⁴⁴ Veljalo je, da je njihovo okolje oaza antifašizma in demokracije. V fašistično stranko od članov, razen sekretarja konzorcija, ni bil včlanjen nihče. Vendar takšno stanje ni ostalo neopaženo in šušljalo se je, da nameravajo lokalni fašisti v konzorcij vključiti komisarja. Da bi to namero preprečili, so se člani konzorcija odločili ukrepati. Predsednik konzorcija in dva člana predsedstva so se vpisali v Fašistično nacionalno stranko, vendar so vsi vedeli, da je njihovo prepričanje popolnoma drugačno.⁴⁵

Pomembni cerkveni prazniki so bili za piranske pomorščake čas, ko so z barkami pripluli v matično pristanišče, da bi praznike preživeli z družinami. To je le malokdo izpustil. Vse se je dogajalo predvsem za veliko noč in božič. Pirančani so znali povedati, da so v tem času pristanišče dobesedno zapolnili z barkami. Spretni mladeniči so lahko prečkali pristanišče iz ene na drugo stran kar preko privezanih bark. Izredno zapolnjenost pristanišča s plovili prikazujejo dragoceni fotografski posnetki iz obdobja med svetovnim vojnama.⁴⁶

Ladijsko prevoznništvo je daljše obdobje veljalo za enega od stebrov piranskega podjetništva. Po oceni Maria Bonifaccia je bila od pomorskih storitev neposredno in posredno odvisna okoli tretjina meščanov.⁴⁷ Ob tem ne gre zanemariti podatka, ki je izredno pomemben za uspešnost dejavnosti. To je delež zaslužka, ki so ga bili deležni vsi v poslu. Ladijske

⁴¹ Gre za čiščenje in spravilo palubne opreme, jader, vrvi, oplesk bokov in palube barke, okovja ...

⁴² V piranskem narečju *despettenada*, v italijanskem knjižnem jeziku *spettinata*.

⁴³ Bonifacio, *La storia*, str. 15.

⁴⁴ Davide Fifaco, *Alla riscoperta del Consorzio marittimo piranese* (<https://rtvslo.si/capodistria/radio-capodistria/notizie/comunita-nazionale-italiana/alla-riscoperta-del-consorzio-marittimo-piranese/475457> (21. 12. 2018)).

⁴⁵ Bonifacio, *La storia*, str. 15.

⁴⁶ Gl. na primer *Va Pirano*, str. 85; *Pirano*, str. 83, in *La voce di San Giorgio*, št. 63, 1991, str. 13.

⁴⁷ Bonifacio, *I marittimi* (2002), str. 7. Avtor članka se sklicuje na dokument luške kapetanije Piran iz leta 1944, v katerem je navedenih več kot 2000 imen imetnikov »matrikole« oziroma pomorske knjižice, torej Pirančanov, ki so pluli. Seveda niso pluli le na barkah, s katerimi je posloval piranski konzorcij, pač pa tudi na ladjah drugih ladjarjev, katerih sedež ali agencije so bile v Trstu ali drugje.

na-Fiumana-Dalmata s sedežem v Trstu. Točnega datuma primopredaje prapora mi ni uspelo pridobiti.

³⁵ Ustni vir Giovanni Ruzzier, december 2019.

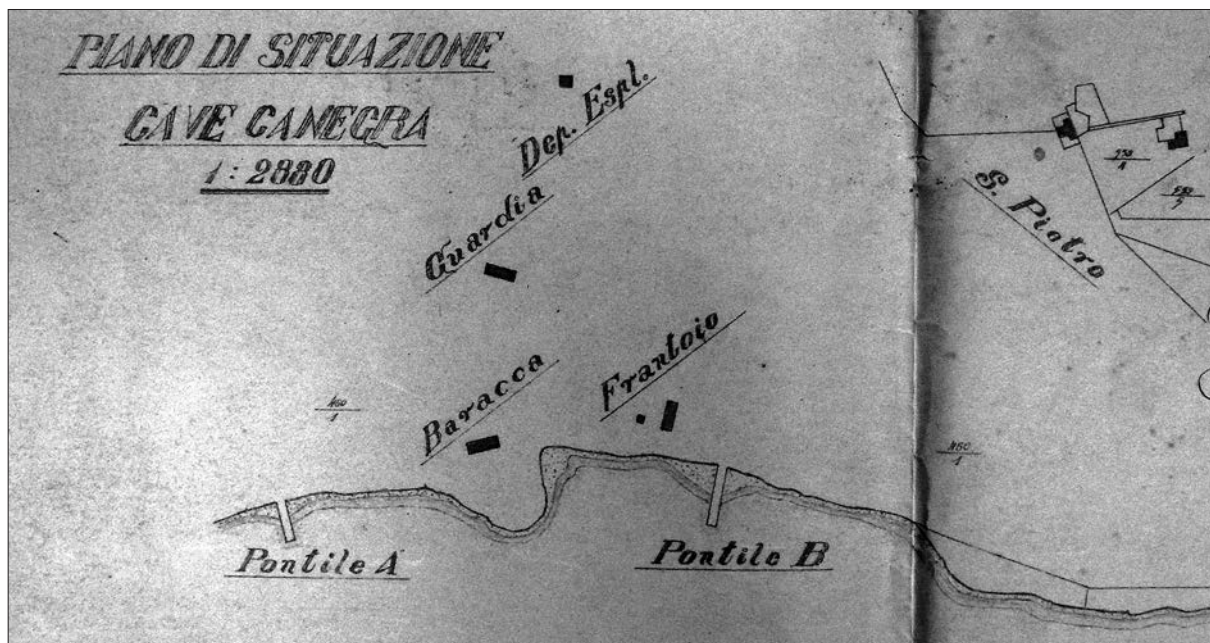
³⁶ Zavod Mediteranum je zavod za revitalizacijo mediteranske kulture Piran s sedežem v Piranu.

³⁷ Ruzzier, *Coro*, str. 8.

³⁸ Bonifacio, *La storia*, str. 14. Po njegovih besedah himne konzorcija piranski pomorščaki niso dobro sprejeli, besedilo je imelo namreč preveč nacionalistični naboj.

³⁹ Radivo, *'Sto mar*, str. 84.

⁴⁰ Bonifacio, *La storia*, str. 15.

Kamnolom Kanegra, tloris obalnega dela (SI PAK 19, t. e. 24)

posadke in lastnik plovila niso bili zavezani s klasično pogodbo o delu, v skladu s katero vkrcani član posadke prejema mesečno (tedensko) plačo. Veljal je ključ, po katerem so delež delili med vse udeležence. Če torej barka ni prevažala tovara, zaslužka ni bilo in tudi plačila ne. Tako so bili prav vsi zainteresirani za delo, in več ko je bilo prevozov, več so delali in več zaslužili. Prevoz je bil pridobljen, ko je bila s komitenti podpisana pogodba o ladijskem prevozništvu. Za opravljeno delo so od celotnega zaslužka najprej odbili stroške za prehrano, pogonsko gorivo in maziva ter zdravstveno zavarovanje. Preostali znesek so razdelili na devet enakih delov. Od tega je šlo lastnikom plovila $4\frac{1}{4}$ deleža,⁴⁸ preostali delež $4\frac{3}{4}$ pa je pripadal posadki plovila. Ta način delitve prihodkov je bil sprejet v splošno zadovoljstvo vseh, ki so bili v poslu udeleženi.⁴⁹

Proti koncu leta 1925 so predstavniki konzorcija občinsko upravo zaprosili za dodelitev v upravljanje dela obalnega območja ob obstoječem kamnolomu v Kanegri.⁵⁰ Do sklenitve in podpisa najemne pogodbe za triletni najem dela obale z namenom odprtja kamnoloma v korist konzorcija je prišlo 26. januarja 1926, pogodba pa je stopila v veljavo 1. februarja.⁵¹ Podjetni piranski pomorščaki, združeni v konzorciju, so poslovanje tako zaokrožili s kamnom. Niso bili

več samo prevozniki kamnja, pač pa tudi dobavitelji kamnitih agregatov.

Linjska potniška barka Rex je bila prva barka v lasti konzorcija.⁵² Ne gre je povezovati z znano veliko potniško prekoceancko z enakim imenom. Konzorcij je barko Rex kupil leta 1935 in z njo pričel opravljati redni potniški promet na liniji Piran–Trst z nekateri-

Linjska potniška ladja Rex v lasti konzorcija (ArFF – Archivio delle fotografie di famiglia, Trst, družinski album Marise Pitacco)

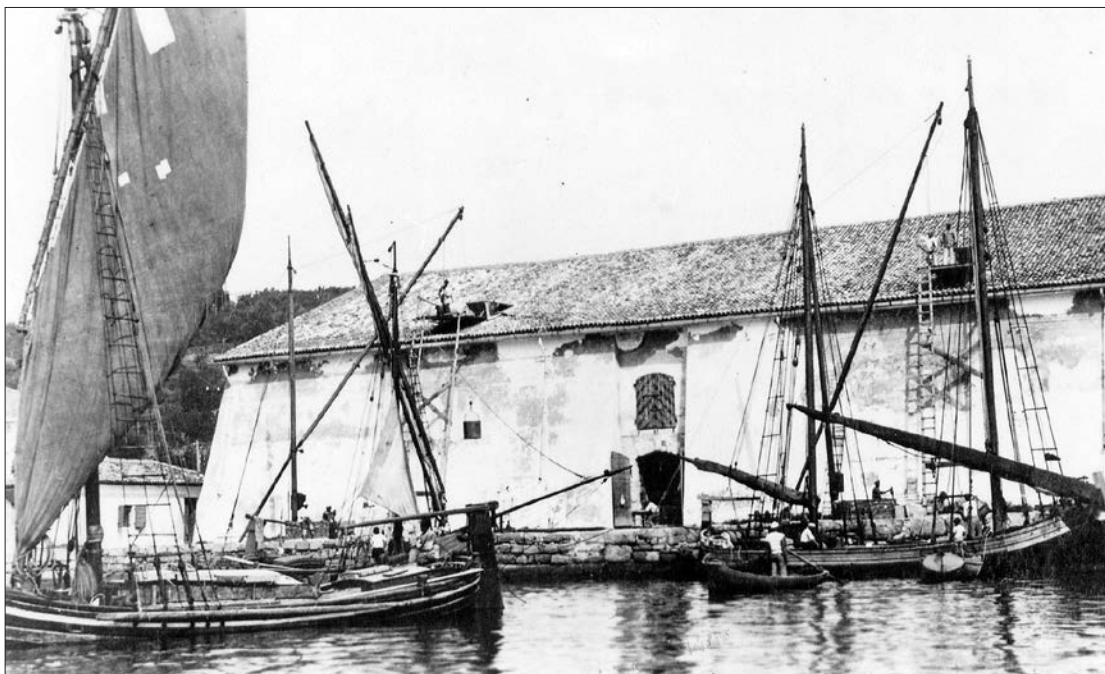
⁴⁸ Lastnik barke je iz svojega deleža financiral vzdrževanje plovila in pogonskega motorja.

⁴⁹ Bonifacio, *La storia*, str. 14. Plačilo udeležencev v poslu je bilo v skladu s pogodbo o delu, ki so jo imenovali »Contratto alla parte«.

⁵⁰ SI PAK 759, t. e. 93, dopis z dne 17. 11. 1925 in dopis z dne 19. 12. 1925.

⁵¹ SI PAK 759, t. e. 125.

⁵² Spazapan in Valenti, *I Vaporetti*, str. 223. Leseno motorno linjsko barko, prirejeno za potniški promet na območju Istre, predvsem na liniji Trst–Piran, so izdelali leta 1932 v ladjedelnici Mauro Uva v Molfetti. Pozneje so jo nekoliko podaljšali, njene dimenzije so bile: dolžina 25,70 m, širina 5,68 m, višina 2,13 m, imela pa je vgrajen dieselski motor moči 110 ks. Konzorcij naj bi barko kupil aprila 1938, kar je v nasprotju s podatkom iz monografije *Pirano*, kjer je navedeno leto nakupa 1935. Za odpravo nasprotujočih si podatkov bodo potrebne dodatne raziskave.

Pretovarjanje soli (Archivio Famea Piranesa, Trst, fotoalbum št. 4)

mi vmesnimi postanki.⁵³ Med prebivalci Pirana in okolice je bila ta barka zelo priljubljena. Z njo so se zjutraj odpeljali v Trst z namenom prodaje raznega blaga in pridelkov, na povratku pa so pripeljali iz Trsta nakupljeno blago in potrebščine za domačo rabo ter za preprodajo. V zvezi z barko Rex so v arhivu ohranjeni zanimivi dokumenti, ki pričajo o dopisovanju med Luškimi kapetanijami v Gradežu, Trstu in Piranu. Ladja Rex je imela dovoljenje za redni prevoz najprej 50 in nato do 80 potnikov, vendar tudi izredno dovoljenje za enkratni prevoz do 100 potnikov, a le v primeru ugodnih vremenskih razmer. Po podatkih iz luške kapetanije Gradež za leto 1938 je število vkrcanih potnikov pri vplutju v luko Gradež enkrat preseglo vse razumne meje, saj so na krov vkrcali kar 180 potnikov.⁵⁴ To je pomenilo hudo kršitev in neodgovorno ravnanje. Kršitve v zvezi s prevažanjem večjega števila potnikov od dovoljenega so bile pogoste in ne le pri omenjeni barki.

Piranski Rex je bil potopljen prav ob koncu vojne, in sicer 1. maja 1945.⁵⁵ Likvidacijski odbor je v imenu članov konzorcija vložil zahtevo vojne reparacije za izgubljeno premoženje, vendar brezuspešno. Vsi poizkusi za pridobitev odškodnine so bili zavrženi.

Postopek se je vlekel vse do 16. marca 1972.⁵⁶

Sol, pridobljeno v piranskih solinah, so z barkami v glavna skladišča tradicionalno prevažali Pirančani. V dopisu Občine Piran oblastem v Trstu je med drugim omenjeno, da v solinah v času sezone dela okoli 200 družin oziroma 1000 do 1200 oseb, ki v sezoni pridelajo od 200.000 do 260.000 ton soli, ki jo je treba uskladiščiti. To je zgovoren podatek o potrebah po prevoznih storitvah.⁵⁷

Piranski župan Francesco Lugnani je leta 1924 Generalni direkciji za državne monopole na ministrstvu za finance v Rimu poslal telegram s prošnjo, naj oblasti konzorciju podelijo naročilo za prevoz soli iz solin v državna skladišča. Župan je izpostavil, da je posel za preživetje Pirančanov zelo pomemben, saj so z njim polnili tudi občinski proračun.⁵⁸

Barke konzorcija so vrsto let prevažale sol iz solin v državna skladišča, upravljavci bark pa so bili zainteresirani, da se te čim hitreje natovorijo in raztovorijo. Prav člani konzorcija so leta 1926 vpeljali tehnološko inovacijo. To je bilo pretovarjanje soli s pomočjo ladijskih tovornih soh (jambor s tovorno soho) s prigradenimi elektromotornimi vitli. S tem ukrepom so prekinili dolgoletni ustaljeni način narpornega ročnega tovorjenja z nečkami.⁵⁹ Pridelano

⁵³ Gl. Marineria Piranese v monografiji *Pirano*, str. 87.

⁵⁴ SI PAK 19, t. e. 39, dopisi št. 16290 (9. avgust 1938), 7019, 12348, 18113, 11303.

⁵⁵ Bonifacio, *La storia*, str. 16. Avtor v članku ni navedel vzroka potopitve, a je pozneje povedal, da je kot očividec videl barko, polno nemških vojakov, nastanjenih v Pacugu (občina Piran), 1. maja 1945 ob 7. uri odpluti iz Pirana v smeri beneške obale, pozneje pa je bil Rex zaradi letalskega napada potopljen.

⁵⁶ Petronio, *La nascita*, str. 18. Objavljena je kopija dokumenta.

⁵⁷ SI PAK 759, t. e. 28, dopis št. 717 z dne 11. 3. 1921.

⁵⁸ SI PAK 759, t. e. 72. Telegram župana Lugnanija nima datuma, vendar je spet skupaj z drugim dokumentom z enako tematiko, ki je datiran s 3. januarjem 1924, iz česar lahko sklepamo tudi o okvirnem datumu nastanka telegrama župana Lugnanija.

⁵⁹ Gl. Marineria Piranese v monografiji *Pirano*, str. 86.

(Mod. 25 Telegram - Ediz. 1919)

INDICAZIONI DI URGENZA

UFFICIO TELEGRAFICO DI
TELEGRAMMA

Circolo sul quale si deve fare l'invio del telegramma

Il Governo non assume alcuna responsabilità civile in conseguenza del servizio della telegrafia. Le tasse riscosse in caso di errore od in seguito a rifiuto o irregolarità del destinatario, devono essere compilate dal mittente. Le ore di entrata sul meridiano corrispondente al tempo medio dell'Europa centrale, e per telegrammi interni di seguito da una mezzanotte all'altra.

Spedito il 19 ore per circuito N.
all'Ufficio di Transmittente

QUALITÀ	DESTINAZIONE	PROVENIENZA	NOM.	PAROLE	DATA DELLA PRESENTAZIONE	VIA D'ISTRADAMENTO E INDICAZIONI EVENTUALI D'UFFICIO
					GIORNO E MESE	ORE E MINUTI
INDICAZIONI EVENTUALI TASSATE						
DESTINATARIO: Direzione Generale Monopoli presso Ministero delle Finanze						
DESTINAZIONE: R O M A						
TESTO: Il Comune di Pirano prega che i trasporti marittimi del sale di Pirano vengano aggiudicati al Consorzio dei Marittimi di Pirano e ciò per impedire enorme disoccupazione, gravi pregiudizi economici che avrebbero gravi conseguenze anche sulle disageiate finanze comunali. Commissario Prefettizio: LUGNANI						
Cognome, nome e domicilio del mittente:						
VEDANSI A TERGO AVVERTENZE IMPORTANTISSIME.						
Dovendo fare pagamenti e riscossioni servitevi di CHECKS postali. - Sede di Roma, Via Nazionale N. 149						
Roma — Stab. G. Pitagiani						

Telegram župana Lugnanija Generalni direkciji za državne monopole na Ministrstvu za finance v Rimu (SI PAK 759, t. e. 72)

sol so najprej skladiščili v hišnih skladiščih ob solnih poljih, jo nato naložili na plovila in od tam prepeljali v glavna skladišča. Temu so v piranskem narečju rekli »inkanovo«, odvoz soli iz državnih skladišč kupcem po Jadranu pa »diskanovo«.

V Piranu so 12. decembra 1920 osnovali zadrugo luških delavcev z nazivom Piranska zadruga za iztovarjanje, natovarjanje in zlaganje tovorov parnikov in jadrnic (*Cooperativa Piranese per lavori di sbarco, imbarco e stivaggio di vapori e bastimenti a vela*). Podatek je zanimiv, saj gre za ustanovitev podjetja, ki je opravljalo luške transportne storitve in je zaradi svoje osnovne dejavnosti v neposredni povezavi s poslovanjem konzorcija. O tem priča tudi zapis, da je »podatke o zadrugi mogoče dobiti na sedežu konzorcija (na naslovu: Riva Dante)«. ⁶⁰ To daje slutiti, da sta bili instituciji tesno povezani.

Poslovanje konzorcija je bilo dinamično. V obdobju med svetovnima vojnama je bilo to mogoče, saj je bila rast poslovanja v nenehnem vzponu, še posebej izrazito po letu 1930. Hiter razvoj industrije v Margheri blizu Benetk je vplival na gospodarsko rast v Istri, še posebej na rudarstvo. V tem času so odprli rudnik v Sečovljah ter povečali izkop premoega v rudniku Raša, izkop istrskega boksita in silicijevega peska ter proizvodnjo cementa. Tako je Istra

postala pomemben dobavitelj surovin za industrijo Marghere. Vse pomorske prevoze surovin so opravljali pomorščaki konzorcija. Dela je bilo ogromno, zato lahko trdimo, da je to zlato obdobje konzorcija. Konzorcij je od sklenjenih poslov prejel 3-odstotno provizijo. ⁶¹

Vojno in povojno obdobje

Po letu 1940 se je vse spremenilo, vojna je bila pred vrati. Začetek druge svetovne vojne je narekoval potrebo po prilagoditvi poslovanja konzorcija novim okoliščinam. Vojne razmere niso ugodno vplivale na pridobivanje poslov, čeravno se je obseg prevozov z zasedbo Albanije, Grčije in kasneje Dalmacije sprva povečal, saj so člani konzorcija oskrbovali okupacijske enote. ⁶² Kmalu je Italijanska kraljeva mornarica zasegla veliko večjih in boljših ladij konzorcija. Izvajanje prevozov v vojnih razmerah je bilo izpostavljeno številnim tveganjem premoženja in posadk. Tudi piranska flota je utrpela nezanemarljive izgube.

Do kapitulacije Italije 8. septembra 1943 je italijanska državna administracija vodila evidence o izgubljenih plovilih, kasneje pa je bila takšna evidenca pomanjkljiva ali je sploh ni bilo več. Zato so seznami

⁶⁰ SI PAK 759, t. e. 14, dok. št. 4379.

⁶¹ Bonifacio, La storia, str. 15–16.

⁶² Prav tam, str. 15.

Odtis žiga konzorcija iz leta 1925 (SI PAK 759, t. e. 99)

nepopolni in se med seboj razlikujejo.⁶³ V času nemške okupacije po padcu Italije do konca vojne je pomorske prevoze nadzorovala nemška vojna oblast. Za ta namen so v Trstu ustanovili pomorsko prevozniško družbo »Mittelmeer«, ki je monopolno upravljala z vsemi ladijskimi prevozi. Ob zaključku vojne so Pirančani našeli kar 37 izgubljenih bark, predvsem večjih in boljših. Seznam vključuje tudi že omenjeno linijsko potniško ladjo Rex.

Po koncu druge svetovne vojne so se pojavile nove okoliščine, ki so konzorciju in njegovi dejavnosti prinesle nove izzive in terjale številne prilagoditve. Zaradi mejnih vprašanj je bila plovba omejena, s tem pa tudi poslovna uspešnost konzorcija, ki je še vedno posloval, čeprav okrnjeno.

Več pomorščakov je daljše obdobje ostalo brez zaposlitve, zato je konzorcij ladjarje zaprosil, naj ladijski posadki, ki je običajno štela štiri člane, dodajo še enega ali dva in tako nezaposlenim omogočijo zaslužek.⁶⁴ Leta 1946 so se člani konzorcija odločili odpreti ladijsko agencijo z nazivom Piranski konzorcij za pomorske prevoze – Agencija v Trstu s sedežem na naslovu Riva Ottaviano Augusto 2b,⁶⁵ ven-

dar zelenih uspehov pri pridobivanju prevozniških poslov ni bilo.⁶⁶

Kopenski tovarni promet s tovarnjaki je postopoma »odžiral« posle ladijskemu. Poleg tega so oblasti cone B Svobodnega tržaškega ozemlja ustanovile Internacionalno pomorsko agencijo »Agmarit«,⁶⁷ ki je postala neposredni konkurent konzorciju. Naštete okoliščine so očitno imele velik vpliv na poslovanje, saj opravljene storitve pomorskega prevoznništva kljub trudu niso več zagotavljale pozitivnega poslovnega izida. Tako je bilo prenehanje poslovanja konzorcija neizbežno.

V letih 1947–1950 sta tako v Piranu poslovali dve podjetji, ki sta se ukvarjali s pomorskimi prevozi: konzorcij in Agmarit. Prvi direktor podjetja Agmarit Zorko Tavčar (1910–1996) se je spomnil konzorcija in piranskih pomorščakov ter njihove dobre organizacije: »So bili pametni Piraneži. So imeli pomorščaki zadrugo. Tisti, ki je bil predsednik, se je moral vpisati v fašistično stranko. In oni so imeli za predsednika vedno fašista, drugi pa niso bili. In so delali. Služili so denar in za mene so bili najboljši delavci na svetu. Za denar bi vse naredili. Garali so, dosti zaslužili in lepo živeli. Dela je bilo veliko, ni bilo strahu, da bi ga zmanjkalo. Ladje so bile z motorji. Na ladji so bili komandant, motorist in 3 do 5 drugih delavcev. Zelo so bili pridni.

⁶³ V časniku *L'eco de Piran* (D. B., Barche piranesi, str. 10–12) je objavljen (nepopoln) seznam 23 izgubljenih plovil Pirančanov v času druge svetovne vojne. Navedene so izgube zaradi vojnih udejstevanj (Anita, Antonio Landi, Archimede II, Buenos Aires II, Due Fratelli B, Fratellanza, Gemma, Giuseppe C, Littorio, Maria Luisa, Nettuno C, Norma, Nuovo S. Giacomo, Redentore, Renato, Sabaudia, Salute, Virtus – skupaj 18 plovil) in morskih havarij, za katere ni bilo dokazano, da so povezane z vojnimi aktivnostmi (Doria, Fiorella, Flavio Goia, Rizziero, San Francesco D'assisi – skupaj 5 plovil). Tudi Bonifacio (La storia, str. 16) navaja podatek o 37 izgubljenih plovilih zaradi vojnega udejstevanja, vendar seznam ni priložen.

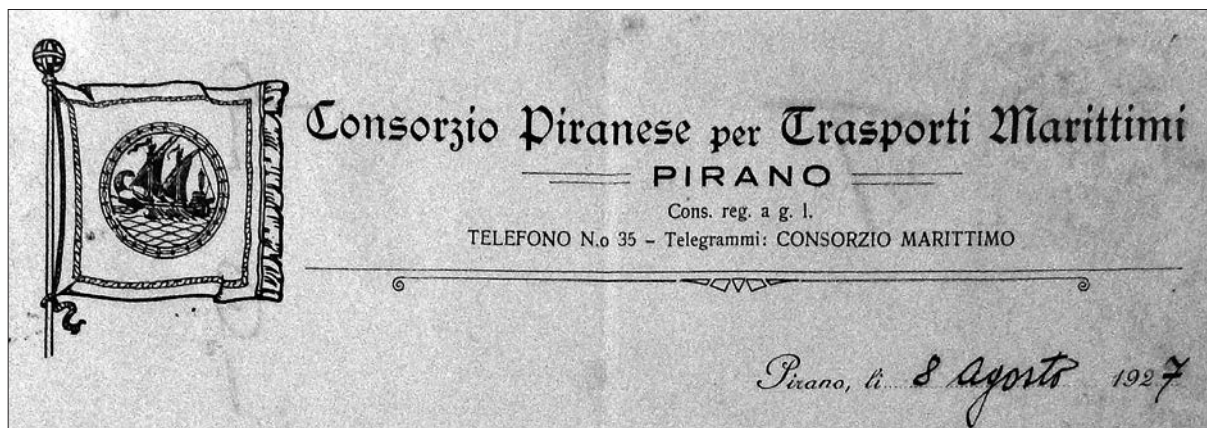
⁶⁴ Bonifacio, *I marittimi* (2003), str. 4.

⁶⁵ CCIAA, Sklep nadzornega sveta Konzorcija z dne 26. januarja 1946 o ustanovitvi ladijske agencije *Consorzio Piranese per Trasporti Marittimi – Filiale di Trieste*. Za predstavnika

je bil imenovan Zangrando Leonida. Zapisnik nadzornega sveta je pod številko 2492 overil Giuseppe Boschini, notar v Trstu.

⁶⁶ CCIAA, dokument 7477, agencija preneha poslovati 30. junija 1951.

⁶⁷ *Uradni list Poverjenistva pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje*, št. 24, 27. februar 1947. »Agmarit« je bil kot družba z o. z. s sedežem v Kopru vpisan v družbeni register 10. februarja 1947. Njegov prvi direktor je bil Zorko Tavčar, ki se je o preselitvi podjetja iz Kopra odločil sam: »Sem šel pogledat Koper – nič, Izolo – dobre ribe, ampak pomorščakov nič. Sem šel v Piran in sem videl tukaj te trabakole, sem si rekel, to je meso za mene. Pa sem vse preselil v Piran, brez da bi komurkoli kaj povedal« (Terčon, *Usidrli smo se*, str. 242).

Vinjeta konzorcija iz leta 1927 (SI PAK 759, t. e. 147)

Veljal je 'piraneški sistem'. To pomeni, da je bil z ladjo komandant v dveh dneh v Poli in nazaj s polno ladjo. Kasnejši 'jugoslovanski sistem' je za isto pot potreboval 10 dni. Vse so sami popravljali. Ma kakšna ladjedelnica, popravi sam!⁶⁸

Prenehanje poslovanja konzorcija

Kljub volji do dela in znanju je bil poslovni učinek takšen, da perspektive za izboljšanje ni bilo videti. Gotovo so tudi politično-ekonomske razmere ter nerešena mejna vprašanja med Italijo in Jugoslavijo močno pogojevali delovanje in pripomogli k neuspehu. Manjše povpraševanje je povzročilo stagnacijo pomorskih prevozov, kar je privedlo do upada zaposlenosti in zaslužka.

Ponudba delovne sile piranskih pomorščakov je v povojnih letih presegala povpraševanje, zato so iskali možne izhode. Nekateri so se izselili v cono A STO, drugi dlje, tudi v tuje kraje. Kar nekaj jih je priložnost za zaslužek in preživetje našlo z zaposlitvijo pri ladjarskih družbah v Trstu.⁶⁹ Tam so jih z veseljem sprejeli, saj sta bili njihova poklicna usposobljenost in marljivost poznani. Vse to je slabilo moč in učinkovitost flote konzorcija, zmanjševalo njegove konkurenčne prednosti in močno vplivalo na poslovno uspešnost.⁷⁰

V Piranu so se 19. februarja 1950 člani konzorcija sestali na zadnji redni skupščini, ki jo je vodil predsednik Bruno Petronio. Obravnavali so poslovno stanje in na predlog predsednika izglasovali likvidacijo konzorcija.⁷¹ O tem prča zapis v monografiji *Pirano*,

kjer je v zaključku opisano krizno vojno in povojno obdobje: »Pristanišče se izprazni, barke so zaplenjene, mine jih potaplajo, bombe jih uničujejo ... nov življenjski režim onemogoča vse in med prvimi prav poslovanje Konzorcija ... in to v takšni meri, da je potrebno zapreti dejavnost in oblasti zaprositi za likvidacijo Konzorcija.«⁷²

S tem zadnjim dejanjem se je zaključilo dolgoletno plodno delovanje institucije, ki je bila v ponos ne le piranskim pomorščakom, marveč vsem prebivalcem Pirana.

Zaključna misel

Zapisi o konzorciju, ki so nastali izpod peresa nekdanjih piranskih pomorščakov, njihovih bližnjih in drugih, ki so doživeli in poznali delovanje tega združenja, izpričujejo različne vrednote. V njih zaznamo njihovo navezanost, ponos, uspešnost v poslovanju in pomen za okolje, v katerem so delovali.

Ali lahko po toliko letih preverimo in potrdimo ali ovržemo taka pričevanja? Ohranjeno gradivo je razpršeno na različnih lokacijah, nekaj v Arhivu Piran, nekaj v tržaških arhivih, nekaj v osebnih družinskih zbirkah in albumih, pa še kje. Zanesljiva opora pri nastajanju tega prispevka so bili pridobljeni dokumenti iz PAK Arhiv Piran⁷³ ter drugi pisni viri iz člankov, ki so sproti navedeni v tekstu.

Med raziskavo se je izkazalo, da še vedno obstaja nekaj »sivih lis«, ki jih bo treba v prihodnje še raziskati. To velja predvsem za obe pomorski prevozniki ustanovi – konzorcij in Agmarit –, ki sta med letoma 1947

⁶⁸ Terčon, *Usidrali smo se*, str. 193.

⁶⁹ Bonifacio, *I marittimi* (2003), str. 3–4; enako tudi Tagliapietra, *Marittimi piranesi*, str. 8.

⁷⁰ CCIAA, Protokol generalne skupščine Konzorcija 19. 2. 1950, Zapisnik skupščine, točka 4: »Predsednik Konzorcija obvešča zbrane na skupščini, da v letu 1949 ni bilo nikakršnih delovnih aktivnosti in da glede na izkazano pasivo v bilanci poslovanja ter upoštevajoč, da bi nadaljevanje poslovanja privedlo v finančni zlom, predlaga takojšnje prenehanje dejavnosti ...« (dokumente je zbrala Amalia Petronio).

⁷¹ CCIAA, Protokol generalne skupščine Konzorcija 19. 2.

1950; prisotni so s 76 glasovi za in 5 glasovi proti izglasovali likvidacijo konzorcija. Zapisnik skupščine je pod številko 3190 overil Giuseppe Boschini, notar v Trstu.

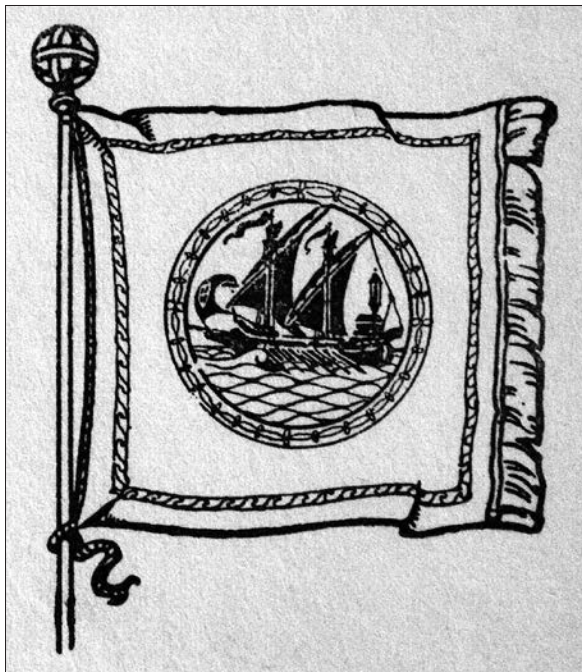
⁷² Gl. Marineria Piranese v monografiji *Pirano*, str. 87.

⁷³ V arhivu Piran je bil pregledan fond Občine Piran za obdobje od 1919 do 1929, skupaj več kot 200 tehničnih enot (fasklov). Zaenkrat ostajajo nepregledani še arhivski materiali tega fonda od leta 1930 do 1950. Tudi fond luške kapetanije Piran gotovo hrani dokumente o konzorciju.

in 1949 delovali in ponujali svoje storitve na skupnem trgu. Pojavlja se torej logično vprašanje o medsebojnih odnosih in konkurenčnem nastopanju na trgu ter s tem v zvezi vprašanje o (ne)lojalni konkurenci.

Prvi direktor Agmarita Zorko Tavčar⁷⁴ namreč omenja sodelovanje s Pirančani pri izvajanju pomorskih prevoznih storitev. Iz registra plovil, ki ga hranijo v fondu luške kapetanije Piran, je razvidno, da je bilo med letoma 1948 in 1954 v register vpisanih 50 različnih plovil.⁷⁵ Prav vsa so lahko opravljala prevozniško dejavnost. Barke so označene po tipih kot bracara, trabakola, loger, motorna jadrnica in bragoc. Iz pregledanega fonda luške kapetanije Piran v letih 1946–1954 je mogoče dobiti vpogled o številu plovil, ki so bila v obravnavanem obdobju v tej evidenci vpisana za krajši ali daljši čas. V seznam so uvrščena plovila iz Pirana in dve iz Izole.

V monografiji *Iz kapitalizma v socializem*⁷⁶ je navedeno, da je leta 1950 na področju cone B STO med drugimi zasebnimi gospodarskimi subjekti poslovalo tudi 48 pomorskih prevoznikov. Podatek kaže, da je število primerljivo, vendar ga ne gre neposredno primerjati z navedenimi plovili, saj se nanaša na leto 1950, medtem ko je seznam 50 navedenih plovil njihov seštevek med letoma 1946 in 1954. Upoštevati je treba tudi poslovne odločitve o spremembi lastništva plovil. Iz ladijskih knjig⁷⁷ teh plovil, v poglavju »preglednica / prispel / odhod«, je razvidno, da so nekatera plula pogostejše, druga redkeje in prevažala različne tovore. V teh evidencah ni podatka, kdo je bil naročnik oziroma plačnik prevoznih storitev. Če bi bil ta podatek znan, bi lahko ugotovili, ali je šlo za omenjeno sodelovanje ali ne. To za zdaj ostaja neraziskano.

Prapor konzorcija, povečava izseka memoranduma iz leta 1929 (SI PAK 759, t. e. 207)

Zatrdimmo lahko, da je imel konzorcij za Piran in njegovo prebivalstvo velik pomen, saj je bil skoraj v vsaki piranski družini kak pomorščak. Njegova zapaščina je vidna tudi po prenehanju delovanja, saj so mnogi njegovi kadri svoje poslanstvo opravljali še naprej, čeprav v glavnem ne več v Piranu.

Po prenehanju delovanja konzorcija je v Piranu ostalo le nekaj plovil iz nekdane flote in nekaj pomorščakov. Pomembnost, status in velikost ladjevja ter njegovega pomorskega potenciala danes izpričujejo le še pričevanja posameznikov, ohranjeni dokumenti ter nekaj zanimivega fotografskega gradiva.⁷⁸

VIRI IN LITERATURA

CCIAA – Camera di Commercio Trieste (Trgovska zbornica v Trstu)
Arhivska dokumentacija

⁷⁴ Terčon, *Usidrati smo se*, str. 241. Pomorski kapitan Zorko Tavčar je bil februarja 1947 imenovan za direktorja pomorske agencije Agmarit (Agenzia marittima internazionale), ki jo je vodil do leta 1951. Podjetje je imelo v svoji floti pet bark: Labor, Nanos, Devin, Plavje in Šmarje, skupne nosilnosti 600 ton. Vendar je Tavčar pozneje v pogovorih zatrdil, da so imeli v Agmaritu od 80 do 100 ladij in ne samo tistih pet uradnih.

⁷⁵ SI PAK 19, leta 1946–1954, tehnične enote 119–135. Imena plovil: Anna Buona Madre (Izola), Anna Maria, Antonia Madre, Adelaide, Armanda, Buon Padre, Buonavita, Campidoglio, Dante Alighieri, Diomira, Dio Provvede P, Due Fratelli, Esperia Redenta, Fides, Fratellanza, Fulvia, Italia, Leone 5, Landa, Lucia R 2, Marietta R, Maria P, Nettuno C, Nuovo Antonio, Nuovo Triestino, Nuova Vittoria (Izola), Piccola Nerina, Primo, Primavera, Provvidenza, Redentore, Rinaldo, Risorto, Rita, Rondinella, Romano, San Giorgio, San Pelagio, Silvio, Sirena, Salvatore, Speranza, Stella del mare, Stella Polare, Tartini 2, Tecla N, Unico Figlio, Urania, Villa Glori, Valeria. V evidenci so tudi druga plovila (maone, ribiške in velike tovarne ladje), vendar ne spadajo v obravnavano kategorijo, zato jih nisem upošteval. Enako velja za barke, ki so opravljale pomorske prevoze, vendar so bili njihovi lastniki iz Istre in Dalmacije ter so vpisane v evidenco tega registra bark. V evidenci je tudi plovilo Giuliana I, vendar je že zavedeno pod imenom Diomira, saj je bilo prodano in preimenovano, zato ga ne moremo šteti dvakrat.

⁷⁶ Rogoznica, *Iz kapitalizma*, str. 268.

⁷⁷ Ladijska knjiga – *Popis posadke / Ruolo equipaggio*. Dokument vsebuje osnovne podatke o plovilu, lastništvu, posadki in tovoru ter preglednico vplutij in izplutij.

⁷⁸ Pri pregledu arhivskega gradiva sta mi prijazno pomagala Mario Rožac in Matej Muženič, arhivista Pokrajinskega arhiva Koper – enota Piran, za kar se jima zahvaljujem. Prav tako se za sodelovanje in posredovane podatke v zvezi s konzorcijem zahvaljujem Amalii Petronio, Gianniju Ruzzierju – Piastri in Mariu Bonifaciu. Pregled teksta je opravila dr. Nadja Terčon in s pripombami ter predlogi prispevala h kvaliteti članka v nastajanju. Za njen dragocen čas in sugestije od srca hvala. Za fotografske posnetke in dovoljenje za njihovo objavo se zahvaljujem Duški Žitko in Francu Juriju iz Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, Slobodanu Simiču Simetu, Zavodu Mediteranum, Brunu Pizzamei in Marisi Pitacco. Hvala tudi sinu Marku za tehnične posege na fotografskih posnetkih.

SI PAK – Pokrajinski arhiv Koper, enota Piran
 SI PAK 19, Luška kapetanija Piran
 SI PAK 759, Občina Piran – obdobje Kraljevine
 Italije

ČASOPISI

Egida, 1905.
Il Trillo, 2016, 2018, 2019, 2020.
La provincia, 1869.
La voce di San Giorgio, 1991.
L'eco de Piran, 2002, 2003, 2004, 2010, 2011.

LITERATURA IN TISKANI VIRI

Apollonio, Almerigo: Una cittadina istriana nell'età napoleonica: Pirano 1805–1813. *Atti*, vol. 23, 1993, str. 9–121.
 Bonifacio, Mario: I marittimi e la società piranesa. *L'eco de Piran*, št. 22, 2002, str. 7; št. 24, 2003, str. 4.
 Bonifacio, Mario: La storia (poglavje v članku Il Consorzio piranese per trasporti marittimi 1919–1951). *Il Trillo*, št. 43, 2019, str. 13–16.
 Bonin, Flavij in Hoyer, Sonja Ana in Terčon, Nadja: *Piransko pristanišče*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 1993.
 D. B.: Barche piranesi perdute durante l'ultimo conflitto. *L'eco de Piran*, št. 27, 2004, str. 10–12.
 Gestrin, Ferdo: *Pomorstvo srednjeveškega Pirana*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1978.
 Kandler, Pietro: *Pirano: monografia storica*. Parenzo: Tipografia di Gaetano Coana, 1879 (ponatis 1995).
 Morteani, Luigi: *Notizie storiche della città di Pirano*. Trieste: L. Morteani, 1886 (ponatis 1984).
 Pahor, Miroslav: *Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga; Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 1972.
 Petronio, Amalia: La nascita e la sua fine (poglavje v članku Il Consorzio piranese per trasporti marittimi). *Il Trillo*, št. 48, 2020, str. 16–18.
 Petronio, Amalia: Pagine di storia riviste con Mario Bonifacio. *Il Trillo*, št. 25, 2016, str. 13.
Pirano. Trieste: Libreria E. Borsatti, 1959.
 Radivo, Romano: 'Sto mar, 'ste bele sponde ed altro in versi e poesie piranesi: da »La voce di San Giorgio«. [Trieste: Tipografia Villaggio del Fanciullo, 1976].
 Rogoznica, Deborah: *Iz kapitalizma v socializem. Gospodarstvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja 1947–1954*. Koper: Pokrajinski arhiv, 2011.
 Ruzzier, Giovanni: Chi era Giacomo Ruzzier. *Il Trillo*, št. 41, 2018, str. 15–17.
 Ruzzier, Giovanni: Coro dei marittimi piranesi. *L'eco de Piran*, št. 52, 2010, str. 8.
 Spazapan, Giorgio in Valenti, Paolo: *I Vaporetti. Storia dei servizi costieri per passeggeri nel golfo di Trieste*. Trieste: Edizioni Luglio, 2003.

Tagliapietra, Rino: Marittimi piranesi. *L'eco de Piran*, št. 55, 2011, str. 8.

Terčon, Nadja: *Usidrali smo se na morje*. Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 2015.

Terčon, Nadja: *Z barko v Trst. Pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta (1850–1918)*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče; Zgodovinsko društvo za južno Primorsko; Piran: Pomorski muzej »Sergej Mašera«, 2004.

Uradni list Poverjenistva pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje, št. 24, 27. februar 1947.

Va Pirano in mezzo all'onde --- : immagini della città di S. Giorgio e di Tartini. [Opicina: Villaggio del fanciullo], 1975.

USTNI VIR

Giovanni Ruzzier – Piastra (1934), Rimini.

SPLETNI VIRI

Album di Venezia:

http://www.albumdivenezia.it/easyne2/LYT.asp?IDLYT=410&Code=AlbumVE&ST=SQL&SQL=ID_Documento=481

Fifaco, Davide: Alla riscoperta del Consorzio marittimo piranese:

<https://rtvslo.si/capodistria/radio-capodistria/notizie/comunita-nazionale-italiana/alla-riscoperta-del-consorzio-marittimo-piranese/475457>

Fran:

<https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznegajezika/3554779/konzorcij?View=1&Query=zaC4%8Dasno&AllNoHeadword=za%C4%8Dasno&FilteredDictionaryIds=130>

S U M M A R Y

Piran Shipping Consortium (1919–1950)

The Piran Shipping Consortium was established soon after the First World War, at the end of 1919. It was founded by ship owners and managers as well as seafarers, who altogether amounted to seventy-four founding members. The statute presented at the constitutional assembly contained twenty-two articles, as well as provisions regarding its name and seat, its

objectives and the period for which it is established, conditions for obtaining and withdrawing membership, rights and obligations, it determined its administration, management, and supervisory bodies, convocation of sessions and the general assembly, the annual balance sheet, surplus and/or loss of revenue, notification and arbitration.

Although war losses impeded the start-up of the consortium, the post-war restoration provided lucrative potentials and consequently an opportunity for fleet renovation.

Whereas shipping services were predominantly performed in the area of the North Adriatic, major ships also navigated in the Mediterranean and as far as England. In addition to transporting various kinds of cargo (construction products, food, minerals, fuels, salt, etc.), the consortium provided passenger services and, managing a stone-quarry, it also supplied stone aggregates.

Its management board was responsible for seeking new business-making opportunities, concluding shipping contracts, settling legal matters, and implementing financial operations. It also concluded contracts to purchase various kinds of goods to take care of the needs of the consortium members and their families, which ensured them better purchasing conditions. In the case of eventual maritime accidents, it also helped with the education and alleviation of social problems.

The beginning of the Second World War delivered a strong blow to the consortium's activities, which slowed down due to Italy's mobilisation of many able-bodied seafarers and confiscation some of the best ships. The problems also continued after Italy's capitulation, when the German authorities monopolised maritime transportation, rendering the consortium's operations even more difficult.

The end of the Second World War was supposed to bring new opportunities to resume the consortium's operations, but the expectations were never fulfilled. The business losses were so significant that they left no choice: at the last general assembly session held on 19 February 1950, the members voted for the dissolution of the consortium. This last decision marks the end to the thirty-one years long fruitful activity of the consortium, which left a remarkable impact on the life of the inhabitants of Piran.

Although the consortium notably contributed to the development and progress of the maritime community throughout its existence, little is known about its operations. Through hard work, it set the foundations for the posterity and facilitated the rise of maritime companies and activities in the Piran area. Much of the consortium's success therefore clearly rested on the transmission of knowledge and skills to the future generations.

R I A S S U N T O

Consorzio Piranese per trasporti marittimi Pirano (1919–1950)

Il Consorzio Marittimo Piranese fu costituito poco dopo la fine della prima guerra mondiale, cioè alla fine dell'anno 1919. I fondatori erano "*i padroni e i direttori di barca*" oltre che "*i marinai*", con un totale di 74 soci fondatori. All'assemblea della fondazione del Consorzio venne presentato uno statuto con 22 articoli contenenti: disposizioni sul nome e la sede dell'istituzione, gli scopi, il periodo di costituzione, le condizioni per l'adesione dei consorzisti, i casi in cui era possibile la cessazione d'appartenenza al Consorzio, i diritti e gli obblighi dei consorzisti, l'amministrazione, la direzione, il consiglio di sorveglianza, le sedute fra la direzione e il consiglio di sorveglianza, il Congresso Generale ordinario e straordinario, il bilancio dell'anno consorziale, gli utili, le perdite, la convocazione, le comunicazioni ed il giudizio arbitrale.

Gli inizi del Consorzio furono difficili a causa delle perdite subite durante la guerra, ma la ricostruzione postbellica offrì anche l'opportunità di guadagni e, conseguentemente, il potenziamento della flotta piranese che di fatti aumentò e ringiovanì in pochi anni.

La maggior parte dei trasporti marittimi si eseguiva nell'Alto Adriatico però con le imbarcazioni più grandi navigavano pure nel Mediterraneo e qualcuno si spinse anche fino all'Inghilterra. Trasportavano merci di tutti i generi, dal materiale edile al cibo, minerali, combustibili, sale etc. Dopo il 1935, trasportavano i passeggeri ed agivano pure come fornitori di pietrame siccome il Consorzio gestiva una cava di pietra.

La direzione del Consorzio tutelava gli interessi dei soci. Anzitutto, procurava lavoro – otteneva i noleggi, trattava affari legali e operazioni finanziarie. Provvedeva anche agli acquisti in comune di diversi materiali sia per i soci che per le loro famiglie, aiutava i soci bisognosi nei casi di infortuni ed agiva anche nel miglioramento della loro istruzione e professionalità.

Con l'inizio della guerra cominciarono le prime requisizioni delle barche e diversi marinai vennero reclutati. Il funzionamento del Consorzio si deteriorò notevolmente. Dopo la capitolazione del Regno d'Italia, le autorità tedesche monopolizzarono i trasporti marittimi, così il Consorzio subì l'ennesimo colpo...

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 908(497.451Ig)"1952/1961"

Prejeto: 27. 8. 2020

Jelka Piškurić

dr., znanstvena sodelavka, Študijski center za narodno spravo, Tivolska 42, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: jelka.piskuric@scnr.si
ORCID: 0000-0002-2202-7330

Ig od leta 1952 do ustanovitve Občine Ljubljana Vič-Rudnik^{*}

IZVLEČEK

Prispevek obravnava razvoj vasi Ig med letoma 1952 in 1961. Razmeroma kratko obdobje je prineslo kar nekaj upravnih sprememb, od samostojne občine do vključitve v občino Ljubljana Vič-Rudnik. Najprej so predstavljeni nosilci lokalne oblasti in gospodarski razvoj kraja. Ig se je razvijal počasi, kljub željam po industrializaciji so bili prebivalci še vedno v veliki meri odvisni od kmetijstva. Večje podjetje je bilo Kovinska industrija Ig, obrt in trgovina sta bili slabše razviti. Skromnim finančnim sredstvom je sledil tudi počasen razvoj infrastrukture, največja želja je bila modernizacija vodovoda. Na koncu so opisani še razvoj šolstva in zdravstvene oskrbe ter vsakdanje življenje prebivalcev. Slednje je ostajalo skromno vsaj do sredine petdesetih let, večje spremembe v načinu življenja in standardu so prišle ob prelomu desetletja.

KLJUČNE BESEDE

Ig, 1952–1961, socializem, upravne spremembe, lokalna oblast, gospodarski razvoj, infrastruktura, šolstvo, zdravstvo, vsakdanje življenje

ABSTRACT

IG FROM 1952 TO THE ESTABLISHMENT OF THE MUNICIPALITY OF LJUBLJANA VIČ-RUDNIK

The article discusses the development of the village of Ig between 1952 and 1961. The relatively short period brought about quite a number of administrative changes, from Ig being an independent municipality to its incorporation into the Municipality Ljubljana Vič-Rudnik. The author first presents the holders of local authority and the local economic development. Ig developed slowly, and despite the aspirations to industrialisation, the inhabitants still largely depended on agriculture. The only major enterprise was the metals industry company (Kovinska industrija Ig), whereas crafts and trade were poorly developed. Modest financial funds resulted in the sluggish development of infrastructure and the biggest desire among the local population was to modernise the water main. Lastly, the article also describes the development of education and healthcare, as well as the local everyday life. The latter remained modest until at least the mid-1950s. Major changes in lifestyle and living standard only occurred at the turn of the decade.

KEY WORDS

Ig, 1952–1961, socialism, administrative changes, local government, economic development, infrastructure, education, healthcare, everyday life

^{*} Raziskovalni program št. P6-0380 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Uvod

V kratkem obdobju, ki ga obravnava prispevek, je Ig doživel več upravnih sprememb. Veliko število krajevnih ljudskih odborov (KLO) je pomenilo oviro v razvoju, zato so jih ob koncu štiridesetih let 20. stoletja začeli postopoma združevati. Aprila 1952 so bila odpravljena še okrožja. Tako je najnižja upravna enota postala občina, novi nosilec oblasti pa občinski ljudski odbor (ObLO).¹ Občina Ig je nastala iz nekdanjih KLO Ig, Iška vas, Tomišelj, Golo-Škrilje in Želimlje.² Bila je med največjimi občinami okraja Ljubljana okolica,³ merila je 11.230,53 hektarja. V njej je leta 1954 živel 3.372 prebivalcev, 1.612 moških in 1.760 žensk. Kmečko prebivalstvo je predstavljalo več kot 90 odstotkov občine, v ostalih panogah je bilo zaposlenih le 221 delavcev in nameščencev.⁴

Velik del občine je ležal na območju Ljubljanskega barja ter na rodovitnih peščenih naplavinah ob njegovem robu, ostalo pa je bil gričevnat in hribovit predel. Največjo površino so zavzemali gozdovi, in sicer 5.088 hektarjev, sledili so jim travniki s 3.260 hektarji ter njive in vrtovi s 1.849 hektarji. Pašnikov je bilo 410 hektarjev, sadovnjakov 103. Ocenjevali so, da je 176 hektarjev zemlje močvirske in 344 nerodovitne.⁵

Junija 1955 je na področju lokalne samouprave prišlo do novih sprememb, povezanih z uvedbo komunalnega sistema. Komuna je bila po eni strani zamišljena kot skupnost, ki naj bi zadovoljevala ekonomske in druge potrebe prebivalcev, po drugi strani pa naj bi najširši krog ljudi pritegnila k neposrednemu sodelovanju in samoupravljanju.⁶ Občina Ig se je tokrat priključila občini Ljubljana Rudnik, ki se je s tem razširila na podeželje. Obsegala je katastrske

Občina Ig na zemljevidu Okraja Ljubljana okolica (Župančič, *Okraj Ljubljana okolica*, str. 9).

¹ Več o razvoju Iga do leta 1952 gl. Piškurič, Ig v letih 1945–1952, str. 307–321.

² Zakon o razdelitvi Ljudske republike Slovenije na mesta, okraje in občine, *Uradni list LRS*, št. 11/1952, str. 43, 57.

³ Župančič, *Okraj Ljubljana okolica*, str. 25.

⁴ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 1. Za primerjavo: ob ljudskem štetju 31. marca 1953 so v Občini Ig naštel

943 gospodinjstev in skupno 3.419 prebivalcev, od tega 1.629 moških in 1.790 žensk (gl. Župančič, *Okraj Ljubljana okolica*, str. 47).

⁵ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 4–5; *Glasnik* I/6, 22. 10. 1954, str. 22.

⁶ Vilfan, *Ljubljana*, str. 10–11.

občine Karlovško predmestje, Dobravica, Golo, Gra-dišče, Ig, Iška Loka, Iška vas, Lanišče, Pijava Gorica, Rudnik, Tomišelj, Trnovsko predmestje (del), Vino (del), Vrbljene, Zapotok in Želimlje.⁷ Proces združevanja občin, ki je bil povezan tudi s politično željo po odpravi socialnih in razrednih razlik oziroma razlik med mestom in podeželjem, se je v naslednjih letih nadaljeval. Leta 1959 so občini Ljubljana Rudnik priključili del ukinjene občine Borovnica (katastrske občine Brezovica, Jezero, Kamnik in Preserje),⁸ leta 1960 pa del ukinjene občine Lašče (katastrske občine Dvorska vas, Krvava Peč, Lužarji, Osolnik, Selo, Turjak, Ulaka, Velike Lašče).⁹ Spremembe so se končale z združitvijo občin Ljubljana Vič in Rudnik ter ustanovitvijo nove, velike občine Ljubljana Vič-Rudnik februarja 1961.¹⁰

Lokalna oblast in njeno delovanje

Ob ustanovitvi občine Ig leta 1952 je revizijska komisija Okrajnega komiteja Komunistične partije Slovenije (OK KPS) Ljubljana okolica opravila politično in gospodarsko analizo območja KLO Ig, ki nam pove marsikaj o politični aktivnosti območja in o njegovem gospodarskem razvoju. A splošno mnenje revizijske komisije je bilo razmeroma kritično. V njem vidimo predvsem želje partije po večji politični aktivnosti prebivalcev ter vidnejši vlogi članov partije v gospodarskem razvoju Iga in njegove okolice. »Na Igu ne more biti in ni potrebnega zaupanja v KLO tudi iz razloga, da se na Igu vsa leta po osvoboditvi ne polaga prav nobene pozornosti za gospodarski dvig. Že sam zunanji izgled vasi je zanemarljiv, stavba KLO-ja neurejena, v dvorani KLO brez šip in nečistoča, ter odnosi uslužbencev do predsednika zelo familijarni«, so zapisali.¹¹ Ocenili so, da je politična situacija najslabša v Iški vasi, nato v krajih Zapotok-Visoko, Golo-Škrilje in Želimlje, na Igu naj bi bila boljša, v Tomišlju pa kar zadovoljiva.¹²

Občina Ig je imela leta 1952 devet osnovnih partijskih organizacij, »ki pa imajo zelo neredno sestanke, ali pa jih sploh nimajo. Tudi članarino neredno pobirajo. [...] Člani osnovnih organizacij so v delu pasivni, sklepe, sprejete na partijskem sestanku nihče ne kontrolira in zato tudi nihče ne odgovarja za neizvrševanje

nalog.«¹³ Očitani so jim še slabo obveščanje o sestankih in manjkajoče podatke o članstvu.¹⁴ Nekaj članov so nameravali kaznovati, »ker imajo primere, da hodijo v cerkev in dajo krstiti otroke«. Posameznim pa so očitali slabo sposobnost, pomanjkanje revolucionarnosti in »ideološko šibkost«. Po drugi strani so se nekateri člani partije iz Iga in okolice pritoževali nad nemogočimi razmerami pri opravljanju svojih nalog oziroma reševanju težav. Omenjali so celo posamezne nepravilnosti pri finančnem poslovanju delovnih organizacij v družbenem sektorju ter nepravilnosti pri delitvi blaga.¹⁵ Njihova mnenja, ki so bila pogosto podprta z obtožbami o nepoštenem ravnanju, osebnih povezavah ali medvojni aktivnosti, pa kažejo predvsem na medsebojna trenja, tako med člani partije kot med prebivalci Iga in sosednjih vasi.¹⁶ Sicer pa je osnovna partijska organizacija Ig leta 1952 štela le 38 članov. Tri člane so izključili, ker niso hodili na sestanke, niso plačevali članarine oziroma so hodili v cerkev.¹⁷ Okrajna kovinska industrija Ig je imela lastno osnovno partijsko organizacijo, ki je štela 9 članov.¹⁸

ObLO Ig je imel predsednika in tajnika, poleg njiju pa je bilo v občinski upravi zaposlenih še nekaj uslužbencev, ki so skrbeli za administracijo, odmero in izterjavo davkov, občinski proračun, različne evidence ter gozdni sklad. Na Igu je deloval tudi matičar.²¹ Najbližja postaja ljudske milice je bila na Škofljici.²² ObLO je imel več teles, med drugim za gospodarstvo, ljudsko zdravstvo in socialno politiko, kulturo in prosveto, prekrške in pritožbe, davke, stanovanja in komunalne zadeve.²³

Zaposleni v občinski upravi so imeli večinoma osnovnošolsko izobrazbo oziroma malo maturo, a le malo časa za strokovno izpopolnjevanje in so se večinoma seznanjali s predpisi, »vendar s študijem nismo na tekočem«, je povedal tajnik.²⁴ Kot največjo oviro pri

⁷ Zakon o območjih okrajev in občin v Ljudski republiki Sloveniji, *Uradni list LRS*, št. 24/1955, str. 495.

⁸ Zakon o spremembah zakona o območjih okrajev in občin v Ljudski republiki Sloveniji, *Uradni list LRS*, št. 17/1959, str. 143.

⁹ Zakon o spremembah zakona o območjih okrajev in občin v Ljudski republiki Sloveniji, *Uradni list LRS*, št. 2/1960, str. 41.

¹⁰ Zakon o spremembah zakona o območjih okrajev in občin v Ljudski republiki Sloveniji, *Uradni list LRS*, št. 3/1961, str. 102. Do nekaterih manjših teritorialnih sprememb je prihajalo še v naslednjih letih.

¹¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Nekatere izjave članov KP na Igu in Iški vasi, str. 1.

¹² Prav tam, str. 3.

¹³ SI ZAL LJU 682, t. e. 3, a. e. 10, Poročilo o pregledu stanja članstva ZK v okraju Ljubljana-okolica, 1952, str. 3.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ SI ZAL LJU 682, t. e. 3, a. e. 9, Zapisnik sestanka sekretarjev občinskih komitetov KP, 7. 4. 1952, str. 4.

¹⁶ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Partijski sestav Občinskega komiteta na Igu, str. 1–2.

¹⁷ Najverjetneje je mišljena delitev blaga v okviru zagotovljene preskrbe, ki je bila z letom 1953 odpravljena.

¹⁸ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Nekatere izjave članov KP na Igu in Iški vasi, str. 1–3.

¹⁹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Poročilo o pregledu članstva KP v OPO Ig, 9. 4. 1952, str. 1–2.

²⁰ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Politična analiza Okrajne kovinske industrije na Igu, str. 1.

²¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 14, a. e. 17, Zapisnik, 13. 11. 1953, str. 5–6; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 1. redne seje ObLO Ig, 23. 1. 1954, str. 1–4; Zapisnik 3. redne seje ObLO Ig, 11. 4. 1954, str. 1; Zapisnik 4. redne seje ObLO Ig, 8. 5. 1954, str. 1.

²² Župančič, *Okraj Ljubljana okolica*, str. 25.

²³ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 3. redne seje ObLO Ig, 2. 2. 1953, str. 2.

²⁴ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 3. redne seje ObLO Ig, 11. 4. 1954, str. 2.

poslovanju je videl veliko število strank, ki so prihajale predvsem zaradi zemljišč, zaostanke pri reševanju administrativnih zadev ter premajhno samostojnost in samoiniciativnost uslužbencev. Občinska uprava je imela največ težav pri urejanju evidence zemljišč splošnega ljudskega premoženja, pri izterjavi davkov, pri kateri je prihajalo do velikih zaostankov, ter pri pravočasnem urejanju komunalne infrastrukture, to je pri posipanju cest in gradnji mostov.²⁵ Ob koncu leta 1954 je pisarna ObLO Ig zaposlovala sedem uslužbencev: tajnika, referenta za izvrševanje proračuna in investicij, referenta za vodenje davčne evidence, administratorja, matičarja, referenta za gozdni sklad, davčnega izterjevalca in kurirja.²⁶

Po združitvi z občino Ljubljana Rudnik je bila občinska uprava v Ljubljani in le še redki domačini so bili člani ObLO Ljubljana Rudnik. S selitvijo smo pričali tudi vedno manjšemu številu informacij o razvoju posameznih krajev v občinskih zapisnikih. Za Ig na primer izvemo, da leta 1956 osnovna organizacija Zveze komunistov Slovenije (ZKS), kakor se je od leta 1952 imenovala komunistična partija, tam sploh ni delovala. Izpostavili so, »da je Ig važna pol. postojanka« in da je tam »skrajno nemogoča situacija«, kar so želeli popraviti.²⁷ A Boris Jakopin, sekretar organizacije na Igu, je krivdo zavračal. Po njegovem mnenju naj bi bilo težko delati z ljudmi na Igu, ki samo kritizirajo. Povedal je še, da je udeležba na sestankih slaba in da ne morejo pobrati niti članarine za Socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL), odnosi med člani pa naj bi bili neiskreni.²⁸ Med ljudmi ni bilo zanimanja za delo v partiji, prav tako ni bilo veliko zanimanja za druge družbenopolitične organizacije. Tudi SZDL ni imela vidne vloge, zato so pozvali k partijski koordinaciji njenega dela. Leta 1960 je njeno vodenje prevzel Boris Jakopin, s čimer naj bi njeno delo postalo živahnejše.²⁹

Maja 1960 je bilo na Igu od 1.106 volivcev 571 vključenih v SZDL. Vseh članov ZKS je bilo 60, od tega 22 delavcev, 1 kmet, 29 uslužbencev in 8 ostalih. 36 je bilo moških in 24 žensk. Kovinska industrija Ig je še vedno imela lastno osnovno organizacijo ZKS, ki je imela 21 članov, od tega 18 delavcev in 3 uslužbenke, 23 je bilo moških, 13 žensk.³⁰ Članstvo osnovnih organizacij je v petdesetih letih naraščalo počasi.³¹

Leta 1960 je bila osnovna organizacija ZKS vzpostavljena tudi v Lesnem in kovinolivarskem podjetju Galjevica. Še vedno pa so se na občinski ravni pritoževali, da je udeležba pri političnem delu premajhna in da so člani ZKS premalo aktivni. Kot slabosti na podeželju so izpostavili, da se ZKS ne more uveljaviti kot glavni politični dejavnik, da nima vpliva na mladino ter da izgublja ugled zaradi medsebojnih sporov in osebnih težav, izpostavili pa so tudi razkorak med mlado in staro generacijo komunistov. Prav tako člani niso bili enotni v pogledih na organiziranje kmetijskih zadrug, »da ne govorimo o vprašanju religije, o nepravilnem odnosu nekaterih organizacij do krajevnih odborov kot organov družb. samoupravljanja«.³²

Podobno je o stanju na Igu leta 1960 govoril Jernej Omejc, takratni sekretar ZKS na Igu: »V naši organizaciji smo večinoma uslužbenci in gospodinje ter par upokojujencev. Že iz samega sestava članstva se vidi, da nimamo pravih prijemov za vključevanje kmetov v naše vrste, jih ne znamo na noben način prepričati, jim ne znamo prikazati potrebo po delu v množičnih organizacijah in društvih itd. Sicer pa je vprašanje nas samih, kako in kaj delamo v teh organizacijah. Precej je članov v naši organizaciji, ki sploh nimajo niti ene funkcije v množičnih organizacijah, če jih pa imajo, jih pa ne vršijo dobro kot komunisti. Gotovo je, dokler bodo ljudje izven naših vrst videli med komunisti take, ki se med seboj prepirajo in prenašajo stvari v gostinske lokale, ki ne spadajo tja ter se vdajajo pijančevanju in razgrajanju ter drugim nerodnostim, toliko časa ne more imeti naša organizacija v tem pogledu večjega uspeha.«³³ SZDL naj bi po njegovem sicer sodelovala pri posameznih akcijah v kraju, kot je pomoč pri zbiranju denarja za gradnjo šole, »ne posveča pa dovolj pažnje ideološki graditvi svojih članov, vključevanje mladih ljudi v to organizacijo«; prav tako ni nudila dovolj pomoči lokalnim organom pri razvoju kraja in gospodarstva.³⁴

Kmetijstvo

Kmetijstvo je v petdesetih letih ostajalo glavna gospodarska panoga na Igu in v njegovi okolici, in to kljub želji oblasti, da industrializacijo pripelje tudi na podeželje. Osnovna kmetijska panoga je bilo poljedelstvo. Glavne kulture so bile žitarice, kot so pšenica, ječmen in rž, v manjših količinah pa so pridelovali še oves, koruzo, proso in ajdo. Pridelali so tudi veliko

²⁵ Prav tam.

²⁶ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 18.

²⁷ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 3, Zapisnik seje sekretariata ZKS Ljubljana-Rudnik, 2. 11. 1956, str. 1.

²⁸ Prav tam.

²⁹ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 76, 79.

³⁰ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 1, Poročilo občinskega komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik na občinski konferenci, 13. 5. 1960, str. 8.

³¹ Osnovna organizacija Ig pred letom 1940 ni imela članov. Med letoma 1940 in 1945 se jih je pridružilo 15, med letoma 1945 in 1949 21, med letoma 1949 in 1952 9, med letoma 1953 in 1957 6, med letoma 1957 in 1960 pa 9. 38 jih je imelo osnovno izobrazbo, 18 nižjo in 4 srednjo. Tudi osnovna

organizacija Kovinska industrija Ig pred letom 1940 ni imela članov ZK. Med letoma 1940 in 1945 sta se pridružila 2, med letoma 1945 in 1949 5, med letoma 1949 in 1952 2, med letoma 1953 in 1957 12, med letoma 1957 in 1960 pa nobeden. 16 jih je imelo osnovno izobrazbo, 4 nižjo in 1 srednjo (prav tam, str. 10).

³² SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik seje komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik, 17. 6. 1960, Poročilo tov. Habjan Franca na plenumu občinskega komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik, str. 8.

³³ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Poročilo sekretarja osnovne organizacije ZKS terena Ig, 27. 10. 1960, str. 8–9.

³⁴ Prav tam, str. 10.

*Pogled na Ig in Ljubljansko barje z Ljubljano in Kamniško-Savinjskimi Alpami v ozadju, 1950
(foto: Tone Mlakar; SI ZAL LJU 342).*

krompirja. Ostali posevki so obsegali krmne rastline in povrtnine (korenje, čebula, fižol, zelje). Neposredna bližina Ljubljane je prebivalcem omogočala prodajo kmetijskih pridelkov v mestu.³⁵ Živinoreja in sadjarstvo nista bila razvita; sadjarstvo zaradi megle in poznih zmrzali, živinoreja pa zaradi slabe krme. Od živali so ljudje redili največ kokoši, sledili so govedo in prašiči. Za konjerejo ni bilo velikega zanimanja, prav tako je bilo malo drobnice. Znatno del kmetijstva je predstavljal dohodek iz gozdarskih dejavnosti.³⁶ Obstajale so še druge dopolnilne dejavnosti. Ena od njih je bila nabiranje in prodaja močvirne trave, ki so jo zvijali v kite in prodajali kot tapetniški material.³⁷

Leta 1952 so bile na območju ObLO Ig tri kmetijske zadruge (Ig, Golo in Tomišelj) ter pet delovnih zadrug (Brest, Vrbljene, Iška vas, Golo in Zapotok).³⁸ Zanimanje za združništvo ni bilo veliko; v enem od partijskih zapisnikov za Ig so celo zapisali: »Pri nas so združniki sami razpustili zadrugo in gospodarijo vsak na svojem.«³⁹ Kmetijska zadruga Ig je imela svojo tr-

govino. V začetku desetletja so se bolj kot za odkup poljedelskih izdelkov, kot so bili krompir, seno in mleko, zanimali za odkup lesa.⁴⁰ Pod okriljem Gozdnega gospodarstva Ljubljana je obratovala tovarna eteričnih olj.⁴¹

Maja 1953 sprejeti zakon o zemljiškem skladu⁴² je kmetom omejil zemljiške površine na 10 hektarjev obdelovalne zemlje oziroma na 15, če je bila zemlja slabše kakovosti. Presežki so proti odškodnini prešli v zemljiški sklad.⁴³ V začetku leta 1953 je potekala revizija agrarnih interesentov, ki so zemljo pridobili leta 1946. Po novem so zemljo odvzeli tistim, ki so bili zaposleni kot delavci in so bili socialno zavarovani, ter tistim, za katere so trdili, da je ne obdelujejo ali da so med vojno sodelovali z okupatorjem.⁴⁴ Prednost pri dodelitvi zemlje so imeli posamezni interesenti, »ki so bili iz NOV zelo zaslužni, ki jim

potrošniška zadruga. Leta 1950 je bila zagotovo ukinjena potrošniška zadruga (SI ZAL LJU 31/7, t. e. 9, a. e. 237, Odjava Potrošniške zadruge Ig, 26. 5. 1950).

⁴⁰ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 7.

⁴¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Splošna analiza krajevnih gospodarskih podjetij Ig, str. 4. Gozdno gospodarstvo Ljubljana je v začetku petdesetih let obsegalo gozdne uprave Bistra, Kamnik, Litija, Turjak in Velike Lašče. V njegovi upravi so bili gozdovi v družbeni lasti (gl. Župančič, *Okraj Ljubljana okolica*, str. 33).

⁴² Zakon o kmetijskem zemljiškem skladu splošnega ljudskega premoženja in o dodeljevanju zemlje kmetijskim organizacijam, *Uradni list FLRJ*, št. 22/1953, str. 205–209.

⁴³ Čepič in Prinčič, *Gospodarske spremembe*, str. 965.

⁴⁴ SI ZAL LJU 31/1, t. e. 117, a. e. 1781, Zapisnik komisije za revizijo agrarnih interesentov, 24. in 25. 2. 1953.

³⁵ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 7.

³⁶ Prav tam, str. 5–7.

³⁷ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 031-2, Problematično poročilo.

³⁸ SI ZAL LJU 682, t. e. 4, a. e. 19, Pregled združnega sektorja v občinskem LO Ig pri Lj., 11. 6. 1952.

³⁹ SI ZAL LJU 682, t. e. 3, a. e. 9, Zapisnik sestanka občinskih komitetov, 30. 5. 1952, str. 4. Ni popolnoma jasno, na katero zadrugo se to nanaša, saj so na Igu v prvem povojnem obdobju delovale kmetijska zadruga oziroma nabavno prodajna zadruga, obnovitvena zadruga, lesno produktivna zadruga in

zemlje primanjkuje in so jo ustmeno zaprosili pri članih komisije». ⁴⁵ Gospodarski svet je imel nalogo pregledati, komu bo zemlja dodeljena; predvideni so bili tudi sestanki agrarnih interesentov. ⁴⁶ Posamezniki, ki naj bi jim zemljo odvzeli in dodelili ekonomiji kazenskega zavoda na Igu, Kmečki delovni zadrugi Pijava Gorica in Kmetijskemu posestvu Brest ali ki bi jo izgubili zaradi zidave kmetijske zadruge v »Švajgorteljnu«, so bili upravičeni do zamenjave. ⁴⁷ Ostali agrarni interesenti so zemljo dobili v last, le posamezni so se ji odpovedali. ⁴⁸ Agrarnim interesentom so odločbe izdajali v začetku leta 1954. Tistim, ki jim je bila z arondacijo ⁴⁹ odvzeta zemlja, so namenili nadomestne parcele. V lasti ObLO Ig so ostale gradbene parcele in parcele, namenjene za zamenjavo prostora za živinske sejme. ⁵⁰

ObLO Ig je izvajal različne naloge, povezane s kmetijstvom, ter skušal pospeševati kmetijsko proizvodnjo, predvsem živinorejo. ⁵¹ Ena od pomembnih akcij je bila »borba« proti koloradskemu hrošču, ki je leta 1952 močno prizadel pridelavo krompirja. Za zatiranje škodljivca so bili načrtovani različni ukrepi, v katere so bili vključeni tako posamezniki kot kmetijske zadruge, ki naj bi priskrbele zadostno količino pesticidov. ⁵² Zatiranje koloradskega hrošča se je nadaljevalo tudi v drugi polovici desetletja. ⁵³ ObLO je v skrbi za urejenost jarkov za odvajanje vode na primer prepovedal pašo živine na štradonih, kakor so se lokalno imenoval poljske poti na barjanskem predelu. ⁵⁴ Ko je leta 1956 na Igu potekala živinorejska razstava, so zapisali, da je razstava »pokazala, da je osnova za živinorejo podana, vendar bo za dosegajo večje proizvodnje v živinoreji potrebno še veliko uspehov, tako s strani občine, kot s strani zadrug«. ⁵⁵

Čeprav sta se sredi desetletja v skladu z novimi gospodarskimi usmeritvami začela nekoliko spremenjati pogled na kmetijstvo in idejnopolitični odnos do kmetov, ⁵⁶ se je partija še vedno trudila vključevati kmete v svoje vrste. A pri tem niso bili uspešni, saj so leta 1956 pripomnili, »da so na Igu močni kmetje sovražno razpoloženi, imajo pa vpliv, ker so dobri kmetovalci – gospodarji, naših ljudi pa ni v zadrugi, manjši bajtarji pa nimajo veljave. V vsaki zadrugi bi moral biti vsaj po eden naših ljudi.« ⁵⁷ Tega leta je imela zadruga na Igu 271 članov. Začela se je intenzivneje ukvarjati z govedorejo, v rodovniku je bilo vpisanih 70 krav dojlj. A podobno kot druge zadruge v okolici se je še vedno ukvarjala predvsem z odkupom kmetijskih pridelkov in s prodajo materiala za kmete, s kmetijsko pospeševalno dejavnostjo pa le v majhni meri. Na ravni takratne občine Ljubljana Rudnik je bilo takrat v zadruge vključenih 43 odstotkov kmetov. ⁵⁸

Leta 1957 je prišlo do spremembe v organizaciji zadrug – nova oblika je temeljila na kooperaciji, to je na sodelovanju z zasebnimi kmeti. Zadruge naj bi prispevale mehanizacijo, proizvodni material in strokovno vodenje, kmetje pa zemljo, inventar in delo. Zadruge so v tej fazi omogočale predvsem ugodnejši nakup semen, umetnih gnojil in zaščitnih sredstev ter najem posojil. Kmetje so poleg tega prek kooperativnega razmerja lažje prodali svoje pridelke ali imeli večji dobiček. V kooperativno razmerje z zadrugo je v Sloveniji stopilo 42 odstotkov kmetov. ⁵⁹

Kmetijska zadruga Ig je imela leta 1958 sicer nekoliko manj članov, 260, a je bila najmočnejša zadruga v takratni občini Ljubljana Rudnik, kmetje pa so zanje pridelovali tudi kot kooperantje. Imela je 18 zaposlenih, upravljala je z majhnim strojnim parkom, ki je obsegal dva traktorja. Kot dodatno panogo je organizirala destiliranje eteričnih olj in gojenje lanu. ⁶⁰ Destilirali so vejevje in storže iglavcev, zaradi sezonskega značaja te dejavnosti pa so želeli uslužnostno destilirati tudi zelišča, žganje iz sadja, brinovo olje in brinjevec. ⁶¹ Kljub optimističnim načrtom so že leta 1959 poslovanje Kmetijske zadruge Ig ocenili kot slabo. ⁶² Anton Grum, upravnik Kmetijske zadruge Ig, je na enem od partijskih sestankov poročal, da je udeležba na sestankih združnega sveta zelo slaba,

⁴⁵ Prav tam, str. 14.

⁴⁶ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 12. 1. 1953, str. 2.

⁴⁷ SI ZAL LJU 31/1, t. e. 117. a. e. 1781, Poročilo o delu komisije za revizijo agrarnih interesentov, 7. 1. 1953, Zapisnik komisije za revizijo agrarnih interesentov, 24. in 25. 2. 1953, str. 14.

⁴⁸ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 5. redne seje ObLO Ig, 12. 4. 1953, str. 2.

⁴⁹ Zaokrožitev zemljišč v enoten kompleks z vključitvijo drugih parcel. To je bilo storjeno na primer za ekonomijo kazenskega zavoda na Igu ter za nekatere zadruge oziroma državna posestva.

⁵⁰ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 1. redne seje ObLO Ig, 23. 1. 1954, str. 5.

⁵¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 12. 1. 1953, str. 2; Zapisnik 7. redne seje ObLO Ig, 21. 6. 1953, str. 2.

⁵² SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 6. redne seje ObLO Ig, 10. 5. 1953, str. 1; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28. a. e. 39, Zapisnik zbora volivcev za območje vasi Ig, 21. 5. 1953.

⁵³ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 13. redne seje ObLO Ljubljana-Rudnik, 8. 12. 1956, str. 11.

⁵⁴ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 7. redne seje ObLO Ig, 21. 6. 1953, str. 1; Dostava sejnih zapisnikov, 30. 6. 1953.

⁵⁵ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 13. redne seje ObLO Ljubljana-Rudnik, 8. 12. 1956, str. 4.

⁵⁶ Prinčič in Čepič, Razvoj gospodarstva, str. 1007.

⁵⁷ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik 2. seje občinskega komiteja, 13. 1. 1956, str. 2.

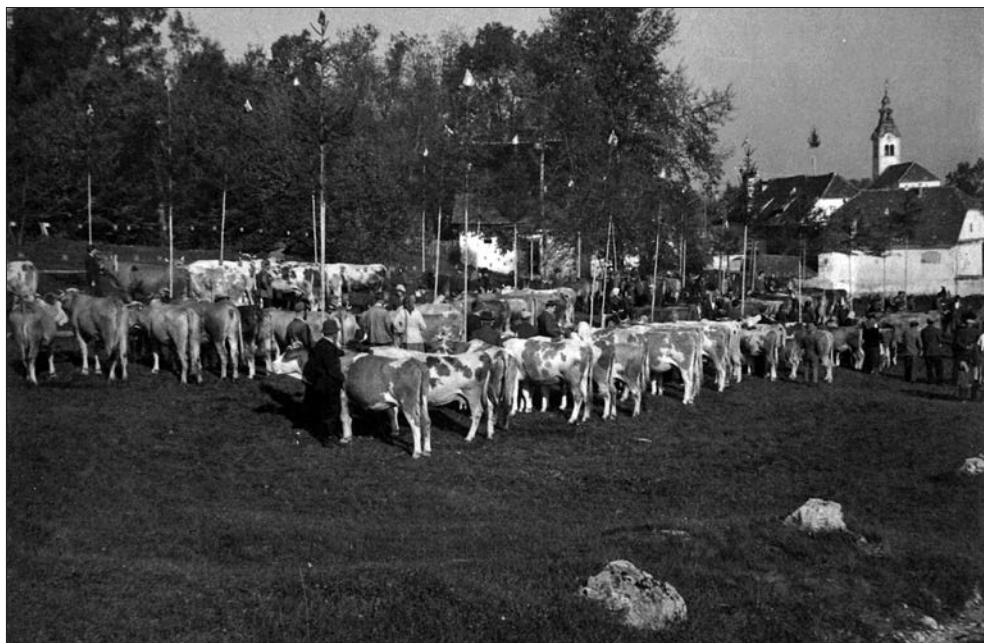
⁵⁸ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 13. redne seje ObLO Ljubljana-Rudnik, 8. 12. 1956, str. 17–18.

⁵⁹ Prinčič in Čepič, Razvoj gospodarstva, str. 1007–1008.

⁶⁰ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 11. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 27. 11. 1958, Poročilo o delu Sveta za kmetijstvo in gozdarstvo ObLO Lj. Rudnik za čas od 26. 11. 1957 do 26. 11. 1958, str. 5.

⁶¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 11. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 27. 11. 1958, Obrazložitev garancijske izjave Kmetijski zadrugi Ig.

⁶² SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev, 8. 11. 1959, str. 2.

Živinski sejem za Gostiščem Gerbec sredi petdesetih let. Na prvi fotografiji je del vasi s cerkvijo v ozadju, na drugi ruševine nekdanje italijanske postojanke (arhiv družine Piškurič).

sploh če je bila na dnevnem redu kooperacija in sodelovanje z zadrugami: »Če slutijo, zakaj se gre, sploh ne pridejo, če pa pridejo in da se od temu začnjenja razpravljati, pa kar ustanejo in zapustijo sestanek.«⁶³ Sicer pa je bila v tem letu letina slaba zaradi obilice pada-

vin. Kot vzroke za odpor kmetov do kooperacije v občini Ljubljana Rudnik so navajali predraga umetna gnojila, predrago seme in staro »miselnost, da sin mora tako delati kot oče«.⁶⁴

Čeprav so tudi leta 1960 poročali o težavah s kooperacijo,⁶⁵ je prišlo do premika. Za kooperaci-

⁶³ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik razširjene seje Občinskega komiteja ZKS Ljubljana – Rudnik, 21. 9. 1959, str. 4.

⁶⁴ Prav tam, str. 5.

⁶⁵ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik konference ZKS terenske OO Ig, 27. 10. 1960, str. 2.

jo niso več novačili po hišah, ampak so vpisovali le kmete, ki so prišli sami. Kar nekaj kmetov je zadrugi oddalo zemljo, ki pa je bila raztresena po celotnem območju zadruga. Po mnenju upravnika zadruga je bila težava pri vključevanju zlasti strah kmetov, da bi avtomatsko izgubili zemljo.⁶⁶ Konec leta 1960 je imela Kmetijska zadruga Ig 700 članov. Glede ustvarjenih dohodkov je bila najuspešnejša med okoliškimi zadrugami.⁶⁷

Na Igu sta v petdesetih letih obratovala klavnica s pripadajočim lokalom za prodajo mesa in sejmišče za živino.⁶⁸ Svoje prostore s hladilnikom in sterilizatorjem je imela tudi služba umetnega osemenjevanja. Pokrivala je vasi Ig, Staje, Iška vas, Vrbljene, Tomišelj, Brest, Matena, Iška Loka, Škofljica, Pijava Gorica in Želimlje. V njej sta bila zaposlena veterinar Franc Črne (Černe) in osemenjevalec Jože Piškur.⁶⁹

Na Igu je bil še sedež revirnega vodstva Uprave za gozdarstvo OLO Ljubljana.⁷⁰ Čeprav so morali ljudje za sekanje lesa v lastnem gozdu pridobiti dovoljenje, so občinski odborniki pogosto opažali, da so nekateri lastniki gozdov sekali in prodajali les brez dovoljenja za sečnjo.⁷¹ Revirno vodstvo na Igu je upravljalo z gozdovi, ki so bili v zasebni lasti. Leta 1960 je gozdni revir Ig obsegal 11 katastrskih občin, ki so zajemale 6.000 ha zasebnih gozdov. V njem je delalo sedem logarjev in en revirni vodja. Odkup lesa in ostalih gozdnih pridelkov so izvajale kmetijske zadruga, prodaja lesa je potekala prek Poslovne zveze Ljubljana.⁷²

Kovinska industrija Ig

Okrajna kovinska industrija Ig, ki je od začetka izdelovala brzoparilnike, elevatorje za seno in slamo, električne ograje za pašo živine, ročne gnojnične črpalke in elevatorje za mline,⁷³ je leta 1952 zaposlovala 38 delavcev in uslužbencev, med katerimi je bilo devet vajencev. Direktor je bil Jože Zupančič. Podjetje je poslovalo s težavami, saj je imelo slab strojni park, prevladovalo je ročno delo, izpostavili pa so tudi nedisciplino nekaterih delavcev ter nizko kvalificira-

nost in storilnost.⁷⁴ Partija je nasprotnika videla tudi v Cirilu Podržaju, nekdanjem lastniku nacionalizirane obrata, na podlagi katerega je podjetje nastalo. Očitali so mu, da nasprotuje socialistični družbeni ureditvi in da med delavci razširja govorice, da mu je bil obrat ukraden.⁷⁵ Motilo jih je tudi to, da je 45 odstotkov zaposlenih stalno obiskovalo verske obrede, čeprav »posebno eksponiranih primerov verske agitacije ni«. ⁷⁶ »V političnem pogledu je stanje v podjetju nezadovoljivo, kar izhaja iz dejstva, da je večina delavcev polproletarcev«, so še dodali.⁷⁷

Podjetje je konec leta 1952 po odloku Okrajnega ljudskega odbora (OLO) Ljubljana okolica prevzelo obrat v Šentvidu pri Stični, kar pa je pomenilo prejšnjo težavo kot napredek, saj je bil obrat slabo opremljen s stroji in drugim inventarjem.⁷⁸ Tudi sicer je podjetje stežka napredovalo. Delovni kolektiv se je moral leta 1953 odpovedati presežku plačnega fonda, da je podjetje lahko adaptiralo prostore ter kupilo strojništvo in avto.⁷⁹ Tega leta je začelo proizvajati električne ograje, a jih zaradi težav pri nakupu surovin ni moglo proizvajati serijsko. Še vedno je izdelalo največ brzoparilnikov, proizvajalo je tudi elevatorje za seno in slamo. Možnosti za proizvodnjo dodatnih izdelkov v podjetju niso videli, saj je bil strojni park »zelo primitiven ter vezan na izdelke iz pločevine, katera predstavlja osnovni material«. ⁸⁰ So pa dodatno opravljali storitve, popravilo orodja in strojev, večinoma za prebivalce bližnje okolice. Večja naročila so bila oprema vinske kleti podjetja Vino v Kopru in izdelovanje turboventilatorjev za mlinska podjetja ter elevatorjev za žagovino in plutovino.⁸¹ Zunaj Slovenije je podjetje prodajalo električne ograje, predvsem v Vojvodino.⁸² Obrat v Šentvidu, ki je izdeloval vgradne štedilnike in ročne gnojnične črpalke ter opravljal manjše storitve za bližnjo okolico, je posloval z izgubo. Glavne težave naj bi bile slab strojni park, nizka storilnost delavcev, pomanjkanje kvalificiranega kadra, transport, nabava

⁶⁶ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik sestanka ZK Ig, 21. 1. 1960, str. 2–3.

⁶⁷ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik sestanka osnovne organizacije Z. K. terena Ig, 22. 12. 1960, str. 1.

⁶⁸ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 11. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 27. 11. 1958, Veterinarska služba, str. 1.

⁶⁹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 11. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 27. 11. 1958, Služba umetnega osemenjevanja, str. 1–2.

⁷⁰ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 13. redne seje ObLO Ljubljana-Rudnik, 8. 12. 1956, str. 13.

⁷¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 14, a. e. 17, Zapisnik, 13. 11. 1953, str. 5.

⁷² SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 7, Problematika v gozdarstvu, 28. 6. 1960, str. 2–3.

⁷³ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 023–3, Urgenca za ureditev osnovnih sredstev.

⁷⁴ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Politika analiza Okrajne kovinske industrije na Igu, str. 3–5; SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 480, 1952 Bilanca Kovinska industrija Ig, Zapisnik 8. rednega zasedanja delavskega sveta, 25. 4. 1953, str. 1; Poročilo o poslovanju podjetja za l. 1952, str. 2–3.

⁷⁵ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Politika analiza Okrajne kovinske industrije na Igu, str. 4–5.

⁷⁶ Prav tam, str. 5.

⁷⁷ Prav tam.

⁷⁸ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 480, 1952 Bilanca Kovinska industrija Ig, Zapisnik 8. rednega zasedanja delavskega sveta, 25. 4. 1953, str. 1; Poročilo o poslovanju podjetja za l. 1952, str. 3.

⁷⁹ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 483, Zaključni račun Kovinske industrije Ig za leto 1953, Zapisnik zasedanja delavskega sveta, 22. 3. 1954.

⁸⁰ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 483, Zaključni račun Kovinske industrije Ig za leto 1953, Poslovno poročilo za leto 1953, str. 1.

⁸¹ Prav tam, str. 2.

⁸² SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 480, 1952 Bilanca Kovinska industrija Ig, Zapisnik 8. rednega zasedanja delavskega sveta, 25. 4. 1953, str. 3.

*Delavci Okrajne kovinske industrije Ig pri delu, 1952
(foto: Vlastja Simončič; hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).*

materiala, prodaja izdelkov ter oddaljenost od uprave podjetja. Zato je vodstvo predlagalo, naj se obrat raje združi s katerim izmed podjetij v bližnji okolici.⁸³

Kovinska industrija Ig, kakor se je po novem imenovala podjetje, je leta 1953 zaposlovala od 65 do 80 delavcev. Proizvodnja je potekala v dveh izmenah. 28 delavcev je bilo od drugod, ostali so bili domačini, pri čemer se je podjetje pritoževalo nad nizko ravni izobrazbe izhanske mladine in pomanjkanjem kvalificirane delovne sile.⁸⁴ Težava je bila tudi organiziranje prehrane in stanovanj za nedomačo delovno silo. Rešitev so videli v posodobitvi strojnega parka, ki bi omogočal serijsko proizvodnjo, saj bi tako lahko zaposlovali polkvalificirano in nekvalificirano delovno silo, ki jo je bilo v lokalnem okolju dovolj. Storilnost v obratu je bila boljša kot v Šentvidu, a so se kljub temu pojavljale težave, po njihovem mnenju zato, ker je bil »domač kader predvsem polproletarec«.⁸⁵

Za prehrano delavcev je v okviru podjetja delovala Delavsko uslužbenska restavracija (DUR),⁸⁶ ki je bila organizirana kot samostojno podjetje. V njej so se lahko prehranjevali tudi drugi delavci in uslužben-

ci z Iga.⁸⁷ Leta 1952 je DUR posloval tako slabo, da je upravni odbor sprejel odločitev o njegovi ukinitvi, kar pa je začasno preprečil delavski svet.⁸⁸ Težave v poslovanju so se v naslednjem letu nadaljevale. DUR je imel tega leta od 25 do 40 abonentov, pijačo je točil tudi zunanjim gostom.⁸⁹ Vse njegove posle je vodila Kovinska industrija Ig.⁹⁰ V najemu je imel poslovne prostore nekdanjega gostilničarja Franca Gerbeca.⁹¹ Zaradi slabega poslovanja in zmanjšanja potreb je bil DUR leta 1954 ukinjen.⁹² Njegova osnovna sredstva so bila brez plačila prenesena na Krajevno gostinsko podjetje Ig. Pijača, hrana in drobni inventar so bili proti plačilu oddani Gostišču Gerbec.⁹³

⁸⁷ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 480, 1952 Bilanca Kovinska industrija Ig, Poročilo o poslovanju DUR-a za leto 1952.

⁸⁸ Prav tam.

⁸⁹ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 481, Bilanca DUR Kovinske industrije Ig pri Ljubljani, Zapisnik, 26. 3. 1954; Poslovno poročilo o poslovanju DUR-a Kovinske industrije Ig v letu 1953.

⁹⁰ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 481, Bilanca DUR Kovinske industrije Ig pri Ljubljani, Zapisnik, 26. 3. 1954.

⁹¹ Franc Gerbec je imel gostilno že pred vojno. Iz dokumentov ni razvidno, da bi gostilna obratovala v letih po koncu vojne. V začetku petdesetih let je vsaj del njenih prostorov uporabljal DUR. Po njegovi ukinitvi je Gostišče Gerbec začelo obratovati kot državna gostilna.

⁹² SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 481, Bilanca DUR Kovinske industrije Ig pri Ljubljani, Poslovno poročilo o poslovanju DUR-a Kovinske industrije Ig v letu 1953.

⁹³ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 8, a. e. 117, Zaključni račun za leto 1954 Kovinska industrija Ig pri Ljubljani, Proizvodnja in problemi v proizvodnji, str. 2.

⁸³ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 483, Zaključni račun Kovinske industrije Ig za leto 1953, Poslovno poročilo za leto 1953, str. 2.

⁸⁴ Prav tam, str. 3.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 32, a. e. 480, 1952 Bilanca Kovinska industrija Ig, Zapisnik 8. rednega zasedanja delavskega sveta, 25. 4. 1953, str. 2.

*Izdelki Okrajne kovinske industrije Ig, brzoparilniki in elevatorji za seno, 1952
(foto: Vlastja Simončič; hrani: Muzej novejšje zgodovine Slovenije).*

Poleg težav z delovno silo je imelo podjetje večje težave z nakupom surovin oziroma polizdelkov, predvsem profilnega železa, in posledično s povišanimi stroški dela. Zastoje v proizvodnji je povzročala tudi preobremenjenost pocinkovalnice Tovarne emajlirane posode Celje, kjer je podjetje pocinkovalo dele brzoparilnikov in elevatorjev.⁹⁴ Zato ni moglo povečati proizvodnje, čeprav je obstajalo povpraševanje, predvsem za brzoparilnike, tudi zaradi ugodnih državnih subvencij leta 1953. Izdelke je prodajalo večjim grosistom po Sloveniji in imelo pogodbo za dobavo brzoparilnikov na Hrvaško.⁹⁵ Kljub temu je tega leta prenovilo delavnice na Igu, da bi bile primerne za povečano proizvodnjo, zgradilo novo skladišče in kupilo tovarni avto.⁹⁶

Septembra 1953 je direktor podjetja postal Jože Ravber. Leta 1954 ga je nasledil dotedanji komercialni vodja Jože Nered, a le za kratek čas, saj je bil ob koncu leta za novega direktorja imenovan Zlatko Krulej. Leta 1954 je bilo v podjetju povprečno zaposlenih 56 delavcev in uslužbencev ter devet vajencev.⁹⁷ Obrat v Šentvidu je bil konec marca 1954 likvidiran, stroji in material pa prepeljani na Ig.⁹⁸ Podjetje

je tega leta kupilo tudi stroje iz likvidiranega podjetja Oljarna Ljubljana; demontažo in ponovno montažo so opravili delavci sami. Z njimi so lahko začeli proizvodnjo novih izdelkov, predvsem pločevinaste embalaže. Ostala investicijska dela so vključevala popravilo strojev, gradnjo garaže in dokončanje skladišča.⁹⁹ Dolgoročno posojilo za investicije OLO Ljubljana okolica pa je podjetju omogočilo nakup strojev in poplačilo tovornega avtomobila.¹⁰⁰ Podjetje je tega leta začelo poleg brzoparilnikov, elevatorjev, ventilatorjev, gnojničnih črpalk in štedilnikov serijsko proizvajati še električne ograje. Na prodajo izdelkov je vplivalo zmanjšanje subvencij za nakup kmetijskih strojev, ki je veljalo do konca junija, nato se je povpraševanje znova nekoliko povečalo. Še vedno je bil otežen nakup surovin, predvsem kotnega železa in pločevine, zaradi česar podjetje ni delalo s polno zmogljivostjo, težave pa je imelo zlasti pri proizvodnji kovinske embalaže. Prav tako je ostajalo neredno pocinkovanje polizdelkov v Celju, zaradi česar so želeli urediti pocinkovalnico na Igu. Težave so imeli tudi s kvaliteto nekaterih izdelkov.¹⁰¹

V začetku leta 1956 se je prodaja brzoparilnikov skoraj popolnoma ustavila, podjetje pa se je preu-

⁹⁴ Prav tam, str. 3–4.

⁹⁵ Prav tam, str. 4.

⁹⁶ Prav tam, str. 5.

⁹⁷ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 8, a. e. 117, Zaključni račun za leto 1954 Kovinska industrija Ig pri Ljubljani, Proizvodnja in problemi v proizvodnji, str. 1.

⁹⁸ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 8, a. e. 117, Zaključni račun za leto

1954 Kovinska industrija Ig pri Ljubljani, Poročilo o izrednem inšpekcijskem pregledu, str. 1.

⁹⁹ Prav tam, str. 5.

¹⁰⁰ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 8, a. e. 117, Zaključni račun za leto 1954 Kovinska industrija Ig pri Ljubljani, Proizvodnja in problemi v proizvodnji, str. 1.

¹⁰¹ Prav tam, str. 1–2.

smerilo v izdelovanje pločevinaste embalaže.¹⁰² Ob koncu desetletja se je pritoževalo še zaradi slabe električne energije ter slabe in izčrpane delovne sile, »to pa zato, ker tudi doma delajo, dočim v službi pa ne zmorejo«. ¹⁰³ Kljub zagonu novih strojev zaradi omejenih težav niso pričakovali prevelikega donosa.¹⁰⁴ Tako so leta 1960 razmere v podjetju ocenili že kot kritične. Podjetje ni več videlo prihodnosti v proizvodnji težke embalaže. Njegova nekonkurenčnost je izvirala predvsem iz neugodne lokacije, pri čemer so izpostavili oddaljenost od železniške proge, trga in surovinskih baz ter slabšo mehanizacijo. Zaradi tega so razmišljali o preusmeritvi proizvodnje in povečanju asortimenta izdelkov.¹⁰⁵ Direktor Srečko Žerjav je sicer ob koncu leta pojasnil, da podjetje ni več v tako kritičnem položaju, a da težave še vedno obstajajo. »Podjetje bo stremelo za tem, da bo prešlo na izdelavo drobnih artiklov. Prevzeli bomo v izdelavo tablice od TNZ«, je dodal.¹⁰⁶ Možnosti za izgradnjo pocinkovalnice na Igu so bile slabe. Podjetje pa je računalo, da bo leta 1961 postalo član trgovske zbornice, kar bi mu omogočilo lažjo prodajo drobnih izdelkov.¹⁰⁷

Leta 1961 je imela Kovinska industrija Ig 154 zaposlenih. Direktor je ostajal Srečko Žerjav iz Nove vasi pri Rakeku, ki so ga opisali kot politično zelo aktivnega.¹⁰⁸ Tega leta je podjetje še vedno proizvajalo kmetijske stroje in težko pločevinasto embalažo, a se je začelo preusmerjati na proizvodnjo srednje in lahke embalaže.¹⁰⁹

Obrt, gostinstvo in trgovina

V družbenem sektorju so na Igu v začetku petdesetih let obratovala naslednja manjša podjetja: Strojno mizarstvo Ig, Krajevno kovaško podjetje Ig, Krajevni kino Ig, Krajevna gostilna Ig in Krajevna mesarija Ig. Krajevna pekarija Ig se je ukvarjala le z nabavo in prodajo kruha.¹¹⁰ Podjetja so bila sicer samostojna, vsako s svojim tekočim računom, knjigovodsko in administrativno poslovanje pa je bilo centralizirano za vse. To delo so opravljali računo-

vodja Josip Palme, zadnji predvojni lastnik izanskega gradu, ki je vodil tudi vse komercialne posle, Mimi Pucihar, ki je opravljala pomožne knjigovodske in administrativne posle, in Marija Palme, sestra Josipa Palmeta, ki je pomagala kot upokojena honorarna uslužbenka.¹¹¹

Partijsko revizijsko poročilo iz leta 1952 je poslovanje teh podjetij ocenilo kot slabo. Z izjemo mizarstva naj bi bila podjetja slabo organizirana, nekatera so bila na robu preživetja: »V vseh podjetjih delovni kolektivi gledajo le na lastne koristi. Borijo se za večje zasluzke, da bi pa več vlagali v delo oziroma delovno storilnost in kvaliteto izboljšali, jim pa ni mar temveč opominjanje poslovodje smatrajo za sekaturo. [...] Delovna disciplina v podjetjih je izpod nule.«¹¹² V posameznih podjetjih so res odkrili napake v poslovanju, toda revizijsko poročilo je hkrati dobro delo v kolektivih povezovalo s članstvom v krajevni partijski organizaciji oziroma v drugih družbenopolitičnih organizacijah, kot sta sindikat in mladinska organizacija. Prav tako je izpostavljalo delovanje posameznikov v času druge svetovne vojne, KLO in krajevni partijski organizaciji pa očitalo, da se ne zanimata za poslovanje podjetij, kar naj bi bil eden od vzrokov za slabe rezultate.¹¹³ Povsod so se pritoževali nad »šušmarstvom« oziroma zaposlenimi, ki so z isto obrtjo služili tudi v popoldanskem času.

Strojno mizarstvo Ig je leta 1954 večinoma izdelovalo stavbne in pohištvene mizarske izdelke. Težave je imelo predvsem z zastarelo opremo ter pomanjkanjem surovin oziroma previsokimi cenami lesa.¹¹⁴ Te težave so se nadaljevale do konca desetletja, zaradi česar se je zmanjševalo število zaposlenih.¹¹⁵ Leta 1959 so bili tam zaposleni le štirje delavci, stroji in prostori pa so bili neizkoriščeni. Zato so podjetju svetovali, naj poveča proizvodnjo ali pa se priključi k boljše organiziranemu podjetju.¹¹⁶ Še istega leta se je Strojno mizarstvo Ig združilo z lesnim podjetjem na Galjevici in se preimenovalo v Lesno kovinoliarsko podjetje Ljubljana – obrat Ig.¹¹⁷

¹⁰² SI ZAL LJU 78, t. e. 5, a. e. 33, Poročilo s področja gospodarstva, kmetijstva in gozdarstva, komunale, gradbeništva in stanovanjskih zadev, str. 1.

¹⁰³ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik razširjene seje Občinskega komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik, 21. 9. 1959, str. 1.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik z letne konference organizacije ZK v Kovinski industriji na Igu, 24. 10. 1960, str. 2.

¹⁰⁶ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik partijskega sestanka ZK Kovinske industrije Ig, 9. 12. 1960, str. 2.

¹⁰⁷ Prav tam.

¹⁰⁸ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 7, Podatki o direktorjih, 4. 2. 1961.

¹⁰⁹ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 3, Poročilo na združitvenem plenumu ZK občine Ljubljana Vič in Rudnik, 23. 1. 1961, str. 2.

¹¹⁰ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Splošna analiza krajevnih gospodarskih podjetij Ig, str. 1–4.

¹¹¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Splošna analiza krajevnih gospodarskih podjetij Ig, str. 1.

¹¹² SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Zaključki in predlogi k priloženemu poročilu.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1954, str. 2; SI ZAL LJU 31/4, t. e. 7, a. e. 107, Poslovno poročilo o poslovanju podjetja v letu 1954.

¹¹⁵ SI ZAL LJU 78, t. e. 5, a. e. 33, Poročilo s področja gospodarstva, kmetijstva in gozdarstva, komunale, gradbeništva in stanovanjskih zadev, str. 2; SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev, 8. 11. 1959, str. 1.

¹¹⁶ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik razširjene seje Občinskega komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik, 21. 9. 1959, Realizacija družbenega plana za leto 1959, str. 3.

¹¹⁷ SI ZAL LJU 78, t. e. 5, a. e. 33, Poročilo s področja gospodarstva, kmetijstva in gozdarstva, komunale, gradbeništva in stanovanjskih zadev, str. 2; SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev, 8. 11. 1959, str. 1; Zapisnik zbora volivcev za proizvodnjsko skupino IV in V na področju Iga, 18. 3. 1960, str. 1.

Gospodarska karta okraja Ljubljana okolica. Na Igu vidimo znak za opekarno, kovinsko in lesno industrijo (Župančič, Okraj Ljubljana okolica, zavihek zadnje platnice).

Krajevni kino Ig, ki je bil ustanovljen ob koncu leta 1946, je imel v začetku petdesetih let predstave dvakrat tedensko, ob sobotah in nedeljah, tam so delali le honorarni zaposleni.¹¹⁸ Zaradi slabega poslovanja so leta 1953 likvidirali krajevno kovačijo.¹¹⁹ Težave v poslovanju krajevnih podjetij so se nadaljevale tudi leta 1954. V Krajevnih gostilnah Ig so imeli težave s higienskimi razmerami, a vendarle so iz osnovnih sredstev DUR Kovinske industrije Ig ustanovili gostišče pri Gerbcu. Pekarna je ostala brez peka, ki se je zaposlil drugje. Kino je bil nerentabilen zaradi velike porabe električne energije, zato je ObLO Ig sklenil pobirati najemnino, in sicer za stanke 300 dinarjev, za domače igre 500 dinarjev in za gostovanja 1.000 dinarjev. Za novega upravnika kina je bil določen Julij Škraba.¹²⁰ Krajevna mesarija Ig je z mesom oskrbovala predvsem domače potrošnike. Viške mesa, ki ga je odkupovala od domačih kmetov, je leta 1954 začela oddajati v Ljubljano. Mesarija je imela dobro založeno ledenico, kar je omogočalo daljši obstoj mesa. Mila zima 1954/55 in težave pri nakupu ledu so prinesle nove skrbi, zaradi česar so

se pokazale potrebe po modernejši hladilnici.¹²¹ Sicer pa je mesarija ob koncu desetletja poslovala dobro.¹²² Krajevna podjetja so napredovala počasi in mnoga se tudi leta 1960 niso širila, nekatera pa so predvidevala preusmeritev proizvodnje.¹²³

Zasebna obrt je bila slabo razvita, oblast pa je bila kritična do pojava »šušmarstva«. Ob pregledu poslovanja sedlarskega mojstra Ivana Černeta, krojaškega mojstra Jožeta Žmuca, kovaškega mojstra Jožeta Mavca, čevlarskega mojstra Jožeta Jakopi- na, kolarskega mojstra Antona Anzelca, kolarskega mojstra Janeza Cimpermana in krojaškega mojstra Ignacija Ogrinca leta 1952 naj bi na primer odkrili več »šušmarjev«, ki so obrt opravljali brez dovoljenja. Navedli so čevljarja Franca Avanca, kolarja Jakoba Križmana, kolarja Antona Balanta in krojača Jakoba Mavca.¹²⁴ Kmalu po vojni je oblast zasebno obrt omejila oziroma z zakonskimi predpisi otežila poslovanje obrtnikov.¹²⁵ Revizor Franc Žlebnik je stagnacijo sicer zaznal, a jo je pripisal neugodnim gospodarskim razmeram in dodal, da obrtniki ne živijo slabo:

¹¹⁸ Piškurič, Ig v letih 1945–1952, str. 317–318; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Gospodarska problematika za krajevna podjetja Ig, 18. 4. 1952, str. 1–4.

¹¹⁹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 12. 1. 1953, str. 2; Zapisnik 3. redne seje ObLO Ig, 2. 2. 1953, str. 1.

¹²⁰ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1954, str. 2.

¹²¹ SI ZAL LJU 31/4, t. e. 7, a. e. 106, Poslovno poročilo o poslovanju podjetja v letu 1954.

¹²² SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik razširjene seje Občinskega komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik, 21. 9. 1959, Realizacija družbenega plana za leto 1959, str. 3.

¹²³ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik konference ZKS terenske OO Ig, 27. 10. 1960, str. 2.

¹²⁴ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Poročilo o pregledu privatnih obrtnih podjetij, 8. 4. 1952, str. 1–2.

¹²⁵ Princič, Podržavljenje gospodarstva, str. 876–877.

Predvojna podoba gostilne Gerbec na razglednici, odposlani leta 1913 (dLib.si).

»Razen v par primerih je politična zavest obrtnikov v tem področju zelo slaba. Razen v par primerih pa sem ugotovil, da v splošnem obrtniki ne živijo slabo. Res se je pojavila nekaka stagnacija v obrti, to pa predvsem zaradi tega, ker si danes še ni nikdo na jasnem, kako se bodo cene formirale, ki še niso popolnoma stabilizirane.«¹²⁶ Pomanjkanje obrtnih storitev se je nadaljevalo tudi v naslednjih letih, še posebno v gradbeni stroki (zidarji in tesarji). To naj bi po mnenju občinskih odbornikov vodilo v »šušmarstvo«, pri čemer so zopet izpostavljali visoke zaslužke ter neplačevanje dohodnine in prometnega davka, zato so predlagali njihovo obdavčitev ali kaznovanje.¹²⁷

Leta 1953 je bilo na območju ObLO Ig registriranih 19 obrtnikov pavšalistov in več drugih posameznikov, ki so opravljali le priložnostna dela. To so bili večinoma prevozniki in kmetje, ki so pletli kite iz ločka. Registra o žganjekuhi niso vodili, saj območje ni bilo primerno za gojenje sadnega drevja.¹²⁸ Leta 1954 je bilo v občini Ig skupno že 31 obrtnikov: sedem kovačev, štirje kolarji, trije mizarji (od tega en obrat socialističnega sektorja), trije krojači, trije čevljarji, en sedlar, dva ključavničarja, en brivec in šest mlinarjev. Ni pa bilo nobene šivilje, tesarja ali zidarja. ObLO se je zopet pritoževal, da ta dela opravljajo razni »šušmarji«, obrtniki pa so se po drugi strani pritoževali nad visokimi davki.¹²⁹ Kljub pomanjkanju obrtnikov pa lahko preberemo, da »Ig kot kmečki center ne ustvarja velikega povpraševanja po obrtniških uslugah. V kolikor pa je povpraševanje po kovaških, kolarskih in mizarjskih uslugah, pa za ta dela sedanja

obrtiška mreža zadošča.«¹³⁰ Obrt se tudi v naslednjih letih ni razvijala. Leta 1960 so na Igu pogrešali različne obrtne storitve, na primer čevljarja, pekarno in frizerja, pa tudi obrat družbene prehrane.¹³¹

Leta 1954 je v občini Ig obratovalo devet gostišč, od tega šest v okviru socialističnega sektorja.¹³² Na Igu so bili Gostišče Rupert Ig (državna gostilna), Gostišče Gerbec Ig (državna gostilna), Gostišče Jesih Anton Ig (zakupna gostilna) in Gostišče Kežman Ig (zakupna gostilna).¹³³ Leto pred tem je obratovala še zakupna gostilna Iva Javornik.¹³⁴ Načrtovali so, da bi se vse obstoječe gostilne v občini združile v eno gostinsko podjetje, vanj pa bi vključili tudi gostišče v Iškem vintgarju,¹³⁵ ki je bilo priljubljena izletniška točka že v začetku desetletja.¹³⁶

V občini Ig so sredi petdesetih let obratovale trgovine v okviru treh kmetijskih zadrug – na Igu, v Tomišlju in na Golem – ter poslovalnica trgovskega podjetja Tabor iz Grosuplja na Igu.¹³⁷ Leta 1958 sta bili na Igu poslovalnica trgovskega podjetja Hrana in poslovalnica Vintgar trgovskega podjetja Tabor.¹³⁸ Sicer pa je bila trgovska panoga v celotni občini

¹³⁰ Prav tam, str. 16.

¹³¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev za proizvodnjsko skupino IV in V na področju Iga, 18. 3. 1960, str. 2.

¹³² SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 16.

¹³³ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1954, str. 1–2.

¹³⁴ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 14, a. e. 17, Zapisnik, 13. 11. 1953, str. 2.

¹³⁵ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1954, str. 1–2.

¹³⁶ Župančič, *Okraj Ljubljana okolica*, str. 43.

¹³⁷ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 16.

¹³⁸ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 4. seje zbora proizvodjalcev občine Ljubljana-Rudnik, 29. 9. 1958, Polletna realizacija družbenega plana gospodarskih organizacij na območju občine Ljubljana-Rudnik, str. 1.

¹²⁶ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Poročilo o pregledu privatnih obrtnih podjetij, 8. 4. 1952, str. 2.

¹²⁷ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 7. redne seje ObLO Ig, 21. 6. 1953, str. 2.

¹²⁸ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 14, a. e. 17, Zapisnik, 12. 11. 1953.

¹²⁹ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 15–16.

Poslovalnica trgovskega podjetja Hrana v začetku šestdesetih let 20. stoletja (arhiv družine Piškurič).

Ljubljana Rudnik še v začetku šestdesetih let slabo razvita. Trgovino so označili kot eno od najbolj zapostavljenih dejavnosti, »saj ves čas po vojni ni napravila skoraj nikakega razvoja«. ¹³⁹ Obstoječe trgovine so bile slabo založene. Posebno slaba naj bi bila preskrba s kruhom, pri čemer so izpostavljali predvsem območja Podpeči, Iga in Škofjice. ¹⁴⁰

Razvoj infrastrukture

Prvi vodovod za Ig in okoliške vasi je bil zgrajen tik pred prvo svetovno vojno, a ni znano, koliko hiš je oskrboval. V virih najdemo podatek, da je imel zajetje v Krvavicah nad gostiščem v Iškem vintgarju. ¹⁴¹ Prvotno je bil namenjen le za Ig in Iško vas, a se je razširil še na Staje, Kot, Strahomer, Vrbljene, Tomišelj, Podkraj, Brest in Mateno. Najprej je zaradi zmanjšanih kapacitet odpadla celotna nekdanja občina Tomišelj, kasneje pa je zaradi dotrajanosti nape-

ljav zadostoval le še za Iško vas, Kot in Staje, medtem ko so na Igu vzpostavili napravo za črpanje iz lastnega zajetja. ¹⁴² Del prebivalcev Iga se je oskrboval tudi iz vodovoda, ki je bil leta 1948 zgrajen za kazenski zavod na Igu. ¹⁴³

Nov vodovod je bil eno pomembnejših odprtih vprašanj. V petdesetih letih so vedno znova načrtovali njegovo ureditev, a so bila dela zaradi pomanjkanja sredstev pogosto preložena. ¹⁴⁴ Maja 1953 je bil sprejet predlog o uvedbi krajevnega samopriskevka za popravilo vodovoda za vasi Ig, Staje, Kot, Iška vas in Iška, s katerim so želeli zbrati 1.200.000,00 dinarjev. ¹⁴⁵ Zbirali naj bi po 1.000 dinarjev na vsako gospodinjstvo in po 500 dinarjev na hektar. ¹⁴⁶ Tudi leta 1954 je bilo popravilo vodovoda ena od prioritarnih nalog, ¹⁴⁷ zato je bil največji del občinskih financ

¹³⁹ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 3, Poročilo na združitvenem plenumu ZK občine Ljubljana Vič in Rudnik, 23. 1. 1961, str. 4.

¹⁴⁰ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 1, Poročilo občinskega komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik na občinski konferenci, 13. 5. 1960, str. 42.

¹⁴¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Šveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 20.

¹⁴² Prav tam; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Splošna analiza krajevnih gospodarskih podjetij Ig, str. 3–4.

¹⁴³ SI AS 1267, t. e. MNZ/13, a. e. 619, Letno poročilo za leto 1948, str. 51; Piškurič, Začetki zapora, str. 263.

¹⁴⁴ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 5. redne seje ObLO Ig, 12. 4. 1953, str. 2; Zapisnik 8. redne seje ObLO Ig, 26. 7. 1953, str. 2.

¹⁴⁵ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 7. redne seje ObLO Ig, 21. 6. 1953, str. 1.

¹⁴⁶ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 39, Zapisnik zbora volivcev za območje vasi Ig, 21. 5. 1953.

¹⁴⁷ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1954, str. 2.

Pogled na Ig s Pungarta, razglednica (arhiv družine Piškurič).

namenjen za popravilo vodovoda Iška-Ig. A namestili so le en kilometer cevi in usposobili pomožni rezervoar.¹⁴⁸

Obnova vodovoda je ostala pereče vprašanje tudi po priključitvi občine Ig k občini Ljubljana Rudnik. Vodovod, ki se je napajal iz zajetja v Krvavicah, je bil ob koncu petdesetih let tako dotrajan, da je zadostno količino vode dovajal le gostišču v Iškem vintgarju in nekaterim hišam v vasi Iška.¹⁴⁹ Voda iz zajetja je bila fizikalno, kemijsko in bakteriološko neustrezna. Toda obnova vodovoda je bila povezana s prevelikimi stroški, prav tako pa ne bi trajno rešila preskrbe z vodo, zato so razmišljali o izkoriščanju podtalnice okoli Tomišlja in zgraditvi poskusnega vodnjaka. Vendar so dela morala počakati, saj je občina Ljubljana Rudnik v tem času vsa razpoložljiva sredstva namenjala za izgradnjo vodovoda Rudnik–Škofljica, s katero so pričeli leta 1957.¹⁵⁰ Vodovod za Ig ter okoliške vasi je zaradi pomanjkanja sredstev ostajal na drugem tiru do konca desetletja, posamezne hiše pa so še čakale na priklop na lokalni vodovod. Nekateri so morali

uporabljati tudi kapnice, vodnjake, studence in potoke.¹⁵¹

Čeprav tudi začetek leta 1960 ni prinesel veliko novega,¹⁵² so se tega leta začela postopna dela na vodovodu za vasi Ig, Staje in Kot. Načrti so bili skromni: nakup ene črpalke, popravilo rezervoarja in napeljava nove cevi od črpalke do rezervoarja. ObLO Ljubljana Rudnik je za dela namenil 1.000.000,00 dinarjev, predvidevali so tudi pomoč občanov.¹⁵³ V smernicah za leta 1961–1965 pa je izgradnja vodovoda za izanski bazen ostala najpomembnejša naloga. Na zborih volivcev so ponovno sprejeli sklepe o uvedbi samopriskevka.¹⁵⁴ Poleg tega so na Igu predvidevali še gradnjo nove šole in 10 do 20 stanovanj za delavce, ki so bili zaposleni na Igu, ureditev središča naselja in vodotoka v križišču ter izgradnjo dveh transformatorskih postaj.¹⁵⁵

¹⁴⁸ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 12–13.

¹⁴⁹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Šveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 20.

¹⁵⁰ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 14, Zapisnik 2. redne seje Sveta za komunalne, gradbene in stanovanjske zadeve, 15. 11. 1957, str. 2; SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 4. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 1. 2. 1958, Komunalna dejavnost v letu 1957, str. 2–3.

¹⁵¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 12. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 13. 12. 1958, Poročilo Sveta za gradbene in komunalne zadeve za leto 1958, str. 4–5; Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Sveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 5, 22.

¹⁵² SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev za proizvajalsko skupino IV in V na področju Iga, 18. 3. 1960, str. 2.

¹⁵³ SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev 4 volilnih enot, 27. 11. 1960, str. 1; SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 2. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana-Rudnik, 24. 12. 1960, Poročilo zadnjih zborov volivcev, str. 2.

¹⁵⁴ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 14, Osnovne smernice perspektivnega plana za dobo 1961–1965, str. 2.

¹⁵⁵ Prav tam.

Občinske in vaške ceste, pokopališča, kopanje jarkov na barju, urejanje in posipanje štrardonov ter paša na barju so bili predmet številnih sestankov z začetka petdesetih let. Želeli so regulirati del Željmajšnice pri Kremenici ter urediti zunanjo podobo na studencu sredi vasi.¹⁵⁶ Popravila občinskih cest so v tem času potekala izključno s prostovoljnimi delom.¹⁵⁷ Med druge komunalne naloge, ki so jih imeli v načrtu, so spadali še elektrifikacija hribovskih vasi, popravilo kanalizacije, obnova občinske stavbe ter izgradnja fizikturnega doma in ambulante.¹⁵⁸ Zaradi pomanjkanja sredstev za infrastrukturne projekte lahko zasledimo očitke, da krajevna podjetja niso dovolj sodelovala z ObLO Ig pri reševanju občinskih težav.¹⁵⁹ OLO Ljubljana okolica, ki ni zmožni pomagati pri večjih popravilih, pa je občini sporočal, naj najprej pristopi k manjšim projektom, na primer k popravilu šole in občinske stavbe.¹⁶⁰ Adaptacija slednje je potekala leta 1953. ObLO zanjo sicer ni dobil odobrenih sredstev, a je računal, da bo potreben denar dobil od prostovoljnih prispevkov podjetij in od zvišane kvote obračuna davkov.¹⁶¹ Tega leta sta bila pripravljena stanovanje za tajnika in poročna soba, izvedli so stavbna mizarska dela in pričeli z urejanjem fasade.¹⁶² Leta 1954 so uredili le cestni ovinek pri ekonomiji kazenskega zavoda na Igu ter nadaljevali z nekaterimi deli pri obnovi občinske stavbe.¹⁶³

Obnova infrastrukture je bila počasna tudi v drugi polovici petdesetih let, pri čemer so veliko pomagali prebivalci sami. Ko so med letoma 1956 in 1957 obnavljali in vzdrževali nekatere lokalne ceste, so prebivalci prispevali več kot polovico vseh stroškov s prevozi materiala.¹⁶⁴ Za čiščenje in vzdrževanje cest so bili zaposleni cestarji,¹⁶⁵ pogosto pa lahko preberemo, da naj bi glavno cesto na Igu uničevala in onesnaževala živina, ki so jo po njej vodili na pašo in na vodo. Zato je njeno urejanje prineslo le kratkotrajne

rešitve,¹⁶⁶ čemur so sledili pozivi za prepoved vodenja živine po glavni cesti.¹⁶⁷

Prometno varnost v vasi so ogrožali tudi nekateri nepregledni ovinki in mostovi, ki so bili v zelo slabem stanju.¹⁶⁸ V slabem stanju so bile tudi zapornice na Izici in brv preko nje.¹⁶⁹ Ko je leta 1960 slabo vreme povzročilo dodatno škodo na cestah in mostovih, je ObLO Ljubljana Rudnik za popravilo sicer dodelil nekaj sredstev iz cestnega sklada, a v večji meri so ponovno računali na pomoč lokalnih prebivalcev.¹⁷⁰ Dodatno težavo v prometu sta povzročala sejmišče, ki je bilo za Gostiščem Gerbec,¹⁷¹ in javna tehnična na dvorišču gostilne. Jeseni so tam potekali odkupi in enkrat mesečno sejni. Ob takih priložnostih vsa vprežna vozila niso mogla na dvorišče gostilne, stala so na cesti, ki je bila v tem delu ozka in ovinkasta, ter ovirala promet. Ob takih priložnostih se je zbralo tudi do 70 vprežnih vozil.¹⁷² »Dogajajo se tudi primeri, da je vprega brez vsakega nadzorstva na cesti in dvorišču, dočim se lastniki nahajajo v gostišču«,¹⁷³ so se pritoževali in želeli, da bi uredili parkirišče na Igu, ki bi rešilo te težave.¹⁷⁴

Leta 1957 se je nadaljevala gradnja konjačije¹⁷⁵ na Igu, v začetku leta 1958 ji je manjkalo še električni priključek. Daljnovod za napajanje hiše za konjača so gradili ob cesti Ig–Golo. V njeni bližini so bile še štiri hiše, ki niso imele električne razsvetljave, zato so sklenili, da morajo njihovi stanovalci prostovoljno pomagati pri izkopu jam za drogeve in montaži voda, »saj bodo s tem pripomogli sami sebi, da pridejo do električne razsvetljave«. ¹⁷⁶ Leta 1958 je ObLO Ljubljana Rudnik naročil urbanistične načrte, med drugim za Ig. Pri tem so zapisali: »Spričo hitro razvijajoče se industrije v naselju Ig in Škofljica je nujna potreba, da se organizirano predvidi nadaljnji razvoj teh naselij, tako v pogledu industrije kakor tudi v pogledu stanovanjske

¹⁵⁶ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 7. redne seje ObLO Ig, 21. 6. 1953, str. 2; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 39, Zapisnik zbora volivcev za območje vasi Ig, 21. 5. 1953.

¹⁵⁷ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 8. redne seje ObLO Ig, 26. 7. 1953, str. 2.

¹⁵⁸ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 12. 1. 1953, str. 2; Zapisnik 7. redne seje ObLO Ig, 21. 6. 1953, str. 2.

¹⁵⁹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 8. redne seje ObLO Ig, 26. 7. 1953, str. 1.

¹⁶⁰ Prav tam.

¹⁶¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 4. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1953, str. 1–2.

¹⁶² SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 8. redne seje ObLO Ig, 26. 7. 1953, str. 3.

¹⁶³ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 12–13.

¹⁶⁴ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 4. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 1. 2. 1958, Letno poročilo o delu in vzdrževanju ceste IV. reda na področju Občinskega ljudskega odbora Ljubljana-Rudnik v letu 1957, str. 1–2.

¹⁶⁵ Prav tam, str. 2.

¹⁶⁶ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 13. redne seje ObLO Ljubljana-Rudnik, 8. 12. 1956, str. 23.

¹⁶⁷ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 15, Zapisnik 12. redne seje Sveta za splošno upravne in notranje zadeve ObLO Ljubljana-Rudnik, 25. 9. 1959, str. 2; Poročilo o cestno prometni varnosti za leto 1958, 27. 6. 1959, str. 9.

¹⁶⁸ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 20, Zapisnik 1. redne seje prometno-varnostne komisije ObLO Ljubljana-Rudnik, 17. 3. 1960, str. 2.

¹⁶⁹ SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev 4 volilnih enot, 27. 11. 1960, str. 2.

¹⁷⁰ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 2. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana-Rudnik, 24. 12. 1960, Poročilo zadnjih zborov volivcev, str. 2.

¹⁷¹ V dokumentu je napisano Gostišče Grebenc, kar pa je najverjetneje pomota, saj je imelo javno tehniko Gostišče Gerbec.

¹⁷² SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 20, Zapisnik 3. redne seje prometno-varnostne komisije ObLO Ljubljana-Rudnik, 25. 4. 1960, str. 2–3.

¹⁷³ Prav tam, str. 2.

¹⁷⁴ Prav tam.

¹⁷⁵ Prostor za zakopavanje živalskih trupel in stavba, kjer je živel konjač. Domačini so uporabljali tudi ime šintarija.

¹⁷⁶ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 4. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 1. 2. 1958, Gradnje, str. 1.

izgradnje.«¹⁷⁷ Ig je v petdesetih letih dobil tudi telefon. Ta je bil v vasi zagotovo že leta 1957, ni pa razvidno, koliko priključkov je bilo.¹⁷⁸

Šestdeseta leta so prinesla drugačno razumevanje okolja, čedalje več je bilo idej o turistični ponudbi in zahtev po urejenosti podobe Iga. Kraj sam sicer ni bil turistično zanimiv, večje potenciale so videli v njegovi okolici, kjer so bili Iški vintgar, Kurešček in Krim, zato pa je bil pomemben za tranzit. Menili so, da je treba »hitro ukrepati, da se vsa navlaka skozi Ig odpravi, t. j. da se porušijo ostanki ruševin, odstranijo neokusne razdrte ograje in da se v turistični sezoni čisti cesta, ki vodi preko Iga«,¹⁷⁹ opozarjati prebivalce, naj skrbijo za čistočo, ter sanitarno pregledati vsa gostišča.¹⁸⁰ Prav tako so ugotavljali, da bi bilo treba urediti avtobusne povezave z vasi iz izanskega zaledja, »ker je v teh vaseh zelo veliko ljudi, ki se vozijo s kolesom oziroma hodijo peš na delo in tako prihajajo na delovno mesto utrujeni«.¹⁸¹ Avtobusna povezava do Golega ni bila mogoča zaradi slabih cest, razmišljali pa so o povezavi z Želimljami, Tomišljem in Brestom.¹⁸²

Kljub vsemu trudu za razvoj infrastrukture so težave ob koncu leta 1960 ostajale podobne kot ob začetku prejšnjega desetletja: »Naše krajevne potrebe so velike: vodovod, šola, obrt, električna napeljava, stanovanjska stiska, gostinstvo, trgovina itd. Toda tega brez finančne in materialne pomoči komune, krajevna podjetja, KLO ter SZDL niso zmožne.«¹⁸³

Šolstvo

Obnova šole, ki se je zaključila leta 1953, je bila eden večjih projektov povojnega obdobja na Igu. V vojni poškodovano šolsko poslopje so začeli deloma obnavljati že leta 1945, a dela so zaradi skromnega proračuna potekala počasi.¹⁸⁴ Šele leta 1952 je občina od OLO Ljubljana okolica dobila večja sredstva za obnovo,¹⁸⁵ nekaj dodatnih pa še leta 1953.¹⁸⁶ Julija tega leta so bila dela večinoma končana. Poslopje je imelo prekrito streho, urejeno fasado ter prebeljena

okna, vrata in notranje prostore, izvedli pa so tudi nekaj kleparskih del.¹⁸⁷ V šolskem letu 1952/53 je bila na Igu zaradi premajhnega števila otrok ukinjena nižja gimnazija in uvedena navadna osemletna šola,¹⁸⁸ ki je imela le šest oddelkov.¹⁸⁹

Uvedba enotne osemletne šole in reorganizacija mreže šol, ki sta prišli s šolsko reformo leta 1958, sta tudi na Ig prinesli spremembe.¹⁹⁰ Osnovna šola z vsemi osmimi razredi naj bi bila na Igu vzpostavljena do leta 1960,¹⁹¹ šolski okoliš naj bi zajemal vasi Iška vas, Tomišelj, Golo in Želimlje.¹⁹² Tako je v šolskem letu 1958/59 osnovna šola na Igu v višjih razredih vključila učence iz Iške vasi in Tomišlja.¹⁹³ V šolskem letu 1960/61 pa je bila vzpostavljena popolna osemletka, ki je imela deset oddelkov in dvanajst učiteljev.¹⁹⁴ S povečevanjem števila učencev je znova prišlo do prostorske stiske. Že v šolskem letu 1959/60 so se s skromnimi koraki za zbiranje sredstev lotili projekta gradnje nove šole.¹⁹⁵ Novembra 1960 pa je bil izglasovan poseben krajevni samoprispevek,¹⁹⁶ časovno omejena dajatev, ki je za območje krajevnega odbora Ig znašala tri odstotke od osebnih dohodkov zaposlenih oziroma dohodkov iz opravljanja dejavnosti, za območje krajevnega odbora Tomišelj dva odstotka in za območje krajevnega odbora Golo en odstotek.¹⁹⁷ Samoprispevek so morali plačevati vsi zaposleni prebivalci s stalnim prebivališčem v teh krajevnih odborih. Plačati ga je bilo treba v denarju, le kmetje so ga lahko plačali tudi z lesom, delom ali z opravljanjem voženj.¹⁹⁸ Načrte za šolo je gradbeni odbor leta 1960 naročil pri Projektivnem zavodu Rudnik.¹⁹⁹

¹⁷⁷ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 12. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 13. 12. 1958, Poročilo Sveta za gradbene in komunalne zadeve za leto 1958, str. 9.

¹⁷⁸ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 14, Zapisnik 2. redne seje Sveta za komunalne, gradbene in stanovanjske zadeve, 15. 11. 1957, str. 2.

¹⁷⁹ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 9. seje zbora proizvajalcev občine Ljubljana-Rudnik, 25. 6. oziroma 1. 7. 1960, Razprava o razvoju turizma in gostinstva, str. 3.

¹⁸⁰ Prav tam.

¹⁸¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev za proizvajalsko skupino IV in V na področju Iga, 18. 3. 1960, str. 1.

¹⁸² Prav tam.

¹⁸³ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Poročilo sekretarja osnovne organizacije ZKS terena Ig, 27. 10. 1960, str. 8.

¹⁸⁴ Več o obnovi šolskega poslopja gl. Piškurič, Od stare do nove šole, str. 291–295.

¹⁸⁵ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 11–37.

¹⁸⁶ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 4. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1953, str. 1–2.

¹⁸⁷ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 40; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104, a. e. 210, Zapisnik 7. redne seje ObLO Ig, 21. 6. 1953, str. 2.

¹⁸⁸ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, a. e. 12, Odlok.

¹⁸⁹ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 42, 43, 53, 58, 63, 68, 73.

¹⁹⁰ Več o tem gl. Piškurič, Od stare do nove šole, str. 295–298.

¹⁹¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 12. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 13. 12. 1958, Program razvoja šolstva in plan gradenj obveznih šol v občini Ljubljana-Rudnik do leta 1962, str. 2–3.

¹⁹² Prav tam.

¹⁹³ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 71; SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 12. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 13. 12. 1958, Program razvoja šolstva in plan gradenj obveznih šol v občini Ljubljana-Rudnik do leta 1962, str. 2.

¹⁹⁴ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 80.

¹⁹⁵ SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev 4 volilnih enot, 27. 11. 1960; SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 74.

¹⁹⁶ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 27. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 24. 12. 1960, Obrazložitev k odlokom o uvedbi posebnega krajevnega samoprispevka.

¹⁹⁷ SI ZAL LJU 78, t. e. 2, Zapisnik 27. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 24. 12. 1960, Odlok o uvedbi posebnega krajevnega samoprispevka za območje krajevnih odborov Ig, Golo in Tomišelj.

¹⁹⁸ Prav tam.

¹⁹⁹ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 16, Zapisnik 22. seje Sveta za družbeni plan in finance, 8. 6. 1960, str. 3.

Osnovna šola Ig po končani obnovi leta 1953 (SI ZAL LJU 460).

Krajši čas je v petdesetih letih na Igu deloval tudi vrtec. Osnovan je bil 1. julija 1953. Na začetku ga je obiskovalo 10 otrok, ob koncu šolskega leta 1953/54 pa je bilo vanj vpisanih 25 otrok.²⁰⁰ A ker vrtec ni imel ustreznih prostorov, je bil z odlokom sanitarne inšpekcije OLO Ljubljana okolica 1. septembra 1954 ukinjen.²⁰¹

Prav tako je v šolskem letu 1953/54 na Igu začela delovati kmetijsko gospodarska šola. Njen namen je bilo izobraževanje kmečke mladine na področju kmetijstva.²⁰² Septembra 1953 je namreč OLO Ljubljana okolica sprejel sklep o obveznem šolanju pošolske kmečke mladine v kmetijsko-gospodarskih šolah. Že pred tem, od šolskega leta 1951/52, so na Igu potekali tečaji, na katerih naj bi se udeležence poleg kuhanja in gospodinjstva učile nekaterih splošnih predmetov.²⁰³ Kasneje so učence kmetijsko gospodarske šole želeli usposobiti tako s strokovnimi kot splošnimi predmeti. Splošne predmete (slovenščina, zgodovina, zemljepis, računstvo, higiena oziroma zdravstvo, kmetijska tehnika, ročna dela, gospodinjstvo, združništvo) so poučevali učitelji z Osnovne šole Ig, strokovne (biologija, živinoreja, poljedelstvo, sadjarstvo, travništvo, vrtnarstvo, selekcija) pa gostujoči inženirji agronomije iz Ljubljane.²⁰⁴ Pouk je potekal v šoli na Igu, od začetka je bil vodja šole Feliks Jug, upravitelj

osnovne šole Ig,²⁰⁵ ki ga je v zadnjem šolskem letu zamenjal novi šolski upravitelj. Šola je imela težave z učiteljskim kadrom, zato je bil pouk v nekaterih letih okrnjen oziroma je potekal samo za en letnik.²⁰⁶ Prav tako je bilo iz leta v leto manj zanimanja za tovrstno izobraževanje, pritoževali so se tudi zaradi slabega obiska vpisanih učencev. Vpisanih je bilo med 11 in 40 učencev in učenk, prevladovala so učenke.²⁰⁷ Za izboljšanje obiska pouka je bilo težišče predvsem na strokovnih predmetih, za večjo motivacijo deklet pa je bil organiziran tudi kuharski tečaj. Ker je bil obisk šole kljub temu slab, so februarja 1957 izdali sklep o začasni prekinitvi pouka.²⁰⁸ Tudi v naslednjem šolskem letu je bilo zanimanje med fanti za šolo zelo slabo, dekleta pa so redno obiskovala pouk, »ker jim je bil obljubljen šiviljski tečaj«.²⁰⁹ V zadnjem letu obstoja, leta 1959, je šolo obiskovalo 11 učenk, pouk je potekal le nekaj mesecev. Najbolje je bil obiskan pouk gospodinjstva, za ostale predmete ni bilo zanimanja.²¹⁰

Zdravstvena oskrba

Čeprav sta bila na Igu do leta 1950 zagotovo nameščena zdravnik in babica,²¹¹ za nekaj let ni podat-

²⁰⁰ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, a. e. 1, Šolska kronika Ig, str. 47.

²⁰¹ Prav tam, str. 53.

²⁰² Prav tam, str. 47.

²⁰³ SI ZAL LJU 484, t. e. 1, a. e. 1, Šolska kronika Kmetijsko-gospodarske šole na Igu, str. 1–3.

²⁰⁴ Prav tam, str. 3–15.

²⁰⁵ SI ZAL LJU 484, t. e. 1, a. e. 4, Dopis Komisiji za pošolsko mladino, 19. 11. 1952.

²⁰⁶ SI ZAL LJU 484, t. e. 1, a. e. 1, Šolska kronika Kmetijsko-gospodarske šole na Igu, str. 7–8.

²⁰⁷ Prav tam, str. 4–15.

²⁰⁸ Prav tam, str. 11–12.

²⁰⁹ Prav tam, str. 13.

²¹⁰ Prav tam, str. 15.

²¹¹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 14, a. e. 17, Zapisnik 21. seje KLO Ig, 26. 11. 1948; Zapisnik 9. redne seje KLO Ig, 22. 4. 1950.

Ižanske pastirice (arhiv družine Piškurič).

ka o obstoju ambulate. Januarja 1953 je bila (verjetno ponovno) odprta ambulanta na Igu, zdravnik pa naj bi prihajal vsak dan iz Ljubljane, dokler ne bi uredili stanovanja zanj. Bolniška sestra naj bi stanovala v vasi.²¹²

Ko je bil leta 1956 ustanovljen Zdravstveni dom Rudnik, ki je imel sedež na Dolenjski cesti, je začela v njegovem okviru delovati tudi splošna ambulanta na Igu.²¹³ Na začetku je obratovala le tri dni v tednu. Kot eno večjih zdravstvenih tveganj za prebivalstvo so izpostavljali vprašanje pitne vode.²¹⁴ Tako kot v drugih podeželskih krajih so tudi v ambulantni na Igu težko dobili zdravstveni kader. Leta 1956 je izmenično na Igu in Škofljici delal zdravnik Franc Lobe. Poleg rednega dela v ambulantah je opravljal terensko delo. Ker so želeli, da bi ostal le na Škofljici, je bilo treba za ambulantno na Igu najti drugega zdravnika, a kandidatov zaradi neurejenih stanovanjskih razmer ni bilo. 1. januarja 1957 je ambulanto prevzela zdravnica Silva Postrežin, ki jo je štipendiral OLO Ljubljana. Stanovanje je dobila v stavbi, v kateri je bila ambulanta.²¹⁵ Postrežinova se je oktobra 1958

poročila, se preselila v Ljubljano in kmalu nastopila porodniški dopust. Stanovanje na Igu so tako zapečatili in rezervirali za novega zdravnika. Začelo se je daljše čakanje na zdravnika, saj je Ig spadal med kraje, kjer je bilo težko dobiti zdravstveno osebje, »kljub temu, da je enosobno stanovanje zagotovljeno«.²¹⁶

Maja 1960 je na Ig prišel zdravnik Franc Cetin, ki pa je službo kmalu odpovedal zaradi neprimerne stanovanja, nizke plače, stalnega dežurstva in nizkega pavšala za zdravniške obiske.²¹⁷ Leta 1960 je bila na Ig dodeljena tudi medicinska sestra Marija Žore. Zaradi pomanjkanja ustreznih stanovanj so jo namestili kar v prostoru otroške posvetovalnice, medtem ko naj bi se zdravnik preselil v poročno sobo, saj je občina njegovo stanovanje potrebovala za poštni urad.²¹⁸ Cetinu se je pripravištvu izteklo februarja 1961.²¹⁹ V začetku leta 1961 so za razpisano mesto zdravnika na Igu pogovori potekali s Tatjano Rebec-Gerbec in Tatjano Kranjc.²²⁰

Prav tako hitro so se menjale medicinske sestre. Na Igu je kot medicinska sestra najprej delovala Staša Rupnik, ki je ob ustanovitvi Zdravstvenega doma

²¹² SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 12. 1. 1953, str. 2.

²¹³ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 29. 3. 1958, Poročilo Sveta za zdravstvo, str. 7.

²¹⁴ SI ZAL LJU 78, t. e. 5, a. e. 33, Poročilo s področja gospodarstva, kmetijstva in gozdarstva, komunale, gradbeništva in stanovanjskih zadev, str. 13.

²¹⁵ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 29. 3. 1958, Poročilo sveta za zdravstvo, str. 8.

²¹⁶ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Sveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 8.

²¹⁷ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 9, Zapisnik 5. redne seje upravnega odbora ZD Rudnik, 14. 10. 1960, str. 2.

²¹⁸ Prav tam, str. 3.

²¹⁹ Prav tam, str. 2.

²²⁰ SI ZAL LJU 78, t. e. 3, a. e. 9, Zapisnik 6. redne seje upravnega odbora ZD Rudnik, 21. 1. 1961, str. 2.

Rudnik odšla na izpopolnjevanje za patronažno sestro. Njeno delo je začasno prevzela zobna instrumentarka Andreja Vidmar. Po vrnitvi je Rupnikova delala v ambulanti, popoldne pa je opravljala patronažno službo. Ker je bilo to prenaporno, so za delo v ambulanti zaposlili še Tilko Šušteršič, a obe sta do konca leta 1956 odšli z Iga. V ambulanto so nato sprejeli bolničarko Marijo Zdravje, ki je stanovala na Igu.²²¹ Od odhoda Rupnikove na Igu ni bilo stalne patronažne sestre.²²² Najnujnejše obiske sta opravljali patronažni sestre iz mestnega dela,²²³ delno tudi babica, ki je delovala na Igu.²²⁴ To je bila Franciška Prezelj, ki je delovala na 112,3 km² velikem območju s 3.158 prebivalci.²²⁵ Skrbela je za vasi Ig, Dobravica, Sarsko, Kot, Staje, Iška vas, Iška, Gornji Ig, Matena, Iška Loka, Klada, Želimlje, Brest, Tomišelj, Strahomer, Vrbljene, Dolnje Golo, Gornje Golo, Škrilje, Visoko, Zapotok, Selnik, Rogatec in Draga.²²⁶ Tudi babica je bila brez stanovanja in bali so se, da bi zaradi tega lahko odpovedala službo.²²⁷

V okviru ambulante na Igu sta delovala še posvetovalnica za nosečnice in otroški dispanzer. V slednjem je najprej enkrat tedensko delal Lobe, kasneje pa pediatri, ki jih je pošiljal Centralni otroški dispanzer.²²⁸ Manjkala pa je zobna ambulanta, saj je zaradi neustreznih prostorov in domnevno premalo pacientov niso predvideli.²²⁹ Zato so morali prebivalci Iga zobozdravstvene storitve poiskati drugje.

Poleg nestalnosti medicinskega osebja sta bili težavi zdravstvene ambulante na Igu obsežen teren in malo socialno zavarovanih ljudi, saj je bilo veli-

ko kmečkega prebivalstva.²³⁰ Ambulanta na Igu poleg tega ni bila opremljena s tekočo vodo. V njenih prostorih sta bila sicer vgrajena sodobni umivalnik in angleško stranišče, morali bi narediti samo še priključek na lokalni vodovod in montirati malo električno črpalko. S tem bi hiša, v kateri so bili poleg splošne ambulante in posvetovalnice za otroke še krajevni urad, gozdna uprava in nekaj strank, dobila vodo.²³¹

Vsakdanje življenje

Število prebivalcev Iga je v obravnavanem obdobju naraščalo. Med letoma 1953 in 1961 se je povečalo od 807 na 847, število gospodinjstev pa od 186 na 263.²³² S 1. aprilom 1953 je na Igu stopila v veljavo nova numeracija hišnih števil.²³³ Počasi, a vztrajno so se kazale tudi spremembe v načinu življenja in standardu prebivalcev. Novi razvojni cilji, ki jih je država sprejela konec leta 1955, so med drugim vključevali dvig življenjskega standarda. Spremembe so postopoma zaživele od druge polovice petdesetih let.²³⁴ Spreminjanje strukture prebivalstva je bilo ob koncu desetletja hitro v celotni občini Ljubljana Rudnik. Nekmečko prebivalstvo je poleg mestnega predela najhitreje naraščalo v Podpeči, na Igu in Skofljici.²³⁵ *»Mnogo delavcev v industriji je še vedno obdržalo svoje koščke zemlje ali pa stanujejo na domu, se vozijo na delo, v prostem času pa, ko bi morali imeti možnost za strokovno in kulturno dviganje, morajo pomagati pri delu. Zato je njihovo prizadevanje na delovnem mestu v podjetju in tudi njih zainteresiranost za podjetje in njegov razvoj manjše, kot bi lahko sicer bilo. Poleg tega negativno vplivajo v drugi smeri, pa naj to objektivno hočejo ali ne, v smeri zaviranja naporov za modernizacijo kmetijstva.«*²³⁶ A modernizacija je le počasi prihajala na Ig in v okoliške kraje. Na Igu so na primer ženske leta 1960 še vedno prale na Ižici. To vidimo iz želje po ureditvi perišča in dvigu podrtih pralnih kamnov. *»Je pa to splošna želja vseh peric severnega in zapadnega dela Iga, kakor tudi vasi Staje in Kot, katere so – ker ni vodovoda – prisiljene hoditi pral na studenec v sredini Iga«,* so še dodali.²³⁷

²²¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 29. 3. 1958, Poročilo Sveta za zdravstvo, str. 7.

²²² SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Sveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 7.

²²³ Oblast se je zavedala pomena patronažne službe, ki je dajala nasvete materam z dojenčki, nadzorovala socialno stanje družin in spremljala zdravstveno stanje predšolskih otrok. To so bili preventivni ukrepi, s katerimi so želeli zmanjševati število obolelih otrok (gl. SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Sveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 11).

²²⁴ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 29. 3. 1958, Poročilo Sveta za zdravstvo, str. 9.

²²⁵ Prav tam, str. 14.

²²⁶ Prav tam, str. 9.

²²⁷ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Sveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 7.

²²⁸ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 29. 3. 1958, Poročilo Sveta za zdravstvo, str. 9–10.

²²⁹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Sveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 6.

²³⁰ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 5. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 29. 3. 1958, Razprava k Poročilu Sveta za zdravstvo, str. 42.

²³¹ SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 13. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 6. 1. 1959, Poročilo Sveta za zdravstvo in sanitarne inšpekcije, str. 5.

²³² *Prebivalstvo in gospodinjstva po popisih 1948, 1953, 1961 in 1971* (https://www.stat.si/publikacije/popisi/1971/1971_3_01.pdf (28. 1. 2020)).

²³³ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 12. 1. 1953, str. 2.

²³⁴ Princič, Nova gospodarska politika, str. 1000–1001.

²³⁵ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik seje komiteja ZKS Ljubljana-Rudnik, 17. 6. 1960, Poročilo tov. Habjan Franca na plenumu občinskega komiteja ZK Ljubljana-Rudnik, str. 2–3.

²³⁶ Prav tam, str. 3.

²³⁷ SI ZAL LJU 78, t. e. 4, Zapisnik zbora volivcev za proizvajalsko skupino IV in V na področju Iga, 18. 3. 1960, str. 2.

Šranga pri Gostišču Rupert (arhiv družine Piškurič).

Do sredine petdesetih let 20. stoletja je bilo življenje skromnejše in kupna moč šibka. Zagotovljena preskrba prebivalstva je bila z začetkom leta 1953 ukinjena, toda oskrba s hrano je še nekaj časa ostala motena. Ko so občinski odborniki tega leta razpravljali o preskrbi z moko, maščobo in sladkorjem, so sklenili: »Vsi odborniki naj objasnjujejo prebivalstvu, da je teh živil za preskrbo prebivalcev dovolj in da naj ne nakupujejo večjih količin, ker s tem povzročajo motnje v preskrbi. V vseh trgovskih mrežah se uvede evi-

denca nad potrošnjo, dolžnost OBLO je, da kontrolira te ukrepe.«²³⁸ Tudi iz sklepov o izterjavi oziroma rubežu davkov, ki so bili do sredine desetletja dokaj pogosti, lahko sklepamo, da ljudje niso imeli na razpolago veliko finančnih sredstev.²³⁹ Davki so bili občutljiva

²³⁸ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 5. redne seje ObLO Ig, 12. 4. 1953, str. 1.

²³⁹ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 3. redne seje ObLO Ig, 2. 2. 1953, str. 2; Zapisnik 5. redne seje ObLO Ig, 12. 4. 1953, str. 2.

tema in v zapisnikih se pojavljajo tudi poročila o nepravilnostih. Pri tem so izpostavili nekatere odbornike, ki niso bili sorazmerno obdavčeni v primerjavi z ostalimi prebivalci.²⁴⁰ Leta 1959 pa v poročilu ljudske milice zasledimo, da so ljudje na javnem zborovanju kritizirali oblast, da ne gleda na kmeta in njegov obstoj. Dodali so: »Nekateri kmetje govorijo, da ne bodo mogli več shajati s svojimi kmetijami, če bodo imeli tako visoke davke, da bo boljše, če opustijo kmetije in gredo v službo s člani družine, da bodo na ta način lažje živeli kot pa tako. Drugi govorijo, da davkov enostavno ne bodo plačali, da se raje prepustijo rubežu. Tretji pa govorijo, da se danes ne gleda za napredek kmetijstva, ker hočejo kmete z davki uničiti.«²⁴¹

Do sredine petdesetih let so tudi odnosi s Cerkvijo ostajali izrazito konfliktni. Revizijska komisija OK KPS Ljubljana okolica je na primer leta 1952 izpostavljala tiste prebivalce, ki so jih redno videvali v župnišču, ali katerega od članov partije, da otroke uči verskih nauk. O izanskem župniku je zapisala: »Na Igu je župnik Bergant,²⁴² kateri je bil med okupacijo zagrizen sovražnik NOB in organizator be-ga. [...] Mašuje tudi popoldne in to one praznike ali dneve, ko delavci dopoldne delajo v podjetjih, zato ga naši ljudje ocenjujejo kot zelo prebrisanega in zamaskiranega bivšega in sedanjega protiljudskega duhovna.«²⁴³ Tako stališče ni presenetljivo, saj je odnos med državo in Cerkvijo leta 1952 dosegel najnižjo točko. Na Igu je bila v tem času odstranjena kapelica na studencu. Odlok o javnem redu in miru OLO Ljubljana okolica iz leta 1953 je cerkveno zvonjenje omejeval na redne cerkvene obrede. Zvonjenje ni smelo trajati več kot tri minute, prepovedano je bilo pritrkovanje in zvonjenje v nočnem času.²⁴⁴ Sicer pa je bilo prebivalstvo še vedno večinoma verno. V začetku petdesetih let je od 160 otrok na izanski šoli kar 126 obiskovalo verouk, kar je znašalo dobrih 78 odstotkov.²⁴⁵

Kljub težavam so med letoma 1952 in 1954 obnovili cerkev sv. Martina na Igu: prekrili so streho, zamenjali zlebove in se lotili restavriranja notranjosti. Obnovljeno cerkev si je leta 1954 ogledal tudi škof

Anton Vovk.²⁴⁶ Čeprav so se v drugi polovici desetletja postopoma rahljali napeti odnosi med Cerkvijo in oblastjo, je slednja še vedno pozorno spremljala delovanje prve. Ko je februarja 1960 na Igu, v Tomišlju in Želimljah potekal misijon, je dogodek skrbno spremljala ljudska milica. V poročilu je navajala živahne priprave duhovnikov in nekaterih najbolj aktivnih vernikov ter spremljala program maš, predavanj, molitev in celo tega, koliko denarja je bilo zbranega pri ofru.²⁴⁷ Oblast se je trudila, da obisk na misijskih obredih ne bi bil prevelik, zato se je »s strani političnih organizacij organiziralo razne izlete za šolsko mladino prav na tisti dan, ko je na sporedu misijona bil obred za mladino. Ta način odtegnitve je bil zelo uspešen, vsled česar pa so misijonarji obred seveda preložili na naslednji dan. Posebno pa bi bilo potrebno omeniti primere na Igu, kjer je prav tako bilo v času misijona predvideno, da se bo vršilo zdravstveno predavanje. Prebivalci so na predavanje prišli, vendar ni bilo moč najti ključa dvorane. Drugi primer prav tako na Igu je bil, da ni bilo kino predstave z izgovorom, češ, da se ne izplača. Prav tako je bilo tudi na Igu, da je bila napovedana dramska prireditev. Zadnji dan pa je odpovedala ena izmed glavnih vlog z motivacijo boleznih. Iz navedenih treh primerov sledi, da se te prireditve niso vršile, ker so to onemogočili klerikalni elementi, s čemer je bila dana možnost večjim obiskom misijona.«²⁴⁸ Partijski sekretar je celo opozoril vse člane, »da se nebi našel kakšen član ZK oz. ožji člani njegove družine, ki bi se kakorkoli udeležil teh traparij.«²⁴⁹ Partija se je obregnila tudi ob predvajanje filma na božični večer 1959: »Nekateri člani so pripomnili, da se je film predvajal v glavnem radi velikih finančnih težav, da imajo v planu kupiti nov kino projektor, popraviti in povečati kino dvorano. Res je, kar se tiče finančnega stanja, vendar bi film lahko planirali za kateri drugi dan, ne ravno na tak cerkveni praznik.«²⁵⁰ A so pri tem opozorili, da se ne sme preveč napadati kulturno umetniškega društva, »ker je že sedaj na zelo nizki stopnji in bi se lahko zgodilo, da bi v nasprotnem primeru tudi ti popustili.«²⁵¹

Kulturno življenje na Igu je bilo razmeroma živahno. Poleg filmskih predstav so ljudje za razvedrilo lahko obiskali gledališke igre. V začetku petdesetih let je kulturno prosvetno dejavnost na Igu vodil Julij Škraba, ki je bil tudi upravnik kina.²⁵² V okviru društva so sredi desetletja delovali ljudska univerza,

²⁴⁰ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 1. redne seje ObLO Ig, 23. 1. 1954, str. 1–4.

²⁴¹ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 7, Govorice o davkih in ukinitvi žage na Igu, 23. 2. 1959.

²⁴² Anton Bergant (1904–1971), duhovnik. Po koncu druge svetovne vojne zaprt in obsojen na 12 let odvzema prostosti s prisilnim delom zaradi agitiranja proti Osvobodilni fronti in sodelovanja z okupatorjem. Pogojno izpuščen maja 1951. Med letoma 1951 in 1971 je deloval kot župnik na Igu (gl. Griesser Pečar, *Cerkev*, str. 256–261; Jenko, *Kronika Iga*, str. 55; *Zgodovina, Župnija Ig* (<http://zupnija-ig.rkc.si/zgodovina> (24. 8. 2020))).

²⁴³ SI ZAL LJU 31/9, t. e. 28, a. e. 40, Nekateri izjave članov KP na Igu in Iški vasi, str. 2.

²⁴⁴ Odlok o javnem redu in miru, *Uradni list LRS*, št. 30/1953, str. 409; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Dostava sejnih zapisnikov, 30. 6. 1953.

²⁴⁵ SI ZAL LJU 682, t. e. 3, a. e. 18, Pregled posejanja verouka šoloobveznih otrok: za mesec september, str. 1.

²⁴⁶ Jenko, *Kronika Iga*, str. 56–58.

²⁴⁷ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 8, Misijoni, 9. 3. 1960, str. 1–4.

²⁴⁸ Prav tam, str. 5.

²⁴⁹ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik organizacijskega sestanka članov ZKS terena Ig, 15. 2. 1960, str. 3.

²⁵⁰ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik sestanka ZK Ig, 21. 1. 1960, str. 1.

²⁵¹ Prav tam.

²⁵² SI ZAL LJU 682, t. e. 3, a. e. 18, Poročilo Ljudske prosvete Ljubljana-okolica, 1. 9. 1952, str. 2; SI ZAL LJU 31/9, t. e. 104. a. e. 210, Zapisnik 2. redne seje ObLO Ig, 6. 3. 1954, str. 2.

Gledališka igra v kinodvorani na Igu (arhiv družine Piškurič).

dramska sekcija, pevski zbor in knjižnica.²⁵³ Knjižnica je imela 460 knjig.²⁵⁴ Ljudi so spodbujali, naj se naročajo na Prešernovo knjižnico, a zanimanja ni bilo veliko. Predvsem v krajih, »kjer imajo močan vpliv duhovniki«, je bilo več naročnikov na Mohorjevo družbo, od tega na Igu in v njegovi okolici 163, ter na razne verske časopise.²⁵⁵ Ljudska univerza je do konca desetletja prirejala različna predavanja, pri čemer so poročali, da je imela na Igu tradicijo in da ji je uspelo vključiti večje število ljudi.²⁵⁶ Ob koncu petdesetih in v začetku šestdesetih let je tudi kino deloval pod okriljem kulturno umetniškega društva. Kinopredstave so postale glavna dejavnost društva, ki je v šolskem letu 1959/60 uprizorilo le eno igro, v naslednjem letu pa dramska sekcija ni več delovala.²⁵⁷

V kinodvorani so občasno potekale tudi proslave ob državnih praznikih.²⁵⁸

Na Igu je bilo priljubljeno tudi petje. Prvi zbor po vojni je bil ustanovljen leta 1950, nastopal je na proslavah in samostojnih koncertih, a je deloval le nekaj let. Leta 1957 je bil ustanovljen mešani zbor, ki prav tako ni prepeval dolgo, leta 1959 pa mu je sledil še moški zbor. Na začetku ga je vodil Anton Glavan, učitelj na osnovni šoli Ig. Po treh letih se je zbor preoblikoval v oktet, Glavan je postal eden od pevcev, vodenje pa je prevzela Ileana de Fabrizio, učiteljica glasbe na izžanski šoli.²⁵⁹

Ig je bil vedno poznan po svojem gasilskem društvu, ki je bilo ustanovljeno leta 1883. Leta 1953 je kupilo prvo motorno brizgalno, leta 1955 pa še podobno prikolico za prevoz gasilskega orodja. Leta 1953 je bila na Igu ustanovljena ženska desetina s 23 gasilkami.²⁶⁰ Društvo je ponovno bolj zaživelo med letoma 1959 in 1961, ko so člani imeli redne vaje in so uspešno sodelovali pri nekaterih požarih.²⁶¹ Člani in drugi vaščani so pri gradnjah in nakupih opreme vedno pomagali s prostovoljnimi delom in prispevki,

²⁵³ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 16-17; SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik 5. seje občinskega komiteja, 29. 2. 1956, Poročilo o kulturno prosvetnem delu Občine Rudnik, str. 1.

²⁵⁴ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik 5. seje občinskega komiteja, 29. 2. 1956, Poročilo o kulturno prosvetnem delu Občine Rudnik, str. 2.

²⁵⁵ Prav tam, str. 3.

²⁵⁶ SI ZAL LJU 31/5, t. e. 228, a. e. 030-1-55, Poročilo o delu občinskega ljudskega odbora Ig za l. 1954, str. 16-17; SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 76; SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik 5. seje občinskega komiteja, 29. 2. 1956, Poročilo o kulturno prosvetnem delu Občine Rudnik, str. 2.

²⁵⁷ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 76, 79.

²⁵⁸ SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik sestanka organizacije Z. K. – Ig, 21. 4. 1960.

²⁵⁹ Jere Grmek, Društva in klubi, str. 216.

²⁶⁰ Prav tam, str. 210-211; Bukovec, 130. obletnica ustanovitve, str. 21.

²⁶¹ SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 76, 79.

Ob prevzemu motorne brizgalne na Vrhniki, 1953 (arhiv družine Piškurič).

društvo pa je redno prirejalo gasilske veselice in tekmovaljanja.²⁶²

Prav tako je bilo močno razvito športno življenje. Na Igu je že leta 1956 delovala sekcija telovadnega društva Partizan.²⁶³ Leta 1959 jo je vodil učitelj Glavan. Osnovani so sekciji za odbojko in rokomet, medtem ko za orodno telovadbo in atletiko ni bilo ne zanimanja ne vaditeljev.²⁶⁴ Po enem letu je odbojcarska sekcija propadla, medtem ko je rokomet ostal zelo priljubljen.²⁶⁵ Še dejavnejša je bila strelska družina, ki si je z udarniškim delom in različnimi akcijami gradila svoj dom. Strelski dom je bil zgrajen leta 1960 na ruševinah nekdanje italijanske postojanke.²⁶⁶

Od ostalih društev so delovali še čebelarji v okviru Čebelarke družine Ig, ki se je z družinama iz Iške vasi in Tomišlja okoli leta 1960 združila v Čebelarsko

društvo Ig.²⁶⁷ Lovska družina Ig je bila ustanovljena že leta 1946, vanjo so bili vključeni tako domačini kot Ljubljančani.²⁶⁸ Mladinska organizacija na političnem področju ni delovala. Mladi so bili večinoma vključeni v športne aktivnosti ali v podjetja, ker so bili zaposleni.²⁶⁹ Leta 1953 je začelo delovati društvo upokojencev, ki je ob ustanovitvi štelu okoli 35 članov. Nastalo je na pobudo upokojenih železničarskih delavcev.²⁷⁰

Zaključek

Kljub temu da ohranjeni arhivski viri omogočajo omejen vpogled v celosten razvoj kraja, iz opisanega vidimo, da se je življenje prebivalcev počasi ustalilo v tirnicah, ki jih je začrtala povojna ureditev. Družbeni in gospodarski odnosi so bili vzpostavljeni v prvih povojnih letih, v tem pogledu obravnavano obdobje ni prineslo večjih sprememb in življenje je v novih razmerah steklo brez večjih pretresov. Živahno pa je bilo dogajanje na upravno-političnem področju. Kraj je bil najprej središče samostojne občine, na koncu pa vključen v občino Ljubljana Vič-Rudnik. Prav

²⁶² Jere Grmek, Društva in klubi, str. 211–212; Jenko, *Kronika Iga*, str. 71.

²⁶³ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 2, Zapisnik 5. seje občinskega komiteja, 29. 2. 1956; Poročilo o kulturno prosvetnem delu Občine Rudnik, str. 1.

²⁶⁴ Jere Grmek, Društva in klubi, str. 227; SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 76; SI ZAL LJU 78, t. e. 1, Zapisnik 10. ločene seje občinskega zbora in zbora proizvajalcev ObLO Ljubljana Rudnik, 11. 10. 1958; Poročilo o delu Sveta za prosveto in kulturo, str. 5.

²⁶⁵ Jere Grmek, Društva in klubi, str. 227.

²⁶⁶ Prav tam, str. 226–227; SI ZAL LJU 460, t. e. 1, Šolska kronika, str. 76–79; SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Zapisnik sestanka organizacije Z. K. – Ig, 21. 4. 1960; Poročilo sekretarja osnovne organizacije ZKS terena Ig, 27. 10. 1960, str. 10.

²⁶⁷ Jere Grmek, Društva in klubi, str. 207.

²⁶⁸ Prav tam, str. 218–219.

²⁶⁹ SI ZAL LJU 694, t. e. 1, a. e. 3, Zapisnik 2. seje sekretariata občinskega komiteja ZKS, 26. 1. 1956, str. 1; SI ZAL LJU 694, t. e. 2, a. e. 12, Poročilo sekretarja osnovne organizacije ZKS terena Ig, 27. 10. 1960, str. 10.

²⁷⁰ Jere Grmek, Društva in klubi, str. 208.

upravno-politične spremembe so občutneje vplivale na njegove razvojne možnosti.

Blížina glavnega mesta ni pripomogla, da bi se kraj hitreje razvijal. Tako gospodarski razvoj kot razvoj infrastrukture kažeta velike zaostanke v primerjavi z mestom in njegovimi urbaniziranimi predmeti. Gospodarski razvoj, ki je bil po vojni načrtan z ustanovitvijo raznih krajevnih podjetij, ni imel pričakovanega uspeha. Podjetja so se v petdesetih letih pogosto borila z nizko storilnostjo, slabimi pogoji za delovanje in razvoj ter s pomanjkanjem surovin, ki je bilo značilno za prvo polovico desetletja. V začetku obravnavanega obdobja so bili prebivalci še v veliki meri vezani na kmetijstvo, na prelomu desetletja pa se je njihova struktura zaradi procesa deagrarizacije začela počasi spreminjati. Povečevalo se je število zaposlenih v nekmetijskih dejavnostih, s tem pa so prišle spremembe v načinu življenja in standardu. A marsikdo je ohranil svoj košček zemlje in ga obdeloval v prostem času.

Življenje ljudi je ostajalo razmeroma skromno vsaj do sredine petdesetih let, pa tudi kasneje je modernizacija razmeroma počasi prihajala v kraj. Lokalna oblast se je trudila z razvojem kraja in njegove infrastrukture, a najpogostejša ovira so bila skromna finančna sredstva, zato so projekti napredovali počasi. Največji investicijski podvig je bila obnova stare šolske stavbe, ob prelomu v novo desetletje pa so se začeli pripravljati na gradnjo nove. Ostala infrastruktura se je razvijala z majhnimi koraki. Vedno znova je zmanjkalo sredstev za modernizacijo vodovoda, ki je ostala največja neuresničena želja prebivalcev. Ob priključitvi k občini Ljubljana Rudnik se je odločanje o razvojnih projektih bolj kot prej premaknilo v Ljubljano, že tako skromna sredstva pa so se delila na mnogo večje območje, kar je dodatno upočasnilo razvoj infrastrukture. Zato je bilo toliko bolj pomembno sodelovanje s prebivalci, ki so pri razvoju infrastrukture pomagali tako z delom kot z denarnimi prispevki.

Samoiniciativnost se je kazala tudi na drugih področjih. Skromno življenje ljudi ni oviralo pri razvijanju pestrega družabnega življenja. Kultura, šport in razna društva so se vztrajno razvijali ter skrbeli za živahnejši prosti čas. Ob sicer redkih dokumentiranih primerih pa so ljudje celo pokazali, da se ne strinjajo z načrti oblasti, ki so šli v škodo kraja in njegovega razvoja. Prav tako nova družbena ureditev ni mogla izkoreniniti starega načina življenja, kar je ne nazadnje razvidno iz ohranjanja verskega prepričanja in navad. In kljub željam partije po večjem političnem udejstvovanju med ljudmi ni bilo pretiranega zanimanja zanjo, kot tudi ne za druge družbenopolitične organizacije ali združenstvo.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1267, Republiški upravni organi in zavodi za izvrševanje kazenskih sankcij v Sloveniji, 1945–1980.

SI ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana

LJU 31, Okrajni ljudski odbor Ljubljana okolica, 1945–1958

LJU 78, Občinski ljudski odbor Ljubljana Rudnik, 1955–1961

LJU 342, Zbirka fotografij

LJU 460, Osnovna šola Ig, 1872–1970

LJU 484, Kmetijsko gospodarska šola Ig, 1952–1959

SI LJU 682, Okrajni komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana okolica, 1945–1954

SI LJU 694, Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Ljubljana Rudnik, 1945–1989

ČASOPISI

Glasnik Okrajnega ljudskega odbora Ljubljana-okolica in Mestnega ljudskega odbora Ljubljana, 1954.

TISKANI VIRI

Uradni list FLRJ, št. 22/1953

Uradni list LRS, št. 11/1952; št. 30/1953; št. 24/1955; št. 17/1959; št. 2/1960; št. 3/1961

LITERATURA

Bukovec, Franc idr.: *130. obletnica ustanovitve Prostovoljnega gasilskega društva Ig*. Ljubljana: Salve, 2013.

Čepič, Zdenko in Prinčič, Jože: *Gospodarske spremembe v začetku petdesetih let. Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 961–965.

Griesser Pečar, Tamara: *Cerkev na zatožni klopi. Sodni procesi, administrativne kazni, posegi »ljudske oblasti« v Sloveniji od 1943 do 1960*. Ljubljana: Družina, 2005.

Jenko, Barbara: *Kronika Iga 1945–55*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1990 (tipkopis diplomske naloge).

Jere Grmek, Mateja: *Društva in klubi v občini Ig. Krim odmev bo dal. Zbornik občine Ig 2002* (ur. Miha Preinfalk). Ig: Občina Ig, 2002, str. 207–232.

Piškuric, Jelka: Ig v letih 1945–1952: družbene, politične in gospodarske razmere ter življenje v prvih povojnih letih. *Kronika* 67, 2019, št. 2, str. 307–322.

Piškuric, Jelka: Od stare do nove šole na Igu. *Kronika* 66, 2018, št. 2, str. 289–302.

Piškuric, Jelka: Začetki zapora na izžanskem gradu (1946–1956). *Kronika* 68, 2020, št. 2, str. 257–272.

Prinčič, Jože: Nova gospodarska politika in druga petletka 1956–1960. *Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 1000–1002.

Prinčič, Jože: Podržavljenje gospodarstva. *Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 873–878.

Prinčič, Jože, Čepič, Zdenko: Razvoj gospodarstva do začetka šestdesetih let. *Slovenska novejša zgodovina 2: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer idr.). Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 1002–1008.

Vilfan, Sergij (ur.): *Ljubljana: 1945–70*. Ljubljana: Mestni arhiv, 1970.

Župančič, Jože: *Okraj Ljubljana okolica. Upravni, zemljepisni, gospodarski in statistični priručnik*. Ljubljana: samozaložba, 1953.

SPLETNI VIRI

Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:IMG-G3PDEIFR>

Statistični urad Republike Slovenije, *Prebivalstvo in gospodinjstva po popisih 1948, 1953, 1961 in 1971*
https://www.stat.si/publikacije/popisi/1971/1971_3_01.pdf

Župnija Ig, *Zgodovina*
<http://zupnija-ig.rkc.si/zgodovina>

S U M M A R Y

Ig from 1952 to the establishment of the Municipality of Ljubljana Vič–Rudnik

The article discusses the development of the village of Ig between 1952 and 1961. The relatively short period brought about quite a number of administra-

tive changes. The Municipality of Ig, established in 1952, encompassed the former local people's committees of Ig, Iška vas, Tomišelj, Golo–Škrilje, and Želimlje. In terms of size, it was among the largest municipalities in the district of Ljubljana okolica (Ljubljana surroundings). Following the introduction of the communal system, it ceased to exist in June 1955 and was incorporated into the Municipality of Ljubljana Rudnik, which expanded deep into the countryside. In February 1961, the Municipality of Ljubljana Rudnik merged with the Municipality of Vič into a large new Municipality of Ljubljana Vič–Rudnik.

The author first presents the holders of local authority as well as the developments in the administrative-political and economic areas. Ig developed slowly, within the framework of social and economic relations set in the post-war years. The revolutionary government measures from the years immediately after the war were somewhat relaxed. Nonetheless, despite the Communist Party endeavours towards an enhanced political engagement, the population took little interest in it. Initially, agriculture remained the main economic activity, primarily based on land cultivation. Livestock breeding and fruit production were less developed, and a significant part of income was derived from forestry. Until the turn of the century, there was no major interest in organising cooperatives. In terms of industry, Ig had its own metals industry company (Kovinska industrija Ig), which initially produced various kinds of agricultural machinery and subsequently redirected its production to metal packaging. Crafts, especially private workshops, and trade were poorly developed.

The major obstacle to the development of infrastructure was modest funding. The biggest investment was made into the renovation of the old school building, whereas other infrastructure developed in small steps. The chronic shortage of funds crippled the modernisation of the water main, which thus remained the biggest unfulfilled ambition of the local population. On the incorporation of Ig into the Municipality Ljubljana Rudnik, the decisions on development projects were, more than before, made in Ljubljana, and the already modest funds were distributed across a much larger area.

The article also describes the development of education and healthcare, as well as the local everyday life. At first, life was modest and major changes occurred at the turn of the decade, when the structure of the population slowly began to change and the number of employees in non-agrarian sectors increased. Nevertheless, many retained their land plots and cultivated crops in their spare time. People were also active in social activities; culture, sports, and various clubs developed steadily, contributing to a variegated leisure-based sociability.

Gradivo

Kongresni spomenik v Ljubljani

Sredi decembra leta 1820 so Ljubljancani izvedeli, da se kongres Svete alianse, ki se je pred tem odvijal v Opavi, seli v Ljubljano. Mestna oblast je zaradi prihoda visokih kongresnih gostov nemudoma poskrbela za nujna vzdrževalna dela v takratnem provincialnem mestu: popravili so razdejane ljubljanske ulice in trge, izravnali prostor na mestu nekdanjega kapucinskega samostana, obnovili izvožene ali manjkajoče mostnice na nekaterih mostovih, mestne ulice so vso noč razsvetljevali, hišni posestniki pa so morali urediti žlebove na strehah, kjer jih še ni bilo. V tem času so začeli tudi bolj čistiti ceste in ulice.

Tako olepšana je Ljubljana od januarja do maja 1821 gostila kongres, ki so se ga udeležili avstrijski cesar Franc I. skupaj s svojo četrto soprogo Karolino Avgusto Bavarsko, ruski car Aleksander I., neapeljski kralj Ferdinand IV. in še vrsta pomembnih diplomatov tedanje dobe.¹

Letos, ko obeležujemo 200-letnico za Ljubljano nedvomno zelo pomembnega dogodka, je morda na mestu, da se morebitne raziskovalce opomni na prevečkrat prezrto arhivsko gradivo o ljubljanskem kongresu, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana. Fond *Mesto Ljubljana, magistratni akti*² med drugim vsebuje tudi sklop gradiva, ki na kar 113 folijih prinaša podatke o udeležencih kongresa, krajih njihovega bivanja v Ljubljani in zneske stanarin za visoke goste. Preostalih 62 folijev pa govori o času neposredno po kongresu, ko se je med Ljubljancani rodila ideja, da bi v mestu postavili monumentalno obeležje, ki bi poznejše rodove spominjalo na pet mesecev trajajoči kongres, ki ga je Ljubljana z vsem sijajem gostila v začetku 19. stoletja.

V času ljubljanskega kongresa Svete alianse se je osrednji prireditveni prostor, kjer so redno prirejali vojaške parade v čast avstrijskega cesarja Franca I., nahajal pred vicedomskim dvorcem, in sicer na zemljišču nekdanjega kapucinskega samostana, ki so ga pred kongresom na novo uredili.³

Po maja končanem kongresu je ljubljanski magistrat že 24. avgusta 1821 zaprosil cesarja za preimenovanje starega Kapucinskega trga (ime zaradi odstranitve kapucinskega samostana ni bilo več smiselno) v Kongresni trg (*Congress-Platz*).⁴

Hkrati je mesto nameravalo na trgu postaviti tudi spomenik, nekakšen obelisk, ki bi stal na marmorni podlagi, na kateri bi bila v železnem basreliefu izdelana cesarski orel in napis v latinskem, nemškem pa tudi kranjskem jeziku. Izdelati so dali celo predračun, ki je znašal nekaj več kot 10.918 goldinarjev.⁵ Do 10. februarja 1822 so med dvesto podpisniki iz vrst kranjskega plemstva in ljubljanskih meščanov v ta namen zbrali že 8.300 goldinarjev.⁶

Potem je 22. februarja 1823 prispela cesarjeva odločitev. Dovolil je spremembo imena trga (*der Kapuzinerplatz den Nammen Kongreßplatz erhalte*), mestu pa priporočil, naj namesto spomenika raje razpiše zbiranje prispevkov za osuševanje barja (*zugleich aber anbefohlen, die Stadtgemeinde zu befragen, ob sie nicht zum Andenken des Kongreßes statt eines auf gemeldeten Plätze zu errichtenden Monumentes eine Subscription zu beitragen für die Austrocknung des Laibacher Morastes eröffnen wolle*).⁷

Leta 1823 je mestna oblast s cesarjevim »blagoslovom« celoten prostor pred vicedomskim dvorcem uradno preimenovala v *Kongresni trg*, idejo o postavitvi kongresnega spomenika pa povsem opustila. Kljub temu sta se v arhivskem gradivu ohranila kolorirana risba spomenika in latinski napis.⁸ Večji del že zbranega denarja so po priporočilu namenili za osuševanje Barja, 1.115 goldinarjev od zbranega zneska pa je pripadlo novoustanovljenemu Deželnemu muzeju v Ljubljani kot osnova za njegovo delovanje.⁹

Barbara Žabota

¹ Žabota, Barbara: *Kongresni trg: zgodovina prostora do razpada Avstro-Ogrske*. Ljubljana: Založba ZRC, 2011 (Umetnine v žepu, 4), str. 16.

² SI ZAL LJU 511 Mesto Ljubljana, magistratni akti, t. e. 24, mapa: Ljubljanski kongres 1821, fol. 1–175.

³ Žabota, *Kongresni trg*, str. 22.

⁴ SI ZAL LJU 489 Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, t. e. 2162 (fasc. 2019), fol. 98r.

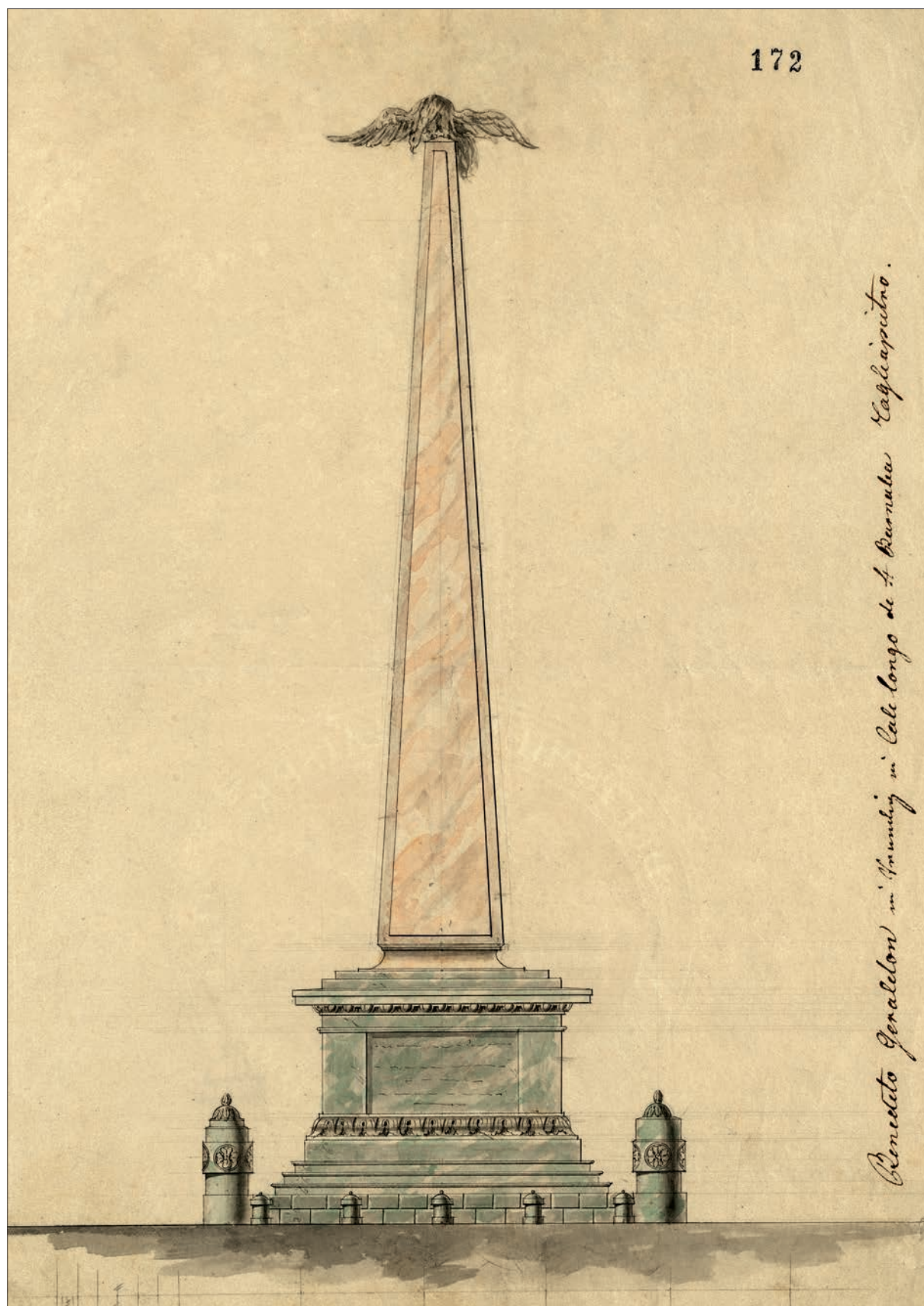
⁵ SI ZAL LJU 511 Mesto Ljubljana, magistratni akti, t. e. 24, mapa: Ljubljanski kongres 1821, fol. 120v.

⁶ Holz, Eva in Costa, Henrik: *Ljubljanski kongres 1821*. Ljubljana: Nova revija, 1997, str. 123.

⁷ SI ZAL LJU 489 Mesto Ljubljana, splošna mestna registratura, t. e. 2162 (fasc. 2019), fol. 98r–98v.

⁸ SI ZAL LJU 511 Mesto Ljubljana, magistratni akti, t. e. 24, mapa: Ljubljanski kongres 1821, fol. 167r, 172r.

⁹ Gl. članek Jerneja Kotarja »Ustanovitev Deželnega muzeja v Ljubljani« v tej številki *Kronike*, str. 33.

172

Benedetto Garibaldi in memoria in Calle lungo la Piazza Ragliapicchio.

Risba neuresničenega spomenika Ljubljanskemu kongresu (SI ZAL LJU 511, t. e. 24, fol. 172)

Po razstavah

Čast in slava: odlikovanja, medalje, znaki in značke iz zbirk Pokrajinskega muzeja Celje

Novembra 2019 smo v Pokrajinskem muzeju Celje na ogled postavili razstavo z naslovom *Čast in slava: odlikovanja, medalje, znaki in značke iz zbirk Pokrajinskega muzeja Celje*. Na njej so predstavljena vojaška in civilna odlikovanja, vojaški znaki in vojaške značke, spominske medalje ter značke različnih avstro-ogrskih in nemških turnarskih in pevskih društev iz zbirk Pokrajinskega muzeja Celje. Ker stari akcesijska in inventarna knjiga nista ohranjeni, smemo glede na provenienco in časovni okvir razstavljenih predmetov sklepati, da jih je še pred izbruhom prve svetovne vojne in v prvih letih po njej zbiral Mestni muzej Celje, ki je takrat deloval pod okriljem Muzejskega društva Celje. Tudi sicer je bilo očitno v tistem obdobju zbiranje starih odlikovanj zelo inten-

zivno, saj je na primer v naši muzejski zbirki le peščica odlikovanj, ki so bila ustanovljena po letu 1918, le dve vojaški in ena civilna oznaka za opravljanje javne službe iz časa Kraljevine Jugoslavije ter pet značk iz časa okupacije nacistične Nemčije. Predmeti so bili pred razstavo strokovno obdelani s pomočjo ustrezne literature in spleta ter s sodelovanjem domačih in tujih strokovnjakov s področja faleristike. Skupno je predstavlenih preko 150 eksponatov, ki so razdeljeni v sedem razstavnih sklopov.

V prvem sklopu so predstavljena vojaška in civilna odlikovanja. Najstarejše je iz leta 1797; to je tudi čas, ko se je v našem prostoru sprožil prvi veliki val podeljevanja odlikovanj. Ta množičnost je bila najizrazitejša pri Mariji Tereziji, Francu II. (I.) in Francu Jožefu I., torej pri monarhih z najdaljšim obdobjem vladanja. Odtlej ni bilo več pomembno odlikovanje samo prejeti, ampak biti z njim tudi viden. Zlasti v

Utrinek z razstave v razstavišču Stara grofija (foto: Nataša Žmaher).

Avstrijski cesarski red železne krone 3. stopnje z vojno dekoracijo in s prekrizanimi mečema, 1916. Prejemnik takšnega odlikovanja je bil tudi Žalčan Friderik pl. Širca, v glasbenih krogih bolj znan kot Risto Savin (PMC, inv. št. M/33, foto: Nina Sovdat).

obdobju cesarja Franca Jožefa (1848–1916) je pojem »odlikovanje« dobil povsem novo razsežnost, saj je bilo v tem času ustanovljenih ogromno redov, medalj in spomenic, kar dokazuje tudi število tovrstnih predmetov v naših muzejskih zbirkah in zbirkah zasebnih zbiralcev.

Po koncu prve svetovne vojne in nastanku nove južnoslovanske države se je privilegirani položaj Srbije izražal tudi pri odlikovanjih, saj so bila v novi državi, z izjemo odlikovanj Kraljevine Srbije, ukinjena vsa avstro-ogrska odlikovanja. Na odlikovanjih Kraljevine SHS je bil še naprej upodobljen grb nekdanje Kraljevine Srbije in ne novonastali grb treh konstitutivnih narodov.

Med drugo svetovno vojno so krvavi dogodki spodbudili idejo o ustanovitvi partizanskih odlikovanj. To je bil samo začetek ogromnega števila odlikovanj, nastalih na območju bivše Jugoslavije, ki so jih prejeli posamezniki za svoje prispevke v boju proti okupatorju, pri utrjevanju bratstva in enotnosti in izgradnji socialistične družbe.

V drugem sklopu so predstavljene spominske medalje. Izdelovanje in podeljevanje medalj sta postala eden od načinov glorifikacije vladarjeve osebnosti in utrjevanja njegovega kulta, osnovanega na pomembnih dogodkih, največkrat bitkah in vojaških zmagah. Od 18. stoletja dalje je postalo naročanje izdelave medalj dostopno širšemu krogu izdajateljev. Z njimi so obeleževali različne prireditve, odprtja pomembnih ustanov, odkritja spomenikov, velike mednarodne sejme, vsakodnevne politične in kulturne dogodke ali pa so preprosto želeli ohraniti spomin na lastne karijerne dosežke. Na prednji strani medalje (averzu) je največkrat upodobljen portret naročnika ali slikovni motiv, na zadnji strani (reverzu) pa je vgravirano osrednje sporočilo medalje.

Tretji sklop predstavljajo vojaški znaki, ki so jih nosili vojaki na kapah in na uniformah pred in med prvo svetovno vojno. Ti znaki so služili hitremu prepoznavanju vojakov, častnikov in podčastnikov, ki so bili združeni v posebne oddelke in usposobljeni za opravljanje posebnih služb. Osebe, ki so bile posebej usposobljene za izvajanje več služb, so lahko hkrati nosile več različnih znakov. Za vojake in podčastnike so bili predpisani kovinski znaki sive ali srebrne barve, za častnike pa kovinski znaki zlate barve, izjemo pa tudi srebrne, če je častnik nosil rumene ovratne našitke.

V Pokrajinskem muzeju Celje hranimo poleg avstro-ogrskih vojaških znakov tudi en italijanski vojni znak iz časa prve svetovne vojne in tri uradne oznake pripadnikov vojske oziroma služb iz obdobja Kraljevine Jugoslavije.

V četrtem sklopu so predstavljene avstro-ogrske domoljubne in vojaške značke iz časa prve svetovne vojne. Domoljubne značke so bile namenjene civilistom, vojaške pa vojakom, čeprav so oboji kupovali obe vrsti značk. Izkupiček od prodaje je bil namenjen dobrodelnim ustanovam.

Na domoljubnih značkah prevladujejo državni simboli in podobe vladarjev Avstro-Ogrske in zavezniških držav. Prve so bile izdelane že slab mesec po izbruhu vojne. Pri nas so bile zelo priljubljene značke z upodobitvijo kranjskega, štajerskega in koroškega deželnega grba.

Vojaške značke so vojaki nosili na kapah. Tem značkam ni bil nikoli priznan status uradnega znaka enote, saj so na uniformah kot edini uradno priznani znak lahko nosili le predpisano oznako enote. Vojaki so jih nosili v znak pripadnosti svoji enoti, način njihovega nošenja pa je bil celo predpisan. Prve so bile najverjetneje izdelane šele v začetku leta 1915 in so bile povečini namenjene vsem vojaškim formacijam. Na njih so bile največkrat podobe vladarjev, generalov, častnih pokroviteljev, državni grb in različni bojni motivi.

Med razstavljeni eksponati so tudi značke nemške vojne zimske pomoči (*Kriegswinterhilfswerk*), ki so jih Nemci v okupirani Spodnji Štajerski vpeljali

Del razstavljenih spominskih medalj (foto: Nataša Žmaher).

oktobra 1941. Vojna zimska pomoč je bila namenjena vojakom na fronti, brezposelnim osebam, socialnim podpirancem, vojnim invalidom, svojcem padlih vojakov na fronti, vojnim sirotam in vojnim oškodovancem, ki so zaradi vojne izgubili svoj dom ter se znašli v revščini. Glavnino prihodkov zimske pomoči so sestavljali prostovoljni denarni prispevki prebivalcev pri uličnih in hišnih nabiralnih akcijah, prispevki od plač zaposlenih, prispevki firm, prispevki nemškega lovstva ter posebni prispevki od dobrotelčnih koncertov, predstav in drugih kulturnih prireditev. Darovalci so za svoje denarne prispevke, ki so jih metali v posebne škatle, prejeli simbolična nadomestila v obliki podob, značk, figuric in ploščic, na katerih so bili upodobljeni različni domoljubni motivi.

V zadnjih dveh vitrinah so razstavljene značke nemškonacionalnih turnarskih društev in pevskih zborov iz obdobja pred letom 1918. Turnarsko (telovadno) gibanje je leta 1807 zasnoval *Turnvater*

Friedrich Ludwig Jahn. V svojem bistvu je to bilo športno gibanje z močnim političnim, meščanskim in nacionalnim predznakom. Jahn, ki je bil zagovornik močne, enotne države, je svoje poslanstvo usmeril na mlade, da bi jih v okviru turnarskega gibanja fizično in patriotsko pripravili na vojaški in politični boj za osvoboditev nemškega naroda. Z razpršitvijo delovanja so začela nastajati prva turnarska društva (*Turnvereine*). Po nemškem vzoru so leta 1845 takšna društva nastala tudi na ozemlju avstrijskega cesarstva. Prepoznavni simbol tako društev kot njihovih tekmovanj je bil t. i. turnarski križ (*Turnerkreuz*) s štirimi črkami F (*frisch, fromm, fröhlich, frei*), ki jih najdemo na vseh značkah turnarskih društev.

Značke so bile priljubljene in zelo pogoste spominek pevskih zborov in pevskih tekmovanj. Začetki moških pevskih zborov na območju donavske monarhije segajo v zgodnje 19. stoletje, ko so se začeli ljudje v obdobju romantike navduševati nad recitali

Značka ob 20-letnici delovanja kočevskega Turnvereina, 1905. Na averzu je v sredinskem ščitcu upodobljen turnarski križ, na vrhu značke pa Friedrich Ludwig Jahn, idejni oče turnarskega gibanja (PMC, inv. št. M/62, foto: Nina Sovdat).

in ljudskimi pesmimi. Pevski zbori in pevska društva so bila pogosto politično motivirana. Nemški predznak teh društev se je pričel izrazito kazati po revolucionarnem letu 1848, ko se je nacionalizem zalezel v vse pore vsakdanjega življenja. Podobno kot turnarji so imeli tudi pevci svoje lokalne in regionalne prireditve, kjer so se večkrat zbrali tisoči pevcev iz vseh dežel.

Značka ob 60-letnici ustanovitve Moškega pevskega društva Celje, 1909 (PMC, inv. št. M/75, foto: Nina Sovdat).

Razstavo smo obogatili s hologramom in atraktivno virtualno predstavitevjo nekaterih najpomembnejših eksponatov. Hkrati je izšel katalog z opisom in fotografijami vseh razstavljenih predmetov. Na ta način bo vsebina razstave ostala tudi trajno dokumentirana.

Damir Žerič

In memoriam

In memoriam Slavica Pavlič 1929–2020

Zgodovinarica in muzealka Slavica Pavlič je sodelovala z revijo *Kronika* med letoma 1964 in 2003, saj ji je bila blizu krajevna zgodovina in posebej zgodovina posameznih šol. Tako je prispevala pregled zgodovine Negove (1964), ustanovitev šole v Trnovem pri Ilirski Bistrici (1966) in razvoj šole v Turnišču (1970). Vztrajno je v reviji predstavljala še muzejsko delo Slovenskega šolskega muzeja, razstave in različne publikacije. Med njimi je bralce *Kronike* zvesto seznanjala tudi z domoznanskimi deli Aleksandra Viđečnika (1920–2019) in posameznih muzealcev, pa tudi s temami zgodovine otroštva (*Otroštvo v senci vojnih dni*, 1981). V *Kroniki* je objavila tudi tri biografske zapise: leta 1974 ob 100-letnici rojstva šolnika in literata Engelberta Gangla (1873–1950), leta 1977 ob petinsedemdesetletnici organizatorja Slovenskega šolskega muzeja Franceta Ostanka (1902–1989) in leta 1980 nekrolog geografa in zgodovinarja, tudi muzealca Ivana Simoniča (1905–1979).

Kot avtorico krajevnogodovinskih tem s področja zgodovine šolstva najdemo Slavico Pavlič tudi v *Idrijskih razgledih* in *Loških razgledih* ter v koprski reviji *Annales* (leta 1992 o otroškem zavetišču v Kopru (1839–1908), leta 1995 o vplivnem primorskem šolniku Antonu Klodiču vitezu Sabladoskem (1836–1914)). S številnimi šolskogodovinskimi zapisi, objavljenimi od leta 1964 naprej v šolski in pedagoški periodiki od *Prosvetnega delavca*/*Šolskih razgledov* do *Didakte* in muzejske revije *Argo*, je Slavica Pavlič vztrajno sodelovala pri oblikovanju zgodovinske zavesti na področju slovenskega izobraževanja. S temami o jubilejih šol je predvsem iz muzejskega dokumentacijskega gradiva opozarjala šole na njihove jubileje in jih s tem marsikdaj spodbudila k raziskovanju njihove preteklosti, varovanju gradiva in spoštovanju tradicije, iz katere izhaja tudi vedno bolj moderna šolska sodobnost. Posebej zavzeto je seveda sodelovala pri matični reviji šolskih muzejev *Zborniku za zgodovino šolstva*, kjer je skrbela za upravo in bila od leta 1982 urednica revije, ki je pod njenim vodstvom postala slovenska revija za zgodovino izobraževanja: od leta 1992 z imenom *Šolska kronika*.

Slavica Pavlič, rojena Skočir, je pričela življenje v železničarski družini Vipavca in Zasavke, zaznamovani s službenimi selitvami od Zagreba do Zemuna (kjer se je rodila 22. septembra 1929) in Subotice. V

teh krajih je pričela s šolanjem in ob začetku vojne doživela begunsko izkušnjo s tritedensko potjo beguncev do Ljubljane. Tu je obiskovala gimnazijo na Poljanah in na Vegovi, kjer je leta 1950 maturirala. Njeni študijski kolegi so jo omenjali kot simpatično, prijazno in prizadevno študentko. Po diplomi iz zgodovine je Slavica Pavlič jeseni 1956 dobila prvo službo na gimnaziji v Idriji. Poučevanje na tej nekdanji prvi slovenski realki jo je povežalo z zgodovino šolstva in z zanimanjem za živahno izobraževalno zgodovino mesta. Ta svoj interes je 50 let po svojih profesorskih začetkih sklenila leta 2006 z obsežno *Zgodovino idrijskega šolstva do leta 1945*.

Po štirih letih poučevanja se je pridružila maloštevilnemu Slovenskemu šolskemu muzeju, kjer je od leta 1961 kot kustosinja dokumentacije skrbela za zbiranje podatkov o zgodovini slovenskih šol ter sodelovala pri razstavi, raziskovalni in publicistični

dejavnosti muzeja. Bibliografski pregled našteva nad 400 njenih prispevkov od drobnih, informativnih zapisov, poročil o knjigah, raziskovalnih člankov pa vse do gesel v leksikonih (*Pedagoška enciklopedija* 1989, *Enciklopedija Slovenije*) in več samostojnih publikacij. Tako je raziskovala razvoj šolskih stavb, dijaških in študentskih domov, šolstva v Beli krajini in partizanskega šolstva (*Partizansko šolstvo na Slovenskem*, 1981 (skupaj z Viktorjem Smolejem)) pa tudi prizadevne šolnike in njihove biografije, otroške vrtce in predšolsko vzgojo. Pavličevim so postale domače tudi Poljane nad Škofjo Loko, njej pa tudi šolska preteklost v krajih pod Blegošem. Razstavni katalogi ter njene poznejše samostojne publikacije, med njimi *Predšolske ustanove na Slovenskem* (1991), ki jih je posvetila otrokom in prvima vnukoma, ter *100 znamenitih osebnosti v šolstvu na Slovenskem* (2000) predstavljajo nekaj izobraževalnih tem, ki jih je pripravila v knjižni obliki, precej tudi po upokojitvi. Za svoje muzejsko delo je leta 1986 postala Valvasorjeva nagrajenka, muzej pa je leta 1990, v času, ko ga je vodila, prejel najvišjo slovensko nagrado na področju šolstva.

Njeno ravnateljstvo od leta 1974, ko je nasledila dolgoletnega ravnatelja Franceta Ostanka, do upokojitve leta 1993 je potekalo v znamenju prevladujočih političnih vplivov v šolstvu tistega časa in nato velikih družbenih sprememb. Toda muzej je zaznamoval bolj času vsečen izbor razstavnih tem kot kakšni večji politični pritiski, saj je bila ustanova tudi z njeno prijaznostjo, nestranskarstvom in glede politike z zadržanim ženskim pristopom tudi prostor svobodnega raziskovanja, ki je tedaj združeval ljudi različnih idejnih usmeritev. Pri povezovanju ljudi in vztrajnih prizadevanjih za razvoj več kot skromno financirane ustanove ji ni bilo vedno lahko, a je zavzeto hodila po poti majhnih korakov in sčasoma za svoj muzej dosegla marsikaj. Čeprav je bila zadržana do moderne tehnike, je videla pomembnost računalniške usmeritve in je leta 1989 prizadevno in iznajdljivo omogočila takšne začetke tudi svojemu muzeju. Posebej ji je muzej lahko hvaležen za velik korak, pravi skok z dobrih 200 m² na Poljanski 28 na tedaj 876 m² na Plečnikovem trgu 1. S tem je po letu 1984 za desetletja muzeju omogočila razvoj v večjih in tedaj zelo primernih prostorih sredi Ljubljane. Na ta prispevek Slavice Pavlič so v muzeju opozorili septembra 2004, v zavedanju, da ustanova raste iz korenin in sadov minulih let, z jesenskimi pogovori o zgodovini šolstva in muzejstvu. Prireditve v obnovljeni čitalnici in novem knjižničnem depoju je potekala ob 20-letnici delovanja muzeja na Plečnikovem trgu in 75-letnici nekdanje ravnateljice Slavice Pavlič. Prispevki teh znanstvenih pogovorov so zbrani v tematski številke *Šolske kronike* 2006.

Slavica Pavlič je bila kot človek skromna in prijazna, delovna in prizadevna, svoje sodelavce pa je tudi kot mati štirih otrok razumevajoče spodbujala in dobrohotno podpirala pri njihovem delu. Še po upoko-

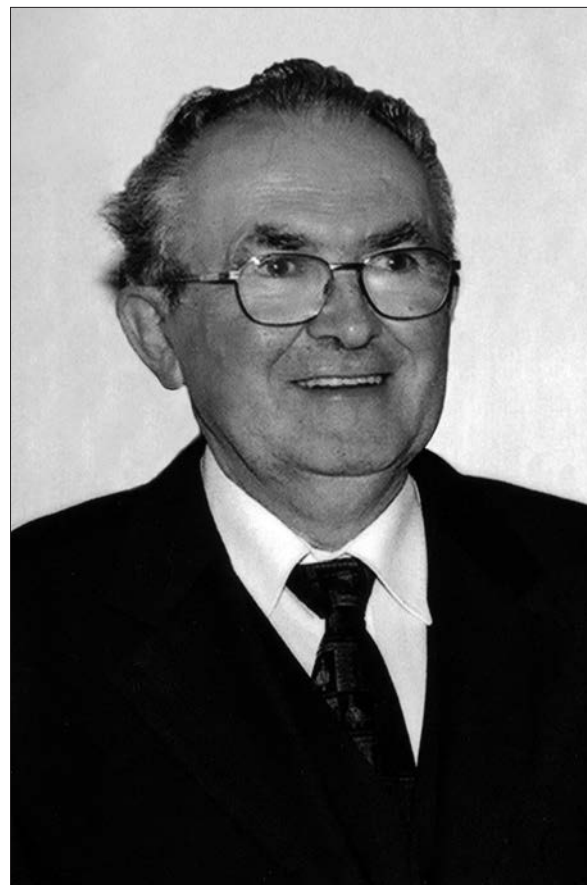
jitvi leta 1993 je s souredniškim delom in prispevki ter z naklonjenostjo spremljala muzejski razvoj, ki ga je prostorsko in še z marsičim omogočila. Sodelavci muzeja so lahko »gospe Slavici« hvaležni za majhne in drobne, a tudi velike prispevke k delovanju muzeja, vsi zavzeti za šolstvo in zgodovino pa za njeno vztrajno in zavzeto raziskovalno delo na področju zgodovine izobraževanja, ki ga je opravljala, dokler ji ni bolezen tega onemogočila. Ob skrbnih domačih je Slavica Pavlič dočakala dobrih 90 let in umrla v Ljubljani 17. junija 2020.

Branko Šuštar

V spomin: prof. dr. Jože Žontar (1932–2020)

V oktobru 2020 se je od nas poslovil zgodovinar, arhivist in profesor dr. Jože Žontar. S tem se je zaokrožilo njegovo bogato in uspešno delo tako na arhivskem, zgodovinskem kot izobraževalnem področju. O razvoju njegove dejavne življenjske poti ter uspehih, priznanjih in nagradah je mogoče prebrati v prenekaterih prispevkih, med drugim tudi v *Kroniki* leta 2012, ob njegovi osemdesetletnici.

Ob novicah o odhodu ljudi, ki smo jih poznali, se z njimi srečevali, mogoče tudi sodelovali, s tega sveta, se običajno v mislih ozremo nazaj, se spominjamo dogajanj v preteklosti in ponovno pretehtavamo rezultate ali razvoje preteklih dogodkov. S časovne oddaljenosti vidimo ali razumemo nekatera dejstva oziroma dogajanja v drugačni luči kot ob njihovem nastanku.

Na različnih strokovnih področjih se je dr. Jože Žontar s svojimi deli zapisal v zgodovino. Ta dela je po strokovni plati dokaj lahko ocenjevati. Drugače pa to velja za področje njegovega udejstvovanja v raznih odborih in uredništvih kot tudi pri opravljanju drugih funkcij, ki so mu bile zaupane, na primer kot direktorju, profesorju, raziskovalcu, ko je izvrševal, sprejemal ali soustvarjal odločitve, za katerimi je stal s svojim mnenjem ali prepričanjem ali pa tudi vizijo, za katero je včasih v potankosti vedel le on.

Moje osebne izkušnje z njim segajo v moj študentski čas njegovih predavanj arhivistike na Filozofski fakulteti, ko se ga spominjam kot strogega in zahtevnega profesorja. V času zaposlitve v Zgodovinskem arhivu Ljubljana sem ga spoznala kot korektnega in razumevajočega direktorja ter izjemnega arhivskega strokovnjaka, uveljavljenega tako doma kot na mednarodnem področju. S svojimi, tudi v tu-

jini pridobljenimi izkušnjami nas je popeljal v svet sodobne arhivske vede. Na podlagi tega znanja sem lahko kasneje v tujini nemoteno nadaljevala arhivsko pot. Pri njegovem raziskovalnem delu sem občudovala njegovo vztrajno in potrpežljivo pregledovanje arhivskih virov. Razveseljevali so me pogovori z njim, ko mi je stal nasproti kot miren, dostopen in prijeten sogovornik. Te izkušnje predstavljajo dr. Žontarja kot človeka velikih kvalitiet, in prepričana sem, da to niso le moje izkušnje.

Čeprav je njegovo prednostno delovno področje predstavljala arhivska stroka, v kateri velja za utemeljitelja sodobne slovenske arhivistike, pa je bil ves čas dejaven tudi na zgodovinskem področju, saj se je zavedal pomembnosti obstoja zgodovinskih revij in časopisov. V letih od 1972 do 1978, ko je bil odgovorni urednik *Kronike*, mu je z njemu lastno vztrajnostjo uspelo, da se je takrat *Kronika* obdržala kljub močnim nasprotovanjem, da je v Sloveniji že dovolj zgodovinskih revij.

Dr. Jože Žontar je vsem nam zapustil lepo zapuščino, za kar smo mu zelo hvaležni, ostaja nam v lepem spominu in naj počiva v miru.

Sonja Anžič-Kemper

3 KRONIKA²⁰²⁰ 68

IZ ZGODOVINE TRŽIČA

Ocene in poročila

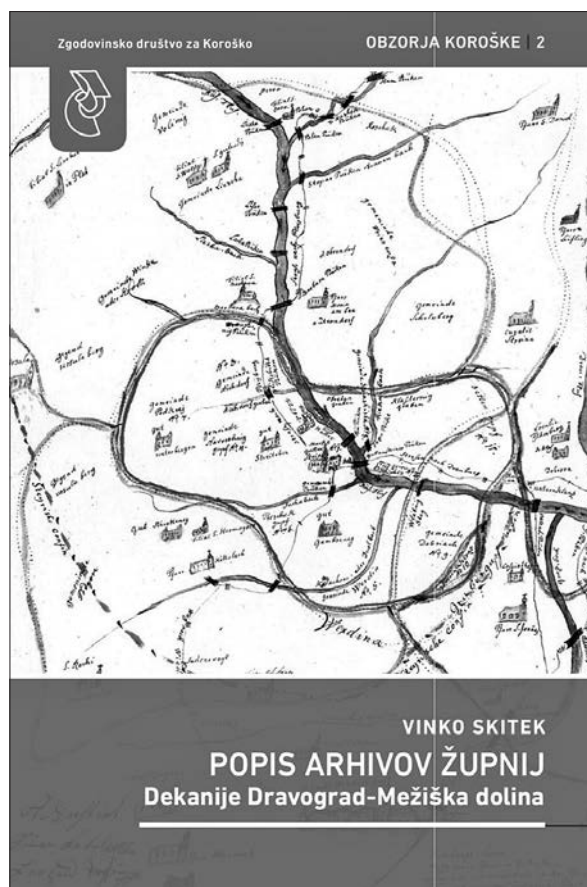

Vinko Skitek: Popis arhivov župnij Dekanije Dravograd-Mežiška dolina (elektronska izdaja). Ravne na Koroškem: Zgodovinsko društvo za Koroško, 2018, 490 strani (Obzorja Koroške, 2).

Vinko Skitek: Guštanj in Kotlje skozi srednji in zgodnji novi vek. Ravne na Koroškem: Zgodovinsko društvo za Koroško, 2019, 304 strani (Obzorja Koroške, 3).

Pri zbirki Obzorja Koroške je leta 2018 v elektronski obliki izšel *Popis arhivov župnij Dekanije Dravograd-Mežiška dolina*.¹ Pri isti zbirki je dve leti kasneje izšla tudi znanstvena monografija *Guštanj in Kotlje skozi srednji in zgodnji novi vek*. Avtor obojega je Vinko Skitek, arhivist, član Zgodovinskega društva za Koroško, zaposlen v mariborskem Pokrajinskem arhivu, natančneje v njegovi enoti za Koroško (na Ravnah na Koroškem). Skitek je doktoriral leta 2016 z doktorsko disertacijo *Delovanje nemškega okupatorja v Mežiški dolini med letoma 1941 in 1945*. Primarno se ukvarja z zgodovino območja slovenske Koroške, in sicer skozi daljše časovno obdobje – namreč med 16. in 20. stoletjem.

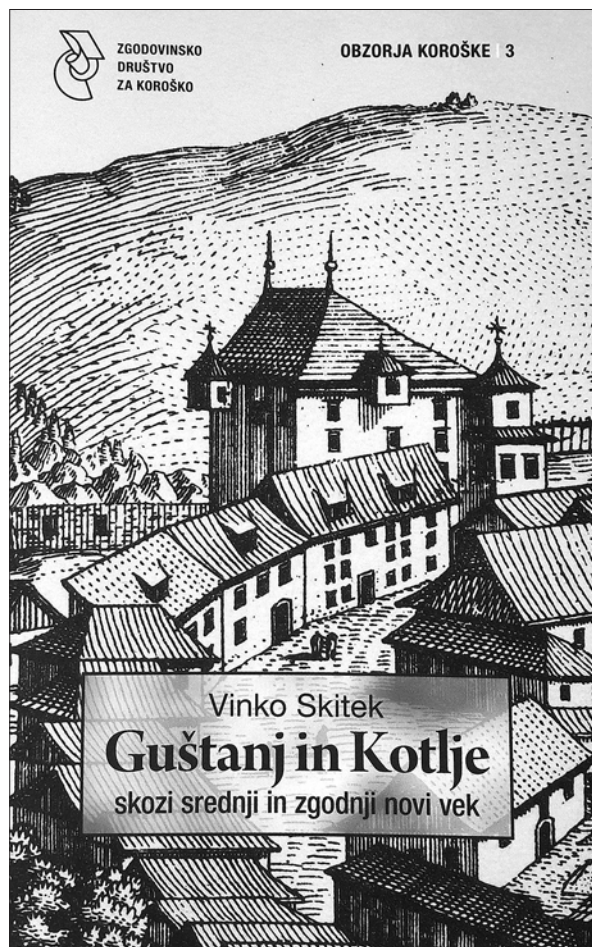
Pri Skitkovem prvem delu (nastajalo je v letih 2016 in 2017) gre za popis in ureditev arhivov 13 župnij dekanije Dravograd-Mežiška dolina. Zraven spada še arhiv dekanijskega urada ter knjižnično gradivo v župniji Prevalje. Gradivo obsega skupaj 301 škatlo, v nekaj primerih pa sega celo v dobo protestantizma. Treba je povedati, da je Skitek šele drugi zgodovinar, ki se je lotil popisovanja arhivskega gradiva za območje slovenske Koroške. Gradivo iz župnij Mežica in Šentanel je že leta 2000 popisal arhivist Marijan Gerdej, zato Skitek teh dveh župnij ni vključil v svoj popis. Urejanje dotičnega arhivskega gradiva se je sicer začelo s povabilom črneškega župnika, zatem pa se je nadaljevalo še v ostalih župnijah. Najprej je bil opravljen pregled in razporeditev dokumentov po vsebini, in sicer glede na naslednje kategorije: premoženjskopravne zadeve, pastoralne zadeve, matične zadeve (splošno), matične zadeve (poročni spisi), matične zadeve (mrliški ogledni listi), šolstvo, osebnosti/duhovniki. Znotraj vsakega po-

dročja so bili dokumenti razvrščeni po kronološkem vrstnem redu.

Na prvo mesto je Skitek v svojem delu postavil arhiv dekanijskega urada Dravograd-Mežiška dolina, jedro pričujočega dela pa predstavlja popis arhivskega gradiva iz koroških župnij. Pri tem je šlo za župnije Črna na Koroškem, Črneče, (proštija) Dravograd, Javorje, Koprivna, Kotlje, Libeliče, Ojstrica nad Dravogradom, Prevalje, Ravne na Koroškem, Strojna, Sv. Peter na Kronske gori (del tega gradiva je shranjen v Koroškem pokrajinskem muzeju na Ravnah) ter Šentjanž. Na zadnjem mestu je že omenjeno knjižnično gradivo na Prevaljah. Že v uvodnem poglavju je Skitek podal tudi informacije glede dostopnosti gradiva, orisal razvoj cerkvene uprave omenjenih župnij ter celo dodal kratek slovarček z razlago nekaterih pojmov, ki bo bodočim raziskovalcem gotovo koristil.

¹ http://zdk.si/wp-content/uploads/2018/05/popis_arhivov_zupnij-1.pdf

Na začetku vsakega od naslednjih poglavij je avtor opredelil čas nastanka arhivskega gradiva, njegov obseg (v tekočih metrih), obseg (v arhivskih škatlah), vrsti arhivskega gradiva, natančen opis nastanka gradiva (historiat) ter slednjič jezik in pisavo, v katerem je gradivo napisano. Sledi natančen in pregleden popis vsebine škatel in posameznih dokumentov, kar bo bodočim raziskovalcem znatno olajšalo delo. Gre seveda le za popis. Gradivo samo se še zmerom hrani v prostorih obravnavanih župnij. S popisom knjižnega gradiva župnije Prevalje se delo konča. Čeprav bi bralcu pri uporabi dela še kako prav prišlo tudi imensko ali/in krajevno kazalo, tega ob koncu ne najdemo. Kljub temu je treba reči, da je delo zelo uporabno, še posebej, ker je avtor – vsaj kar se tiče gradiva po omenjenih župnijah – dobesedno oral ledino.

Skitkova monografija *Guštanj in Kotlje skozi srednji in zgodnji novi vek* je drugačne vrste besedilo. Gre za podrobno zgodovino srednjeveškega Guštanja (današnjih Raven) in njegove okolice. V izdelavo celotnega besedila s prilogami je Skitek očitno vložil ogromno dela in časa. Njegovo besedilo je tako opremljeno s številnim slikovnim gradivom, tabelami, seznamom virov in literature ter krajevnim in osebnim kazalom. Ne gre torej le za obravnavo kraja samega, temveč tudi za gradove v trgu in okoli-

ci, gospostvo Guštanj, opis prizadevanj posameznih plemičev in drugih gosposčin za pridobitev pravice do lastnega sodišča, trško sodišče in oblasti, grb trga Guštanj ter grbe domačih plemiških rodbin (Guštanjski, Gačnik/Schlangenburg ter Pauer/Bauer). Skitek v posebnem poglavju obravnava podložnike guštanjskega urada, razdeljenega na več poduradov oz. revirjev, kot so jih poimenovali v urbarjih. V istem poglavju preuči različne dajatve podložnikov glede na urbarje iz različnih let, in sicer 1524, 1570, 1571 ter 1588.

Zatem Skitek piše o razmerah v Kotljah (jugovzhodno od Guštanja). Najprej povzame krajevno zgodovino, zatem pa obravnava podelitve in prodaje raznih tamkajšnjih posesti, natančneje na območju Kotelj, Brdinj, Selovca in Križnega vrha. Nekaj vrstic nameni tudi koteljskim podložnikom. Ti so po njegovih ugotovitvah imeli nekatere posebne ugodnosti. Tako so lahko svobodno zapustili svoje kmetije, upravitelj koteljskega urada pa je v takem primeru prejel le 60 pfenigov.

Naslednje poglavje je namenjeno župniji Guštanj. Skitek povzame njeno zgodovino, nato pa se posveti kupoprodajnim listinam v zvezi z njo, sporu s pliberško gosposčino glede ribolovnih pravic, podložnikom guštanjske župnije ter tamkajšnjim duhovnikom in duhovnim poklicem skozi zgodovino. Kot ugotavlja, so v župniji obstajale tudi tri bratovščine, in sicer bratovščina sv. Rešnjega telesa, bratovščina Naše ljube Gospe in sv. Barbare ter bratovščina sv. Nikolaja. Zatem se avtor posveti ohranjeni srednjeveški oziroma poznosrednjeveški sakralni kulturni dediščini. Že na samem začetku poglavja pove, da v naslednjih vrsticah ne bo šlo za klasični zgodovinski oz. umetnostnozgodovinski popis cerkva, temveč bo pri cerkvenih objektih izpostavljena njihova pojavnost v srednjeveških dokumentih. Nato so dodane še tiste njihove značilnosti, na podlagi katerih jih sploh lahko uvrstimo med srednjeveške oziroma poznosrednjeveške objekte. Avtor obravnava cerkev Device Marije na jezeru, cerkev sv. Egidija, cerkev sv. Antona Puščavnika, cerkev sv. Barbare v Zagradu, cerkev sv. Janeza Krstnika na Poljani, cerkev sv. Volbenka na Lešah, cerkev sv. Ane na Lešah in cerkev sv. Lenarta na Platu. Posebno pozornost nameni še grbom v cerkvi sv. Egidija.

Podobno poglavje je napisano tudi o vikariatu v Kotljah. Skitek najprej obravnava njegovo zgodovino, zatem pa posamezne cerkve: cerkev sv. Marjete Antiohijske, cerkev sv. Mohorja in Fortunata, cerkev sv. Roka in Boštjana na Selah, cerkev sv. Neže na Vrhah ter cerkev sv. Frančiška (kot piše avtor, gre verjetno za Frančiška Asiškega) na Strčkovem britofu. Vse našteje cerkve obstajajo (z izjemo zadnje) še dandanes.

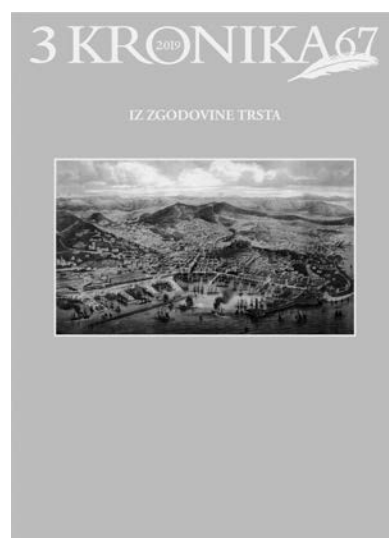
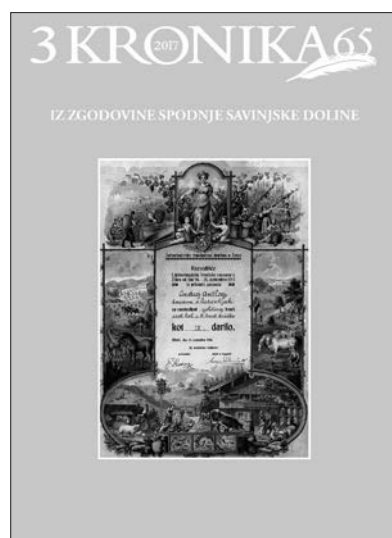
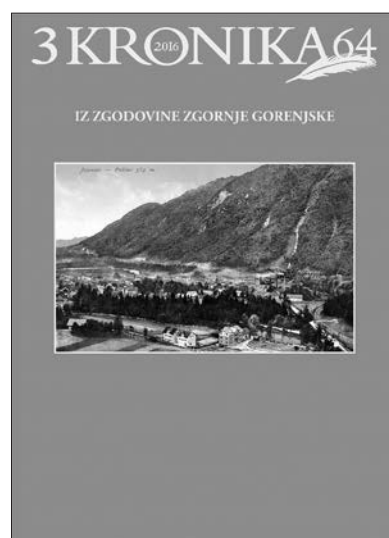
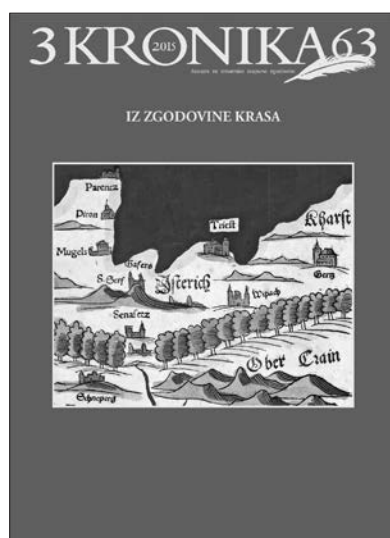
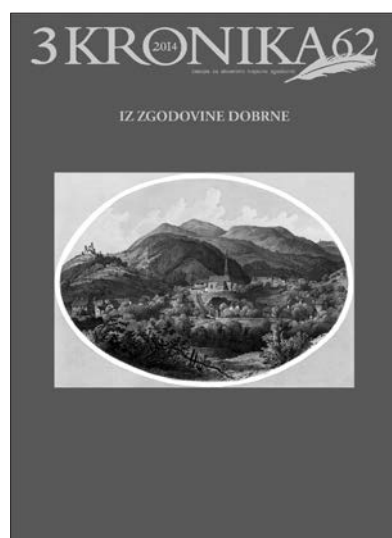
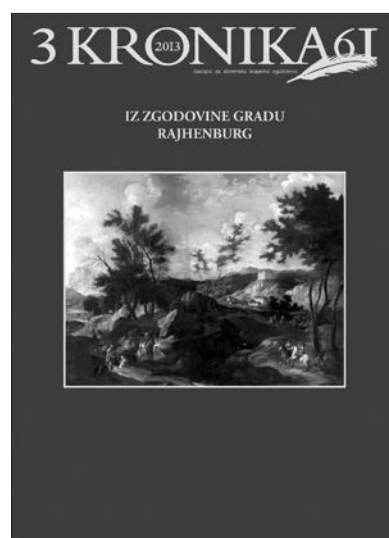
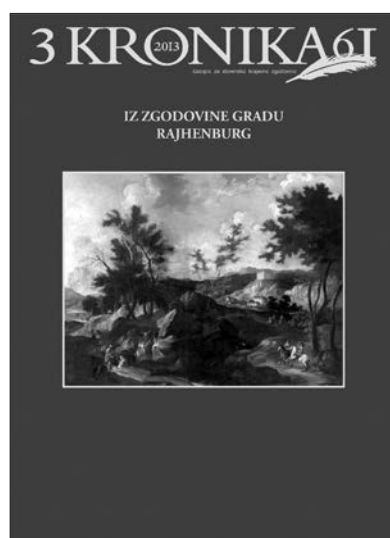
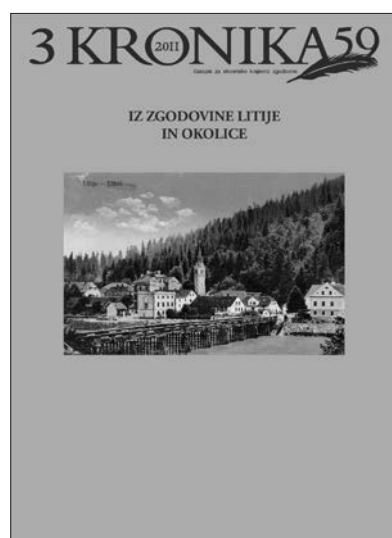
Po sklepnem poglavju sledijo – kot že rečeno – seznam arhivskih virov, objavljenih virov, literature, internetnega gradiva, ustnih virov ter slike nekaterih

pomembnejših listin, grbov in pečatov. Kot zaključuje avtor, je predvsem raziskava arhivskega gradiva med drugim pokazala, da so nekateri guštanjski dvorci, za katere se je domnevalo, da so nastali šele v 16. stoletju, dejansko precej starejši. Prav tako je arhivsko gradivo razkrilo pestro dogajanje v guštanjskem trgu. Tam je Skitek odkril obstoj prvih cehov že leta 1609, dopušča pa tudi možnost, da so cehovska združenja obstajala že prej. Moramo se torej strinjati z recenzentoma Janezom Höflerjem in Tonetom Ravnikarjem, da je Skitek z neumornimi raziskavami do tedaj neznanega arhivskega arhiva v Celovcu, Vidmu (Udine), Gradcu, Mariboru in Ljubljani (skupaj z župnijskimi arhivi v Libeličah, Kotljah in na Prevaljah) razkril mnoge nove dragocene zgodovinske podatke in si zaradi tega zasluži vso pohvalo. Slovenska Koroška je s pričujočo monografijo dobila izvrstno in celovito študijo.

Skitkove raziskave so še toliko pomembnejše zaradi dejstva, da se je o starejši zgodovini Koroške, ki je po plebiscitu leta 1920 ostala na slovenski (jugoslo-

vanski) strani meje, pisalo izredno malo. Medtem ko avstrijski zgodovinarji dogajanja na slovenski strani meje niso podrobneje preučevali, je bilo slovenskih zgodovinarjev, ki bi pisali na to temo, le za vzorec. Kot prvega je treba izpostaviti Matjaža Bizjaka, ki je leta 2008 pisal o teritorialno-posestnem razvoju gospodstva Pliberk. Omenjeno besedilo se je nanašalo tudi na slovensko ozemlje. Drugi je leta 2011 o tem pisal Martin Bele, in sicer v svojem delu o rodbini Trušenjskih in njenih posestvih. Oba prispevka sta izšla ravno v *Kroniki*. Pred kratkim (leta 2018) je izšla tudi knjiga Toneta Ravnikarja z naslovom *Slovenij Gradec v srednjem veku*, ki se je prav tako dotikala dogajanja na današnjem slovenskem Koroškem. Ob vsem povedanem je Skitkovo delo še toliko bolj dragocen prispevek k raziskavam starejše zgodovine slovenske Koroške, ki bo v veliko pomoč kasnejšim raziskovalcem.

Martin Bele

Navodila avtorjem

* **Kronika** – časopis za slovensko krajevno zgodovino – je osrednja slovenska revija za lokalno zgodovino. Izdaja jo Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

* **Prispevki**, ki jih objavlja Kronika, so v slovenskem jeziku. Njihov obseg je praviloma ena avtorska pola in pol, to je do 24 strani običajnega tipkopisa. Članek naj bo lektoriran. Avtorji morajo poslati:

članek – vsebinska razčlenitev naj bo pregledna in logična;

podatke o avtorju – ime in priimek, akademski naslov, poklic in delovno mesto, ustanovo, kjer je zaposlen, in njen naslov, naslov elektronske pošte in telefonsko številko, kjer je avtor dosegljiv;

povzetek – predstavi naj glavne rezultate prispevka in naj, razen v izjemnih primerih, ne presega ene strani (30 vrstic);

izvleček – kratek opis prispevka (do 10 vrstic);

ključne besede;

spisek uporabljenih virov in literature;

priloge – slikovno gradivo, kopije dokumentov, zemljevidov ipd. Fotografije naj bodo označene z legendo. Na iztisu članka označite, kje naj bi bila posamezna priloga objavljena.

* **Opombe** – morajo biti pisane enotno. Avtorji naj uporabljajo opombe pod črto (footnote) in ne opombe med tekstom (v oklepaju) ali na koncu (endnote). V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo uveljavljene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšani naslov (ne letnice izdaje) in številke strani.

* Poglavje **Viri in literatura** – v njem morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne izjave ipd. V teh sklopih je treba gradivo navajati po abecednem vrstnem redu. Najprej navedemo skrajšano navedbo, ki smo jo uporabljali v opombah, in nato celotno navedbo vira ali literature.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številke fasciklov ali škatel.

Primer: AS 231 – Arhiv Republike Slovenije, Fond Ministrstvo za prosveto Ljudske republike Slovenije, 1945–1951 (po potrebi še številke škatel). V opombi zadostuje, če navedemo: AS 231, š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Primer: ZAP, MOP (kot navajamo v opombah) – Zgodovinski arhiv Ptuj, Fond Mestna občina Ptuj (po potrebi še številke škatel ali fasciklov). V opombi zadostuje, če navedemo: ZAP, MOP, š. (številka škatle), (številka ali ime dokumenta).

Literatura – monografije – navedemo: priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj: založba in leto izida.

Primer: Gestrin, Ferdo: *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem*. Ljubljana : Slovenska matica, 1991.

Literatura – članki – navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in strani, za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani.

Primer za periodiko: Slana, Lidija: Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. *Kronika*, 48, 2000, št. 1–2, str. 20–41.

Primer za zbornik: Melik, Vasilij: Ideja Zedinjene Slovenije 1848–1991. *Slovenija 1848–1998 : iskanje lastne poti* (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1998, str. 15–20.

* Prispevke naj avtorji pošljejo na sedež uredništva Kronike (Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana) ali odgovornemu uredniku Kronike (Miha Preinfalk, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, p.p. 306, 1000 Ljubljana). Prispevke lahko pošljete tudi po elektronski pošti na naslova odgovornega urednika (mpreinfalk@zrc-sazu.si)

ali tehnične urednice Barbare Šterbenc Svetina (barbara.svetina@zrc-sazu.si).

* Članki naj bodo napisani v običajnih računalniških programih. Na poslanem gradivu naj bodo upoštevane zgoraj navedene zahteve. Ime besedila (file) naj bo ime avtorja članka. Priporoča se oddaja slikovnega gradiva v obliki fotografij, diasov ali podobno, če pa je skenirano, mora imeti ločljivost najmanj 300 dpi. Biti mora v približni velikosti objave v reviji ter shranjeno v tif formatu brez kompresije.

* Za prevode povzetkov in izvlečkov v tuje jezike (v nemščino in angleščino) poskrbi uredništvo revije. Slikovno gradivo vrnemo po izidu prispevka.

* Za trditve in za znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji člankov. Prispevki so strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.

Uredništvo Kronike

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

NAROČILNICA

- ☐ želim postati naročnik *Kronike*, časopisa za slovensko krajevno zgodovino z letom _____ naprej
☐ Naročam _____ izvod(ov) *Kronike* letnik/števila _____

Cena:

Letna naročnina:

za posameznike 25,00 EUR

za upokojence: 18,00 EUR

za študente: 18,00 EUR

za ustanove: 30,00 EUR

Ime: _____

Priimek: _____

Naslov: _____

Pošta: _____

Status: ☐ zaposlen ☐ študent ☐ upokojenec ☐ ustanova

Telefon: _____

e-pošta: _____

Datum: _____

Podpis: _____

Naročilnico lahko pošljete na naslov ali el. pošto:

Barbara Šterbenc Svetina

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU

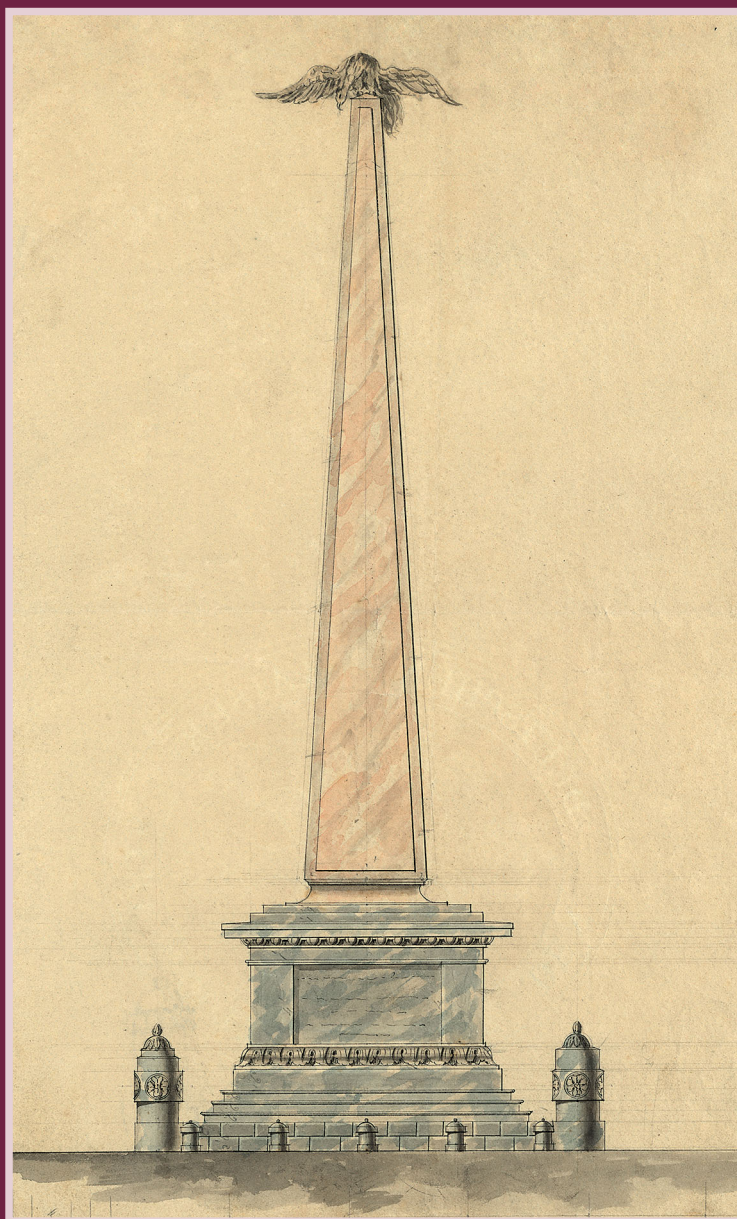
Novi trg 2, p.p. 306

1000 LJUBLJANA

barbara.svetina@zrc-sazu.si

ODJAVE

Odjave od naročnine sprejemamo **za naslednje koledarsko leto** na zgoraj navedene naslove.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)